

ԱՂԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

ԱԶ.

ԱԿՆԱՅ ԳԱԻԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

ԵՒ

ԱՐԳԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՆ

ԱՇԽԱՏԱՐԵՅՑ

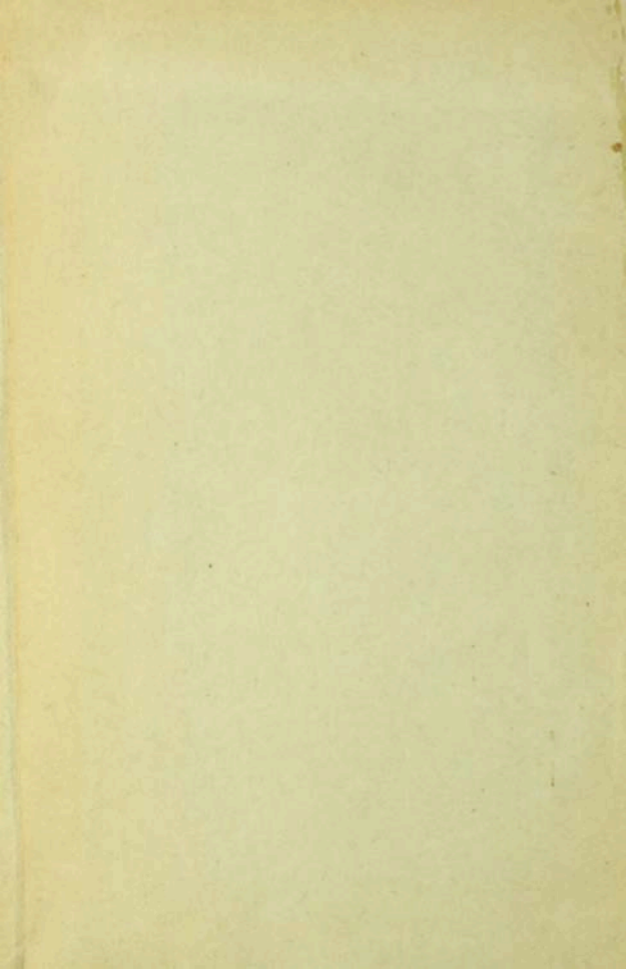
ԴԿՏ. Մ. Ս. ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1912.

ԱԿՆԱՅ ԳԱՆԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

ԵՒ

ԱՐԳԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԼԵԶՈՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

ԳԷ.

ԱԿՆԱՅ ԳԱԻԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

ԵՒ

ԱՐԳԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՆ

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1912.

590
191.99.0
9

ՅՅՏԻԳՎԱԾ Է 1961 Ք.

ԱԿՆԱՅ ԳԱԻԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

ԵՒ

ԱՐԳԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՆ

ԱՇԽԱՏԱԾՐԵՆՑ

ԴԿՏ. Մ. Ս. ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ
1912.

A $\frac{\text{II}}{13490}$

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

Յառաջաբան	1
Գլուխ Ա. — Ներածական դիտողութիւնք	5
" Բ. — Աղաւաղմունք	19
" Գ. — Ակնայ քարքառին քերականութիւնը	37
" Դ. — Ընտիր բառերն	53
" Ե. — Ակնայ քարքառին գեղեցկաբանութիւն- ներն	82
" Զ. — Ակնայ քարքառին քանաստեղծութիւն- ները	114
" Է. — Գողթան եւ Ակնայ նրզոց քերթողական արուեստին նոյնութիւնը	151
" Ը. — Գաւառական քառքառներուն քառա- մթերքը եւ Արդի հայերէն լեզուն	182
" Թ. — Գաւառաքարքառք եւ Արդի Հայերէնի քերականութիւնը	210
" Ժ. — Ակնայ Գաւառաքարքառոյն Բառարանը	231
Եզրակացութիւնք	359

Ո Ւ Ղ Ղ Ե Լ Ի Ք

<i>Սխալ</i>	<i>Ռեդիկ</i>	<i>Էջ</i>	<i>Տող</i>
<i>երակներն</i>	<i>երանգներն</i>	2	6
<i>հարս</i>	<i>հարս</i>	32	20
<i>վշտամեի</i>	<i>վշտամեի</i>	49	23
<i>պետ անել</i>	<i>պետ անել</i>	66	27
<i>սխտաբարոյ</i>	<i>տխաբարոյ</i>	74	21
<i>խերուի</i>	<i>վարուի</i>	75	3
<i>կը կրեն</i>	<i>կը կրեն</i>	81	1
<i>խազորակ</i>	<i>խաղորակ</i>	180	26
<i>փորհանկորստ</i>	<i>քորհանկորստ</i>	303	18
<i>կը վարեն</i>	<i>կը վարեն</i>	311	9
<i>մոռմիկ</i>	<i>մոյմիկ</i>	320	22
<i>աւերը չէն է</i>	<i>աւերը չէն է</i>	324	27
<i>շղուեցնել</i>	<i>շշուեցնել</i>	326	1
<i>մէջէն</i>	<i>մէկէն</i>	326	14
<i>փինթ</i>	<i>քինթ</i>	334	11
<i>կախ</i>	<i>խակ</i>	350	22

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Բարբառներու ուսումը նորատունկ գիտութիւն մըն է մեր մէջ եւ շի մշակուիր գեոբոլոյր այն կաթոգին հոգածութեամբ որուն արժանի է:

Բարբառագիտութեան ծառայութիւններն բազմադիմի են — լեզուաբանական, բանասիրական եւ պատմական: Անիկա կ'օգնէ մեզի հայ լեզուին հին, նոյն իսկ նախապատմական հոլովութիւն ընթացքը նշմարել ընդ ազօտ, եւ լեզուին ամբողջութեանն ու բնիկ ոգւոյն աւելի ճշգրիտ տեսիլն ունենալ: Գաւառական բարբառը իր բազմազան աղաւաղումներովն եւ օտար տարրերու առատութեամբը կը նմանի փլուզեալ յիշակերտի մը որուն խառնակուտակ դէզերուն մէջ պահպանուած կը մնան հին հրաշակերտին շատ մը մասերն անվթար ու անաղարտ — մասեր որք նորակառոյց շինուածին կրնան հայթայթել բազում չքնաղագեղ տարրեր: Աերջապէս գաւառական բարբառին մէջ կը բաբախէ սիրտը զայն խօսող ցեղին...

Իմ ողբացեալ բարեկամն, Յովսէփ Էֆ. Ճանիկեան, իր « Էնութիւնք Ակնայ » կոչուած հատորին մէջ տուած էր արդէն Ակնայ գաւառականին ճաշակը: Սակայն հարկ էր այդ սքան-

չելի բարբառը աւելի քննական եւ լիակատար ուսման մը նիւթ ընել: Այդպիսի ուսում մըն է զոր ներկայ հաստորութս կու գամ ընծայել:

Գաւառականի մը բառերուն եւ բացատրութեանց ճշգրիտ նշանակութիւնն եւ նուրբ երականերն լիովին հասկնալու համար պէտք է անդստին ի մանկութենէ լսել զանոնք գործնական կեանքի մէջ՝ անոնց մասնաւոր առիթներուն եւ յատուկ ընկերային միջնորդութիւն մէջ: Ակնայ բարբառը իմ իմացական եւ զգացումնական էութեանս մէկ մասը կը կազմէ, եւ կրնամ ուրեմն գիտակցօրէն հետազօտել զայն եւ ճշդիւ նկարագրել:

Հազիւ հարկ է ըսել թէ այսպիսի աշխատութեան մը ձեռնարկողն պարտի նաեւ հմուտ ըլլալ դասական, հին գրաբար հայերէնին, որ մեր գնահատումներուն եւ բաղդատութեանց ապահով խարիսխը եւ չափանիշը կ'ընծայէ: Իմ այս երկասիրութեան քիչ սատար չեն եղած նաեւ ուրիշ հայ բարբառներու մասին տեղեկութիւններս: Ես բաղձն ունեցայ բնիկի մը շրթունքին վրայ ուսումնասիրել Սասունի բարբառը, լեռնորդիներու բարբառ մը որ, թէեւ իմ գաւառականին նրբութիւններէն եւ ճօխութիւններէն զուրկ, այլուստ, համաձայնական ինչ ինչ հանգամանօք, ամէնէն մերձաւոր ներկայացուցիչն է մեր հին գրաբարին, այսինքն այն գրաւորին զոր մեր Ե գարու գրական նախնեացմէ աւանդեալ ունինք: Տարօնի եւ Վանի գաւառականներն, որ չեն կարի ընդհատ Սասնոյ

արքայութեան, չտփոյլ մը ծանօթ են ինծի Սրուանձտեան եպ.ի «Մանանայ, ին շնորհիւ: Գազանճեան էֆ.ի «Եւգոկիոյ գաւառարար-
բառը, կը պարզէ ինծի այդ բարբառին մաս-
նայատկութիւններն, բարբառ մը որ էապէսնոյն
է իմ գաւառականին հետ: Այս ծանօթութիւն-
ներն կարող կ'ընեն զիս մերթ ընդ մերթ բազ-
գատական զիտողութիւններ ընել այլեւայլ
բարբառներու մասին, եւ այսպէս տալ գործոյս
գաւառարարբառներու վրայ ընդհանուր տե-
սութեան մը գծերն ալ:

Ներկայ աշխատասիրութեան տիրական
տեսակետը բանասիրական է, որուն ստորակար-
գեալ է լեզուարանականը: Բարբառին ազաւա-
ղումի եւ քերականութեան երեւոյթներն
քննուած են հոս որքան հարկաւոր էր զայն
ճանչցնելու համար իր էական մասնաւորու-
թեանց մէջ, եւ միանգամայն անոր արժէքն ու
կարեւորութիւնը գնահատելու իբրեւ օճան եւ
սատար մեր արդի հայերէնին շինութեան:

Իրօք ճոխ եւ պատուական է օճանը զոր
Ակնայ գաւառականը կու գայ ընծայել արդի
հայերէնին կատարելագործմանը: Անիկա կը
բերէ նոր արմատներ, նոր ածանցեալներ ու
բարդեր որոնք գերազանցապէս հայացի ու ա-
ղուոր են, զուգապատիւ ոսկեղենիկ մատենա-
գրութեան ընծայածներուն: Կան կարգ մը բա-
ռեր ալ որք իրենց հայ ազնուականութեանը
մէջ գեղափայլելու համար քիչ մը սրբուելու
պէտք ունին: Քիչ չեն այն կարգի բառերն ալ

որք, թէպէտ լեզուին ազնուականութեան դասական չափանիշին չեն համապատասխաներ, սոհմային դրոշմը յայտնի կը կրեն արդի հայերէնի մէջ ապահովապէս ընդունուելու համար:

Ահնայ գաւառականին «Գեղեցկութիւններն» պատմող գլխուն մէկ հայ բանասիրութիւնը պիտի գտնէ ճարտար, նրբամիտ, կտրուկ եւ հանճարեղ խօսքեր եւ բացատրութիւններ որք համարձակ կրնան դրուիլ աշխարհիս ամենէն մեծ խօսքի վարպետներուն ամենալաւ ֆուզներուն քով:

Բառին կազմն ու խօսքին ձեւը ցեղին իմացական յատկութիւններն յաւէտ ցոյց կուտան, մինչ սիրտը ի հանդէս կու գայ ժողովրդական փոքրիկ բանաստեղծութիւններուն մէջ: Ատոնցմէ ալ ընտրանօք դուռած են այս հատորին մէջ: Այս պզտիկ քերթուածները բաղմաճամուկ բուրաստաններու չեն նմանիր, ինչպէս Տանդէներու, Շէյքսպիրներու եւ Հիւկոներու արտադրութիւնք, այլ լերանց կողերուն վրայ ինքնաբոյս վայրի ծաղիկներու նման են, պարզ գեղեցկութեան հրաշալիքներ: Թէպէտ եւ անոնց հոգեյոյզ զօրութիւնը իմ վրայ ըստ մասին ընծայելի ըլլայ դրախտակեաց մանկութեան մը անուշիկ յիշատակներուն, գնահատումս բոլորովին ենթակայական չէ, եւ վստահ եմ թէ ցուրտ տրամաբանական վերլուծումն ալ պիտի ցոյց տայ անոնց գերագունութիւնը, տեսակէտով մը անգլելի:

Ա Կ Ն Ա Յ Գ Ա Ի Ա Ռ Ա Ր Ա Ր Ր Ա Ռ Ը

Գ Լ ՈՒ Խ Ա .

ՆՆԻՐ-Ն-Ի-Ն ԳՆԻՐ-Ն-Ի-Ն :

Ա — Ակնայ. Ե — Երգիչի. Ս — Սասնայ. Վ — Վանի
(գաւառական)

1. Որքան ցեղի մը անցեալ կենաց ամենէն վաւերական ստուգարանն է անոր լեզուն: Քաղաքական եւ ազգային ինքնուրոյն կեանքի շրջաններէն աւելի հեռուն՝ մինչեւ խորագոյն նախապատմական դարերը կը հասնին լեզուին վկայութիւններն որք ցեղի մը իմացական, կրօնական եւ բարոյական փորձառութիւններն հաւատարմօրէն կը վիպեն:

Հայ լեզուի համեմատական հետաքննութիւնք ապացուցած են թէ մեր ցեղը հնդեւրոպական ընտանեաց ո՛չ ասիական, այլ եւրոպական հատուածին կը պատկանի: Հայ գաւառաբարբառներու մանրակրկիտ եւ համեմատական ուսումն ալ կոչուած է ամբողջացնել եւ հաստատել դասական հայերէնին քննութեանց եզրակացութիւններն:

Առ այժմ դժուար է գուշակել թէ բարբառագիտութիւնը որչափ պիտի օժանդակէ

ճանչնալու նախա հայերէնը, այսինքն մեր լեզուին նախապատմական շրջանի վիճակը: Լ. Մսերեանց, ակնարկելով Tomsonի առ այս ըրած փորձին, վաղաժամ կը համարի զայն՝ նայելով հայ գաւառաբարբառոց գիտութեան գեռ շատ թերակատար վիճակին¹:

2. Ստոյգ է, սակայն, թէ բարբառներու քննութիւնը սահմանուած է աւելի մտերմական ծանօթութիւն մը տալ մեր լեզուին այն շրջանի վիճակին վրայ զոր ունէր ան Ն. Բ. Է գարէն մինչեւ Ե գարը Յ. Բ.: Մետրոպի ժամանակէն առաջ հայերէն տառեր եւ գրութիւն եղած է, բայց քիչ, եւ այն քիչէն բան մը ցարդ չէ ելած երեւան: Միայն «թուելեաց» կամ վէպէրու հատակոտորներ, Ե գարու հայերէնէն աւելի ճին ձեւով, մեզ հասած են, մեր հին մատենագիրներէն պատահարաւ յիշուելով: Ե գարու մատենագրութիւնն է ուրեմն հնագոյն ստուգարանը հայ լեզուին: Մեր գրականութեան հիմնարկուներն, Սահակ ու Մետրոպ, եւ անոնց աշակերտներն, Եղնիկ, Յովսէփ, Կորիւն եւ ընկերներ, մեզ թողած են թարգմանեալ ու ինքնագիր գրքեր ուր հայերէնը կը ներկայանայ իբրեւ մին հին աշխարհի մեծագոյն լեզուներէն, իբրեւ հաւասարը լատիներէնի եւ յունարէնի: Ի ներկայութեան այդ շնորհազեղ եւ կորովի, միանգամայն պարզ ու կանոնաւոր լեզուին՝ ինչպիսի կը ծագի թէ ան ինչ չափով հաւա-

¹ Մ-ի-ի-ն-ը. Հայերէն բարբառաբանութիւն, էջ 15

տարիմ ներկայացուցին է հայ ժողովուրդին այնժամու խօսած լեզուին. — Թէ արդեօք մեր գրական նախնիք զհայերէնը ամենէն աւելի զարգացած լեզուներուն հասակին հասցնելու իրենց ճիգին մէջ չբռնազբօսեցին զայն ու չայլանդակեցին՝ աստի պահաւերէնի հետեւողութեամբ, եւ անտի՝ յունարէնի նմանողութեամբ: Քննութիւնք ցոյց կու տան թէ մեր նախնիք գիտցած են այդ երկու փորձանքներէն եւս խոյս տալ եւ հայերէնը մատենագրական վեցմ բարձրութեանը հասցնել անոր բնիկ ոգւոյն եւ միտումներուն համաձայն ուղղութեամբ մը: Եւ ահա հայ բարբառներու ուսումն եւս կու գայ նոյնը հաստատել: Ե դարու ոսկեղենիկ գրաբարին հիմնական դժերը կը գտնենք մեր բարբառներու մէջ մինչեւ այսօր, հակառակ այն բոլոր աղաւաղմանց զորս անոնք կրած են տասնեւհինգ դարերու ընթացքին: Օտար լեզուաց հետ շփումը եւ քաղաքական դէպքերու թաւալումը չէին կրցած մինչեւ Ե դար եւ չեն զօրած յայնմհետէ խաթարել հայերէն լեզուին իսկութիւնն ու հիմնական նկարագիրը: Երբ մեր բարբառներու փոշին կը սրբենք եւ աղտերէն ու օտար տարրերէն կը մաքրենք զանոնք, կը գտնենք բնիկ հայ լեզուն իր շքնաղ եւ հրապուրիչ գեղեցկութեանը մէջ մշտափայլ:

3. Բարբառներու ուսումը ոչ միայն ոսկեղենիկ գրաբարին հայացի հանգամանացը կը բերէ իր աննրկբայելի վկայութիւնը, այլ եւ հզօրապէս կը սատարէ հայ լեզուին խորագոյն

եւ լիակատար ծանօթութեանը: Մեր հին մատենագրութենէն դուրս մնացած է լեզուին հարստութեան կարեւոր մէկ մասը զի գրողներն առիթ ունեցած չեն գրելու ամեն ինչ որ հայ ժողովուրդը կ'ըսէր: Բարբառագիտութիւնը մեզի կը բերէ նոր արմատներու, նոր ածանցեալ եւ բարդ բառերու անհամար բազմութիւն մը՝ բնիկ հայերէնի բոլոր բարեմասնութիւններովն շնորհազարդ: Արդի հայերէնը, իր կերպաւորման ներկայ արագ ընթացքին մէկ յոբան սնունդ եւ ոյժ պիտի ընդունի ուրեմն մեր բարբառներէն: Միայն Ակնայ դաւառականը կարող է՝ եւ ներկայ աշխատութեամբ կու գայ ընծայել ոչ նուազ քան հազար պատուական հայ բառ ու ասացուած՝ լի շնորհքով ու անբիծ գեղեցկութեամբ:

4. Թէ ինչ պիտի հասկնանք «բնիկ» կամ «ճմարիտ հայերէն» ըսելով, թէ ինչ սկզբանց համաձայն կարելի է ճանչնալ բուն հայ բառի մը կերպարանը, հոս չունիմ ճառել: Այն կարծիքն ունիմ որ գաւառական բարբառներու խորագոյն ծանօթութիւնը պիտի օգնէ լեզուաբան գիտուններուն եւս՝ լոյս սփռել կարգ մը բառերու վրայ որոց մասին վէճ եւ անհամաձայնութիւն կը տիրէ — ոմանք փոխառեալ կամ ընդելացեալ կը համարին զայնս եւ ոմանք բուն հայերէն: Բարբառագիտութիւնը շատ մը դէպքերու մէջ ցոյց պիտի տայ, կարծեմ, թէ վիճեալ բառերէն ոմանք ծանօթ եղած ըլլալու են հայ ժողովուրդին նախապատմական դարերէն ի

վեր, եւ կը պատկանին հայերէնի հիմնական բառագանձին:

Սակայն երբեմն շատ դժուար է օտարը բնիկէն զանազանել: Բարբառագիտութիւնը պարտի ծայրագոյն զգուշութիւն ի գործ զնել չխաբուելու համար այն օտար բառերէն որք հայ հնչարանութիւն եւ ձեւ զգեցած են: Այսպիսի բառեր, իբրեւ հայերէն, նշանակուած կը գտնուին հաւաքածոներու մէջ:

Հայ արտասանութեան միտումն է օտար բառերուն վտիտ ձայնաւորներն աւելի մեծ ձայնաւորներու վերածել. այսպէս, զ. օ., օտարին « շէքէր »-ը մենք « շաքար », կը հնչենք, եւ « ըպրըխ »-ը « իպրեխ »: Թուրք արտասանութիւնը ասոր ճիշդ հակառակը կ'ընէ հայ բառերուն համար, եւ մեր « ճախրակ »-ը « չըյրըխ », « բանձար »-ը « փէնձէր », « Ակն »-ը « Էկին », կը հնչէ: Ուրեմն տառագարձութիւնը բառերուն ցեղափոխութիւնն է, կամ նոր լեզուական միջավայրին յարմարցուիլը:

Հարկ է ուրեմն նախ եւ առաջ խնամով ճշդել կասկածելի բառի մը հնչումն եւ նշանակութիւնը: « Համբայ », բառը, զոր օրինակ, իբրեւ հայերէն յիշուած է « Եւզոկիոյ գաւառաբարբառին » մէջ եւ բացատրուած է իբրեւ « համախոհ »: Այդ բառն ունինք Ակնայ գաւառականին մէջ եւս եւ հաւաստեալ գիտեմ թէ նշանակութիւնն է ոչ « համախոհ », այլ համաստիճան: « Ա-ը Բ-ի համբայ չէ », խօսքը կը նշանակէ թէ անոր հաւասարը, ընկերային դա-

սակիցը չէ: Նշանակութեան այս ճշգրտումը թոյլ կու տայ մեզ վճռել թէ այդ բառը մեր «բայ» (խօսք, բան,) արմատէն չէ, այլ պարսկերէն «փայէ» (աստիճան) բառէն, եւ է օտար ու մերժելի:

Կասկածելի բոլոր բառերը պէտք է զգուշաւոր բաղդատութեան դնել տաճկերէն եւ այլ գրացի լեզուաց համապատասխան բառերուն հետ: Ակնայ գաւառականն ունի «խալտե-նալ», որ կայ նաեւ Աւանեանին մէջ՝ «խալտե-նալ», շատ հայադէմ բառ մը: Սակայն օտար «խալատ» է յայտնապէս: «Աղուոր ես չունիս խալտ», քու էմմէն տեղդ է դէ-խալատ, (Ա) խօսքին մէջ օտարութիւնը ինքնին կը հռչակուի: «Գահ» (Ա) որ պահ կամ ժամ կը նշանակէ «կեահ» պրս. բառին հայացած ձեւն է. նոյնպէս վն, վն-դէլ, վն-եկաւ (Ա), եւ «ճինս գլոխս ժողվտեցաւ» (Ա), օտար «ճին» է: «Թխել» ն աճ. «Թըզմագ» ն է, բուն հայերէնը «կոել» է (Ա):

Ղ եւ — տառերով սկսող բոլոր բառերն կասկածելի են, եւ կրնան իբրեւ օտար մերժուիլ, ինչպէս նաեւ թ պարունակողներն, զ. օ., թլթլ-ն. թնի-դ-լ, թ-լ. թն, ը-ընդի, զ-զ-լ, ը-լ, ան-ը-լ-դ, զ-հ-ի անել (Ե), թլթլի նե-տել, թլթ տալ. թ-թել (Ա) եւ այլն:

Մանր ուշադրութիւն կը պահանջեն բնա-ձայն բառերը (onomatopée), այսինքն անոնք որ նշանակուած առարկային կամ գործողու-թեան հանած ձայնին նմանութիւնն են: Այս

կարգի բառերէն սմանք կրնան այլացեղ լեզու-
ներու մէջ գանուիլ առանց որ իրարմէ փոխ
առնուած ըլլան: Հին հայերէն յ-⁴-շտակեմ
բառին արմատը, տճ. $\ddot{\text{y}}-\ddot{\text{y}}-$ մաք, եւ ֆրանսերէն
happer, եւ վերջապէս մեր դաւառական (ման-
կական լեզուով) $\dot{\text{y}}-\dot{\text{y}}-\dot{\text{y}}$ անելը, բոլորն ալ նոյն
բնածայնական ծագումն ունին եւ նոյն նշանա-
կութիւնը, սակայն կը թուին չորսն ալ իրարմէ
անկախօրէն շինուած ըլլալ: Բուն հայերէն է
ԿԷԿԷԷԷ բնածայնը, իսկ ԲԻԿԷԷԷԷԷ-ը տճ. ի նմա-
նութիւն է եւ մերժելի: Այդ տառերէն բառին
համապատասխանող ուրիշ բնիկ մըն ալ ունինք
որ է ճ-բճ-բել: ՏՃ. զ-ԲԷԷԷ-ճ եւ $\ddot{\text{y}}-\ddot{\text{y}}-\ddot{\text{y}}-\ddot{\text{y}}$ կրնան
անկախօրէն յօրինուած ըլլալ կամ հայերէն
«ճ-յԲԷԷԷ» եւ «Դ-յԲԷԷԷ»-էն օրինակուած:

Զմոռնանք այն կարեւոր իրողութիւնը թէ
հին դարուց մէջ, ինչպէս կը հաստատէ Պեդէր-
սըն¹, հայկական բառեր փոխառութեամբ մտած
են թուրք լեզուներուն մէջ, ինչպէս, օրինակի
համար, էչէփ, է-յի^ն, զ-չ, իչչ, փէչ, Բ-բ-ւն, Կ-
վ-բ, որք հայերէն էչ, է-յ, -բ, ի-յ, փէչ, Բ-ւն,
Կ-ւ-բ բառերն են: Ոչինչ աւելի բնական է քան
որ թուրքերը, միջին դարերէ ի վեր դրացի, ու-
րիշ շատ մը բառեր ալ վերջին ժամանակներս
առած ըլլան հայերէնէ, ինչպէս իրօք առած են,
զ. օ., կարգ մը պարտիզպանական եւ մշակական
բառեր, $\ddot{\text{y}}-\ddot{\text{y}}-\ddot{\text{y}}-\ddot{\text{y}}$, լեչլի, մերդիլ, զ-միչ, Բ--Բ, Կ-բ-ւն,
լբ-մ, փեթէբ, որք հայերէն Բ-ւն-բ, լուլի, Վլլի,
զ-միչ, Բ--Բ, Կ-բ-ւն, լբ-մ, $\ddot{\text{y}}-\ddot{\text{y}}-\ddot{\text{y}}$ բառերն են:

¹ Պեդէր-ըն. Հայերէն եւ դրացի լեզուները:

Նոյնպէս բնական էր որ հայերէն տեղւոյ յատուկ անուններն փոխ առնէին անոնք, ինչպէս, կէպէն, Էկին, կէմիրկէպ, Չարազ, Հափանուս, Այներ, (Կապան, Ակն, Կամարակապ, Չարազ, Հէքէղնոց, Այներ), որոց մեծ մասը օսմանեան հնչում եւ գոյն առած են անոնց շրթանց վրայ:

5. Բառի մը հայացի հանգամանքը ստուգելէ ետք՝ կը մնայ նաեւ կշռել անոր արժէքը: Ինչպէս հին գրաբարին նոյնպէս եւ գաւառական բարբառներուն մէջ կը գտնուի ոսկւոյն առընթեր նաեւ արծաթ ու կապար: Գաւառականներուն մէջ ցեխ ալ շատ կայ, բոլորովին խոտելի:

Ուրի՛ք է բառը որ (1) բնիկ հայերէն է, ոչ օտարամուտ. (2) կազմը գեղեցիկ է, հնչարանորէն կորովի կամ ախորժելի. (3) իմաստը կարեւոր է, կամ նոր նշանակութիւն մը կամ նոր երանգ մը արտայայտելու կը ծառայէ: «Կիպ» (Ա) նոր արմատ մըն է, «արեգի» (Ա) նոր ածանցեալ մը, «կենսատ» (Ե), «տիմորմ» (Բալուայ), «խաղընկեր» (Ա) բարդեր, որոնք ոսկեղինիկ գրաբարին ամենէն ազնիւ բառերուն նման են, ամեն քննադատութենէ գերիվեր: Սահակ եւ Եզնիկ ալ կարող էին այսպիսի բառերը գործածած ըլլալ իրենց ամենէն մաքրամոլ էջերուն մէջ:

Արձ-՛ր է այն բառը որ թէպէտ բնիկ հայերէն է, հնչմամբ ախորժելի, նշանակութեամբ կարեւոր, սակայն յօրինուածին մէջ թեթեւ խոտորում մը կը կրէ ոսկեղինիկ գրաբարին ազ-

նուագոյն տիպարէն. — յօդակապը զանց ընելէ զատ (ինչ որ գրաբարն ալ կ'ընէ երբեմն — ջրհոր —) կամ գրաբարի ծանօթ նշանակութենէն տարբեր առում ունի, կամ բազմայն մը փոփոխած է, կամ ձայնաւոր մը նուազած, ինչպէս « առջինեկ », « ինկաւոր » (Ա. լուսնոտ), « բռնատուն » (Ա. բանտ). « չբեր » (Ա. ամուլ). « չիբ » (Ա. չոր միգեղէն). « կածառ » (Ա.), « խմութ » (Ա. եւ Ե. մէկուն խմածէն աւելցածը.) « տնկող » (Ա. վէս, ինքնահաւան). « մտմտալ » (Ա.) « շոգշգալ » (Ա. աղւոր հանդերձներով եւ զարդերով փայլել, փերեւետել). « ճուկ տալ », (Ա.) եւ այլն: Այսպիսի « արծաթ » կարգի բառերը պատուական հայերէն են, զանոնք առաջին անգամ լսողն իսկ կրնայ իսկոյն կամ քիչ մը անգրագասնալով նշմարել նշանակութիւնը: Եթէ Սահակ ու Եզնիկ այսպիսի բառերու հանդէպ վերապահ կեցուածք մը ունեցած են, Աորիւն եւ ուրիշներ հաւանած են անոնց:

Կարելի է մինչեւ անգամ վիճել թէ այս բառերը ոչ մէկ կերպով նուազ ազնիւ են քան գրաբարին ամենէն ազնուականներն. կրնայ ըսուիլ թէ « ինկաւոր »-ը աւելի պարզ է քան լուսնոտ »-ը, եւ « առջինեկ »-ը աւելի քան « անդրանիկ »-ը. — թէ « կածառ », աւելի հին ձեւով յօրինուած մը ունի քան « ունելի », — թէ « բռնատուն »-ը աւելի հայացի է քան « բանտ »-ը որ պարսկերէնէ եկամուտ կը համարուի. — թէ « չիբ »-ը իբրեւ « չոր »-ի մէկ զանազանակը կամ

ենթաձեւեր, լեզուին զարգացման օրէնքներուն համակերպ է եւ օրինաւոր. — թէ «չբեր»-ը գէթ կ'արժէ «ամուլ»-ը. — «տնկող»-ը անբասիր է իբրեւ բնիկ եւ պարզ, «մտմտալ»-ը բացատրուն, «չողչըգալ»-ը անգլխի կազմով ու հայազանութեամբ: Աւրեմն այսպիսի գաւառականներն պատուական եւ ընտիր հայերէն կոչելով շափազանցութիւն մ'ըրած չենք ըլլար, քանի որ կարելի էր զանոնք մաքուր «ոսկի»ի կարգն իսկ դասել:

Մինչ արծաթափայլին ու ոսկեփայլին միջեւ խնդիրը հազիւ զգալի է, «կապար»-ը որոշապէս ստոր է անոնցմէ:

Կ-չ-ը կը համարինք այն բառերը որոնք օտարութեան յայտնի նշան մը չունին եւ շատ կասկած չեն ներշնչեր, բայց եւ այնպէս չենք տեսներ լեզուին բնիկ բառերուն կամ արմատներուն հետ անոնց կապակցութիւնը. այն սպաւորութիւնը կ'ընեն մեր վրայ իբր թէ լեզուին հին բառազանձին մոլորեալ եւ կորուսեալ մասերը չեն որ գաւառականի մը միջոցով մեզի կը ներկայանան, այլ գաւառական եւ յետին ծագում մ'ունին, կամ բնաձայնական յաջող նմանողութիւններ են, տեղական նորարանութիւններ: Արնան անդրագոյն հետազօտութիւնք երեւան հանել ասոնցմէ ոմանց օտար ծագումը: Օրինակի համար յիշենք «չախլակ» (Ս. ապտակ). «տախ» (Վ. տարիքը, ժամանակը անցուցած, Խ-բէ). «լախ» (Վ. փուտ, հոտած). «մուութ» (Վ. ստորին պոռկ). «չանչուլ» ըլլալ:

(Ա. անգամի մը կոտորիլ եւ կախուիլը), «լու-
լախ», (Ա. կարկտախառն անձրեւ), «սլուլ», (Ա.
սառնամանիք), «ակար», գտնել (Ա. խծրծել),
«գուլփ», (Ա. յոյր եւ խծրծան կին), «գորա-
նալ», (Ա. գովեստէ մը ազգուելով շարիա-
զանց ուռիլ, գոռոզնալ), «թէթէխուլ», (Ա.
խարխուլ, անհաստատ), «շթառ», (Ա. կոշտ
եւ անզգոյշ կերպով վարուող, կոտորող, թափող),
եւ այլն:

Այս կարգի բառերն ոչ որ կրնայ համար-
ձակ գործածել արդի հայերէնի մէջ, զի ան-
հասկանալի կը մնան՝ առանց բացատրութեան,
եւ անստուգաբանելի կը թուին: Սակայն եւ
այնպէս գաւառական լեզուին բառացուցակին
մէջ պէտք է անցնին, այն յուսով որ նոր լոյս
սիրուի թերեւս անոնց վրայ, ոմանց օտարակա-
նութիւնը, այլոց ճշմարիտ հայութիւնը հաստա-
տուի: Արնայ օր մը ցոյց տրուիլ, օրինակի հա-
մար, թէ «սլուլ» բառը «սուլեմ» ի արմատէն
է եւ ցրտաշունչ սառնամանեաց սուլման ձայնէն
կազմուած է. եւ թէ նոյն արմատէն ուրիշ բա-
ռեր ալ կը գտնուին Աւանի կամ այլ գաւառա-
կանի մէջ. այն ատեն բառը կը բարձրանայ ար-
ժաթի աստիճանին: Եթէ հաստատուի թէ «ա-
կար գտնել» բացատրութեան մէջ «էկէր»
(եթէ) օտար բառը ունինք ձայնաւորի փոփո-
խումով, բառը կ'արտաքսուի սպառօպօռ:

Ասպար համարելի են նաեւ այն բարդ
բառերը որք տաճկերէնի հետեւողութեամբ շի-
նուած տեղական բացատրութիւններ են, եւ որոց

բնիկ հայերէն համապատասխանները կան. զ. օ. «խօսքկապ. (նէշ Դ-ԴԷ, նշանախօսութիւն):

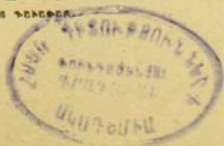
Յէ՛ի կամ տիղմ են այն ամենը որ կոչու ու կոպիտ աղաւաղմունք են հայերէն բառերու կամ օտար բառեր են հայ հնչում առած, եւ կամ բուն հայ մասնիկի մը, բառի մը կցուած են: Այս խոտան կարգէն են, զ. օ. «խեռնիկ» (Ա. մէկ տարեկան հօրթ,) որ «հերուրնեկ»ի աղաւաղեալն է. «պայյոգ» (Ա. պատրոյգ). «չալել», (Ա. նուագել.) «կլայեկ», (Ա. եւ ե. անագ. տճ. Ի-լ-յ):

Այս խոտելի կարգին կը պատկանին բոլոր այն ռամիկ ապերասանութիւններն որք ծնունդ կու տան անձահ նորաձայնութիւններու, բռնազբօսիկ նմանաձայնութիւններու, ինչպէս «աճիլ ու դաճիլ», (Ա.). «գօվել ու լոֆել», (Ա.). «ձան ձուն», հանել, «վառդ վուռդ», ընել, «խոթ խոթ», կրծել, եւ այլն:

6. Աւելորդ չ'ըլլար դիտել թէ գաւառական ընտիր ու պատուական բառերուն մէջ շատեր կան որ պզտիկ սրբագրութիւն մը կրելէ ետք պարտին արդի հայերէնի մէջ մտցուիլ: Ուղղագրական սկզբունքներ կան արդի հայերէնին համար ընդունուած եւ նուիրագործուած որոց հարկ է համակերպել նորամուտ գաւառականները՝ որպէս զի լեզուին մէջ միութիւն եւ ներդաշնակութիւն պահպանուին: Փոքր Ասիոյ գաւառականը, որուն ներկայացուցիչն է Ակնայ բարբառը, երբ արեւմտեան նոր գրաւորին հիմ առնուեցաւ, կարգ մը ուղղագրութիւններու են-

Թարկուելով բարձրացաւ այդ դիրքին. օրինակի
 Համար, «մար», «հար», «ծար» սրբագրուե-
 լով եղան հին հայերէնի «մայր», «հայր»,
 «ծայր»ը: Այս կերպով միօրինակ ու անչիօթ
 կը մնան անոնցմէ շինուածներն ալ «մայրենի»,
 «հայրական», «ծայրագոյն»: Արդ, երբ նոր
 բառ մը, իբրեւ ընտիր, ընդունինք գաւառա-
 կանէ մը, պարտինք զայն համակերպել ուղղա-
 գրօրէն արդէն ընդունուած քաղաքացիական
 օրէնքին — այսպէս ըսենք —: Շատ լաւ բառ
 է «մարտեսիկ», (Ա.) մօրմէն բաժնուելու չգի-
 մացող (տղայ). սակայն պէտք է որ «մայրտե-
 սիկ» ուղղագրենք զայն: «Ծարկորու» ընտիր է
 (Ե.), «ծայրը կորսուած» (Թել ըլլայ Թէ գործ
 Թէ խօսք կամ հաշիւ, — կնճռոտ) սակայն
 պէտք է ուղղել եւ ըսել «ծայրկորու», որուն
 նման է «տարկորու» (Ե.), որ տարագրութեան
 մէջ կորսուած, ու անյայտ եղող պանդուխտ
 կը նշանակէ: Կարելի է «ծայրկորոյս», «տար-
 կորոյս» ուղղագրել, ինչպէս ունինք «աղտկո-
 րոյս» (Ա.), սակայն չեմ կարծեր Թէ հարկ է,
 զի «կորու» ալ կրնայ «կորնչեմ» ի արմատը հա-
 մարուիլ, ինչպէս «կորոյս»ը, քանի որ բուն ար-
 մատը «կոր» է: «Հարսնքոր»ը պէտք է ուղղագրել
 «հարսնքոյր», «երկրմար»ը՝ «երկրմայր», «սա-
 նըմար»ը՝ «սան-մայր», «Թխմար»ը՝ «Թխմայր»,
 «ընտալ»ը (խօսիլ, զառանցել. Ա.)՝ «ընդալ»,
 «հաւկոր»ը՝ «հաւկոյր»:

«Տաշտաբեր»ը կ'ուղղագրենք «տաշտա-
 բեր» զի չենք կրնար ի տեղ ը յօդակապ ըն-

գունիլ սակայն նոյնութեամբ առնելու ենք “գիշերփախ”, “կերկոխ”, “մազկարօտ”, “չարխափան” եւ այլն, եւ չփորձել = յօդակապն յաւելուլ եւ ըսել “գիշերփախ”, “կերկոխ”, “մազկարօտ”, եւ այլն. զի լեզուին մէջ հարկադրիչ օրէնք մը չկայ = յօդակապը ամեն դէպքի մէջ դնելու. գրաբարն ալ կը վայելէ այդ ազատութիւնը, զի կ’ըսէ “հրդեհ”, “հրծիգ”, “ջրգող”, “ջրմուղ”, ինչպէս նաեւ “հրբուլղիս”, “հրաբաշխ”, “բանքաղ”, եւ “բանբեր”. “աստուածպաշտ” եւ “աստուածպաշտութիւն”: Նոյն ազատութիւնը կը վայելէ՝ գաւառականն եւս, զի ունի “մարդաշող”. “մարդամօտ”, “մտամոլոր”, խնտամոլիկ, ինչպէս նաեւ “ներքնգործ”, “ասղնծեծ”, “մատնշունչ”, գաւառացիին ասոնք բնական կը հնչեն եւ աւանջը կը գայթակղի երբ “մազկարօտ”ի տեղ կը կարդայ “մազկարօտ”, օրինակ իմն: Յօրհայր մասին նշանակութիւնը պարզ կը մնայ եւ արտասանութիւնը հեշտ, = յօդակապը յապաւող գաւառականներն ընդունուելու են ինչպէս օր են:

Ազատութեան օրինաւոր սահմաններն տեսնել եւ ըստ այնմ վարուիլ պէտք է: Ինչպէս արդէն դիտեցի, օրինաւոր սահմանը կ’անցնի գաւառականը երբ “=”, յօդակապի տեղ չ կը դնէ. նոյնպէս անիրաւ է երբ արմատի մը նման ձայնաւորներուն երկուքն ալ կը սղէ, թէպէտ թոյլ կու տանք երբ զմին միայն սղէ: Թափթըփել, ը կ’ընդունինք, բայց “չըլըրիլ”, ը ստիպուած

ենք ուղղագրել գէթ “շօլըրիւլ”,ի, եթէ ոչ “շօլըրիւլ”,ի:

Քարբառի մը քննութեանը մէջ ի հարկէ բոլոր տարրերը իրենց գաւառական ձեւովը մէջ կը բերուին, առանց սրբագրման. սակայն մեր այս բարբառի “բառարանին”, մէջ պիտի դրուին՝ ի փակագծի՝ սրբագրեալ ձեւերն եւս այն բառերուն որոնք սրբագրման կարօտ են արդի հայերէնին մէջ գործածուելու համար:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Ա Ղ — — — — — Ն + :

7. Թէպէտ բազմազան են հայ գաւառական բարբառներն, իրենց ընդհանուր գծերուն համեմատ կը բաժնուին երեքի: Առաջինն է Մեծ Հայոց բարբառը, երկրորդը՝ Փոքր Հայոց, երրորդը՝ Կովկասահայոց: Փոքր Հայոց ճիւղին կը վերաբերի Կ.Պոլսոյ հայ Գաղութին բարբառը, իսկ Կովկասեանին՝ Պարսկահայոցը:

Մեր ցեղին ազգային փառաց եւ գրական գործունէութեան կեդրոնը Մեծ Հայքն եղած ըլլալով՝ կ'ակնկալուէր որ մինչեւ այսօր հոն ապրող հայ հասարակութիւնը մեր հին գրաբար կոչուած լիզուն ամենէն աւելի մերձուստ յիշեցնող բարբառը խօսէր: Արդարեւ անոր սահմաններուն մէջ, ի Սասուն, կը խօսուէի հայերէն մը որ համաձայնութեան կողմանէ աւելի նման է հին հայերէնին քան ոեւէ ուրիշ բարբառ: Ասոր համոզուելու համար պէտք է բնիկի մը շօթուն-

քէն լսել կենդանի բարբառը, եւ անուս, ան-
 դաստիարակ մնիկի մը: Գրողները տրամադիր կը
 գտնուին խափանուած հին ձեւեր խառնել իրենց
 մայրենի բարբառին հետ, եւ երբ ոեւէ հին
 գրուած կը քննենք, այս երկրայութենէն բոլո-
 րովին զերծ չենք կրնար ըլլալ: Սակայն երբ
 կարդալ գրել չգիտցող լեռնորդի մը՝ իր բնա-
 գաւառէն նոր հեռացած՝ կը խօսի, փորձդ բաղ-
 ձալի ամեն պայման ունի եւ արդիւնքը բոլորովին
 հաւաստի է:

Ա՛րշափ մեծ եղաւ հիացումս երբ այսպիսի
 անուս եւ տգէտ մնիկի մը բերանէն, երկարա-
 ձիգ խօսակցութիւններու մէջ, լսեցի, եւ ի գիր
 առի, հայ բարբառ մը որ կը թուէր նուազեալ
 արձագանգն ըլլալ այն հին ու փառաւոր հայե-
 րէնին զոր մեր նախնիք երկու հազար տարի ա-
 ռաջ կը խօսէին: Ամենէն աւելի ուշադրութիւնս
 գրաւեց շ նախդրին գործածութիւնը որոշեալ
 հայցականներուն առջեւ: Օրինակի համար՝ կ'ը-
 սէր անիկա —

Չիմ հոգին տամ քեզի: — Մոռցայ զա-
 նուն: — Զվեցը բռնեցին, կապեցին զաւուին
 իրանց: — Երթամ տեսնեմ զիմ աղբեր, զիմ
 գուռը դրկիցը: — Զընկուզ, զինձորէքը, զսա-
 լորէքը, զուռէքը, զորթողը կտրեցին:

Իմ խօսակիցը որոշեալ հայցականները շ
 նախդրով կը յօրինէր ոչ պատահական կամ
 ցանցառ կերպով այլ գրեթէ միշտ, հեշտ ու
 բնական կերպով մը, եւ միշտ անսխալ: Աւելորդ
 է ըսել թէ աշխարհի լեզուներուն մէջ հայե-

բէնը միայն ունի որոշեալ հայցականի նախդիր մը, եւ մեր ընդուն յատկանշող էն էական ու էն զարմանալի տարրերէն մին է այդ շան. անտի՛ հին ու բնիկ հայերէնի սիրալի բոյրը զոր Սասնոյ բարբառը կ'արձակէ:

Կովկասահայոց բարբառը, հակառակ իր ինչ ինչ բարեմամութեանց, աւելի հեռու եւ այլակերպ է հին հայերէնէն քան միւս երկու բարբառները:

8. Ակնայ գաւառականը կրնայ տիպար ներկայացուցիչը համարուիլ Փոքր Հայոց բարբառին եւ է, ըստ բառագիտութեան, աւելի մերձաւոր հին հայերէնին քան զՍասնոյն:

Ակնայ գաւառականին բառերն ալ, շատ գէպքի մէջ, սղումներ, ամփոփումներ, նուազումներ կրած են, բայց ոչ այնչափ մինչեւ անճանաչելի այլակերպութեան մը հասնէին, որպէս պատահած է միւս երկու գաւառականաց շատ մը բառերուն: Հին հայերէնի երկար ձայնաւորները քիչ կամ շատ կարճեցուցած է այս բարբառը, բայց եւ այնպէս նուազ հեռացած է հինէն քան միւսները: Հետեւեալ օրինակները կը ծառայեն այս բաղդատութիւնը լուսաբանելու:

Հին գրաբար Ակնայ գաւ.

Միւս գաւառականք:

Հայր	Հար	Հէր.
Մայր	Մար	մէր.
Այլ	Ալ	էլ, լ.
Գայլ	գալ	գէլ, գիլ.
Վայր	վար	վէր

Հին գրաբար Ակնայ գաւ. Միւս գաւառսկանք

Սայլ	սալ	սէլ.
Չայն	ձան,	ձէն,
Ծայր	ծար,	ծէր.
Եյգի,	էգի,	իգի.
Քոյր	քոր,	քիր.
Լոյս	լոս,	լիս.
Պտոյտ	պտոտ,	պտիտ.
Արիւն	արուն,	արին.
Չիւն	ձուն,	ձին.
Հարիւր	հարուր,	հարիր.
Ըմեն,	էմէն	ըմեն.
Կարմիր	կարմիր,	կէրմիր.
Սեւա,	սեւ,	սիւ.
Գայր	(կու) գար,	(կի) գէր:

9. Գիտենք այժմ քիչ մը աւելի մանրա-մասնօրէն Ակնայ բարբառին աղաւաղումներն եւ դասական հայերէն ձեւերէն խոտորումներն:

Ա փոխան ԱՅ-ի. — լան = լայն. երկան = երկայն. փատ = փայտ. աս = այս. ատ = այդ. ան = այն:

Է փոխան ԱՅ-ի. — էրել = այրել. էրիկ = այր. գէռ = գայռ. ձէն(ել) = ձայն(ել):

ՈՒ փոխան ՈՅ-ի. — պիտու = պիտոյ. սիրելու = սիրելոյ. երթալու = երթալոյ.

Ո փոխան ՈՒ-ի. — դու = դուռն. գլոխ = գլուխ. Այս երեւոյթը շատ սահմանափակ է, զի ՈՒ երկբարբառը ընդհանրապէս անայլայլ մնացած է - կուռ, մուռ, բուռ, մուր, եւ այլն:

Է փոխան ՅԱ-ի, բառից սկիզբը. — էղ-
թեղ = յաղթեղ. էմեղ = յամեղ:

Ո կամ Օ փոխան Ա-ի. — ճոնճ = ճանճ.
մոնչ = մանչ. առոնց = առանց. աղոնճ =
ականճ, կոյնիլ = կանգնիլ. օնցնիլ = անցնիլ.
օնթ = անութ. սոյր = սանտր. մոյրը = մանր.
օլլի = անլի:

Է փոխան Ա-ի. — էմմէն = ամեն. էռէջ
= առաջ. Այս ալ հազուադէպ երեւոյթ է,
զի կ'ըսեն — աղեղ, թաղեղ, մաղեղ, վազեղ, եւ-
այլն: « Էմմէն » չ « համայն » ին եւ « էռէջ » չ
« յառաջ » ին սղումներն են հաւանօրէն:

Է փոխան Ե-ի, մասնաւորապէս շ եւ ր
ձայներէն առաջ. — ձէոք = ձեոք. ձմէո =
ձմեռն. մէոնիլ = մեռնիլ. հէոուն = հեռի.
էոսուն = երեսուն. դէղին = դեղին. լէղի =
լեղի. մէղու = մեղու. մէղաւոր = մեղաւոր:

Ը փոխան Ե-ի. — վըլայ = վերայ. ըղունկ
= եղունգ.

Ը փոխան Է-ի. — թը = թէ. նը = նէ:

Ը փոխան Ա-ի. — ըսեղ = ասեղ:

Ը փոխան Ի-ի. — լընիմ = լինիմ:

Է փոխան ԵԱ երկրորդաւորն. — լէո =
լեռան. լէոդ = լեարդ:

ՈՒ փոխան Ո-ի. — ուչ = ոչ. ուր = որ:

Ի կամ Ե փոխան ԻԻ-ի. — աղբիւր =
աղբիւր. աղջիւր = եղջիւր:

Ի փոխան Ը-ի. — ինկեր = ընկեր. ին-
կոզ = ընկոյզ. իստակ = յստակ:

Գիտելի է թէ երբ արմատի մը երկու վանկերուն մէջ նոյն ձայնաւորը կրկնուած է, աւայլայլ կը պահուին ձայնաւորներն — պատառ. աստառ. ուր. բուր եւայլն: Սակայն երբ վերջադիր մասնիկ մը աւելնայ, երկրորդ վանկին ձայնաւորը կը նուազի՝ Ը-ի փոխուելով. զ. օ. պատռուել. աստռուել. կարկշտել. քաշքշշել. գողգղշալ. շողշղգալ. մարմշրիլ. հարհշրել. վառվռուն:

10. Հիմնական սկզբունք մը կայ որ աղաւաղմանց մեծագոյն մասը կը վարէ, այն է ուժի տնտեսութեան կամ հեշտ ուղին ընտրելու սկզբունքը: — Այս սկզբունքը թէ բարւոքումի եւ թէ զեղծումի դրդիչ եղած է լեզուաց հոլովոթիս մէջ: Զեղծում յառաջ կու գայ երբ տնտեսելու միտումը ապերասան կերպով կը գործէ եւ չափազանցութեան կը մղէ: Հարեւանցի միայն կ'ակնարկենք հոս այս մեծ սկզբունքը, առանց զբաղելու այն փափուկ ու երկար խնդրով թէ ինչ են օրինաւոր եւ ապօրէն փոփոխութեանց սահմաններն:

Արտասանութիւնը հեշտ ընելու բնական հակամիտութիւնը պատճառ եղած է որ երբ բառի մը մէջ՝ ձայնաւորի մը թօթափմամբ՝ երկու բաղաձայններ քով քովի գան եւ հնչումը դժուարանայ, երկու բաղաձայններուն մէկը միւսին վերածուի, այսպէս ՏՆ-ի փոխան ՆՆ. ԼՆ-ի փոխան ՆՆ. ՆԼ-ի փոխան ԼԼ. ԼԲ-ի փոխան ԼԼ. ՏՑ-ի փոխան ՑՑ. հնչուի. զոր օրինակ.

Մաննել = մատնել, մաննի = մատ(ա)նի.
 մննել = մտ(ա)ննել, գննել = գտ(ա)ննել, պին-
 նալ = պիտ(ա)նալ, փննուկ = փտնուկ, կուլ-
 լիմ = (կու)լ(ի)նիմ, բալլի = բան(ա)լի, օլլի
 = անլի, կցցել = կտ(ու)ցել, փետտել =
 փետ(ու)րել, պլլել = պլ(ո)րել.

Այսպիսի բառեր երբ խոնարհման ընթաց-
 քին մէջ արտասանութեան դժուարութենէն ա-
 զատին, աղաւաղումը աներեւոյթ կ'ըլլայ եւ բա-
 ռին ուղիղ ձեւը կը վերահաստատուի. զ. օ.
 գիննալ-գիտցայ, պիննալ-պիտցաւ:

Վերոյիշեալ տնտեսական սկզբունքը որ
 ծուլութեան ու անհոգութեան ախտերուն սահ-
 մանակից է, բնականապէս այնքան աւելի հզօ-
 րապէս պիտի գործէր որքան աւելի մեծ ըլլար
 արտասանական դժուարութիւնը: Այս պատճա-
 ռաւ այն բառերը որ կազմով եւ հնչաբանական
 հանգամանօք շատ բարդ են, քով քովի ունե-
 նալով այնպիսի տառեր զոր անայլայլ արտասա-
 նելու համար յատուկ մտադրութիւն հարկաւոր
 է, ամենէն աւելի չարաչար աղաւաղուած են
 ռամկին բերանին մէջ: Անիկա առանց սեւէ
 խղճմտութեան մէկ տառի տեղ ուրիշ տառ մը
 կը դնէ, կամ թէ բոլորովին դուրս կը ձգէ՝ մէկ
 ծայրէն կամ միւս ծայրէն, եւ կամ թէ մէջ տե-
 ղերէն: Ախտաւանկ ձայները — շ, շ, եւ այլն —
 մասնաւորապէս չարաչար փոփոխուած են, եւ
 շատ մը դժուար բառեր մէկ, երկու կամ նոյն
 իսկ երեք տեսակ այլայլում միանգամայն
 կրած են: Հետեւեալ համայնապատկերը գա-

ղափարները ճշգեղու կրնայ ծառայել այս մասին:

Մոյրը = մանր. ծոյրը = ծանր. թորզը = թանձր. սոյր = սանտր. օրգեւ = անձրեւ. մեռլ = մեղր. բարս = բարձր. փշել = փշրել. կըյյել = կտրել. հըյյել = ընտրել. կոյյել = կոտրել. սոյյել = սանտրել. ջահ = ճախը:

խոստել = խոցտել. խոստուկ = խոցտուկ. կսմթտել = կցմ(ա)տել. պըյտել = պկտել. իյնիլ = ինկնիլ. կոյնիլ = կանգնել. մեյնել = մեկնել. ճոշնալ = ճանձնալ. պառուել = պատուել, իձձուն = յիսուն. վաթժուն = վաթսուն. օսնիլ = անցնիլ. հոգչիլ = հանգչիլ:

Ժաժ = շարժ. պաք = պահք. աժել = արժել. կոճ = կոճղ. կաժառ = կարժառ. եբ = երբ. լիբ = լիտր. ըղել = յղել. մանիլ = նմանիլ. ջաղացք = ջրաղացք. հիրաց = հետ իրերաց:

Նշանակութիւնը սաստկացնելու համար բառերէն ոմանց բաղաձայնը կը կրկնէ. — էմմէն = ամեն. որդդի = որդի. ճչել = ճշել. կցցել = կցել. քմմել = քամել:

11. Ակնայ գաւառականն ունի երկբարբառ ձայնաւորներու քանի մը ինքնուրոյն հընչումներ որք չեն կրնար ճշգիւ ցոյց տրուիլ գրաւոր կերպով:

ՈՅ երկբարբառը, մանաւանդ երբ շ, լ, տառերէն մէկը ունենայ ետեւէն, մասնաւոր

հնչում մը կ'առնու, որ ֆոանսերէն leux կամ տաճ. էն բառերուն մէջ լսուածին ճիշդ նման չէ, այլ աւելի ճշգրտեմբ կ'ըլլայ ըսել թէ «է հնչումն է, (ՌՅ-ի փոխան «է հնչումը) մէկ վանկ. զ. օ.

Թ-էլ = թոյլ. Խ-էլ = Խոյլ. Լ-էս = Լոյս. Բ-էլք Բոյլք: Նաեւ «էվ = ո՛վ. ս-էխ = սոխ. «էր = որ:

Այս երեւոյթը սահմանափակ է, -յ-էն կամ պարզ -- էն յետոյ ր, ո, ի, շ տառերէն մէկը հանդիպելու է որ այս մասնաւոր հնչումը տեղի ունենայ, եթէ ոչ ընդհանրապէս « ձայնաւորը իր սովորական պարզ հնչումը կը պահէ. զ. օ. « հով », « կով », « սով », « գոչան », « մոլորիլ » եւ այլն, երբեք չեն հնչուիր իրրեւ հոէվ, կոէվ, եւ այլն:

Ու ձայնաւորն ալ հնչումի մասնաւոր եղանակաւորում մը ունի այս բարբառին շատ մը բառերուն մէջ, ոչ ճիշդ lune ֆոանսերէն եւ ոչ tune անգլիերէն բառերուն մէջ լսուածին պէս, այլ թեթեւ կերպով անուշցած -- մըն է. զ. օ. տիւն = տուն բառը չի հնչուիր տճ. Թիւն (երէկ) բառին նման. այլ -- եւ ի- հնչումներուն միջակայ ձայն մը կը լսեցնէ. այսպէս կը հնչուին թիւք = թուք, շիւն = շուն, կատիւ = կատու, Մանիւկ = մանուկ, դիւրս = դուրս, լիւր = լուր, թիւթ = թութ, թիւր = թուր, տիւր = տուր, դիւն = դուն բառերը:

Սակայն եւ այս եղանակաւորեալ հնչումը հետու է ընդհանուր երեւոյթ մը կացուցանելէ,

զի -- ձայնը բառերու մեծ մասին մէջ պարզ --
կը հնչուի սովորական ՕԱ ֆոնանսերէն ձայնաւո-
րին նման: Չ. օ. կ-- գամ, կ-- տաքնամ եւ այլն
կ'ըսուի եւ ոչ երբեք կի- գամ, կի- տաքնամ եւ
այլն: Սովորական ձայնը կը լսուի, օրինակի հա-
մար, սա բառերուն մէջ — ազիմ, ատիմ, ա-
նիմ, ա-րագ, ա-րախ, ա-խտ, ապա-ր, մած-ն,
խմ-ք, ք-ռեկ, ք-րուկ, ջ-ր, մ-ր, հ-րք,
ծ-ռ, բ-ռ, ն-ռ, փ-ր, մ-թ, կ-տ, ք-ն,
ա-թը, ս-րբ, ծ-ծ, խծ-ծ, ս-ր, եւ այլն,
եւ այլն:

Օրինակներուն վերլուծումը ցոյց կու տայ
թէ Բ, Գ, Դ, Ը, Զ գրերէն մէկուն ետեւէն --
ձայնը կը փափկանայ, իսկ միւս բաղաձայննե-
րուն ետեւէն գալու ատեն կամ բառերուն
սկիզբը միշտ սովորական պարզ հնչումը կը
պահէ¹:

12. Աղաւաղմանց այս նկարագրութիւնը
շատ պակասաւոր եւ անճիշդ տպաւորութիւն մը
կը ստեղծէ անշուշտ ընթերցողին մտաց մէջ, եւ
երեւակայել կու տայ ծամածռուած, այլանդակ
բարբառ մը: Ուստի տպաւորութիւնը ուղղելու
համար հարկէ ըսել թէ նկարագրուած աղաւաղ-

¹ Ճանիկեան «Հնութիւնք Ակնայ» գործին մէջ թէ
-- ձայնաւորին եւ թէ --ի մասին շփոթութեան մէջ ին-
կած է, եւ կի- տամ, կի- բերին, երկի-ք, կի-ք եւ այլն
ուղղադրած է, հակառակ իր ականջներուն եւ յիշողու-
թեանը բողբոջ վկայութեանը: Ասիկա օրինակ մըն է ցոյց
տալու թէ մասնաւոր դէպքերէն ընդհանուր կանոններու
եւ եզրակացութեանց յախուան վաղելու վտանգը սրբան
մեծ է:

մանց ոչ մին կը կացուցանէ ընդհանուր երեւոյթ մը, եւ թէ իբրեւ օրինակ յիշուած բառերէն զատ կը մնան ուրիշ շատեր անայլայլ մնացած, ինչպէս քանի մը տեղ դիտել տուինք: Հայերէն լեզուին բառերուն մեծ մասը միավանկ եւ երկավանկ բառեր են, կազմով պարզ եւ հնչմամբ հեշտ, եւ ուստի սեւէ այլայլում չեն կրած Ակնայ գաւառականին մէջ. այնպէս որ խօսակցութեան ընթացքին անթիւ բառերու կը հանդիպինք որք հին գրաբարին ձեւն ու հնչումն ունին կամ թէ միայն թեթեւ կերպով անկէ կը տարբերին. ինչպէս, օրինակի համար —

Հաց, ջուր, կաթ, թան, ծառ, վարդ, ծաղիկ, ուռի, տերեւ, կարմիր, ճերմակ, երես, աչք, ճակատ, լեզու, բերան, ձեռք, ոտք, թեւ, խաղ, միս, կաշի, մորթ, պարան, երկինք, երկիր, դժոխք, արեւ, ամպ, գետ, ծով, ցամաք, հեղեղ, գարուն ամառ, աշուն, ձմեռ, նշան, օձ, ուրուր, աղուէս, ձի, էշ, շուն, կատու, հաւ, մարդ, դրացին, տղայ, հարս, փեսայ, աներ, պսակ, թոռ, ծեր, մահ, սեղան, խօսք, բան, գործ, խաչ, զատիկ, հաղորդ, արգար, մեղաւոր, անօրէն, արծաթ, պղինձ, ոսկի, անբան, անասուն, թուղթ, գիրք, գինի, լեղի, թթու, անուշ, կծու, հաստ, բարակ, պանիր, կթել, ուտել, ծամել, վառել, եփել, թրծել, շինել, կործել, երթալ, գալ, դնել, գրել, կարգալ, սիրել, շահիլ, ատել, մնալ, խաղալ, ցաւիլ, խնտալ, խաւարիլ, կողել, պահել, սեւել, նայիլ, փախչիլ, թռչիլ, աղալ, սողալ,

շրջել, կարել, սրբել, բարեկենդան, խնամութիւն, նշանտուք, եւայլն, եւայլն:

13. Բարբառի մը կրած այլայլումներուն շարք որոշելու ատեն պէտք է նաեւ նկատողութեան առնել թէ որքան օտար սարբեր խառնուած են անոր:

Այս տեսակէտով Ակնայ գաւառականը գատելու համար պիտի առնեմ զայն ինչպէս կը խօսուէր 30—40 տարի առաջ, որպէս կ'ընեմ այս ուսման բոլոր ընթացքին մէջ: Գպրոցական կրթութիւն առած նոր սերունդը աւելի մաքուր հայերէն մը կը խօսի, սակայն այլապէս ալ հեռացած է իր գաւառականէն: Իսկ անուս գասակարգին մէջ, ընդհակառակն, միտում մը կը տեսնուէր տաճկերէն բառեր աւելի գործածելու, ազդուելով ոչ իրենց օտարալեզու քաղաքակիցներէն՝ այլ Ա. Պոլսէն վերագարծած ազգայիններու ոճէն, որ շատ աւելի տաճկերէն կը պարունակէ, եւ զոր նրբութեան ցոյց մը կը համարին: Օրինակի համար, ծերերը միշտ կ'ըսէին, կրկնութեան պարագային, «ուչ (ոչ) ես գնացի, ուչ հարսս խրկեցի», նոր սերունդը կ'ըսէ «նէ ես գնացի նէ հարսս խրկեցի»: Այսպէս նաեւ թալցայ կամ «խոնճեցայ» ըսելու տեղ կ'ըսէ «եորուլմիշ եղայ», «կածառ»-ի տեղ «մաշա» կը գործածէ. «սըվարնալ»-ու տեղ «ալըշմիշ» կ'ըլլայ. «շատ կու գիշերի»-յ իւր դուն ալ տիգաս», չ'ըսեր, այլ «շատ էրէ՛՛՛ կ'անէ է՛ դուն ալ տի գաս», եւայլն: Շատ որոշ կ'երեւնայ որ, եթէ գպրոցական կրթութիւնը օգ-

նութեան չհասնէր, այս դաւառականը արագօրէն վատթարանալու դատապարտուած էր:

Չմոռնանք դիտել տալ նաեւ սա իրողութիւնը թէ աւելի հայերէն գիտեն անոնք — հին թէ նոր սերունդ — քան անոնց խօսակցութենէն կարելի էր տեսնել: Սովորութիւն ըրած են շատ մը տաճկերէն բառեր գործածել որոնց հայերէններն լաւ ծանօթ են իրենք, զոր օրինակ, լաւ գիտեն ընդունի, ընդունի, ընդունի, ինքնիք, ինքն, ինքն-ի, ընդունի, նորէն, ընդունի, բառերուն նշանակութիւնը, սակայն իրենք կը գործածեն տաճկերէնները (խաչ, հիւ կամ հաճ, դաճ, ինչ, ընդ, ընդ-ի, ընդ-ի, ընդ-ի, ընդ-ի, ընդ-ի անել):

Կան կարգ մը բացատրութիւններ եւս մանաւանդ հայհոյանք եւ յիշոցք, զոր տաճկերէնէ առած կը գործածեն, շատ լսած ըլլալով, թէպէտ այն օտար բառերուն դէմ, զատ զատ առած, հայերէն բառերը գիտեն ու կը գործածեն ուրիշ խօսքերու մէջ. զ. օ. «էնի լընիս» (էնի ըլլալը), «ընէնի լընիս» (ընէնի ըլլալը). «տէֆ էղի» (տէֆ ըլլալ) եւ այլն:

Կան նաեւ կարգ մը հայերէն բառեր զորս չեն սովոր գործածել, բայց եւ ոչ անոնց տեղ տաճկերէններ կը դնեն, այլ պարզ ու նախնական բացատրութեան մը կը դիմեն. զ. օ., «չէ չիմ ըսեր» (չիմ մերժեր), «չէ չես կրնար ըսեր» (չես կրնար մերժել). «անենկ է նը» (ուրեմն), «ալ ինչ կայ» (զարմանք): Այս բացա-

տրութիւններն տաճկերէն համապատասխան
ձեւերուն թարգմանութիւնն են թերեւս:

14. Այնչապէս լաւ կը ծառայէ բար-
բառի մը աղաւաղմանց աստիճանին եւ ընդ-
հանուր կերպարանին վրայ ճիշդ գաղափար մը
տալու ինչպէս այն բարբառով խօսակցութեան
մը նմոյշը, մանաւանդ կանանց միջեւ խօսակցու-
թեան: Ահաւասիկ օրինակ մը, ուր կատարեալ
հաւատարմութիւն պահուած է Ակնայ բար-
բառին հանգամանացը¹:

Խ Յ Ս Ե Կ Յ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Մ Ը

1 Թագու խաթուն կ'այցելէ Հոխիսիմէ խաթունենց տունը,
ուր ներկայ են այն պահուն հիւրընկալ տիկինին հարսն ու
մէկ թոռը, Հաճի Տասս):

Հ. Խ. — Բարո՞վ եկիր, Թագու խա-
թուն:

Թ. Խ. — Բարին աղաներուն արեւը լընի:

Հ. Խ. — (Հարսը կ'ուզէ հիւրին ձեռքը
պագնել) Քրլ, ձէոքտ տուր ուր (որ) պագնէ:

Թ. Խ. — Մէղայ, նոր հարս է. ա՛լ ան
հին էգէթներէն վաղ տի գանք:

Հ. Խ. — Ես քանի ողջ իմ նը մեր տունը
նոր էգէթ չի տի մննէ, տատս ու մարս ուսկի

1 Աւելորդ կը համարիմ, սակայն, ճշգրտութեան
համար է- -ով հեղեղ այն բառերը ուր - - երկրարբառը
մեղմացած հնչում մ'ունի, գասն զի է- - հեղեղով շափա-
ղանցութիւն մը ըրած եւ ճշգրտութենէ աւելի եւս հեռա-
ցած պիտի ըլլայի:

վար գնաց նը ես ալ անկի վար: Չէոք պագնելով որո՞ւ բերան է մաշեր:

Թ. խ. — Եկու քովս նայիմ, Հաճի Տատ, բարո՞վ տղայ. (շաքար կը լեցնէ մանուկին ասի):

Հ. խ. Քը՛լ, շէն կենաս, Թագո՞ւ խաթուն, էմմէն գալուտ բան տի տաս. ի՞նչ զէհմէթ:

Թ. խ. — Չէմէթի՞ ինչ կայ, անո՞ւ շ լընի. տղայ է, պիտի ուտէ ուր մեզնայ:

Հ. խ. — Բերանը կոյնած ունի՞. առտըւընէ միժվի իրիկուն կ'աղայ ու կ'աղայ: Գնա աղբիբէն պաղ ջուր մի բեր ուր նէնէ խաթունտ խմէ (խօսքը Հաճի Տատին ուղղելով): — Ասօր շատ շոգ է, նստած տեղերնիս կու քրտնինք:

Թ. խ. — Քանի՞ տարուան է թոուտ, Հոոիսրմա խաթուն:

Հ. խ. — Չատկուն չորեքշաբթին վեցը լմնցուց օխտը մտաւ: Անպարտակ է. հեչ տտիկ չունի. խաղընկեր չի գննէ նը բարձերուն հետ կու գզուրտի. հոգին մեծ է, ինք տու տանձէ: Աշունս աշկերտ (դպրոց) տի տանք ուր ինք իր ձէռացը խալըսի:

Թ. խ. — (ջուրը մանուկին ձեռքէն առնելով) Ապրիս: (խմելէն վերջը՝) Երկանարեւ լընիս. աղաաղբարտ (հայրդ) աս ջրին պէս վազէ ու գայ (պանդխտութեան տեղէն):

Հ. խ. — Աս(տ)ուած ձանիկտ լսէ, Թագո՞ւ խաթուն:

Թ. խ. — Գիտիմ թը հինկ տարի մի էղաւ կարօ աղային Ստրմպօլ գնալուն:

Հ. Խ. — Ա՛նց ըսէ. Հաճը Տասը չորս ամսուան էր գնաց նը: Գիմանալու բան չէ, մարիկ, ըմա Աս(տ)ուած համբերութիւն կու տայ: Գաւիթ աղան (Թ. Խ. ին այրը որ Պոլխէ) ինչ կու գրէ:

Թ. Խ. — Աշունս սիլա տի գայ: Սրբուն նշանեցանք, հարսնիքին հոս տ'իլլի:

Հ. Խ. — Քրի, չըսես ուր խնտամ: Շնորհաւոր լընի. Ասուած կատարն հասցնէ:

Թ. Խ. — Տառօր Հաճի Տատին գլոխը լընի:

Հ. Խ. Տառօր էմէն էրկէնի գլոխը լընի: Գիտէի ուր Ժամկոչենք Սրբուն կ'ուզին, ըմա ձան մի չելաւ նը ըսանք թը զըհէր ջուրն ինկաւ:

Թ. Խ. — Քրի ինչ կ'ըսես ուր. շատ մարդ ախշիկ է նշաներ ըմա, մերինը առակ լ'օրինակ էղաւ: Անոնք կու գրին Ստըմպօլ, մենք կու գրինք. չորս ամիս էր ուր (օր) մէջն երբբուն էանք:

Հ. Խ. — Անդիի գուլօփը հըմա շատ կու խոխայ:

Թ. Խ. — Ես էոջի օրէն ըսի թը անոր ախշիկ չիմ ի տար: Տղան մարով տղայ է ըմա ան ինչ կապուտցած մար է. մասլումս ինչ ըսիմ ու անոր ճաթակը ձգիմ. ախշընակս գրսի դոնն է մնացեր:

Հ. Խ. — Հըլա թող անոր խնամի լընէիր ուր տեսնէիր թը ձէոքը ինչեր քաշէիր: Խօսքս քեզ մնայ, անոր մեկալ խնամին իմ դրացինս է, շատ է տէրտեր թը ախշընին վայն ի վերան

կու գայ, կեսուրը միտ՛վի իրիկու գլխուն վըրայ
 քար կ'աղայ. գագկայ մին է ո՛ւր, ջուրը կու
 բագեղի, անոր բերանը չի բաղեղիր: Խնամուն
 էմմէն արածին ալ ակար մի կու գննէ. սինի է
 կապեր խրկեր նը, հացենի է եղեր, բերնին մէջ
 չի հալիր եղեր... Ժամուն ճամբան ոստտ է
 եկեր նը ձէոքը չէ քաշեր պագեր...: Գիմա-
 նալու բան չէ բմա, մուռ կ'անին, մինչուկ ուր
 (հարսին) երիկը Ստրմպոլէն գայ. գայ նը տի
 բաժնուին:

Թ. Խ. — Հը՛, ըսել է թը պզտի տղան
 տի կարգէ ու անոր հետ տի նստի:

Հ. Խ. — Հըմա ալ Գարիկոնց ախշընին
 ետըւէն ին ինկեր. մարդը մարդն ին կցցեր
 (կցեր):

Թ. Խ. — Լքսեցի. հէմ միտք ունին եղեր
 տալու: Ախշիկը դըմշխի բան մին է. քարին
 վրայ կոխէ՛ քարը կու պառոի. աջիկ աչքն ալ
 շիլ է քիչ մի: Անենկ կեսրոջն ալ անենկ հարս
 մի պէտք է ուր իրարու տան ու առնին:

Հ. Խ. — Տեսեր իմ, գիտիմ թը ինչ
 սել կատու է: Տարի մի հարսնութիւն ուր անէ
 նը ճակտին տէրին տի ճաթի. հըլա անկի ետել
 կրայ նը կեսուրը թող ըսէ թը աշիցտ վըրայ
 ունք (յօնք) կայ, տես թը ինտոր բրդերը տի
 տնկուին:

Թ. Խ. — Մէ՛յ մի ուր ան շիլ աչուին
 խոլըրէ նը՝ կեսրոջը սիրտը փորը տ'իյնի (երկու
 տիկինները կը ծիծաղին): Չի տի կրնայ հարսին

շատ առղայ բանեցններ ըմա, ըսածիտ պէս, մօրը
միսը տ'ուտէ խէտիմի:

Հ. Խ. — Ինչո՞ւ ելար, Թագու Խաթուն.
պո՛հ մին ալ նստէ խաթերս հըմար:

Թ. Խ. — Չէ, չիմ կրար:

Հ. Խ. — Է՛ճէլէ արիր. գիտես թը կրակի
վրայ էիր նստեր:

Թ. Խ. — Ես ալ կ'ուզիմ ուր նստիմ
ըմա չիմ կրար. հաղար բան կայ անելու. գալ
շարթու նշանտուք տի գան. անկի ետեւ ալ
ճիհէզին երերը տ'իյնինք:

Հ. Խ. — Քանի՞ խաթ ճիհէզ տի տաք:

Թ. Խ. — Հինկ խաթ. — Սումալու էն-
թերի մի, չէթերի ֆիստան մի, կիւլմէզ ֆիստան
մի, հինկ կոճիկ քուռք, հինկ պօյով քուռք,
լաֆուռ շալ մի, ճառ շալ մի...: Ֆէրէճէն ու
ծոյլը բաները Ստըմպօլէն հետը տի բերէ,
մեկալներն ալ հոս տ'անինք: — Մնաս բարո՞վ,
Հաճի՞ Տատ...: Հետս կու գաս. քեզի շատ
չէքեր կու տամ մերը կու գաս նր:

Հ. Տատ. — Տու դամ, մամաս ալ դայ
նը տու դամ: (Երկու տիկինները կը ծիծաղին):

Թ. Խ. — «Կու գամ» չի կրար ըսեր,
տըհա թերխաշ կու խորթէ:

Հ. Խ. — Շնահարել ուր դամ մը հետս
տի բերիմ, խելօք կենայ նր:

Թ. Խ. — Մնաք բարով, Հո՞փսըմա
Խաթուն:

Հ. Խ. — Բարով եկիր:

ԱՆՅ՝ ԲՐԵՒՆԻՆ ՔԵՐՈՒՆՆԻՆՆԵՐ:

15. Ակնայ գաւառականը, ինչպէս նախորդ գլխուն մէջ ցոյց տրուեցաւ, շատ աղաւաղումներ կրած է եւ վերջին կէս դարու ընթացքին աւելի որոշապէս միտած է իր վաղնջական կերպարանը կորսնցընելու, այսու ամենայնիւ, առնելով զայն ինչպէս ես սորված եմ իմ մանկութեան տարիներու ընթացքին, տակաւին կ'ընծայէ քերականական խոր հնութիւններ, որոց շատերը անշուշտ նախապատմական դարերէ ի վեր պահպանուած են անոր մէջ եւ շատ դէպքերու մէջ կը նոյնանան հին գրաբարին հետ:

Այս բարբառին վաղնջական գծերը մասնաւորապէս երեւան կու գան բացատրութեանց հնաւանդ կերպերու, ասացուածոց եւ առականերու մէջ, այնպէս որ երբ ունկնդիր կ'ըլլանք ծերոց խօսակցութեանը, այն տպաւորութիւնը կ'առնենք թէ անոնք իրենց խօսքի հասարակ հիւսուածքին մէջ առատօրէն կը յեռուն հին պատուական քարեր եւ անարատ մարգարիտներ, ժառանգուած բայց ոչ գնահատուած:

Սասնոյ բարբառը որքան նշանաւոր է շնախդրին գործածութեամբը, Ակնայն ալ երեւելի է ի նախդրին պահպանումովը իր շատ մը հնաւանդ խօսքերուն մէջ: Ահա քանի մը օրինակներ.

«Սրտէ ի սիրտ ճամբայ կայ»:

“Իմ սէրս է քեզ, իմ գանգատս ալ է քեզ” :

“Շունն է շէմը, հարսն է կեսուրը” :

“Մահն է քեզ” . — “Մահն է խելքս
ելէ” :

“Վայն է վըրահ” . — “Վայն է վըրան
բերին” :

“Գլոխն է քարը” :

“Գլոխն է փորը” :

“Հարսն է հորուն, տղան ի փորուն” :

Զ նախդիրն ալ որոշ հայցականի վրայ
դուած կը գտնենք հնաւանդ բացատրութեանց
մէջ .

“Մար շմանուկ կ’ուտէ” :

“Փորս մօտ է քան շքորս” :

“Չտեսը տես է ելեր . շոր տեսեր նը ար-
մնցեր” :

Այն պարագային ուր է նախդիրն գործա-
ծութիւնը դժուարութիւն մը պիտի պատճառէր
արտասանութեան, զանց կ’առնուի . այսպէս
“մահն է քեզ” կ’ըսէ, սակայն “մահն ինք ելէ”
կը շարունակէ, զի ոչ “մահն է ինք” եւ ոչ “մահն
յինք” հեշտ է ըսել :

Խօսքի բազմաթիւ օրինակաց մէջ որ դեռ
ընթացիկ են, է նախդիրը չի լսուիր այժմ, սա-
կայն յայտնի է թէ յառաջագոյն լսուած է, զոր
օրինակ .

— Աստուած (յ)իշխանութեան պահէ :

— Ինքն (յ)իր մտին դրեր է :

— (ի) մերն երթանք. (ի) Չերն էինք
երէկ. (ի) մեծ-մըրոնցը տ'երթայ. — (ի) Գա-
րիկոնցն երթանք: (Այս խօսքերուն մէջ "տուն"
բառը զեղչուած է, եւ կը նշանակեն ի մեր տունն
երթանք. ի Գարիկոնց տունն երթանք, եւ այլն:)

— (յ) ո՞վ է ելեր. — (ի) Տօբօրն է ելեր:

— (յ) ես ելաւ, (յ) ես հանեցիր ջուրը:

— (յ) իս տի գաս. — (յ) իս ինչու չի
գար (երախան):

— (ի կամ —) պարնտատս անխօս կեցայ:

— Խօսքս (ի) քեզ մնայ:

Յայտնի է թէ "դուրս" եւ "ներս" ալ
յառաջագոյն "ի դուրս" եւ "ի ներքս" նախ-
գրով գործածուած են:

Նախադրութիւնը երբեմն իր խնդրէն ա-
ռաջ գրուած կը գտնուի, զորէն գրաբարի.

Դէմ Աստրծու է:

— Հետ առ էմէնուն:

16. Հօլովմանց եւ յոգնակիի ձեւերուն
մէջ եւս շատ վաղնջական գծեր կը մնան:

Յոգնակիի սովորական ձեւը կայ — քա-
րեր, ծառեր, սրտեր, տներ, բայց կայ նաեւ,
մասնաւոր բառերու համար մասնաւոր ձեւ:

Տալ, ներ, տագր, աղբար, քոյր. յք. մէջ
կ'ըլլան տալ-ուրտաք, նիրուրտաք, տագերտաք,
աղբրտաք, քուրուրտաք: Եայրի +էն ցոյի փո-
խելով կը շինեն սեռական եւ տրական — տա-
լուրտաց, նիրուրտաց, եւն: Սեռականին վրայ
մ'է վերջաւորութիւնը աւելցնելով կը շինեն բա-
ցառական — տագերտացմէ, աղբրտացմէ.

ընտանեաց անդամներուն անուններէն զատ նաեւ ուրիշ անձ նշանակող բառեր այդ կերպով յոգնակի կ'ըլլան. — մեծ — մեծունաք. Սուրբ — Սրբունաք. եւ կը հոլովին մեծունաց, Սրբունաց:

Մարմնոյ անդամոց միավանկ անուններն եւս յատուկ յոգնականակերտ մասնիկ մ'ունին որ է --ի. աչ-ուի. ընք-ուի. ձեռ-ուի, ծնկ-ուի, ոտ-ուի. մատ-ուի: Այս բառերուն բարդեաններն յոգնակիին վրայէն կը ձեւանան. կամարընքուի. թուխաչուի,

Այս խմբին կրկին յոգնակի ձեւը — ծնկուըներ, ձեռուըներ եւ այլն — ստորին դարերու մէջ սկսած ըլլալու են: Սասունցին դեռ կ'ըսէ «աչուի»:

Այլուստ գիտեմք թէ որի մասնիկն ալ յոգնակի կը շինէ. մանուկ, մանկտի: Թերեւս նիր-ուը-տ-աք, տալ-ուը-տ-աք երկար ձեւին մէջ կուտակուած են --ի, որի եւ + յոգնականակերտները:

Պատճառ կայ հաւատալու թէ այդ պարզ +էն ալ ի+ եւ ++ ձեւէ մը ամփոփուած է ի հնումն. երդ-իք, կար-իք, պարտ-իք եւ այլն՝ վկայ են այսմ:

17. Թոգնակիի + մասնիկը Ակնայ բարբառին մէջ կը բանի նաեւ տեսակ մը գոյական կազմելու՝ բազմութեան կամ սաստկութեան իմաստ մը աւելցնելով արմատին նշանակութեան. այսպէս հետեւեալ օրինակները.

Հ-ր+, որ կը նշանակէ վառուած կրակէ մը արձակուած ջերմութիւնը: Նմանութեամբ կ'ըսուինաւ ջերմէ տառապողի մը տաքութեանը համար, "հուրքը կ'առնէ", եթէ ճակտին վրայ թաց լաթ մը դնես:

Կը-լ+, կերակուր եփելու համար խոհանոցին մէջ շինուած փոքր վառարաններու ամբողջ խումբը:

Խ-չ+, ծառի մը բունէն խոշոր ճիւղերու բաժնուած կէտը:

Ե-ր+, մարմաջ (démangeaison, itching), ինչպէս կ'ըլլայ մորթային ախտերու պատճառաւ:

Կէ-ր+, փտութիւն, իբր թէ անտեսանելի ուտիճներ տակաւ ծակէին ու փճացնէին. "կերք է ինկեր":

Պ-ւ+, հուրքին հակադիրը, պաղէն պատճառած վիճակը — սառ:

Խ-ւ+, խաղի եւ ծիծաղի նշաւակ ըլլալ. "խաղք եղաւ", կը նշանակէ խայտառակեցաւ:

Ս-ւ+, սայլերէ շինուած աւազան մը ուր խաղող կը կոխեն, գինի շինելու:

Ո-ւ+, անօթներու յատակը: "Ուքը փակեր է կերակուրը":

Հե-ւ+, asthme ախտը, որ դժուարաշնչութեամբ կը բնորոշուի:

Ասոնք գրաբարէն մեզի ծանօթ կարգ մը բառերու նման են — ի-ւ-ւ+, լ-ւ-ւ+, ք-ի-ւ+, ք-ե-ւ+, ք-ւ-ւ+: Երբ + մասնիկը վերցնենք, բառին իմաստը կը փոխուի, — կեր, կրակ, պաղ, հեւ, խաղ, կուռ, դիր, բեր՝ տարբեր նշանակութիւն ունին:

Հատ տարօրինակ է շրթի մասը, որ թէ եւ եւ թէ + մասնիկները կուտակած է, եւ կը նշանակէ յղութեան վերջին ամուսն վերջին օրերը: Կայ նաեւ «շրթ» մասը, որ յղի կնոջ ճաշակի եւ մարսողութեան խանգարումը կը նշանակէ. + մասնիկին յաւելումովը կ'ապահովուի բառին գոյականութիւնը, զի «շրթ» պիտի նշանակէր սիրտ աւրող կամ սիրտը աւրած:

18. Հոլովման կողմանէ Ակնայ բարբառը յաճախ նման է գրաբարին, զ. օր. սեռականները.

Չկան, մկան, գառան, նռան, ձմռան, ամռան, թոռին, տան, շան, ձնան (փոխ. ձեան) եղան, բեռան, անձին, մատին, հարսին, ասղան (ասեղան):

Տղու, ձիու, իշու, սիրու, գինու, սիրելու, ատելու (սիրելոյ, ատելոյ), հոգու, որդու, արեւու, ժամու, ծովու: Հոս ոչ եւ ոչ-ի տեղ մերձաձայնը դրուած է:

Անկանոն հոլովմանց մէջ եւս յաճախ գրաբարին հետ նոյն կամ նման է.

Հօր, մօր, եղբօր, աւուր, տագեր:

Ուրիշ վաղնջական ձեւով սեռական մը կը գործածէ հետեւեալ բառերուն համար.

Քրոջ, Տալոջ, Նիրոջ, տիրոջ, կեսրոջ, աներոջ, ընկերոջ, երկան, կնկան, աղջկան:

Ի մասնիկով սեռական ունեցող բառերուն հոլովմանը մէջ գրաբարին նման է սեռականի, տրականի ու բացառականի մասին, սակայն գործիականը է- կամ ո-ի տեղ ո՛վ մաս-

նիկով կը կազմուի: Կաեւ, երկրորդ կամ վերջին վանկին այրը կը զեղէ կամ շ-ի կը փոխէ, ուր գրաբարը կը պահէ զայն. զ. օ.

Քաղքի, քաղքով, քաղքէ,
Դանկի, դանկով, դանկէ,
Լեզուի, լեզուով, լեզուէ,
Շաքրի, շաքրով, շաքրէ.
Կոնըկի, կոնըկով, կոնըկէ:

Կարգ մը բառեր այս բարբառին մէջ ալ կամ -յ երկար մասնիկը կ'առնեն սեռականի մէջ, մինչ գրաբարը պարզ է-ով կը շատանայ. զ. օ. ամսուան, վաղուան, հերուան, իրիկուան, շաբթուան — լուսաւորչայ, Աս(տ)ուածածնայ, Ս. Փրկչայ:

19. Բազմաձևանկ բառերուն վերջին վանկին — այդ վանկը արմատական ըլլայ թէ մասնկական — ա, է, ի, ու, ձայնաւորները կը սղէ հոլովման մէջ. զ. օր.

Սատընայ — սատընի, սատընով, սատընէն.
Գորեն — ցորնի, ցորնով, ցորնէ.
Բերան — բերնի, բերնով, բերնէ.
Կոլվակ — կոլվեկի, կոլվեկով, կոլվեկէ.
Սնտուկ — սնտըկի, սնտըկով, սնտըկէ.
Քթնիկ — քթնըկի, քթնըկով, քթնըկէ.

Կամք, կամաց, կամօք.

Մեղք, մեղաց, մեղօք.

Միտք, մտաց, մտօք, խելք, խելաց, խելօք,
Կեանք, կենաց, ձեռք, ձեռաց, ձեռօք, կը հոլովէ

անեզական այս բառերը, գրաբարին նման. մինչ
ուրիշ օրինակներու մէջ գրաբարէն կը տար-
բերի. այսպէս, ոտք, ոտաց (ոչ ոտից). Աչք,
աչից (ոչ աչաց). եւ կ'ըսէ "աչից լոյս", "ոտացս
միսը թափեցաւ", իսկ "ոտից" կը նշանակէ տե-
սակ մը ոտնաման: Չեոք, ձեռաց, ձեռօք՝ կը
գործածուի ասացուածոց մէջ, (ի) "ձեռացս ի՞նչ
կու գայ", "ձեռօք է՛ ոտօք", "ձեռաց խաշլըխ",
եւ այլն. իսկ սովորական յոգնակի ի համար
կ'ըսէ "ձեռուրներ", եւ երբեմն ձեռքեր, զի
"ձեռք,ը եզակի կը համարի: Նոյնպէս "պոռ-
կունք", բառը իբրեւ եզակի կը գործածէ, իսկ
յոգնակին կը հանէ "պոռկն", հին ձեւէն, զոր
յոգնակիին մէջ միայն երեւան կը հանէ —
"պոկըներ": Սասնոյ բարբառը եզական ձեւը
լաւ կը ծաննայ, "վերին պոռկ", "ներքին
պոռկ", բացատրութիւններով:

20. ԴԵՐԱՆՈՒԱՆՔ գրեթէ նոյն են ա-
րեւմտեան արգի գրաւորին հետ:

Այս բարբառին անձանօթ են "ասի",
"ասի", "անի", "ասիկայ", "ասիկայ", "ա-
նիկայ":

21. ՆԱԽԴԻՐՆԵՐՈՒ մասին ալ այս բար-
բառը նման է արեւմտեան գրաւորին: Ինչպէս
տեսանք վերը շատ ասացուածներու եւ
առակներու մէջ վաղնջական ձեւեր ունի, եւ
յաճախ կը գործածէ է նախգիրը: Լեռն ի վեր,
լեռն ի վար. դարն ի վեր, դարն ի վար (վազել).
գետն ի վեր, գետն ի վար (լողալ). բերեսք ի վեր
բերեսք ի վար (պառկիլ). բերանն ի վար (խոթել).

քինթն ի վեր (քաշել). երեսն ի վեր (ըսել).
ակոնճն ի վար (փսփսալ). գլխուն ի վար
(թրջել). մէջքն ի վար (ուռննալ). իրիկուընէ
ի վեր (հաղալ). գլխիվար (կախել):

ՆԱԽԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ևսն են արեւ-
մտեան գրաւորին հետ. հետ, ետքը, էռէջ,
հըմար, ետեւ. մէջ. առնց, քով, մինչեւ, մին-
չուկ, միտվի. քան, քընծ, քըզ. հէոուն.
գուրս. ներս. պէս:

Այս բարբառին անծանօթ են «կուշտ»,
եւ «խեչ» նախադրութիւններն:

22. ՄԱԿԻԱՅՆԵՐՆ ևս արեւմտեան
գրաւորին մէջ ճանչցուածներն են. «հոս»,
«հոտ», «հոն», «ուր», եւայլն: Քանի մը մակ-
բայներ տարբեր կը հնչուին. ուշ (ոչ). ասնկ
(ասանկ). հըմա (հիմա). պոհ մի (պահ մի):

Ուշադրութեան արժանի է գոյականի մը
կամ ածականի մը կրկնութեամբը շինուած
մակբայը, ինչպէս գրաբարին մէջ կը տեսնենք
օրինակները — չարաչար (տանջել), կէս ի կէս,
խառն ի խուռն: Այսպէս Ակնայ գաւառականը
կ'ըսէ. «վախն ը վախն ուտել», «ծուռն ը
ծուռը քալել», «խենթն ը խենթը խնտալ»,
«կաղն ը կաղը խաղալ», «մութն ը մութը չի
կարգացուիր», «չորն ը չորը չերթցուիր», եւ-
այլն, գործածելով շ իրրեւ կապ¹: Դժուար կը
թուի ինձ վճռել թէ ասիկա է՞ թէ — յօդա-
կապին սղեալն է այս պարագային մէջ, սակայն

¹ Ըանկեան այս շ յօդակապը է-ի ուղղագրած կը
դնէ իր աշխատութեան մէջ:

վայելուչ եւ միանգամայն ապահով է արդի գրաւորին մէջ ընդունուած ձեւը ի-ով — վախն ի վախը, եւայլն:

Գրարարին մակբայակերտ «գոյն»ը որ «գոն» եւ «կէն» ձեւերով ալ երեւցած է (հանգոյն, որգոն, հիկէն), Ակնայ բարբառին մէջ եւս կը տեսնուի «կուն» ձեւով, եւ ունի մասնաւոր երանգ մը նշանակութեան: Մանուկները «խնամուկունը» կը խաղան, այսինքն նմանութիւնը կ'ընեն մեծերուն խնամիական յարաբերութեանց: «Ինչուկունն (կամ ինչուկինն) է, կը հարցուի, այսինքն «ի՞նչ խաղ» կամ ինչ տեսակ գործ է այս, ի՞նչ գնենք այս շարժումին անունը, բացատրեցէք:

Այս նաեւ «ինչեխ» տարօրինակ մակբայը, որ կը նշանակէ «այնպէս»: «Ինչեխ կ'անիմ քեզ ուր» կամ «ինչեխ լընիս ուր» (այնպէս ըլլաս որ...): Այս է անշուշտ վաղնջական «այնցեղ» ձեւի մը աղաւաղեալը: Մեծ Հայոց մէջ նոյնը կը հնչուի «էնցե»:

23. ԲԱՅԵՐԸ կազմով եւ խոնարհումով նոյն կամ նման են արեւմտեան գրաւորին, միայն քանի մը բաներու մէջ տեղական նկարագիր ունի այս բարբառը:

Ա— է միակ ձեւը որ սահմանական եղանակին հետ կ'երթայ, ի՞նչ եւ ի՞նչ անծանօթ են: Այս մասնիկը կը հնչուի պոլսական հնչումին ծիշգ նման, եւ ոչ «կիւ» ի պէս: Միշտ բայէն առաջ կը դրուի, եւ ոչ երբեք «խաղամ կու» եւայլն կը լսուի:

... ե՛՛ք վերջաւորող բայերուն ամենն ալ
... է՛՛ք կը հնչուին: Կու սիրէ՛մ, կու քալէ՛մ, կու
հեծնէ՛մ:

Ահա քանի մը կարեւոր բայերու խոնարհ-
ման այն մասերը ուր այս բարբառը իրեն յա-
տուկ գծեր ունի:

Ի՛՛ք (եմ), ես է՛մ, դուն ես, ան է. մենք
ինք, դուք էք, անոնք ին: Մենք էանք, դուք
էիք, անոնք էին: Տի լընիմ, տի լընիս, տի լընի,
եւայլն: Տի լընէանք: Էղըր, մի լընիր, մ'իլլէք:
Տ'իլլիս, չի տի լընիս: Թը ուր լընէի, թը ուր
լընէանք: Լընիլ, չիլլիլ: Լընելու, չիլլելու:
Էղած, չէղած:

Կու լընիմ, կու լընիս, կ'ուլլի, կու լընինք:
Կ'ուլլէի (կու ընէի), կ'ուլլէանք:

Ա՛՛ք (անեմ). կ'անիմ, կ'անես, կ'անէ,
կ'անինք, կ'անէք, կ'անին: Կ'անէի. կ'անէանք.
արի, արիր, արաւ. արանք, արիք, արին. տ'ա-
նիմ, տ'անես, տ'անէ. տ'անինք, տ'անէք, տ'ա-
նին: Արէ. մի աներ, մ'աներ, մ'անէք: Անիմ
ներ, անես նը. անէ նը. անինք նը, անէք նը,
անին նը: Անել. անելու. անելիք. արած:

Հարցնէ՛ք (հարցնեմ). կու հարցնիմ, կու
հարցնես, կու հարցնէ: Կու հարցնէի, կու հար-
ցնէանք: Հարցայ, հարցար, հարցաւ. հար-
ցանք, հարցաք, հարցան: Տի հարցնիմ, տի
հարցնինք: Հարցէք, մի հարցնէք: Հարցնել.
հարցած. հարցնելու. հարցնելիք:

Կուլլէ՛ք (ուսնեմ). Ունիմ բային պակաս-
ները կը լեցնէ: Ունիմ, ունէի, ունէանք. կալ-

լէի նը, կալէանք նը (եթէ ունենայի, եթէ ունենայինք). կալես, չի կալես (ունենաս, չունաս). կալածս (ունեցածս):

24. ՄԱՍՆԻԿՆԵՐ. Այս գաւառականին մէջ հայերէն լեզուին մասնիկներուն ամենն ալ գրեթէ ծանօթ են, եւ ոմանք շատ սիրուած են: Հոս պիտի յիշեմ զանոնք ոչ այնքան կատարեալ ցուցակ մը կազմելու նպատակաւ որքան յիշելու համար ածանցեալ շատ մը բառեր որք կարեւոր նշանակութիւն ունին եւ ոմանք կը թուին Ահնայ բարբառին մէջ միայն պահուած ըլլալ:

ԱՎ. Կարմնճակ. ներքընակ. բութակ. անցակ. գաղտընակ. ձեռնակ. խացակ. վախընակ. անպարտակ. անառակ:

ԱՆ. Անառ, աներես. անժուր. անհատնում. անկուտի. անտունի. անպարտակ. անառակ. անզգամ. անբան անասուն:

ԱՆ. (Էրէրէր). կոկան. գոլան. զոնչան կթան, խոչան (կով). հաչան (չուն). կճան (մեղու, խոտ). կարգճան, ածան (հաւ). ուզան (բերան). գործան (պլոճ). ուտան, խման, վազան, խնտան, ճչան (մարդ, մանուկ):

ԵՂԷՆ. Խմորեղէն. անուշեղէն. մսեղէն. բանճարեղէն. չորեղէն. կաթնեղէն. ընտեղէն. ճերմակեղէն:

ԵՆԻ. պահենի. փնչենի:

ԵՆԲ. Տէր-Խաղարենք. Ժամկոչենք. Խանարենք. Չօփուռենք. Չանկենք. Ախենք. Վանենք. Բարսեղենք:

Ի. բրդէ, դերձանէ, մազէ, քթանէ, բամ-
պակէ, տերեւէ, թղթէ, կաշիէ, փատէ, քարէ,
երկրթէ, պղնձէ, արծրթէ, ոսկիէ:

Ի. աղի, օլլի (անաղի), մատնի. կաղնի:

ԻԿ. կրծիկ. տոտիկ. թոկիկ. գնծիկ. գնտիկ.
Հարիկ. մարիկ. էրիկ, կնիկ. պլիկ. խպլիկ. տտիկ.
մտիկ. հատիկ. կտիկ. մաղիկ (մեղրիկ). չլթիկ,
լօլիկ, լօշիկ. դլիկ. լլիկ. կղնիկ. քթնիկ. կոիկ.
ճոիկ. վոիկ. գուգուլիկ. խատուտիկ. կկրիկ.
մճրիկ. թստափորիկ. շուշտիկ. լափստիկ. ծափ-
լիկ. մթոիկ. չտիկ. քստիկ. սլվլիկ. ուղուզիկ,
պլպլիկ. քցրփոիկ. խզիկ բզիկ, մտացիկ.
գլթիկ, խնկիկ. ճթիկ. կլիկ. շուտիկ. փզիկ,
բշտիկ. իլիկ. կոճիկ. կոտիկ:

ԻԶ. Մանիչ. ձաղկիչ. փարդիչ. քերիչ.
կապիչ. խառնիչ, ջրխմիչ. վերվերիչ. նետիչ,
առիչ:

ԻԲ. Աննելիք, տալիք. ուտելիք, խմելիք:

ԾՈՒ. Շինծու. տրծու. փոխծու:

ԿԱՆ. Սիրական. լալկան. ծծկան:

ԿՈՏ. Մսակոտ. վախկոտ. մոռցկոտ. պար-
ծենկոտ:

ՄՆԻ. Ահամի, վշտնմի, նեղմի, հեւըռ-
մի, դաշմի:

ՆՈՑ. Հաւնոց. գղանոց. գոգնոց. մատնոց.
վարնոց. հինկնոց. քսաննոց:

ՈԶ. Տնկող. կոկող. գոզող. լոլող:

ՈՂ. Եփող. թրող. սիրող. ուտող. գրող.
կարդացող, եւայլն:

Ո՛նՔ. Խաղիկոնք. գարիկոնք. մարոնք,
կեսրոնք, աներոնք. հօրքրոնք. մօրքրոնք. աղբ-
րոնք. քրուոնք:

ՈՎ. Ուժով, բարով. սիրով. համով.
հօտով:

ՈՏ. Փոշոտ. աղտոտ, եւայլն:

ՈՐԴ. Փոխնորդ. ճամբորդ:

ՈՑ. Շարոց. սղոց. յօտոց:

ՈՒՆՑՔ. Իջուացք. աւրլուացք. լըւացք.
հըլրըւացք (ընտրուացք):

ՈՒԹԻԻՆ. Տաքութիւն, պաղութիւն, եւ-
այլն:

ՈՒԿ. Այս մասնիկն ալ Իկ ին նման շատ
գործածական է, եւ թէ՛ նուազական, թէ՛ փա-
ղաքշական եւ թէ՛ գերբայական նշանակութիւն-
ներ կու տայ: Իշուկ. նազուկ. նունուկ. սանուկ.
սուսուկ. տաքուկ. պաղուկ. էրուկ. գիրուկ.
փախուկ. խննթուկ. կամցուկ. կժկժուկ. քսր-
տուկ. լղըռձուկ. լփռտուկ. որսուկ. կարմրուկ.
քուրուկ. հարսնուկ. աղբրուկ, մոնչուկ. ճաղուկ.
սեւուկ. — կայնուկ, նստուկ. պառկուկ. ան-
ցուկ ու մոռցուկ:

ՈՒՑ. Սեւուց, գեղնուց, ճերմկուց. ժա-
մուց:

ՈՒՔ. Մաշութ. մաղութ. ծամութ. խմութ
կերութ. խառտութ. փշ(ր)ութ. տաշութ. քե-
րութ. թափութ. էւրլցութ:

ՈՔ. Փշոք. պլոք:

2. Չտես. չհաւան, չիպիտու:

24. Բ. Կրողէք. բերողէք. կարողէք. կա-
ղանտէք:

ՎԱՐ եւ ՎԱՐԻ. Հայեվար, քրղեվար
մարդավարի, ամպավարի:

ՅԻ. Ակնցի, Արեգըցի. Կամրկըպցի:
այն:

Ա՛ն բացասական մասնիկը Ակնայ բարբա-
ռին մէջ կ'երեւնայ «անտնէ՛ն կու գաս», բա-
ցատուութեան մէջ, որ կը նշանակէ «գո՛ւն միայն
անիրազեկ ես:» Ինչպէս ունինք «տեղ. բա-
ռէն «անտեղեակ», նոյնպէս «տուն», բառէն
«անտնէն»: Արդէն «տուն տեղ», «տնով տե-
ղով», ոճը կայ, ցոյց տալու թէ այդ երկու բա-
ռերը համանիշ նկատուած են:

«Անտունի» բառն ալ բացասական մաս-
նիկն ունի, եւ կը թուի սկզբնապէս նշանակած
ըլլալ «տունէն զրկուած կամ պանդուխտ մար-
դու» երգը:

«Անտնտիլ» բայն ալ ան-տուն-տ-իլ է, որ
է յանկարծական եւ վաղանցիկ կերպով մոռ-
նալ, չյիշել, չգիտնալ գիւրին բան մը. «ինչո՞ւ
անտնտեցար», այսինքն, ինչպէս կ'ըլլայ որ ան-
տեղեակ, անյիշող կը գտնուիս այս պահուս:

Այս տարօրինակ ածանցեալներու շարքին
մէջ է նաեւ «անառ»ը, «անառը քաշուեր է»:

25. Այս գաւառականը բարդ բառերուն
- յօդակապը կը գործածէ սակաւաթիւ օրի-
նակներու մէջ, ինչպէս մտ-մոլոր, խնտ-մոլիկ,
մարդ-մտ, մարդ-շող, թատ-փոթիկ, ծո-մատ,
քնք-պապ, մեծ-միտ: Երբեմն --ի փոխան չ կը

դնէ, ինչպէս սանճմար, հաստըշլի, տաշտըքեր: Իսկ բարդերուն ամենամեծ մասը առանց յօդակապի կը կերտէ, ինչպէս բուխսիրտ, խոտկուս, կերկոխ, ընկզմէջ, ոտնտախտակ, մածնապուր, ջրծաղիկ, վերկար, մեծ գլոխ, կախգլոխ, կամարընքուի, սեւընքուի. թուխաչուի, սեւաչուի. բարակպոկներ. բացբերան, թուլբերան, անուշբերնակ. ամուրբերես, սեւերես, ճերմակերես. ճերմակմօրոք, երկանմօրոք. ծուռշլի, երկանշլի, լանկոնակ. ոսկրիփորիկ. սեւջներ:

Բարդութեան մէջ ածականը գոյականին նախագաս կը դնէ, ուստի տաճ. «կէօզի աչըգ» բարդին նիւթական թարգմանութիւնն է «աչքը բաց, ը, որուն հայ ձեւը պիտի ըլլար «բացաչուի», աւելորդ հոմանիշ մը «արթուն» եւ «աչալուրջ» բառերուն:

Հետաքրքրական է նկատել թէ բարդումը երբեմն յօդնակի ձեւին վրայ ալ կ'ընէ այս բարբառը — «թուխաչուի», «սեւընքուի», «բարակպոկներ», «սեւջներ»:

26. Շարահասութիւնը ճկուն է այս բարբառին մէջ, եւ շեշտին պահանջման համեմատ բառերուն զիւքը փոխել գիտէ: Օրինակի համար բաղադրեալ ժամանակներուն մէջ եմ, ես, է, էի, էիր, էր, կրնան աներեւոյթ անցեալէն առաջ դրուիլ շեշտը զգալի ընելու համար. — Նուս կերեր ես. կերեր իմ. — Չիմ կերեր: Աղբարտ քեզ ուզեր է, տ'երթաս. — Աղբարտ քե՛զ է ուզեր, դո՛ւն տ'երթաս: Տատտ կու կանչէ քեզ. — Տատտ քե՛զ կու կանչէ. —

տատտ քնզ է կանչեր: — Ես ալ քարի մը վրայ նստեր էի. — Ես ալ քարի մը վրայ էի նստեր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Դ .

ԸՆԴԷ Բ—ԷՐՆ:

27. Ահնայ գաւառականին ընտիր բառերուն վրայ ուշադրութիւն դարձնելով՝ նախ եւ առաջ կ'արժէ ի մէջ բերել այն արմատ բառերը որոնք կամ բոլորովին անծանօթ են գրաբարին կամ ծանօթ արմատներու ուրիշ մէկ ձեւն կը ներկայացնեն: Այս արմատներն, մեծ մասամբ շատ հին կը թուին: Անոնք պէտք է ձեւաւորեալ ըլլան լեզուին զարգացման այն նախնական շրջանին երբ տակաւին արմատի նոր ձեւեր կը ստեղծուէին: Թէ ժողովուրդը, իր պարզամիտ համարձակութեամբը քանի մը նոր արմատական ձեւերու ծնունդ տուած ըլլայ պատմական ժամանակներու ընթացքին՝ կարելի է ենթադրել՝ առանց սակայն ապացոյցանել կարենալու: Ահնայ գաւառականին արմատ բառերէն մէկ քանին ալ այնու միայն նոր են որ նոր առումով մը, գրաբարին անծանօթ նշանակութեամբ մը կը գործածուին: Ոմանք ալ գրաբարին ծանօթ ձեւով եւ նշանակութեամբ կը ներկայանան, սակայն արմատն են այնպիսի բառերու որք գրաբարին մէջ ածանցեալ կամ բարդ վիճակի մէջ միայն կը գտնուին: Ահա աւսիկ օրինակները:

ԿԻՊ, որ «կպչիմ» բային արմատն է եւ «կապ» արմատին մէկ ընկեր ձեւը: Երբ աչքին վերի եւ վարի կոպերը ի ծնէ կից ըլլան աչքին գուրսի ծայրին վրայ, աչքը «կիպ» է կ'ըսեն:

ՅՈՒԲ, գրաբարի «ցիր» արմատին ուրիշ մէկ ձեւը: «Կուտ կուտ ու ցուր ցուր անել» կ'ըսուի:

ԼՈՒԲ, իբրեւ լէր արմատին ուրիշ մէկ ձեւը, երեւան կու գայ «լուրել» բային մէջ, որ կը նշանակէ լրացնել, բոլորել. «երեսը լուրեր է» կ'ըսեն երբ մորթային բորբոքում մը բոլոր երեսը կը վարակէ: Ուրեմն ինչպէս կայ ի՞նչ եւ ի՞նչ, ի՞նչ եւ ի՞նչ, ի՞նչ եւ ի՞նչ, ի՞նչ եւ ի՞նչ, նոյնպէս եւ լուր եւ լէր, յո՞րք եւ յէր:

ԸՔՆ կամ «քն» արմատը կը գործածուի միակ բացատրութեան մը մէջ — «ագինը տակն առնել» (ագինս տակը կ'առնիմ քեզ): Գրաբար «-ացի» ածանցեալին արմատն է որ հոս երեւան կու գայ: Ինչպէս ակն, ոտն, թէկն, յրոզն, ունկն, ուլն, ռունգն, շուրթն, արմուկն, մատն, ձեռն ունին և թարմատարը, նոյնպէս եւ ագն կամ աքն է եղած բառը, որուն նուն ինկած է «աքացի» ածանցեալին մէջ:

ԹԻՆ, խոնաւութիւն (ջուր), «ամպէն թէն կ'առնէ» կ'ըսեն: «Թանամ» բային արմատն է, միւս «թան» արմատէն պատշաճօրէն զանազանուած է «յրի փոխուելովն յէ»: Երբորդ ձեւ մըն ալ դասական հայերէնին ծանօթ «թօն»ն է: «Թէն»ը իբրեւ ածական եւս կը գործածուի,

սակայն դարձեալ «թէն»-ը նուազ ջուր կը պարունակէ քան «թաց»-ը:

ՓԼԽ. Գրաբարը «փախչիմ» բային պարզ «փախ» արմատը չէ աւանդած մեզի, Ակնայ գաւառականը կ'ըսէ «փախ զնել ետեւէն», «Հալածել զոք» նշանակութեամբ: «Ո՞վ է ետեւէտ փախ զնողը» (ինչո՞ւ այդքան արագ կը քալես): Ունի նաեւ աղուոր բարդ մը — գիշերփախ — որ կը նշանակէ գիշերային (խուճապեալ) փախուստ. «Ի՞նչ է էճէլէնիտ, գիշերփախ է», կ'ըսուի:

ԾԵԾ արմատն ալ, «ծեծ ուտել», «ծեծ (պատերազմ) անել» եւ նման բացատրութեանց մէջ կը գործածուի, մինչ դասական Հայերէնը զայն առանձին արմատ ձեւին մէջ չի աւանդեր, այլ «բրածեծ» եւ այլն բարդութեանց մէջ միայն ցոյց կու տայ անոր գոյութիւնը:

ՔԵՄ, «քերեմ» բային արմատը առանձին գործածութիւն ունի «քերի երկաթ» բացատրութեան մէջ. կայ նաեւ բարդ մը «տաշտաքեր»:

ԱՃ, աճեմ բային արմատը, դասական Հայերէնին մէջ չենք գտներ. այս գաւառականը ունի զայն՝ նախ իբրեւ ծառի նորարձակ ճիւղ. «աճ է նետեր»:» Երկրորդ, նաեւ իբրեւ յոյժ տարապայման աճում ստացող բուսական մակարոյժ մը որ ջրի փողրակներուն մէջ կրնայ այնքան աճիլ մինչեւ խափանել. այս առմամբ է որ կ'ըսեն շատակեր եւ անյագ մարդուն՝ «աճ ես կլներ»:

ԲՈՒԽ կամ բուղիս, “բղիսեմ” ի արմատը, առանձին կը գործածուի “բուխ սիրտ”, բացատրութեան մէջ, եւ կը նշանակէ դիւրամուղիս դիւրազգայ սիրտ, ոչ քար եւ չոր սիրտ:

ԽԻՊ, որ է ամօթ, պատկառանք, “խպնիմ” (ամնամ) բային արմատը: Երբեմն կ’ըսուի “խիպ ու ամօթ չունին”: Այս արմատը բնիկ հայ է իբրեւ ԽԻ-ուած, գոց, ծածկուած, (համեստ):

ՃՈՒԿ, դարձ, ուղղութեան յանկարծական փոփոխում: Կայ նաեւ “ճուկ տալ”, ասացուածը:

ՆՈՒԱՂ, քնոյ նշոյն է, թեթեւ եւ կարճատեւ քուն մը. “աչքս նուաղ չմտաւ”,

ՔԻՔԻՐ, “քրքրեմ” ի արմատը, որ կ’երեւնայ “քրքիրն առեր է”, բացատրութեան մէջ, խօսելով խմորին վրայ, եւ կը նշանակէ թէ զանգուածը ճիշդ բաւական ազդուած է խմորէն եւ կրնայ մանր հացերու ձեւով տարածուիլ եւ եփուիլ:

ՀԱՐ, “հարբուխ”, կը նշանակէ. “հար եմ եղեր”, կ’ըսուի: Ասիկա “հարկանեմ”, բային արմատը չէ. այլ ընկերն է “սոր,ամ”, “թոր,ամ” արմատներուն, եւ կը նշանակէ վազել, հոսիլ: “հ-ը, ուստ (իբրեւ առատահոսութիւն) եւ “-ը” իւն (իբրեւ վազուն), եւ “հ-ը, իւր (իբրեւ հոսող, առատ), կը թուին նոյն արմատէն ծագած լինել (Բաղրուպանեան, Հ. Ա. 4—5, 1908): Այս արմատը իր կարճութեամբը ընտիր է, զի կրնայ բարդութեանց հիմ ըլլալ:

ինչպէս եղած ալ է, «փորհար», բառին որ է աղեաց հարբուխը:

ԱՌԲ, առնուածքը, ապրանքի մը առնուած գինը. «առքը քանի է:» «Ծախք» (վաճառում) բառին հակադիրն է կազմով:

ՈԼՈՐԲ, ոլորուած, պրկուած վիճակ կամ իր. «ճիվերուս ոլորքը քակեցաւ», խօսքը կը նշանակէ թէ սրունքը շատ քալելէն ուժասպառ են եւ այլեւս անզօր են անձը վեր բռնելու:

Այս «Առք» եւ «ոլորք», արմատները, +-ի յաւելմամբ, կը յիշեցնեն ամբողջ հոյլ մը նմանօրինակ կազմով բառերու, ինչպէս լւնչ+ (լայնութիւն), երչ+նչ+ (երկայնութիւն). եւ այն օրինակները որ արդէն տեսած ենք — հօւրք, կերք, կապք, հալք, եօք, հեւք, եւայլն (էջ 41), որք ցոյց կու տան թէ այս գաւառականը կը սիրէ արմատ բառեր գործածել՝ ըլլայ բոլորովին նախնական վիճակին մէջ, ըլլայ + մասնիկին յաւելումովը: Ան (երկիւղ), քիտ (գիւտ) եւ օք (օգն) արմատներն, գրաբարին ընտանի, նոյնպէս ընտանի են այս գաւառականին: Ա՛րսն «տատին ահէն», «Աստուծու ահը», «կուտը կուտին օք է», այս ինչ պտուղը հիմա «գիտ է, (կը գտնուի, եղանակն է):

Այս գաւառականին մէջ պահպանուած արմատ բառ մըն ալ ԿԼՈՓն է, որ է գունդ կամ գնտակ: կը թուի globus լատիներէն արմատին հայաձեւը: Ակնցիք կ'ըսեն հաւկթին կլոփը (գեղնուցը), աչքին կլոփը: Յայտնապէս լեզուին մնիկ բառերէն մին է, եւ ոչ փոխառեալ:

28. Կան որիշ բառեր ալ, ածանցեալ կամ բարդ, որոնք ձեւով նման են երբեմն գրարարին, պարզ ենթաձեւ մը կազմելով ծանօթ տիպի մը, եւ երբեմն ալ նոր են թէ ձեւով եւ թէ իմաստի երանգով: Տեսնենք նախ բայերը:

ԽՈՒՐՈՒՐԻՒՄ = գրարարին «խարուրիւ»¹, եւ կը նշանակէ տիրամած ըլլալ¹: Խաւար եւ տխուր բառերուն հետ ստուգաբանական կապակցութիւն ունի:

ՔՆԿԻՒՄ = ցաւի կամ տրտմութեան պատճառաւ անքուն մնացած անձին թեթեւ կերպով ի քուն մտնելը:

ԽՈՒՍՆՆԱՄ = գրարարին «մախաւ»-ին նման է, տհաճութիւն, վիշտ եւ նախանձ խառն են, բայց խուլ կերպով կ'արտայայտուին:

ԽՈՒՐԲԵՒՄ = «աչքերը խլրբել» բարկութեամբ՝ վախցնելու համար, կամ հիւանդութեան տանն՝ անգիտակցօրէն աչքին կլոփը չափէն աւելի վեր, վար կամ մէկ կողմ դարձընել:

ՇՆՆՈՒՄ = երեսն ետին «չլրբեցաւ» կը նշանակէ «ոլորեցաւ» «դարձաւ»: «Շլրբուիլ» կը նշանակէ դառնալով գետին իյնալ դիտապաստ, ուժգին հարուածի մը ազդեցութեամբ:

¹ Հանդերձ սոցոյ գրեկնոյր եւ աղանգեալ հարկերէն իրբեւ զգաւոր երեւէր, խորին մէջ, «խարուրիւ»¹ պէտք է ուզակցութիւն «խարուրեալ» եւ նշանակութիւնն ոչ «աղտոտ» ալ «տխուր» ցոյց տուի:

Այս երկու բառերը, խօլըրել եւ շլըրիլ,
 «ոլոր» արմատէն են, ինչպէս բոլորիլ, մոլորիլ,
 ջոլորիլ, գլորիլ, եւ այլն:

ԽՈՒԼԱՏԿԻԼ = «խոյլ» արմատէն. ան-
 սովոր դիրքերու մէջ մնալով մարմնոյ անդամոց
 ցաւի եւ թմրութեան խառն զգայութիւնը ու-
 նենալն է. ինչպէս երբ գլխուն տակի բարձր
 չափազանց բարձր կամ չափազանց ցած ըլլայ,
 վիզը կը խուլատկի: Շատ խաղալէն, հեծնելէն,
 քալելէն եւս յառաջ կու գայ այս վիճակը որ
 յոգնութեան կամ չարախոնջութեան արդիւնք
 է, տեսակ մը ինքնաթունաւորում:

ԹՆԹԵԼ = պզտիկ հարուած մը տալով
 դպչիլ. «թնթես նէ կ'իյնայ» կ'ըսեն, ցոյց տա-
 լու համար թէ անձը որքան տկար է կամ իրը
 որքան անհաստատ դիրք ունի: Ասիկա «թինթ»
 արմատ մը կ'ենթադրէ, եւ տարբեր է «թունդ»
 արմատէն ելած «թնդամ», «թնդեցուցանեմ» էն,
 որոնք յաւէտ ձայնի կ'ակնարկեն, թէպէտ երկու
 արմատն ալ — թինթ կամ թինդ եւ թունդ
 բնածայնական ծագում ունին: Ղանի գա-
 ւառականը ունի «թնթոց», որ է խառնիչ
 փայտ մը:

ԳՆՏԵԼ = «գունդ» արմատէն, որ ան-
 շուշտ նոյն է զբարարին «գունդ» ինչ հետ: Աւ-
 ուոյցի մը կամ բարձրացած մասի մը երեւան
 գալն կը նշանակէ: Մէկուն գլխուն քար մը կը
 զարնեն, տեղը կը «գնտէ»: «Գունտ» արմատը
 կը գործածեն իրրեւ ած. եւ գոյ., գնտածեւ

կամ կլոր նշանակութեամբ: «Տափակ, ինչ հակադիրն է:

ԿՈՒՆԷԼ = «կուռ» արմատէն, եւ կը նշանակէ պարունակելի բանէն այնքան լեցնել եւ խօթել պարունակիչին մէջ, որ ուռուցիկ վիճակ մը յառաջ գայ: «Խոտկուռ» բառը այդ իմաստով բարդուած է: Երբ տղայ մը արագ արագ կ'ուտէ, «կու կուէ, կ'ըսեն: Այս իմաստով Պոլսեցւոց գործածած «թխել» բառը տճ. «թըգմագ» ն է:

Կայ նաեւ այս բառին արմատովը ասացուած մը «ուռն ի կուռը», որ չափազանց լեցուած» ըսել է. այս ինչեանք «ուռն ի կուռը չեն», կը նշանակէ «չափազանց ունեւոր չեն»:

ԹՈՐԲԵԼ, գրաբարին «թորել», կամ «թորիլ»ը: Մասնաւորապէս կը նշանակէ ոչ սաստիկ այլ խաղաղ տեղալը անձրելի, ցօղի պէս, մանր: «Անձրելը կու թորայ»:

ՃՈՐԵԼ — այս ու այն կողմ շարժիլ, ճօճիլ կանոնաւորապէս. «պարը մտնողը կու ճորայ»:

ԱՆՏԵՏԻԼ = մտային վազանցիկ շփութութեան մը արդեամբ՝ լաւ գիտցած բանը չկարենալ յիշել. amnésie ունենալ: «Ինչո՞ւ անտեսեցար»:

ԱՐՄԵՆԵԼ = զարմանալ:

ԲՈՒՆԵԼ = համակրիլ, սիրել, congenious ըլլալ. «սիրտս չի բունար», այս գործին, պաշտանին: «Բոյն», արմատէն է, եւ ըսել կ'ուզէ

Թէ սիրտը չէ կրցեր բոյն լինել, իր ներսը ընդունիլ սիրով:

ԳՈՒՐԱԼ = կաթոգին հոգով եւ անխոնջ կերպով բան մը ընել:

ԳԻԶԱՆԱԼ = ջղային եւ արեան շրջաբերութեան անհանգիստ զգացում մ'ունենալ՝ շատ աղմուկ լսելէն կամ վէճի մտիկ ընելէն:
 'Գլխս գիղացաւ':

ԺՆՏԱԼ = խլրտիլ, շարժիլ. "նստած տեղացը չի ժնտար:", "չով չի ժնտար:",

ՍՈՍԱԼ, մանր ծածանիլը, ինչպէս գէր անձի մը միսերուն "սոսալ"ը շարժման ատեն:

ՃՈՂԻԼ, մեռնիլ, հոգին փչել: 'Ճաղ' (ձող) արմատէն է. զի վերջին շունչը փչելու վայրկենին մեռնողին սրունքները կ'երկնան եւ ուղղաձիգ կ'ըլլան ճաղերու նման:

ԵԱՂԿԱՅԵԼ, "մաղ", արմատէն: Կը նշանակէ թուփերը ջրելու մասնաւոր այն կերպը որով առուին ջուրը մանր բազմաթիւ ճիւղերու բաժնուած՝ երկար ատեն բայց ճղճիմ՝ քանակութեամբ կը վազէ ու խորապէս կը թափանցէ հողին:

ԽՇՏԵԼ = մատով դպչել անձի մը՝ անոր ուշադրութիւնը հրաւիրելու համար: "Խէկը (ղ)իս մշտեց:",

ԿՍՄԹԹԵԼ = շատ աղաւաղեալ բայց ընտիր բառ մը, որ պէտք է ուղղադրուի կցմտել, կամ մանաւանդ ԿՅՄՎՏԵԼ, այսինքն երկու մատերու կիցին մէջտեղ բերել եւ սեղմել բան մը.

ինչպէս մայրը իր տղուն «միսը», կը կցմտակ՝ ի պատիժ:

ՊԿՏԵԼ (շշտակ կը հնչեն). պուկ (կոկորդ, վիկ) բառէն, եւ կը նշանակէ խեղդել:

ՈՐԿԻԼ կամ օրկիլ = մրափելու ատեն գլուխին վար ու վեր տատանիլը: ՈՐԿԻԼ՝ ձեւէ մը կը ճատուած կը թուի:

ՊՂԿԵԼ = հեղուկով մը ողողել. «ցաւած ակոսայից վրայ ճերմակ ջուր պղկէ»,

ԽԵՂՈՒԻԼ = խաղցուիլ: Երախայից մասին կ'ըստի, թէ «ինչ կ'անիմ չի խաղուիր», չի զբօսցուիր եւ լայէ դազրիւ երգել, խաղալիկներ տալ եւ այլն օգուտ չեն ըներ, չի խաղուիր»,

ԲՈՒԵԼ = (բւալ) Մանկան խօսելու նախնական փորձեր ընելը, առանց յստակ արտասանութեան, անասնօրէն:

ԼՈՍԵԼ = գրաբար «լեսում», ին ուրիշ մէկ ձեւը: Մանրել, փշրել: Ե, յսպէս նաեւ գր. ձեղուն-ը գաւառ. ձողունք է:

ՄԵՅՁԵԼ = նշմարել. կռահել.

ԽԵԼԸՌԻԼ = Քունը սաստիկ գալ, անօր բռնութենէն յաղթուիլ, եւ աչքերը չկարենալ բանալ:

ՓՔՆԵԼ = ցօրենը մաքրելու համար տեփուրին մէջ վեր վեր նետել եւ նոյն ատեն բերնովը «փշելով», թեփերը փախցընել:

29. Արկնաւօր բայերը, ինչպէս գրաբարին եւ ուրիշ գաւառականաց, այս բարբառին մէջ եւս յաճախ կը հանդիպին: Արմատին

կրկնուելովը կը կազմուի բառը, եւ կը նշանակէ պարզ արմատին ցոյց տուած գործողութեան կրկնութիւնը, շարունակումը կամ սաստկացումը: Օրինակաց մեծ մասին մէջ արմատին ձայնաւորը երկրորդ եզրին մէջ կը նուազի, յըբը եւ ն կը փոխուին ըթի: Հանրածանօթ օրինակներ են լ-լ՛լլել, շ-ճճիլ, Բ-Բ՛ԲԲիլ, ԲԻԲԷ-Է, Դ-Դ՛ԴԴ-Է, Կ-Կ՛ԿԿիլ, Ի-Ի՛ԻԻԷլ, Գ-Գ՛ԳԳԷլ, Բ-Բ՛ԲԲԷլ, Գ-Գ՛ԳԳԷլ: Կան սակայն այս գաւառականին մէջ քանի մը կրկնաւորներ մասնաւոր գնահատումի արժանի, զի կարելոր իմաստներ արտայայտելու կը ծառայեն, եւ թերեւս յատուկ են այս բարբառին:

ՇՈԳՇԸԳԵԼ = փառաւորապէս վայելել բարիքներ, մանաւանդ հանդերձներ եւ զարգեր: Գրաբար «շողշողել», ին ընկերն է:

ՕՐՕՐԵԼ (օրրբել կը հնչեն): Այս բառին բուն ձեւն է օրյօրել, եւ յիին անկումովն է որ կրկնաւորի երեւոյթն առած է: Ար նշանակէ օրէ օր ձգել, յետաձգել շարունակ:

ԲՈՒՆԲՈՒՆԵԼ = tête-à-tête խօսակցել. երկու կամ աւելի հոգիներու գաղտնի խօսակցութիւն ընելն է: Ասոր գոյականն ալ կայ ԲՈՒՆ-ԲՈՒՆ, եւ կ'ըսուի «բունբուն մ'ունին մէջերնին», Փսիսալ կամ շնչել չէ, զի ձայնը սովորական յատկութիւնը կը պահէ, միայն թէ խումբէն դուրս, քիչ մը հեռուն գանուողները բառերը բաւական որոշ չեն լսեր որ հասկնան: Աքանչելի հայերէն մը:

ԳԻՊԻԸՊԻԼ = պզտիկ վէճ կամ կռիւ մը ունենալ մէկուն հետ: «Ընդհարիլ», ինչ հոմանիշ մը:

ՀԱՐՀԸՐԵԼ կամ ՀԱՐՀԸՐՈՒԻԼ = «հարկանիմ», ի արմատէն, կը նշանակէ միօրինակ եւ երկար շարժումի մը ենթարկուելով յոգնիլ, ինչպէս անվարժ մէկը ձի հեծնելով շատ կը «հարհըրուի»:

ՄՏՄՏԱԼ = մտածել, խորհիլ քիչ մը մտահոգ ըլլալով, լըջօրէն:

2Մ2ՄԱԼ = կերակուրը կամաց եւ քիչ ուտել: Պատճառը կրնայ տրտմութիւն ըլլալ կամ անախորժակութիւն, կամ կերակուրէն չախորժել:

ԿՄԿՄԱԼ = խօսքը կամաց եւ դժուար խօսիլ, ոչ բնական թմբովախօսութեան պատճառաւ, այլ ըսելիքը պատրաստ չըլլալով:

ՏՆՏՆԱԼ = վարանիլ կամ դանդաղիլ:

ԿՏԸԸՏԱԼ = նշան տալ նորէն սկսելու, կամ թէ բոլորովին դադրելէ առաջ քիչ մը զգալի ըլլալ դեռ. ցաւի նկատմամբ կ'ըսուի. «ակռայիս ցաւը կու կըտմըտայ»:

ՊԼՊԸԼԱԼ = փոքր լոյսի մը, ճրագի մը, աստղերուն դողդոջ փայլիլը: «Փալփըլալ», ալ կայ, որ ուրիշ է:

30. Այս գաւառականին ամենէն պատուական գանձերուն մէջ կը գտնուին բազադրեալ բայերը, որոցմէ շատ ունի, եւ որով եւս կը նմանի հին գրաբարին: Յայտնի է թէ գասական հայերէնը աւելի կը սիրէ յ-յո -ուել:

բարձր մանկ, հասուն լինել, որքեւ լինել, է որքեւ քանակ,
 է որքեւ-դէ կոչող-ընկ, է հասուն ընկ, է կէր որ-
 կանկ, է ընդունք քու, է ընդունք-ը, եւ այլն
 ձեւերը քան ըսել միաձոյլ բառով «յայտնել»
 «բարձրացուցանել», «հասկանալ», «արգելուլ»,
 «մտադրել», «տազնապեցուցանել», «հաւանե-
 ցուցանել», «կիրարկել», «ծնանիլ», «քննել»,
 եւ այլն, նոյնպէս կ'ընէ Ակնայ գաւառականը
 որուն յաճախ անծանօթ է միաձոյլ բառը:
 Ահաւասիկ գլխաւորները:

ԶԻՔ ԼԻՆԻԼ (լընիլ) = չքանալ, կորնչիլ:
 «Զիք լընիս», (անէծք):

ՋԱՆՈՒՊ ԼԻՆԻԼ = վշտուիլ:

(Յ)ԵՐԵՐՆ ԼԻՆԻԼ = զբաղիլ, — (ի)
 հարսնիքին երեքն էանք.

ՈՂԻԿ ՈՂԻԿ ԼԻՆԻԼ = ծոխիլ, կորանալ
 (ցաւին սաստկութենէն):

ԿՈՐԾ ԼԻՆԻԼ = կործանիլ, ոչնչանալ.
 «Խերն ալ կործ եղաւ»,

ՄԱՂԱՂՈՒ ԼԻՆԻԼ = շուարիլ, շփոթիլ,
 շլճորիլ:

ԾԱԼՄԱՇ ԼԻՆԻԼ = (հանդերձեղէնին)
 ծալուած մնալով մաշիլը ծալքի գծերուն վրայ:

ՀՈԳԵՊԱՀ ԼԻՆԻԼ = քիչ մը բան ու-
 տելով զերծ մնալ նուազումէ:

ԶԱԳԻՍԵՂԴ ԼԻՆԻԼ = վառեկին հաւկի-
 թին մէջ սատիլը դուրս ելլելէ քիչ առաջ:

ԿԵՐԿՈՒ ԼԻՆԻԼ = կերածէն սնունդ
 չառնելով կենսատիլ (երախայից):

ԱՂՈՒԼՈՍ ԼԻՆԻԼ = *փշրել* :

ԳԵՐ ՈՒ ԳԵՏԻՆ ԼԻՆԻԼ = *աղաչել պաշտօնով* :

ԽԱՂԷՔ ԼԻՆԻԼ = *խայտառակուիլ* :

ԱԶՕՔ ԱՆԵԼ = *աչքով նշան տալ հասկցնել* : “ընկերիդ աչք չի տ’անես” :

ԱԶՕՔ ԻՊՈՒՆՕՔ ԱՆԵԼ = *աչքով եւ յօնքի շարժումով հասկցնել* :

ԳԵՐԶ ԱՆԵԼ = *հիւանդին դարձ ընելը լման չապաքինած* :

ՄՏԻԿ ԱՆԵԼ = *1 ուշ գնել. 2 անսալ* : “Տատին ալ մտիկ չաներ” :

ԵՏ ԱՆԵԼ = *մերժել, նշանախօսութիւնը լուծել* . “Ըղջիկը ետ ին արեր” :

ՆԱԶ ԱՆԵԼ = *նրբավարութեան պահանջման համեմատ “ոչ” ըսել, շքնորունիլ հրաւէրը, մեծարանքը, եւ այլն* : Եթէ անկեղծ չէ, եւ այն նպատակով նազ կ’ընէ մէկը որ աւելի պնդեն, “սուտ նազ կ’անէ” կ’ըսեն :

ՄՈՒՌ ԱՆԵԼ = *հանդուրժել, համբերել, չտրանջել* :

ՎԼԱՎԱԶ ԱՆԵԼ = *հարեւանցի եւ արագօրէն, անխնամ կերպով ընել բան մը* :

ԽԱՂԷՔ ԱՆԵԼ = *խայտառակել* :

ՇԻՒԿ ԱՆԵԼ = *ցոյց անել, կտտակի համար բաներ մը ըսել* :

ՊԵՏ ԱՆԵԼ = *պէտքը հոգալ, խնամ տանիլ, դարմանել* :

ԹՔԾԵՆՍ ԱՆԵԼ = *մէկուն երեսը շատ թքնել ի նախատինս* :

Թե՛ր ելլել = կողմնակցիլ: «Ան ալ քեզի թեր կ'ելլէ»,

Հո՛րն ելլել = գլուխ ելլել: «Ո՞վ անոր հետ հուն տ'ելլէ»,

Ե՛ն ելլել = եռալ, եռալու աստիճանին հասնիլ: «Ջուրն եռ ելաւ»,

Դ՛ո՞ղ ելլել = գողալ, վախնալ յանկարծ:

Թո՛րնՏ ելլել = իրար անցնիլ:

Լե՛քո՛ւ ելլել = խօսիլ սկսիլ: «Յուսիկը նոր լեզու կ'ելլէ»,

Ա՛տ ելլել = հաւուն ածել սկսիլ:

Ելլել բայով շինուածներուն ոմանց նմանը կը կազմուի «հանել», բայով, առաջիններն չէզոք են, ասոնք՝ ներգործական կամ անցողական. — Ե՛ն հանել, գող հանել, թունտ հանել, եւ այլն:

ԿԱՅԱՆՔ ՏԱԼ = Որոշման մը գալ, եզրակացութեան մը հասնիլ: «Կայանք մի չկրցանք տալ»,

Կե՛ր ՏԱԼ = կերցնել. «չանն ալ շաքար կեր կու տայ»,

ՃՈՒԿ ՏԱԼ = յանկարծ փախուստի գիծը փոխել:

ՉԱՐ ՏԱԼ = գեւերուն չար ազդեցութիւն ընելը մարդոց, «չար են տուեր»,

ՎԵՐ ՏԱԼ = մորթին վրայ եռացումներ բրեւիլ. «երեսը վեր է տուեր»,

ՉԱ(Յ)Ն ՏԱԼ = ձայն հանել, պատասխանել:

Շէն ՄՆԱԼ, Շէն Կեննալ = բարօրիկ եւ ունեւոր ըլլալ. “չէն մնաք,” “չէն կենան,”

ՄՆԱԼ ԲԱՐՈՎ = հրաժեշտի ողջոյն. “մնաք բարւոյ՛լ,” Պատաս. = բարով եկաք, կամ երթաք բարով: (“Մնաք ք-րէ՛,” “երթաք ք-րէ՛,” Ակնայ ոճ չէ:)

ԿԱԽ ՈՒ ԿԱՐԻՔ ՄՆԱԼ = կարօտին փափաքին չկրնալ հասնիլ:

ՍԻՐՏ ԳՆԵԼ = քաջալերել, սրտապնդել. “մօրը սիրտ կու դնէ,”

ՈՏՔ ԳՆԵԼ = նեցուկ տալ. “թփերուն ոտք դնել,”

ՓԱԽ ԳՆԵԼ = հալածել. “գողին ետեւէն փախ դրին,”

ՔՈՎԷ՛ ԳՈՎ ԳՆԵԼ = երկու կամ աւելի բաներ իրարու բաղդատել:

ԿՕՒԿԸ ԳՆԵԼ = խոյս տալ. փախչիլ արագ: Փաթթած կծիկի մը արագ արագ քակելուն նմանութեամբ ըսուած:

ՔՆԹԻՆ ԶԳՆԵԼ = արհամարհել, առ ոչինչ համարել. տրուած ընծաներու կամ մատուցուած պատիւի նկատմամբ կ'ըսուի, թէ “քնթին չգրաւ,” Այս ոճը կը թուի ծագումն առած ըլլալ վարդի, խնձորի եւ ուրիշ անուշաբոյր ընծաներու առթիւ:

ԳԻՒԿ ԳՆԵԼ = նեղութիւններ տալ տագնապներ պատճառել. ք.ին “գլխուն ի՛նչ դիտիկներ գրաւ,” “Գիտիկ” կը թուի նշանակել

կոկանի կամ թոկիկի նման գործիք մը, բնաձայնական ծագումով:

ՊԵՏԷ ԻՅՆԻԼ = անխնամ մնալ. հոգածութենէ, դարմանէ, նորագումէ զուրկ մնալ: Կ'ըսուի թէ կենդանեաց եւ մարդոց եւ թէ պարտէզի կամ տան վերաբերութեամբ: Գրարին ծանօթ ոճն է — անկանելի փառաց, յընչից, յարեւէ, եւ այլն:

ԽԵՂ ԻՅՆԻԼ = ակտի մը վերստին զարթնուլը, գաղուռն (latent) վիճակէն ելլելը:

ԿԵՐՔ ԻՅՆԻԼ = փախլ, փճանալ սկսիլ. մուշտակին մէջ «կերք է ինկեր», Ուտիճներուն ազդեցութեամբ եղած մասնական խաթարումին համար կ'ըսուի: «Որդ իյնալ» եւս նման բացատրութիւն մ'է:

ՎԵՐ ԻՅՆԻԼ = ընդօստնուլ, յանկարծական լուրէ մը ազդուիլ, թունդ ելլել, զարմանալ:

ԵՐԵՐՆ ԻՅՆԻԼ = զբաղիլ. «հացին երերն ին ինկեր», այսինքն հաց եփելու գործովն զբաղած կը գտնուին:

ԲԵՐԱՆ ԱՌՆԵԼ = յիշատակել:

ԽՕՍՔ ԱՌՆԵԼ = խոստում առնել մէկէ մը: Նոյնպէս «խօսք տալ» կը նշանակէ «խոստանալ»:

ԺՈ(Ի)Ռ ԳԵԼ = պտըտիլ. «գետեզերը ժող կու գան», «Ժող գալ են գնացեր», կը նշանակէ պտոյտի են ելել:

ԵՏ ԳԵԼ = վերագառնալ. նաեւ կերակուրէն ստամոքսէն ետ գալը, փսխել: Ետ բերել = փսխել:

ԲԵՐԱՆ ԳԱԼ = 1. պատրաստ ըլլալ, հասուն ըլլալ, կ'ըսուի վէրքի, մինատամի, խըղխայթի մասին, երբ ծակուելու եւ շարաւը պարպուելու կէտին հասած ըլլայ: 2. խուռն բազմութեամբ լեցուած ըլլալ մինչեւ դուռը. «տունը բերան կու գար»:

ՎՐԱՅ ԳԱԼ = 1. յարձակիլ, մտանալ. «թէ որ կրնաք վրայ եկէք»: 2. պաշտպանել, թեր ելլել. «աջկանը վրայ կու գայ»:

ՄԱՏ ԱԾԵԼ = մտալ որկորին տանիլ փոխում պատճառելու համար: «Մատ ածէ»:

ՔԱՇ ԶԳԵԼ օտքը = Տեղէ մը մեկնելու պահուն տնտնալ, դիտմամբ դանդաղ շարժիլ:

ՎԱՍ ՏԱԼ = վախցնել. վտանգը հասկընալով կամ պատիժ սպառնալով վախ ազդել մէկուն:

31. Այս գաւառականին բժշկական բաները մասնաւոր ուշադրութեան արժանի են շոտ կը դնեմ զանոնք փրանսերէն կամ անգլիերէն համապատասխաննելով հանդերձ առ ի ճշդութիւն:

ՓԶԻԿ = ֆր. bouton, անգ. pimple.

ԲՇԳԻԿ = vésicule, որ շիճուկով լեցուն է: Եթէ շարաւի փոխուի հեղուկը՝ բշտիկը «խաղաւարտ» կը կոչուի գրարար (pustule):

ԹՈՒԹ = մտաներուն կամ ուրիշ անդամոց վրայ յառաջ եկած պզտիկ ամուր կոշտ մը, ֆր. verrue.

ԽԼԳՊԻԿ = scrofule.

ՄԱՏՆՇՈՒՆԶ = panaris.

ՄԿԵԱՏԱՄ (մըյյատամ կը հնչեն) =
phlegmon.

ՊԱՏՈՏՈՒՔ = gerçures des mame-
lons, crevasses des mains, թէ ձեռաց թէ
պտուկի պատուտիք:

ԽՈՐՇՈՒՔ = eczéma.

ԵՌՔ = prurit, ասիկա մասնաւոր մոր-
թախտ մը չէ, այլ պէսպէս մորթային ախտերու
ընկերացող ախտանիշ մըն է:

ՎԱՂԻԿ = variole; small pox.

ՀԱՐՍԱՆԻԹ = rougeole; measles.

ԿԱՊՈՒՏՀԱԶ = coqueluche; whoo-
ping-cough.

ԲԱՐԱԿՑԱՒ = consumption pulmo-
naire; tuberculosis.

ԳՈՂ = fièvre paludéenne; malaria.
Ասոր անկանոն եւ ծպտեալ տեսակներն կը կո-
չուին ԳԱՂՏՈՒԿ ԳՈՂ:

ԽԺՈՒԿ = bronchite.

ԴԵՂՆՈՒԹԻՒՆ = jaunisse.

ՀԱՐ = catarrhe (խկ ֆորՀԱՐ
diarrhéo).

ՀԵՒՔ = asthme.

ՔՐՏՆԻՍՇ = sudamina.

ՋՐՎԱՂԻԿ = varicelle; chicken pox.

ՑԱՆ = freckles, tâches de rousseur.

ՑԱՆՈՏ = ան որ դէմքին կամ ձեռացը
վրայ ցան կամ դեղնաթոյր կէտեր ունի:

ՉԵԶ = ծաղիկ ախտէն մնացած սպիւներ:

ՉԵՉՈՏ = ան որ դէմքին (կամ մարմինն ուրիշ տեղերը) չեչեր ունի:

ԳԱՐԵԿ = orgelet, փոքր գարիի մեծութեամբ ուսոյց մը աչքի կոպին եզրը:

ՄՍԱՀԱՏ = entorse, մարմինն կակուղ մասերուն խախտումը, առանց ոսկոր կոտրած ըլլալու:

ՄՍԱՀՏԻԼ = մտահատ ըլլալ արկածի մը հետեւանօք:

ՄՐՏԱՒԵՐՔ = յղի կնոջ մարտողական խանգարմունքը:

ԿԱՄԱԿ = հիւանդին ախորժակին ուղած բանը՝ ուտելիք կամ խմելիք: «Ի՞նչ է հիւանդին կամակը»:

ԿԶՆԻԿ = bossu; hunchback, սապատողն:

ՇԻԼ = strabique.

ԿՈՎԻԿ = կոնակը ծռած զառամեալ (կին կամ այր):

ՑԱՒ 1. douleur, անգ. pain. 2. թ եւ է հիւանդութիւն = maladie, mal. Այս առումով «ՑԱՒԱԳԱՐ», կը կոչուի ան որ հինցած ախտ մը ունի:

ԿԵՐԿՈՒ = athrepsie, փոքր մանուկներու այն շատ ցաւագար վիճակը որ արդիւնք է կերած կերակուրէն սնունդ չկրնալ առնելու, եւ որ արգելք կ'ըլլայ ոտք ելլելու: «Կերկոխ է եղեր» կ'ըսուի: ԿԵՐԿՈՒ ԱՅԻԼ՝ է բաղադրեալ բայը:

ԴԱՐՉ ԱՆԵԼ = avoir une rechute,
դեռ լաւ մը չապաքինած՝ նորէն ծանրապէս
բռնուիլ նոյն ցաւէն:

ԿՐԱԿ = fièvre, high temperature.

ԿՐԱԿԻՌՐԻԼ = avoir de la fièvre, to
develop fever.

ԿՐԱԿԸ ԹԱՓԵԼ = défervescence, ջերմը
անցնիլ: Կ'ըսուի "կրակ ունի", "կրակը շատ
է", "կրակւորեր է", "կրակը թափեր է":
"Թաց լաց մի դիր ճակտին ուր կրակը առնէ":

ՄՏԱՑԻԿ = հիւանդին այն վիճակն է ուր
միտքը այլեւայլ կերակուրներու յիշատակին
կ'երթայ եւ կը խնդրէ որ իրեն տան ուտել:
"Հիւանդը մտացիկ է եղեր" կ'ըսեն:

ԵՖԵՍԵԼ = վէրքին բուժման այն աստի-
ճանը ուր մորթը կը վերակազմուի:

ՉՔԵԼ = կու չքէ, չքեր է, տի չքէ կ'ը-
սեն վէրքի մը, պալարի մը վրայ խօսելով, երբ
կը նշմարեն թէ կը պզտիկնայ, բորբոքումը կ'ան-
ցնի եւ առանց շարաւելու եւ ծակելու անե-
րեւոյթ կ'ըլլայ ծծուելով:

ՀԻԵՆԴԻԿԱԼ = ան որ հիւանդի մը հոգը
վրան ունի: Քր. garde-malade բառին նմա-
նութեամբ վերջերս շինուած կայ "հիւանդա-
պահ" նոր բառ մը, որ հին ու աղուօր "հիւանդ-
կալ" ին գոյութենէն անգիտութեամբ յերիւ-
րուած է:

Ակնցիք շնն գիտեր Եւդոկիացւոց "ձմեռ-
նակ ը (chilblain) եւ Սերաստացւոց "օձիկ" ը
(erysipèle):

32. Նկարագիր կամ վարմունք պատկերացնող բառերը բազմաթիւ են Ակնայ բարբառին մէջ, եւ արժանի հետաքրքրութեան:

ՏՆԿՈԶ = ինքնահաւան, խօսքի մտիկ չընող, գիմախօսելու հակամէտ, խիստ, (տճ. ԲԿ+): Այս աղուոր ու բնական բառը «տունկ» արմատէն է, եւ կը նշանակէ նկարագրօրէն «տնկուն», ուղղաբերձ, չխոնարհող եւ ականջ չընող: Գօռ--ը եւ կօկ--ը բառերուն մէջ եւս նոյն --ը վերջագիր մասնիկը կը տեսնուի: Այլ է «փռ--ը», ուր --ի տեղ --ը գրուած է, եւ կը նշանակէ գլխու մազերուն դիզուած, խողանացած վիճակը. իսկ «գոզնոտիլ», համանիշ է «վարազանալ», ի:

ՄԸՐՏԵՍԻԿ = մօրմէն զատուիլ չուզող շփացած մանուկ:

ԹԻԹՈՒԻԿ կամ ԹՈՒԹՈՒԻԿ = թեթեւաբարոյ: Թոթոալ (թոչախիլ) բայէն կ'առնէ իմաստը:

ՄԹՈՒԻԿ կամ ՄԹԸՈՒԻԿ = ախտաբարոյ միշտ գժգմնած, յօնքերը պոստած:

ԴԼԻԿ = թոյլ, մեղկ, կորովազուրկ:

ՄՃԸՐԻԿ = արագաշարժ: Մճիր (կայծ) արմատէն:

ՇՈՒՇՏԻԿ = ապուշ, տկարամիտ, միշտ շուարած: Հոս կը տեսնենք ան-շո-շո մակբային արմատը՝ վերջագիր ԻԿ մասնիկով:

ԼԱՓՍԻԿ = ան որուն վրայէն կարծես հանդերձները կը թափին:

ԾԱՓԸԼԻԿ = այն որ տափակ տափակ,
խեղացած մանուկի նման կը խօսի ու կը
խերուի:

ԹՍՏԸՓՈՐԻԿ = երկչոտ եւ թոյլ, ծանր
գործի, դժուար խաղի չդիմացող:

ՉԵՆՉԵՆ = երկարախօս ձանձրալի:

ՔԻՍ (քըս) = գծուծ, տալու բանը, ընե-
լու գործը չընող, յետաձգող՝ անյօժարու թեամբ
եւ անաղնուութեամբ — որ չի կտրեր ձգեր,
լմեցներ, այլ կը քսէ:

ԽՆՏԸՄՈՒԿ = որ միշտ կը խնդայ, կը
ծիծաղի ի ժամու եւ ի տարաժամու:

ԲԱՆՊԸՌԵԿ = կատակարան, զուար-
ճախօս:

ՆԵՐՔՆԳՈՐԾ = գաղանի գործող, խո-
րամանկ:

ՄԸՐԻԵՄՈՏ = դիւրահաղորդ, ընկե-
րասէլ:

ՄԸՐԻԸՇՈՂ = անոյշ վարուող, սիրտ
գրաւող:

ՓՆՃԻՇԿ = դժուարահաճ, խստապա-
հանջ, խիստ բարակը փնտռող (կեսուր, վար-
պետ եւ այլն):

ՄՁՄԸՁ (ՄՁՄԻՁ) = այն որ գանդաղօ-
րէն կը գործէ բոյց լաւ հոգ կը տանի կատա-
րեալ եւ անբասիր ընելու գործը:

ՄԸՆՐՄԺԻԿ = (կը հնչեն մայրըմտիկ)
Այն որ փափուկ եւ նուրբ կէտերը կը հասկնայ
եւ ըստ այնմ կ'ընէ ձեռագործը: Նրբաճաշակ
աշխատող:

ԶՌԶՈՓ = խօլ, շրջահայեցութենէ բուրրովին զուրկ խօսող կամ գործող:

ԶԻՃԻԿ = հին լաթեր հագնող եւ արհամարհելի կին:

ԶԼԹԻԿ = ամենախեղճ կերպով հագուած, որուն «չուն ու չուլիք կը թափի վրայէն»:

ՎԱՅՎԼԵՐ = ապիկար եւ անճարակ:

ՇԼԸԽՏԻ = գոեհիկ եւ թեթեւ (աղջիկ եւ այլն):

ՈՒԶՈՒԶԻԿ = միշտ ուզող ուրիշէն:

ՀԱԽԵՐԵՍ = պինտերես, չամշող, պնդող ու զելու մէջ:

ԱՆՊԱՐՏԱԿ = անհանդարտ, չըսպուող (մանուկ):

ԶՏԵՍ = վերջէն ունեւորութեան հասած մէկը որուն աչքին իր պղտիկ ծախքն ու շնին բարիքը չափազանց մեծ կ'երեւնան (տճ. Կէր-Կէր):

ԶՀԱԽԱՆ = բանի մը չհաւնող, խծրծան, դժուարահաճ:

ՅՅ. Շատ են գոյական, ածական, մակրայ բառեր որոնք կարեւոր երանգներ կը բացատրեն եւ ոմանք հանճարեղ ստեղծումներ են: Ահա առօրինակներ:

ԱՄՊԳՈՒԼ = օգին այն մասնաւոր խեղդիչ տաքութիւնը որ ամպամած երկինքի մը կ'ընկերանայ: «Ամպգող է» կ'ըսուի: Հայերէն լեզուին յատուկ եղող բառերէն մէկն է:

ՔԱՄԱԳՈՒ = կրակարանին կամ թոնիրին կրակը անցած ըլլալէն վերջ՝ մնացորդ մեղմ տաքութիւնն է որ պահ մը կը տեսէ դեռ: Տաքութեան կամ «գոլին քամութը»: Այս կազմութեան աւելի ակնբերել մէկ օրինակը ունինք քամրբախի (քամօղի) բառին մէջ, որ է զօրաւոր օղին թորացումէն վերջը հանուած թոյլ, քամութ օղին: Ասոր կը համեմատի նաեւ «տաշտաքեր», (տաշտքեր) բառը, որ է տաշտին խմորին սպառելէն վերջ քերելով ստացուած քիչ մը խմորը:

ՈՂՋՆՉԵՒ = Ձգեստ մը ձեւելու այն նախափորձը որով մերձաւորապէս ձեւը կը կարգադրուի առանց կտրելու. դեռ (կերպասը) ողջ կամ ամբողջ կը մնայ:

ՄԱՏՆԻԱՂ = այն չափը որ մատին մէկ խաղէն մինչեւ միւսը եղած միջոցին կը համապատասխանէ:

ՈՏՆԹԱՂ = ոտքը մէջը թաղուելու չափ խոր: «Ոտնթաղ մը ձիւն էր եկեր»,:

ՄԱԶԿԱՐՕՏ = Այն անհատը որուն գլխու մազերը չափազանց քիչ կամ ցանցառ են:

ՀԱԿՈՅԻ (հաւկոր կը հնչեն) = այն մարդը որ իրիկուան անարեւ եւ տկար լուսին մէջ չէ կարող տեսնել:

Լաւ հայերէն են կերակուրի տեսակաց շատ մը անուններ, ինչպէս **ՉՈՒԱԾԵՂ** (ոչ թէ ձուազեղ որպէս ոմանք յաւակնած են ուղղագրել),

ԽԱԻԻԾ՝ ՄԱՆԾՆԵԱՊՈՒՐ, ԿԱԹՆԵԱՊՈՒՐ, ԵՂՈՒՄԵՂԻ, և այլն:

Ընտիր են «ընկեր», բառով շխուած քանի մը բարգերը — ԽԱՂԸՆԿԵՐ, ԹԵԻԸՆԿԵՐ, ԳԱՍԸՆԿԵՐ, Նաեւ ՄՆԻ մասնիկով կարգ մը բառեր — ՎՇՏԸՄՆԻ, ՆԵՂՄՆԻ, ԳԱՇՄՆԻ, ԱՇՌՄՆԻ: Տեսած ենք նաեւ մասնաւոր կազմ ունեցող կրկնաւոր մակբայները — կաղն ի կաղն եւ այլն: Ընտիր է «ՄԵՌՆ Ի ՄԵՌՆ», ապրիլ, ծախսել եւ այլն, այսինքն կէս մը մեռած, հազիւ հազ ապրիլ, քիչ ծախք ընել:

34. Ակնայ բարբառը կը ներկայացնէ նաեւ բառերու թիւ մը որք կրնան առ այժմ նկատուիլ իրրեւ անստոյգ կամ մութ թէ նշանակութեան եւ թէ ստուգաբանութեան կողմանէ: Ապաքէն ասոնց մէկ քանիններուն ստուգաբանութիւնը եւ այլոց նշանակութիւնը մերձաւոր կամ հաւանական կերպով կրնան տրուիլ՝ առանց սակայն ստուգութեան մը հասնելու: Անդրագոյն քննութեան եւ ուրիշ գաւառաբարբառներու հետ բաղդատութեան կարօտ են այս բառերը:

ԳՈՋՈՋ: Այս բառը կը գործածուի «գողողին է մնացեր», կամ «գողողին չէ մնացեր», բացատրութեան մէջ: Ծերերը որոշ գաղափար մը չունին թէ ինչ է գողողը, միայն տարտամբէն գիտեն թէ «գէշ մարդ», է «չար է», Ես կը կարծեմ թէ ասիկա «գազան», բառին հնագոյն ձեւն է, գող = գաղ, եւ վերջագիր ՈՋ մաս-

նիկ, նման տնկ-ող, գու-ող, կոկ-ող բառերուն: Այս բարբառին մէջ առակ մը կայ որ կ'ըսէ «Առջուն խաղը գողողին մահ է», Ուրեմն «գողող», պէտք է հոս նշանակէ արջէն տկար կամ պզտիկ կենդանի մը: Թերեւս նուազ ահոնելի կամ հզոր գազանաց առ հասարակ անունն է գողող:

ԳԻՒԻՒ: Մէկուն «գլխուն զխիկներ դնել», «ինչ զխիկներ տի դնին գլխուն», Ար կարծեմ թէ ասիկա գլխարկ կամ այլ հանդերձեղէն չէ այլ գործիք մը, կոկանի տեսակ մը, որով կոկեն կամ ողորկեն ամուր իր մը: Հայերէն թոկիկ եւ տճ. «Թոխմախ», բառերուն պէս աս ալ կը թուի բնաձայնական ծագում ունենալ: Մէկուն «գլխուն զխիկներ դնել», ը պէտք է ծառայէ անոր կրթութեան, անոր խելքը հասունցընելու. զ. օ. համալսարանական բարձրագոյն կարգաց ուսանողները իրենց նորեկ ընկերներուն գլխին շատ «զխիկներ կը դնեն», պիտի ըսէինք:

ԳՄՇԼԻ: Հաստ եւ ամուր կազմ ունեցողին կ'ըսուի. կրնայ «դէմ», (յորմէ «դիմացկուն»), արմատէն ըլլալ: Ար հնչուի զըմըշխի.

ԳԱԳԳՈՒՈՒ: «Չոր», բառին հետ կը գործածուի միայն, եւ շատ նիհար անձի մասին խօսելով կ'ըսեն «չոր դագճու», է: Երկու ք-ին մէկը սաստկական է կարծեմ (ինչպէս կոչել փոխան կոչել-ի), եւ բուն բառը «դագճու», ըլլալու է, ու «դագճու», սկզբնապէս պէտք է նշանակէ

փայտէ կամ քարէ գործի մը, շինուած մը, տախտակ մը:

ՏԱՓՈՒՌ: Այս բառը իբրեւ յատուկ անուն տեղւոյ կը գործածուի Ակնայ քաղաքին շատ մօտիկ սարահարթ վայր մը նշանակելու: Ինձ կը թուի թէ այս բառը բլուրի կամ բարձունքի տեսակ մը ցոյց կու տայ, այսինքն բարձունք մը կամ բլուր մը որուն գագաթը տափարակ է եւ ասպառած:

ՃԱԹԱԿ: Մէկուն «ճաթակը իյնալ», կամ «ձգել», այսինքն ձեռքը կամ ձանքը: «Ակ», վերջադիր մասնիկով շինուած բառ մը բլալ կը թուի: Արնայ *թաթ-ակ-ի լծորդ ձայն մը բլալ:

ՇԹԱՌ: «Կամաց երթաս՝ կամկար կ'ըսեն, թէզ թէզ երթաս՝ շէ-- կ'ըսեն», խօսքին մէջ այդ բառին միտքը երեւան կու գայ իբր «չափազանց աճապարող», հետեւապէս աճապարանքին մէջ սխալող մէկը: Արնայ «շուտ», ով եւ շտապ բառերուն հետ կապակցութիւն մը ունենալ:

ՋՌԻԻԹ: «Ջռիթը տալ», բացատրութիւնը կայ, որ կը նշանակէ զրդել, գրգռել, բորբոքեցնել: Հաւանօրէն հնոցը կամ կրակարանը խառնելու գործիք մըն է եղած «զռիթ», ը: «Իթան», ի տեսակ մը:

ՋՂՌՆՈՑ: Տան մը այն մասը ուր սեւէ բան կը խոնեն իբրեւ ամբարի մը մէջ: Այն գաղափարը կու տայ թէ տեղը նեղ է եւ բռնի

ներս կը կրեն այն բաները որ որ մը կրնան բանի մը գալ:

ԱՌՎԳՈՒՑ ԻՅՆԻԼ: Երբ Հիւանդ մը շատ վատած ու փոխուած տեսնեն, «առագուց (կամ երբեմն , կամ : ձայնով՝ յառագուց) ինկեր է, կ'ըսեն:

ԳԱԳԿԱՅ կամ ԳԱԳԳԱՅ: Շատ խօսող, անդադար խժրժող (մեծ, կեսուր եւ այլն): Ար թուի շատ կառանչող թռչնոյ մը անունէն: Իրօք «կիւ», անունը (ֆր. coucou, անգ. cuckoo), Ակնցիք «գուգու», կը հնչեն (փոխան գուգու-ի), եւ կ'ըսեն գլխուս «գուգու է դարձեր», այս ինչը: Այս «գագգայ», բառը հաւանօրէն «գուգու» ին եղանակաւ որեւալ մէկ ձեւն է: Բնաձայնական կազմ՝ ունի: Այս նաեւ բայը՝ «գագգայել»:

ԳԱԼԸՆՏԵԼ: Աննել տանիլ, յափշտակել, բաժնել մէջերնին: Մէկուն ստացուածքը «գալընտել»: Ար թուի «գայլ» գազանին անունէն, իրրեւ գայլօրէն յափշտակել, իր կողմը քաշել տանիլ:

ԲԱԳԵՂԻԼ: «Ջուրը կու բաղեղի, անոր բերանը չի բաղեղի», կ'ըսեն. այսինքն չի կասիր, չի հանդարտիր խօսելէն, հեղեղի պէս կը հոսի անգուլ: Ստուգաբանական հաղորդակցութիւն մը չեմ կարող գտնել այս բառին նկատմամբ, որ սակայն լաւ հայերէն կը թուի:

ՇՂԱԼ: Յնորեալ վիճակի մէջ գտնուող Հիւանդին ըրած շարժումներն կը նշանակէ, վեր-

մակը շփել կամ բռնել եւ այլն: Հիւանդը կը “չդայ”, թեբեւս “չողալ”ին սղեալն է, որ կը նշանակէ շարժիլ, սողալ, տատանիլ: Եղնիկ բիրին վրայ աղտերուն “չողալ”ը կը յիշէ:

ՔՈՒԹՆԻԼ: Յափրանալ, ձանձրանալ: “Էս անոր խրատ տալէն քու թներ իմ”, կ’ըսուի: Էռանդին թափիլը, մասնաւորապէս երիտասարդութեան յատուկ տենչանքներէն յափրանալ:

Գ Լ ՈՒ Խ Ե.

Ա՛յն, ք՛րք՛նն ի՛նչ ի՛նչ յի՛շտնննի՛նքն:

35. Մինչ հասարակ մարդիկ գոհ կ’ըլլան լոկ արտայայտելով իրենց միտքը, յաճախ տարտամօրէն, երբեմն ալ թխրիմացութեան տեղի տուող բացատրութիւններով, կը գտնուին ժողովուրդի հանճարեղ զաւակներ ալ որք, առանց մասնաւոր գաստիարակութիւն առած ըլլալու իսկ, կը յաջողին խօսքը պայծառ ու յստակ, ուշեղ եւ աղուոր ընել ստեղծելով նորանոր ձեւեր: Այսպիսիք խօսակցութիւնը գեղարուեստի աստիճանին կը բարձրացնեն, մանաւանդ հանդիսաւոր առիթներու մէջ: Քաղաքակրթեալ այն ժողովուրդներուն մէջ ուր իրենց մեծ մատենագիրներն շատ կը կարդացուին, անոնցմէ յաճախ խօսքի ձեւեր եւ ասացուածք կը ներմուծուին գրաւոր թէ բարբառուն լեզուի մէջ. սակայն հայ ժողովուրդը այդպիսի աղբիւրներէն զուրկ ըլլա-

լով՝ ինքն իսկ ստեղծած է իր խօսքի գեղեցկութիւնները:

Մեր գաւառաբարբառներուն մէջ շատ կան այսպիսի գեղեցկութեանց օրինակներ: Ոմանք ամեն գաւառականի ծանօթ կը թուին, մինչ օրինակներ սեպհական են այս կամ այն բարբառին: Ակնայ գաւառականն ալ ունի կարգ մը այսպիսի բաներ՝ հասարակաց, եւ կարգ մըն ալ՝ իրեն յատուկ: Իմ նպատակս չէ, եւ ոչ հարկաւոր կը համարիմ, որոնել եւ վատել հոս Ակնայ սեպհականը ընդհանրականէն, այլ տալ, քիչ մը վերլուծական գործողութեան ենթարկելով ու գասաւորելով, այս բարբառին պէս-պէս գեղեցկութիւնները:

Այս գեղեցկութիւններուն մէկ մասը քերականական հանգամանքներու վրայ հաստատուած է, թայց բանաստեղծական պէտք մը հագալու կը ծառայէ. իսկ միւս մասը աւելի բարձր կարգի գեղեցկութիւն է, արդիւնք զօրաւոր երեւակայութեան, բանաստեղծական ոգւոյ եւ նուրբ ճաշակի:

36. Այս բարբառին շատ սիրական եղող մասնիկը, նի^1 , -նի^2 , շատ մը խօսքերու մէջ վայելչութեան, բանաստեղծական դրոշմի տարրը կազմած է. զ. օ.

- Հօրքրոջմէն կու գայ հօր հոսնի՛,
- Մօրքրոջմէն կու գայ մօր հոսնի՛:
- Չէ խաղցեր կարմրոր-նի՛,
- Խաղցեր է կշտափոր-նի՛:

- Կերտի՛, քեզի կ'ըսիմ,
Գրտի՛, դուն լսէ՛:
- Մի՛ ծեծեր երկրորի դոն-ի,
Կու՛ ծեծին քուկին դոն-ի:
- Ելեր է հերտի՛ (զայրոյթ), կտրեր է
գլխակ (գլխանոց),
Իջեր է հերտի՛, չէ գտեր գլխակ:
- Տաշտի՛ս ի լի,
Փորի՛ս անու՛թի:
- Էղեր է ուլի՛,
Թը՛ ս'ուտէ խոտի՛:
- Թոթուէ ջրի՛, ժողուէ մսի՛:
- Կախի՛ է ու շալկի՛ է:
- Սեւ-ի՛, դուն հուտա կեցի, երթամ
ճերմկ-ի՛ բնառիմ:
- Օնց-ի՛ ու մոսց-ի՛ էղաւ:

37. Հատ սովորական գեղեցկութիւններուն կարգէն է նաեւ երկու մերձաձայն եւ մերձանիշ բառերու զոյգ գործածութիւնը, որով խօսքը թէ աւելի ազդու եւ ուժեղ կ'ըլլայ եւ թէ աւելի ազուոր. զ. օ.

Թէ՛ ու Բի՛նի՛ է կտրեր (տիկինը մեծ ե-
ռանդով կ'աշխատի):

Գ- ու Գ-ն զրայ ժողվանցան:

Տ- ու Գ- ելաւ գնաց (տունը շատ ազ-
տտանցաւ):

Տ-ն էլ Գ-նով գնացին: Տ-ն էլ Գ-ն ինտոր ին:

Կ-ն արէք ու Գ-ն արէք:

Մ-ն էլ ու Գ-ն զրայ գայ:

Օր է՝ արեւն չի տեսաւ :
 Գէր ու քարն աշխիկ մին է :
 Ընդհին ու թնդին կու բռէ (փնտռէ) :
 Անի լեզի չի տ'ուտես :
 Շէնք քարն է զիբ :
 Քննի ու քննի կ'անէ (չի հաւնիր) :
 Իս քնն ու քնն չունիմ (աս գործին մէջ) :
 Տնի քնն մտիկ անելու գլխի չունիմ :
 Հնն ու քննի է զաւ :
 Խնն քննի արին :

Ծանօթ է թէ երկու բառերու այս կերպով զուգեալ ձեւը մեր դասական հայերէնին մէջ եւս յաճախ կ'երբեայ, զ. օ. Ի խոյզ եւ ի խընդիր արկանել. — Վալուկապ լինել. — Զգարմ եւ զզաւակ իսկ Եգիպտացւոցն ջնջել ջանային. — Ար կապուտ կողոպուտ միշտ զաշխարհն առնէին. — Անշունչ եւ անմտնչ զմարդն առնիցէ. — Անցեալ զանցեալ զամենեքումբ. — Տեւեր բաւեր մինչեւ ի ժամանակս Մակեդոնացւոցն. — Վացին մնացին փառքն. — Հող եւ մօխիր եղնն, եւ այլն :

Բայի մը իմաստին ուժգնութիւն տալու համար մեր հին լեզուին մէջ մերձանիչ բայի մը ընկերացումէն զատ սովորութիւն եղած է նաեւ «նստիլ» կամ «կալ», բայերը, ըստ տեղւոյն, բային առջեւը դնել. այսպէս Եղնիկ կ'ըսէ «նստի առասպելս արիւտէ», Հարկ էր հոս «նստիլ», բայը, զի կարկտելու գործողութիւնը նստուկ կ'ընեն կ'իները. բայց շատ աւելի սովորական էր

ըսել կայ եւ պատմէ, կայ ու խօսի, եւ այլն, որ ամփոփուելով առած է «կու», պատմէ, «կու», ինտայ ձեւը, որ աւելի եւս կձկելով վերջապէս եղած է կի, իլ, եւ սկզբնական իմաստն ալ կորուսած է:

Դմանձայն եւ մերձանիշ երկու բառեր չգտնելով՝ երբեմն ոչ-մերձանիշ բառ մը գործածեր են, եւ կամ բոլորովին նոր բառ մը դարբներ են այն մասնաւոր խօսքին համար. ասիկա անձարակներու գործ է եւ զեղծում. զ. օ.

Կ'աճի ու կու գ-ճի:

Չան ու յ-ն չի կայ:

Ա-ռ: փառօք տարին:

Իշն իշուն քով կապես, եւ ---շը կ'առնէ եւ ք----շը (առօք փառօքին բացառականը):

Ձեղծումի երեւոյթ ունեցող քանի մը զոյգեր ալ կան որք կը թուին ինծի ճշմարիտ գեղեցկութիւններ ըլլալ. զոր օրինակ.

Ալլ եկաւ, ք-լլ եկաւ (ըսելով...):

Այս խօսքին մէջ ալ-ը գալին ձայնակցելու համար յատկապէս շինուած չէ: «Այլ» կամ «ալ» կը նշանակէ շար ոգի, դեւ:

Ե-լ ի-լ չգիտէ՝ խօսքին մէջ «եւ» շաղկապը իր սկզբնական իմաստով առնուած է. «կցում» ի նշանակութեամբ, եւ կը թուի շատ հին դարերու մէջ յերկրուած՝ պատուական զոյգ մը:

38. Մասնաւորապէս ինամուած գեղեցկութիւն մը ունին առածները: Ինչպէս որ քա-

ղարական եւ կրօնական հեղինակութեան մարմնացումներն, թագաւորք եւ քրմապետք, իրենց փառաւոր զգեստներով ճանաչելի էին, արժան էր որ բարոյական հեղինակութեան մարմնացումն եղող առաւններն, այսինքն նախնեաց փորձառութեան ամենապատուական բանաձեւերն ալ մեծի եւ ազնուականի գեղեցիկ զգեստներ կրէին՝ յարգելի ըլլալու եւ պահպանուելու համար:

Առաւններն մեծ մասամբ չափական հանգամանք ունին, եւ ամենամեծ մասամբ անոնց երկու կարեւոր եզրները, երկու գլխաւոր բաները որք հակադրութիւնը կամ չափակցութիւնը, ըստ տեղւոյն, կը կացուցանեն, նմանաձայն են, նման սկիզբ կամ նման յանգ ունին: Այս յատկութիւնը առաւններուն ուսումն եւ յիշողութիւնը մեծապէս կը զիւրացնէ: Ահաւաստիկ այս կերպով գեղեցիկ եղող առաւններ եւ ասացուածք.

Փռն մօտ է քան շորն:
 Աէրը սոր է, արուներ՝ ջոր:
 Խենթը սորն ու բաղդն որսորն:
 Խենթն է կալներ ափ մի շորն,
 Կու չափէ ամանէ սորն:
 Եշն ինչ գիտէ թը նորն ինչ է:
 Բերնէ բերն՝ կ'ուլի բերն:
 Հէմ որոշէ է հէմ գորոշի:
 Ո՛ւչ սորնէն է ուչ անտէնի:
 Ետիդ սոր, էս ջիդ շոր:
 Գորուն սիրտը որոշ:
 Գորու տէշ է:

Ջուրը գայ ջաղացքն --չչ,
 Խենթն ուտէ ելլէ Ի--չչ:
 Քարով բանը չե--նն ետին,
 Գէշ բանը Գ--նն ետին:

Սեւը --չէն, Ճերմակը չ--չէն (կու գան):
 Աչք կայ, Բաշ չի կայ (վիճակը կը նկարա-
 գրէ):

Բ--ն--ն--ն, չէ, Բ--նն --նն: է:
 Մեր Գ--նն ալ Գ--նն կ'ուլլի:
 Շէնը չէն է, աւերը չէն է:

Եա --ն է պակաս եա Բ--նն (բան մը ուզել
 է եկեր):

Ո--չ եկու, --ն--չ եկու:
 Տնտէ--ն, հաւսար տէ--ն:
 Որը --ն--ն, որը կարտոր--ն:

Ով կերեր առղան --նէր, ով չէ կերեր
 մտացն է --նէր:

Խեղքերը ծախու ին --նէր, էմմէն մարդ իր
 խելացն է --նէր:

Մ--նէ, մանէ Բ--ն Ի--ն--ն, մանը կ'անէ քեզ
 Ի--ն--ն:

Մէկը մէկուն քահանայ, մէկու մէկուն
 սատրնա:

Աչ--ն--ն լայ, կուր--ն--ն լայ, Աստուած որ
 մէկին ողորմի:

Խօսքը մեծին, ջուրը պղտիկին:
 Մարը հաց, տղան լաց:

Մաման բն կու տայ, ետեւ յն կու տայ,
Ան զիտէ դռանը ինչ:

Խենթն է գնացեր, հարսնեբնն, ըսեր աս
լաւ է քրղ մեր որն:

Սեւ շէր, ճերմակ տանիէր:

Պէտենց տնէն վտենց տունը խնամի՞ ես
եկեր:

Թող կըրտին (կտրեն) առտուանը, չի խըր-
կին իրիկուանը:

Կնչեցին կանչեցին, ինչ արդը չորցուցին:

Շանը շուժիւնը գիտէ, կատուին բնու-
թիւնը:

Շունը շապիք էր հագեր, կատուն վարտիք:
Հոր է թը փոր է:

Ով իս ըղընկին, ես ան ըռըմպին:

Կան առաճներ եւ ասացուածներ ուր նմա-
նաձայնութիւնը աւելի քան երկու եղըներու վրայ
կը զգացուի եւ շատ հաճելի տպաւորութիւն մը
կը գործէ. զ. օ.

Մատը մտիտրը չի թաթխեր:

Ան շանը ան շարականը շատ է:

Երկու պինտը պատ է պա(տ)ներ:

Մար զմանուկ կ'ուտէ:

Շանը շապիք կու հագցնէ, կատուին վար-
տիք:

Խենթը խրատն ինչ անէ, սեւը սապունն
ինչ անէ:

Առաճներու մէջ յաճախ «խենթ» եւ
«խելօք» իրարու հակադրուած են. զ. օ.

Խենթն ըսեր, խելօքն աւտըցեր:
 Խենթինն ուտինք, խելօքինը պահելք:
 Երկու խենթին խելօք մի:

Մինչեւ խելօքը մտմտացեր է, խենթը տղան
 կարգեր է:

Խենթէ կուշտ, խելօքէ կարօտ (եմ):

Խենթը քար մին է ձգեր հորը, քառսուն
 խելօք չին կրցեր հաներ:

39. Շատ բազմաթիւ են նաեւ այն առած-
 ներն ու ասացուածք ուր չափեալ կամ նմանա-
 ձայն գեղեցկութիւններ չկան, սակայն ուժեղ,
 ազդու եւ կտրուկ բացատրութեանց սքանչելի
 օրինակներ են. զ. օ.

— Մէկ աչքէն մէկալը չի տար (կաթոգին
 կը սիրէ զայն):

— Ըստուած մէկ աչքը մէկալին կարօտ
 չանէ:

— Եչքը լուսուն վատ չուղեր:

— Եչիցը լոյսը կեր կու տայ զաւկին:

— Եչիցս լուսուն գնաց (չատ դժուարու-
 թեամբ տուի):

— Եմպէն թէն կ'առնէ (ուրիշներուն
 մտքէն չանցած աղբիւրներէ շահ կը հանէ իրեն):

— Եսեխ ձգես վար չիյնիր:

— Եսղանը ծակէն չինտուստան սէյր
 կ'անին (կը դիտեն):

— Եսեխը շուք կ'անէ (երբ մէկը բան մը
 ընելու մեծ փափաք ունի, ասեղի մը շուքին մէջ
 իսկ ինքզինք պահելով՝ կ'ընէ):

— Պուտ մի ջուրի մէջ կու խեղդէ (ամենափոքր պատեհութիւն մը կը բաւէ իրեն որպէս զի խաբէ գիմացիներ: Ասիկա Անգլիացուոց a tempest in a tea-cupին չափ գեղեցիկ եւ ուժեղ է:

— Բէռ մի բանպակը բերանը չի գոցեր (չատ մեծամտօրէն կը պարծի այս պզտիկ ճարտարութեանը կամ յաջողութեանը վրայ):

— Հնտուստան կլէ, բերնէն հօտը չի գար (միլիոններ շահի, յայտնի չ'ըներ, իր ուրախութիւնը զսպուած կը պահէ. նախորդ առածի մարդուն հակապատկերն է ասիկա):

— Օձուն վրայ թքնէ, օձը կու սատկի (այնքան ժանտ է աս մարդը):

— Գաղին վրայ նստի, գաղը կու չորնայ (այնչափ կծծի եւ չոր է աս մարդը որ ամենէն չորն եղող "գաղ" մացառին հետ եթէ շփման գայ, անոր իսկ դոյզն խոնաւութիւնը իրեն կը քաշէ: Նախորդ օրինակին ճիշդ նման է. հոն օձը կը սատկի, հօս գաղը կը չորնայ):

— Քարին վրայ կոխէ, քարը կու պա(տ)ոի (այնչափ ուժով է աս մարդը):

— Քարէն ջուր կու հանէ (ուժով եւ ճարպիկ է):

Քարին հետ կու ծեծուլտի (այս կերպասը կամ հիւսուածոյն շատ գիմացկուն է):

Բերան ունի, լեզու չունի (չատ հեղ է):

Մար պիտի ու բերան չի պիտի (մայր պէտք է որ ամենուն բաշխէ ուտելիքը, սակայն իրեն բաժին չպահէ):

Օխտը տղին մարը գալը կերեր է (երբ շատեր կան պատասխանատու, գործը երեսի վրայ կը մնայ):

Արիւնն արիւնով չին վազներ:

Մաղմաղի կուտ կ'ուտին (մեծ տագնապի եւ մտատանջութեան մէջ են վերահաս պատահականութեան մը հանդէպ, իբր թէ մանր կայծեր ուտէին):

Օդը ելլես չիմ հաւտար:

Անանիկը վազեց, ես ալ վազեցի (թրթռիկ հետեւողութիւն):

Ո՛վ հարս ելլէ, դուն հարսնոր:

— Քար բռնես, ոսկի դառնայ (օրհնութիւն):

— Շէնը կ'ուտէ, աւերը կու թրքէ:

— Խենթը աղջիկը չի կալներ:

— Բարկը քացախը իր ամանը կ'էրէ:

— Ան ուր մեծ չունի, թող երթայ մեծ կարասին հարցնէ (անհրաժեշտ է մեծի մը հետ խորհրդակցիլ, թէեւ այդ մեծը շատ իմաստուն մէկը չըլլայ):

Գալուն (գայլին) հետ կ'ուտէ, արուջն հետ կ'աղայուի:

Գանակը իր կոթը չի քերեր:

Եզը իյնի, դանակը կու շատնայ:

Թութը թութը կու նայի, կու հասնի (մարի նմանողութիւն):

Կուտը կուտին օգ է (պզտիկ փոխադարձ աջակցութիւններ օգտակար են):

Խաչը տէրը զօրաւոր կ'անէ:

Խենթը գովէ՛, ելլէ խաղայ :

Հարսին սուգը սեղանն է :

Չէոքը ձէոքը կու վայ, երկու ձէոքը՝
երեսը :

Մարգն ի հալաւը, էշն ի փալանը :

Հէոուն ուխտը զօրաւոր կ'ուլի :

Մօտէն չին առներ թը կամտտած է, կ'եր-
թան հէոունէն կու բերին, կէսը տարած է (հարսն-
ցուի մասին է) :

Փշածդ դգալդ տի գայ :

Ինչ ուր ցանես ան տի քաղես :

Հունը շանը միսը չուտեր :

Հունն հաշելով գալ կու բերէ :

Ես բարով, ես բարովի ինկեր :

Երկուք չափէ, մէյ մի կըյրէ :

Լաւ է հիւանտը քան զհիւանտկալը :

Սրտէ ի սիրտ ճամբայ կայ :

Աչք ունի ու տեսնել չունի :

Աչք չունիս, քնթի ծա՛կ ալ չունիս (որ
այսքան ակներեւ բան մը չես կրնար իսկոյն
տեսնել) :

Պատը ակոնճ ունի :

Աոնողը իրեք օր տի խնտայ (երբ այս
աղջիկը հարս ըլլայ) :

Զարկածը շատ է, ձգած չկայ :

Էշը պոչ մ'ունի, ան ալ (այս ինչ բանը) :

Թանով պատըրագ կ'ուլի. — Մենք
արանք, էղաւ :

Ինտոր ախշիկ, անենկ հարս,
 Լուսը կ'երթայ, լուս չի տար:
 Ծոփը մտաւ, ցամաք դուրս ելաւ:
 Չագը կ'ելէ մարը կ'ուտէ:

Չանը տեղն ու խուփն ի վրան (այս բանը
 մարդ պէտք է չլսէ):

Չեոքը բերանը կ'երթայ (ալ քիչ մը
 ուտելիք ունի. վիճակը քիչ մը բարւոքած է):

Ճոնճը ոտուն կու խաղնէ (խածնէ. —
 Կծուծ մարդ է):

Մատը բերանը դուրս ելաւ (մեկնեցաւ
 առանց սեւէ բան մը շահելու այն գործէն):

Մատը դրած տեղէն չի վերցնել (պինդ-
 Կլուխ է):

Մարը դնէ (անունը)՝ գեղը կանչէ:

Մէնայ ու ողջըցայ (մեծ տագնապէ ան-
 ցայ):

Մէկ աչքը լայ, մէկ աչքը խնտայ՝ (դպրոց
 տ'երթայ, հարկ է):

Շէն անունը աւեր քաղքին:

Ո՛ր քար վերցնես, տակէն կ'ելէ:

Ո՛ւչ իրէ, ո՛ւչ իր տիրուն:

Ջուրն ի վար տամ, ջուրն ի վեր բնտուիմ:

Սեւ իշուն ճերմակ դանկեր:

Սոխն ու սխտորը տարի մի հարսնութիւն
 ին արեր:

Տես ու ուս է:

Տեղը դիւր ու բարձր կակուղ (աղէկ որ
 մեռաւ):

40. Այս բարբառին շափազանցութեան ձեւերուն մէջ եւս կան շատ մը վայելուչ եւ ուժեղ բացատրութիւններ. զ. օ.

— Դո՛ւ վ տուն ծով էգի (ահագին ընդարձակութեամբ):

— Կթնուց (կտուց) մի տուն:

— Փարթը բերանը կու գայ:

— Մազիս դիմովը վլացք իմ արեր:

— Օրս տարի է էղեր (սպասելով):

— Գետը լեցնես, գետը կու կոյնի (զաւակներս այնքան շատ են):

— Մէռելը կու խնտացնէ:

— Քեզ թապախը կու դնէ կ'ուտէ (քեզմէ շատ հարուստ է):

41. Շատ յաճախագէտ են փոխաբերական բացատրութիւնները եւ ընդհանրապէս անոնց իմաստը պայծառ է: Նմանութիւնները առնուած են հանքային եւ բուսական աշխարհէն ինչպէս նաեւ կենդանեաց. զ. օ.

— Խոտը ձիուն ագիքն է, ձին անութի ժուռ կու գայ:

— Կոտիկ հաւուն պոչ կու դնէ (խծրժող է):

— Անոր առդայ շի կրնար բանեցնել:

— Իրարու միս կ'ուտին: Իրար կ'ուտին:

— Անոր թեւովը կու թռչի:

— Ուր ուր (որ) ուտէ, հոն կու հաչէ:

— Ինէչ'քը կուտ կու ցանէ:

— Խոտի կուտ է (բթամիտ, պարզամիտ):

— Սարերուն կաքաւը մարմանդը հապսին արեր:

— Թեպուէն թեպուս մի լընէր (սերունդ մի թողուր):

— Կաթի գետինը մի կթեր:

— Աչքին փուշ է եղեր (անոր նախանձին նշաւակ):

— Արեւս քարին վրայ է (շատ ճերեմ):

— Կովուն տէրը էմմէն օր մածուն չուտեր:

— Խժոտը ընկողը մախ(ա)թով կու փորին:

— Թափած եղը չի ժողուբուիր:

— Ըստ ջուրը տեղ չի պարտըկիր:

— Ոտքին կու տայ (արջաոց նմանութեամբ):

— Գուն վերի արտին ցորենն ես:

— Իրարու հետ եղ ու մեղ (մեղր) ին:

— Իրարու հետ սիրն ու բիրն ին:

— Զրերնին մէկ առու չերթար (անհամաձայն են):

— Օնցեր ինք ըստ առուէ, ագուգ(ա)ին ջրերն ինք մնացեր (շատ աւելի բարօրիկ էինք ատենօք):

— Զուրը պատն ի վեր տի հանես:

— Երես տուանք, աստառ կ'ուղէ:

— Մուխը կ'ելէ, բոցը չելեր (վիշաք չի պատմեր):

— Մուխն ու բոցը կ'ելէ (կը հասաչէ կ'ողբայ):

— Պօշ (պարագ) նետեց, լեցուն բոնեց (ձկնորսի պէս):

— Փետատի կոթ մի չեղաւ (տղան բանի չեկաւ):

— Էջը տի զնին (պիտի խայտառակեն):

— Չագը կելէ մարը կ'ուտէ:

— Պաղ թանիրէն տաք հաց:

— Մսկեր է (բամբասող):

— Պոչին վրայ մի կոխեր:

— Կու քսուի (կատուի պէս):

— Բրդերը տնկուեցան (կատուի պէս):

— Կուտ չի տի կապէ (բոյսի նմանութեամբ):

— Միջերնուն սեւ կատու է օնցեր (կին մը զանոնք իրարմէ գժտեցուցեր է):

— Սեւ օձը քոյն է մտեր (իր կինը խելքը դարձուցեր է):

— Սալը գոռալն ի քէն սալվրան կու գոռայ:

Քանի կատու էր էղեր, մուկ մի բռնեց:

Տոնծը կոթին վրայ բերաւ:

Քինթ ու բերան է դրեր (չէնքին, եւ այլն):

Քնթին չի դրաւ (չի հաւնեցաւ, հոտտեխի ծաղիկի նմանութեամբ):

Քինթ ու պինչ կ'անէ (անասնոց նմանութեամբ):

42. Հեգնական եւ երգիծական բացատրութիւններն արտաստուոր ուժեղութիւն ունին շատ դէպքի մէջ. զ. օ.

— (Մեղայ, Տէր) Տոնծին ալ կոթ ես դրեր:

— Կարգն առեր է (գինովցեր է, եկեղեցական կարգ յանկարծ առած մարդու պէս հեղինակօրէն կը խօսի):

— Չին հարցեր թը դուն ալ շուն ես թը կատու ես (զինքը բնաւ չեն մեծարած, մարդու տեղ չեն դրած):

— Ո՛ր քարն ուր (որ) ամուր է, թող երթայ գլխն ան քարին զարնէ (թող դիմէ իր ապաւինած մարդոցը):

Ուռին տոնձ մի կայ, քըզ գլխս մեծ է:

Փառքն ու պատիւը տուի (կշտամբեցի)

Օձեցի (սաստիկ յանդիմանեցի):

Մարոնցս տունն հէռուն պիտէր, պարծե-
նալու ալ ինչ պիտէր:

Հաց ու գինի ունիա իմ սէրը դուն ես,
հաց ու գինի չունիա իմ դուր դուն ես:

43. Առակաց եւ մանաւանդ ասացուածոց մէջ կը գտնուին այնպիսիներ ալ որոց իմաստը բացայայտ չէ: Ասոնք երկու կարգի կրնան բաժ-
նուիլ: Ոմանք բանաձեւին կարճ եւ կտրուկ
ըլլալէն աղօտ կը մնան, եւ ոմանք ալ յատուկ
դիտումով խրթին շինուած են որպէս զի ներկայ
գտնուող մանուկները չհասկնան: Քանի մը օրի-
նակներ երկու կարգէն եւս:

Գլխն է Ի՞նչը: Շատ խրթին է, հանելուկի
մը պէս, եւ պառաւներն անգամ կը վրիպին
անոր մեկնութիւնը տալէ: Այս խօսքը կ'ըսուի
այն անձին նկատմամբ որուն խորհուրդ եւ
խրատ տրուած է եւ սակայն չէ ընդունած, չէ
համոզուած: Ուրեմն գլուխն ի փորը, այսինքն
թող գլուխը իր փորին դնէ (որ աւելի մեծ է
քան գլուխը) եւ անոր խրատին մտիկ ընէ:

ԳԼԻՆՆ Է ԿՐԸ: Աս ալ առեղծուածի մը պէս դժուար է, եւ կիները կը գործածեն առանց իրենք իսկ յստակօրէն հասկնալու: Սակայն խուզարկու ուշադրութեամբ մտիկ ընելով անոնց խօսակցութեանը՝ կրնանք նշմարել, խօսքին մասնաւոր պարագաներէն, թէ ինչ ըսել է: Մանկամարդ կնոջ մը պզտիկ տղան մեռեր է, ատոր վրայ կը խօսակցին, եւ երկու մեծ տիկինները մտերմօրէն կարծիք կը յայտնեն թէ դեռ ահաս է կինը, կրնայ նորէն յղանալ եւ մայր ըլլալ, իրեն համար շատ դիւրին է. եթէ բարձ մը չգտնէ որուն վրայ գլուխը դնէ ու պառկի, կրնայ քարի մը վրայ դնել — գլուխն ի քարը (թող դնէ):

ՎԻՆԻՆՆ Է ԿՐԸ: Մուծ խօսք մը որ կը գործածուի այս մտօք թէ ան անձը որ հիմա այս բանը կը քննադատէ, կամ մեր աղջկանը կամ զաւկին համար խիստ դատողութիւն մը կ'ընէ, ինքն ալ պիտի ունենայ, իր կարգին, մեր փորձառութիւնը: Արիւնքի է (հիմա) այսինքն մանուկը ներան է, իրր կախուած, ծածուկ եւ անտեսանելի, բայց քիչ ատենէն պիտի ծնանի ու մօրը շալակը պիտի ելլէ, եւ ամեն ոք պիտի տեսնէ զայն:

ՎԻՆՆ Է ԿՐԸ: Յղի կնոջ ուղղուած բարեմաղթութիւն է. դիւրին ծննդաբերութիւն մ'ունենաս:

ՀԻՆՆ Է ԿՐԸ: Հարսին մահուան համար շատ երկար սուգ չեն պահեր, տղանուն ուրիշ հարս մը կ'առնեն: Իրենց բոլոր սուգը կը

կայանայ հարսին մեռած օրը տրուելիք ընթրի-
քին մէջ:

Հորն է հորն, որն է հորն: Հոս ալ
բաղդատութեան դրուած են հարսն ու տղան.
հարսը դրսէն, ուրիշ ընտանիքէ մը կ'առնուի,
գիւրին է գտնել. բայց տղան գժուարութեամբ
եւ ցաւով կը ստացուի: Մէկը հօրէն հանելու
պէս է, գիւրին, եւ շատ կը գտնուի. միւսը՝ մօրը
մարմինէն է եւ շատ թանկ է¹:

Սէրը --- է, որն է ջուր: Շատ մերձ ազ-
գականներու միջեւ եղած ծանր գժտութեան,
թշնամութեան նկատմամբ կ'ըսուի: Սէրը սուրի
փոխուած է, եւ արիւնը իրր թէ ջուր եղած է,
իր սիրաշունչ զօրութիւնը կորուսած է ա-
նոնց մէջ:

Ինն- լոնն -- ք: ք: ք: Աղջկան մը
գեղեցկութիւնը գովելու համար կ'ըսուի: Այս
խօսքին մէջ լուսնկայ բառին տեղ պարզ² լոյս,
բառը դրուած է, եւ կը նշանակէ լուսնոյ գե-
ղեցկութիւնը՝ իններորդ օրը: Աղջիկը այնքան
գեղեցիկ է որքան լուսինը՝ իններորդ օրը, եւ
ինչպէս բարկ արեւը, որպէս թէ անոնցմէ, իրր
մօրմէ ու հօրմէ, ծնած ըլլար այս աղջիկը:

Որն է հորն, որն է հորն: Դիցուք թէ
զաւակներ ունենալու բաղձանք կը յայտնուի,
եւ բազմաթիւ զաւակաց տէր եղող մը կ'ըսէ:

¹ «Հորն է հորն» ալ կը լսուի, եւ ճանիկեան
զայն իրեւ իսկատիպ յիշած է իր գրքին մէջ, բայց սխալ
է յայտնապէս, զի բաղդատութիւնը հացի եւ տղու մէջ
է, այլ հարսի եւ տղու:

«ճրը հոտուն, ճրը կարօտուն, այսինքն ոմանք հոտն իսկ առնելով կը գանին, զի շատ նեղութիւն կրած են տղոց ձեռքէն. ոմանք ալ կարօտը քաշելով կը նեղուին, բնաւ զաւակ ունեցած չըլլալով: Կերակուրի նմանութեամբ ըսուած է. ամենէն համադամ կերակուրին հոտէն ալ մարդ կը զգուի շատ ուտելով, մինչ անդին աղքատը անոր կարօտը կը քաշէ: Ուրիշ եւ աւելի երկայն խօսքով՝ «Ով կերեր առղան է առեր, ով չէ կերեր մտացն է ուղեր»:

Սե- ջլէր ճէր-ի-ի Գ-ն-ի-ի: Սեւ, աղտոտ ոտքերով տղաքը ճերմակ, մաքուր տունը կ'աղտոտեն, անոր մաքրութեանը ուտիճներն են:

Մ-բ-ի-ի է ի-լ-ու-լ, է-ն է ի-լ-ու-լ: Մարդ մը իր լաւ զգեստներուն մէջ շնորհքով մարդու երեւոյթ կ'առնէ. մինչեւ իսկ էշն ալ իր համետովն աւելի աղուոր չերեւնար:

Մ-լ-լ ի-ու-լ է ի-ն, -ու-լ-ու-լ է-ն ի-ու-լ-ու-լ: Սայլը, որ բեռը կը կրէ, իրաւամբ կրնայ գունալ (իրը թէ դժգոհիլ), բայց սայլին վրայ նստող մարդը ինչ իրաւամբ կը գանգատի երբ զինքը կրող սայլը լուռ է: Նեղութիւն կրող անձը չի գանգատիր, ու նեղութիւն տուողը կը բողոքէ:

43. Գաւառական բարբառի պատուական ու ամբիժ գոհարներուն խառնուած են քանի մը անպէտ, գոնհիկ եւ բարոյագիտօրէն անճիշդ բանաձեւներ, զորս պէտք է խստիւ որոշել:

«Հողէն շատ բան չի կայ, օձը տրամով կ'ուտէ, - եւ «Հաւը ջուր կու խմէ (յ)Աստուած

կու նայի,» սխալ կարծիքի վրայ հիմնուած առակներ են: Նոյնպէս է «աստղը-ցած» բացատրութիւնը, որ դժբախտ կը նշանակէ:

Գառնալով մեր գեղեցկագիտական տեսակէտին, կը գտնենք անձաշակ յերիւրանքներ որք գեղեցիկ խօսքերու կեղծ եւ անպէտ նմանողութիւններ են, կամ տղայական ու բռնազբօսիկ նմանաձայնութիւններ, զ. օ. «Եւ՛ հըռօ, եւ՛ մըռօ.» — «Հա՛ ըսէ ու կաւ քսէ.» — «Գմակ է ու դանակ է.» — «Գտար մարդը քաղցիւր վարդը:»

Կան նաեւ գոեհիկ եւ անշահ բացատրութիւններ, ինչպէս. «Զիու պէս կու թըքէր,» կ'ըսեն այն մարդուն նկատմամբ որ երբեմն հարուստ եւ գոռոզ էր ու այժմ չքաւոր է: «Գահակը բերնին վրայ տուտեր է,» կը նշանակէ շատախօս է: «Յուրտը խլտտին մահան» (պատճառանք) կրնայ անցնիլ, որուն տգեղութիւնը յուժանաս շեշտուած է Եւգոկեան զանազանակին մէջ՝ «խլտտ քնթին ցուրտը մահանա:» Եւգոկիոյ բարբառը այս առածին իմաստը ուրիշ ձեւով մ'ալ կու տայ, ինչ որ հարկաւոր չէր, եւ շատ գոեհիկ ձեւով մը որ զայն բոլորովին անյիշատակելի կ'ընէ նոյն իսկ անխառն ընկերութեան մէջ (ցուան օտուն գարու հացը մահանա): Ակնայ գաւառականին մէջ կան քանի մը համարձակ ձեւեր, որք թէեւ երկսեռ ընկերութեան մէջ յիշուելու չեն, սակայն եւ այնպէս, անպէտ եւ աւելորդ իմաստ մը տալու չէ որ կը ծառայեն, եւ ունին ուժեղ ու

Հանճարեղ ձեւ: Շատ յոյր եւ առոյգ կնոջ համար կ'ըսուի. «ոս մի ոռուն կ'ելլէ, գովէչ մի փորուն»: Իսկ շատ նուաստ ու գծուծ ագահը ան մարդն է որ «ճոնճը ոռուն կու խածնէ. » ասացուած մը որ մեր երեւակայութեան առջեւ կը պատկերացնէ մարդ մը՝ ամենէն շնչին բարիքն անգամ վայելելու վարանող, եւ որ, ճանճ մը անգամ — ու ի՞նչ կայ ճանճէն աւելի շնչին — ասդին կը դարձնէ, անդին կը դարձնէ, եւ վերջապէս անոր ալ ամենէն անարգ մասէն կը սկսի վայելել, աւելի սուղ մասերը խնայելով:

44. Միեւնոյն առածը այլեւայլ գաւառական բարբառներուն մէջ երբեմն կ'երեւնայ քիչ մը տարբեր ու իրարմէ աւելի կամ նուազ գեղեցիկ ձեւերով: Ակնայ ու Եւգոկիոյ բարբառներուն հասարակաց եզոզ առականերու մէկ քանին այսպիսի զանազանութիւն կը ներկայացնեն: Ակնցին կ'ըսէ «Մարդն ի հալաւը, էշն ի փալանը. » Եւգոկիացին՝ «էշը փալանով, մարդը հալաւով: » Առաջինը կ'ըսէ «էշն ի՞նչ գիտէ թէ նուշն ինչ է, » եւ կը լմնցնէ խօսքը, իմաստը ամբողջ է եւ յայտնի. Երկրորդը կ'ըսէ «էշն ի՞նչ գիտէ նուշը, կ'երթայ կ'ուտէ փուշը: » Առաջին զանազանակը իր գեղեցիկ նմանաձայնութիւնը ունի «էշ » եւ «նուշ » բառերուն մէջ, եւ ճիշդ այդ նպատակաւ է որ «նուշ » ի տեղ «տանձ » կամ ուրիշ պտուղի անուն չէ դրած. Եւգոկեանը նուշն եւ փուշը հակադրած է, աւելորդ կցում մ'ընելով:

“Սոխ չիմ կերեր ուր (որ) սիրաս միմռէ”
 (Ա) աւելի փափուկ է քան “Սոխ չի կերայ քի
 բերանս հոտի” (Ե): “Խնթթը քուն ու բաղդն
 արթուն” (Ա) աւելի իսկափայ ձեւը կ’երեւի
 քան “ինքը քուն, բաղդն արթուն” (Ե): “Հաստ
 ու բարակ մէկ գին է, վայն եկեր բարակ մա-
 նողին” (Ա.) հարազատ ու բնիկ հայ ասա-
 ցուածքի ձեւ է, մինչ “... վայն է եկեր բարակ
 մանողին քիւն” (Ե.) տաճկերէնէ ազդուած
 ձեւ է: “Երկու պինդը պատ է պառուեր (պա-
 տուեր)” (Ա) աւելի աղուոր եւ բնական է քան
 “երկու պինդը պատ է շէկէր” (Ե), որպէս թէ
 վերջինս ըսուած ըլլար այնպիսի մէկէ մը որ
 առաջինը լսած բայց ճիշդ չէ կրցած յիշել:
 “Իրեք որ հիւրնտութիւն, պահիկ մի հոգե-
 վարքութիւն” (Ա), աւելի որոշ գոյներով եւ
 ճիշդ բացատրութիւն է քան “Քչուկ ցաւիկ,
 թեզով (քճ. շուտով) մահիկ” (Ե) որ օտար
 բառ մ’ալ ունի: Ահնայ դաւառականին մէջ
 “գլխալ” կը նշանակէ գլխանոց, գլխարկ,
 գլխու ծածկոց, ինչպէս “կրծիլ” կը նշանակը
 տղոց կուրծքի ծածկոյթը, կրծկալը (հացի ասեն
 կը կապեն), ինչպէս նաեւ “դիմակ” գրաբարը
 կը նշանակէ դէմքի ծածկոց, ուրեմն երբ Ահնային
 կ’ըսէ:

“Ելեր է հերսիկ, կտրեր է գլխակ,
 Իջեր է հերսիկ, չէ գտեր գլխակ.”

Պէտք է հասկնալ գլխարկը, եւ ոչ թէ
 գլուխը կտրուած: Նոյն իմաստով է նաեւ սա

սասցուածին մէջ « քարէն գլխակ մի, ապա-
 ոածէն տնակ մի » ուր գլխակը գլխուն բարձր
 կը նշանակէ, եւ ոչ թէ գլուխը: Եւ դոկիոյ
 բարբառը բարկացող մարդուն զըջումը սապէս
 կը բացատրէ.

« Ելէ հերս, կռէ գլոխ .

Իջնէ հերս, չի գտնէ գլոխ: »

Կարծեմ թէ գլխակը աւելի իսկատիպ է,
 զի հասարակ մահկանացուները երբ բարկանան,
 ոչ թէ իրենց տղոց գլուխը կը կտրեն, այլ ու-
 րիշ նուազ պատուական բան մը:

« Տոշ արշէ էգի մին է տուեր, տղան
 տատին կող մի խաղող չէ տուեր » (Ա), աւելի
 ճիշդ ու գունեղ է քան « Մէլէ Վէլէ էգի
 մը... (Ե) »:

« Մէկը չէ աղօթեր չէ աղօթեր, աղօթեր
 մատն աչքն է խօթեր » (Ե) առածը Ակնայ
 դաւառականին մէջ չկայ, սակայն Նոր-Նախի-
 ջեւանի Հայոց առածներէն մէկը նոյնը կը ներ-
 կայացնէ աւելի որոշ եւ ուժեղ ձեւով մը. « Խաչ
 չի հանեցիր չի հանեցիր, մէյ մը հանեցիր, ան
 ալ աչքդ հանեցիր: »

« Էշը իշուն քով կապես, եա առուցը
 կ'առնէ եա փառուցը » (Ա) կը թուի իսկատիպ
 ձեւը, իսկ « էշն իշուն քովը կապես եա վարուցը
 կ'առնէ, եա բարուցը » (Ե) տեղական կամ ան-
 ձնական սրբագրութեան արդիւնք կը կարծեմ:
 « Թուխ աչքը մօրուց պէտք է » (Ա) առածին

«Թուխ» անականին տեղ Եւդոկեանը «սեւ» կ'ըսէ:

«Գլորեր է պտուկը, գտեր է իր խփիկը» (12) Ակնայ անձանօթ է, ուր թրքերէն միայն կ'ըսուի՝ «Թէնճիրէ եուվարլանմըչ, կէթմիշ գափաղընը պուլմըչ», Նսեւ կ'ըսեն՝ «պալում օլտուն, սինէկ պաղտատտան կէլիր» (մեղը թող ունենամ, ճանճը պաղտատէն կու գայ): Եւդոկիոյ առածներուն մէջ կը գտնեմ «դուն ճենճըսէ, ճանճը պաղտատէն կու գայ»¹:

45. Գաւառական բարբառի մը գեղեցիկ խօսքերուն ամենէն պատուականներն անոնք են ուր ճշմարիտն ու գեղեցիկը միացած են եւ խտացած, անանկ որ կարճ ու կտրուկ բանաձեւ մը մեծ ճշմարտութիւն մը կը բովանդակէ: Եւ այդ պատճառաւ է որ գոհարի կամ մարգարիտի կը նմանցնենք զայն: Երկար կ'ըլլար ըսել — «Գրացիներից շէն ըլլալը քեզի ալ օգուտ ունի, գրացիներից աւեր ըլլալը քեզի ալ վնաս է», ուստի պատգամօրէն կ'ըսէ՝ «Շէնը շէն է, աւերը զէն է», Փոխանակ երկարօրէն ըսելու թէ փորձառու մարդու մը խրատ հարցնել անհրաժեշտ հարկաւոր է գեռահասից, այնպէս որ եթէ հայր, մայր, կեսուր չունի մէկը, երթալու անպատճառ մեծի մը հետ խորհրդակցելու է, սքանչելի կերպով կ'ըսէ՝ «Ան որ մեծ չունի, թող երթայ մեծ կարասին հարցնէ»:

¹ Փոփաքելի էր որ վստահ ըլլայինք թէ այս երկու առածները Գաղանճեան էֆ. Ինքը չէ թարգմանած թրքերէնէ:

Պարզ և բնական գեղեցկութիւն մ'ունին փոխարեւրութիւններն, նմանութիւնք, շափազանցութեան ձեւերն: Օրինակի համար նկատենք ՝— բառին գործածութիւնները: Մազը շատ նուրբ ու բաշակ առարկայ մըն է, ուստի անջրպետի կամ միջոցի ծայրագոյն նեղութիւնը ցոյց տալու գործածուած է. «մազ մնաց որ իյնայի», «մազ մնաց ուր բռնէին իս», տեսակէտ մը որ գրարարին մէջ ալ կը գտնենք՝ «մազապուր զերծանիլ» եւ «մազիւ չափ անջրպետ», բացատրութիւններով: Աս ալ ուրիշ օրինակ մ'է ցոյց տալու թէ գաւառական հայ ոճերը որքան խոր հնութիւն ունին շատ մը օրինակներու մէջ: Նոր գրողներէն ոմանք երբեմն կ'ըսեն «մազի չափ տարակոյս չկայ», եւ այլն, որ սխալ է, զի մազը քանակի գաղափարը չի շօշափեր այլ անջրպետի: Անգլիներէն կ'ըսուի a hairbreadth escape = մազի լայնութեամբ (մազապուր) պրծում. նաեւ hair-splitting = մազ ճեղքել, այսինքն շնչին եւ անյօր զանազանումներընել փաստարանութեան մը մէջ, որուն մեր գաւառականը կ'ըսէ «մազը ձարէն զատել»: Նաեւ մազ մը մարմինին ամենէն բարակ եւ պզտիկ անդամն է, ուստի կ'ըսուի պատշաճօրէն «տատէն մազ մի չունի» (չը նմանիր անոր ոչ փիղիքապէս եւ ոչ մանաւանդ բարոյապէս), կամ թէ «մօրմէն մազ մի կալէ հերիք է», այսինքն եթէ մօրմէն մէկ հիւլէ իսկ ժառանգած ըլլայ, ան կը բաւէ այս տղուն ամբողջ էութիւնը ազնուացնելու (մայրը այնքան

գերադանց ազնուութեան տիպար մըն է): Իսկ երբ կ'ըսուի թէ «մազին դիմովը» այս կամ՝ այն բանը բրած է, հոս մաղերուն անթիւ ըլլալուն նայելով կ'ըսուի:

Բնական եւ պատշաճ են նաեւ «էշ բա-
ռին կիրարկուածները. «Ասեղ ձգես վար չիյնիր.»
«Ատանը ծակէն շինտուտան կու գիտին.»
«Ասեղը շուք կ'անէ.» եւ այլն: Քու ն եւս ունի
իր աղուոր գործածութիւնները իրրեւ ամուրի
եւ գիմացկունի տիպար. «քրզ քարն ամուր
է.» «քարին հետ կու ծեծուրտի (այս կեր-
պասը).» «քարէն ջուր կու հանէ.» «քարին
վրայ կոխէ քարը կու պատուի.» «քարէն կու
քակի» (շատ դժուարութեամբ կը փրթի տե-
ղէն կամ դրամը ձեռքէն). «քար սիրտ» (ան-
գութ), «քար գլխ» (յամաւ) եւ այլն: «Քար
տ'ուտին» կամ «քար տի կոծին» ըսել է թէ
հացի, ուտելիքի պէտք ունին. «քարէն կակող»
կը նշանակէ սեւէ բան որ կրնայ ծամուիլ, հոգ
չէ եթէ լաւ ուտելիք մը չգտնուի: Իսկ «քար
զքար կ'ուտէ» կը նշանակէ խուճապ եւ շտա-
պում: «քար տնկել» արձան մը, յիշակերտ մը
կանգնել է, այսինքն յիշատակելի գործ մը
կատարած ըլլալ («քար մի տնկեց Ակինը մէջ»):

Ան-ը խաւարի եւ չարի խորհրդանիշ է
նկատուած, ուստի կ'ըսեն «սեւ օձը», «սեւ
կատուն», երբ վատ անձի մը վրայ է խօսքը:
Ճերմ-կը լուսաւոր եւ բարի է. «ճերմակ-երես
լընիս» օրհնութեան ձեւ է. «սեւ-երես» յան-
դիմանութիւն է:

Այս ամենուն հետ եւ աւելի բարձր կարգի գեղեցկութիւն մը շատ խօսքերու մէջ կը գտնենք, այսինքն՝ բանաստեղծական չափակցութիւն մը, կշիռ մը, քայլուածք մը ուր երկու անդամներ իրարու կը յաջորդեն ու կը պատասխանեն ինչպէս պարի մէջ: Այս չափաբերական հանգամանքը մերթ երկու բաներու եւ մերթ երկու համակարգ կամ ստորակարգ խօսքերու մէջ կը կայանայ: Քանի մը օրինակներով պարզենք այս յատկութիւնը:

“Մեր դարն ալ դիւր կ’ուլլի:” Հոս “դար” բառը “դիւր, ին հակադրուած է: Պարզագոյն ձեւն է:

Երկու իրարու նման պատուհներ, անասուններ կը յիշուին խօսքին իմաստը կրկնելու եւ ուժգնացնելու համար, եւ այս կ’ըլլայ բանաստեղծական չափակցութիւն մը (symétrie) պահելով, զոր օրինակ.

“Տոնձ էր նը հասաւ, խնձոր էր նը կարմրեցաւ:” Ասոր նման է Եւդոկիոյ բարբառին աղուոր մէկ առածը. “Տանձը կոթ ունի, խնձորը քինթ ունի.” որ կը նշանակէ “Եթէ ուղիս, կրնաս թերութիւն մը վերագրել տեւէ բանի կամ անձի:”

Հանը շապիկ կու հագցնէ, կատուին վարտիք:
 Հանը շնութիւնը գիտէ, կատուին բնութիւնը:
 Սեւը սարէն (կու գայ), ձերմակը ձորէն:
 Ետիգ հով (լընի), էռջիգ ծով (անէձք է):

Բանաստեղծական այս համակշռութիւնը յառաջ բերելու համար յաճախ բառ մը խօսքին երկրորդ անդամին մէջ կը կրկնուի, զ. օ.

Օձուն վրայ թքնէ, շէ կու սատկի:
 Գաղին վրայ նստի, չէ կու չորնայ:
 Քարին վրայ կոխէ, տէր կու պատռի:
 Գետը լեցնես, չէր կու կոյնի:

Որ քարն որ ամուր է, թող երթայ գլոխն ան տէրն զարնէ:

Ժողովուրդի հանձարեղ զուակի յտակամիտ եւ ճաշակագէտ ողջմտութեան մէյ մէկ կոթողներն են այդ օրինակները: «Օձուն վրայ թքնէ՝ կու սատկի,» «Որ քարն որ ամուր է թող երթայ գլոխն անոր զարնէ,» եթէ ըսէր՝ պիտի չունենար ոչ նոյն պայծառութիւնը եւ ոչ նոյն հրապուրիչ գեղեցկութիւնն եւ ոյժը:

46. Հատ հետաքրքրական բայց նաեւ շատ դժուար հարց է թէ այս հայ գեղեցկաբանութիւններն երբ ստեղծուած են: Յայտնի է թէ անոնց ամենը չունին միեւնոյն հնութիւնը: Ունիք նոր ժամանակաց յօրինուածք են, ունիք վերջին դարերու, եւ այլք շատ հին դարերու: Առանց մանրակրկիտ խոյզ եւ խնդիր ընելու, կ'ուզեմ քանի մը դիտողութիւն ներկայացնել այս մասին:

Ասացուած ոց եւ առածներու մէկ մասը Ակնայ մէջ յօրինուած են, զի տեղական սովորութեանց եւ աշխարհագրական կամ տեղագրական հանգամանաց եւ ընտանեկան ծանօթ անուններու հետ կապուած են: Յիշել պէտք է թէ Ակն

քաղաքը ամեն կողմէն լեռներով շրջապատուած է, եւ Եփրատի ափանց վրայ կառուցուած է: «Արեւս քարին վրայ է, կը նշանակէ ծեր եմ, իմ կենաց արեւը մարը մտնելու վրայ է. կ'ակնարկէ Ակնայ արեւմտեան սարը, որուն ետեւ արեւը կը մտնէ:

«Նա քարն ուր նա քարը գայ, (չի տ'երթամ, չի տի տամ, եւ այլն), կ'ակնարկէ քաղաքին արեւելեան եւ արեւմտեան երկու բարձր սարերն, եւ ըսել կ'ուզէ թէ աւելի Տնարաւոր է որ այդ երկու լեռներն իրարու գան, քան թէ ես այս բանը ընեմ:

«Քինթը Պոգուտէն ջուր կու խմէ, այսինքն շատ բարձրայօն եւ հպարտ է, կ'ակնարկէ քաղաքին արեւելեան լեռան մէջքին այն մասն ուր Պոգուտ անուն աղբիւր մը կայ:

«Պէռննց տնէն Վառննց տունը խնամի՞ ես եկեր.՝ ինչո՞ւ այդքան փափկօրէն կը վարուիս, նազ կ'անես: Ակնայ երկու երեւելի ընտանիքներու անուններն են Պէռննք եւ Վառննք (որ Արփիարննք ալ կը կոչուի):

«Մանէ, մանէ, Ման խաթուն, մանը կ'անէ քեզ խաթուն.՝ ջահ կամ ճախրակի վրայ բամբակը թելի վերածելը գրեթէ ամեն Ակնցի կնոջ մէկ գործն էր, եւ տնաշինութեան ազացոյց կը նկատուէր, ոչ թէ չքաւորութեան:

«Թութը թութը կու նայի, կու հասնի:՝ Թէեւ Արաբկիր եւ ուրիշ շատ տեղեր թթենին ծանօթ է, Ակն կը համարուի անոր թագաւո-

բութիւնը, զի անոր պարտէզներն լեցուն են
թթենիի զանազան տեսակներով:

“Եղ ու մեռ ին իրարու հետ” (շատ սիրով,) — “Միրն ու բիրն ին իրարու հետ” (շատ հակառակ,) — “Անանիկը վաղեց ես ալ վաղեցի,” ձեւաբանութիւններ են որք Ակնայ շատ ընտանի կերակուրներու, խաղերու եւ ծանօթ անուններու վրայէն շինուած են: Կան ուրիշ խօսքեր ալ որք Ակն յօրինուած ըլլալու երեւոյթ ունին, ինչպէս “Մար պիտի ու բերան չի պիտի,” “ինտոր աղշիկ, անենկ հարս,” “Լուսը կ’երթայ, լուս չի տար:”

Առածներէն ոմանց մէջ թրքերէն բառի մը ներկայութիւնը կը բաւէ ցոյց տալու, ընդհանրապէս, թէ շատ հին դարերու մէջ չեն յօրինուած, զ. օ. “Ե՛ աղն է պակաս, է՛ մաղը.” “մարդն ի հալաւը, է՛ն ի Է՛-ընը.” “Քեզ Է՛-ընը կու գնէ կ’ուտէ.” “Սարերուն կաքաւը մարմանդը Է՛-ըն ին արեր:” Գիտենք, սակայն, թէ կրնայ հին հայ առածի մը մէկ բառը թրքերէնի փոխուած ըլլալ նոր ժամանակներուս ընթացքին, ինչպէս որ ուրիշ շատ առածներու մէջ հայերէնի նոր քերականական ձեւեր հիներուն տեղ դրուած են:

Բառերու, ասացուածներու շատ հին ձեւեր խօսքին վաղնջականութեանը կնիքը կրնան համարուիլ: “Հող ու մախիր եղաւ” Ակնայ ընտել ասացուածներէն է, որ կը նշանակէ փճացաւ, աւերեցաւ, չիք եղաւ: Թէ այս ասացուածը նոր ժամանակաց կամ միջին դարուց մէջ ծագած չէ,

յայտնի է անկէ որ մեր ոսկեղինիկ Տին մատենագրութեան մէջ ալ կայ նոյնը, «Տող եւ մոխիր եղին.» եւ որովհետեւ մեր գաւառացի ժողովուրդը իր խօսքի ձեւերը գրքերէ շառներ, կը հետեւի թէ մեր Տին մատենագիրը ժողովուրդէն առած է այդ ձեւը, եւ թէ ուրեմն անիկա նախապատմական դարերէ ի վեր գոյութիւն ունեցած է: Ասոր նման է նաեւ «մազ մնաց որ» ասացուածը, «քիչ մնաց որ» «սակաւ մի եւս եւ», նշանակութեամբ. կրնայինք համարիլ թէ նոր ժամանակաց մէջ շինուած ձեւ մըն է, եթէ մեր Տին մատենագրութիւնը ք գարուն մէջ իսկ «մազապուր լինել», եւ այլն ըսած չըլլար: Ուրեմն շայք, ինչպէս եւ ուրիշ ժողովուրդներ, շատ Տին գարերու մէջ մազը ամենամանձուկ անջրպետի նշանակութեամբ գործածած են: Կարի վաղնջական ըլլալու է նաեւ «կուտ կուտ ու ցուր ցուր անել ասացուածը, զի «ցուր,ը, որ «ցիւր» (ցրիւ) արմատին ուրիշ մէկ ձեւն է, վկայ է անոր նախապատմական հնութեանը. պատմական ժամանակաց մէջ արմատի նոր ձեւեր չեն ստեղծուիր: Ամենատին ծագում ունեցող խօսքերուն կարգը կրնան գրուիլ սապիտի բանաձեւներ — «Տես ու ու է.» — «Եւր ձեւը չգիտէ», — «Որը հոտուն որը կարօտուն», — «Սէրը սուր է, արիւնը ջուր», — «Ուշ իր է, ուշ իր տիրուն», — «Կուտը կուտին օգ է.» — «Շէնը շէն է, աւերը զէն է.» — «Մար զմանուկ կ'ուտէ: «Ի հարկէ այսպիսի խօսքերն ալ քիչ կամ շատ քերականական ձեւի եղանակաւորումներ կրած են

դարերու մէջէն անցնելով. «րինակի համար
 «մայր զմանուկ ուտէ», ձեւէ փոխուած կ'ըլլայ
 տակաւ «մար զմանուկ կ'ուտէ», Բաւական
 հնութիւն ունենալու են նաեւ «լաւ է հիւանդը
 քան զհիւանդկալը», «Չէ խաղցեր կարմրորակ,
 խաղցեր է կշտափորակ», եւ նման բանաձեւեր:

«Խաչը Տէրը զօրաւոր կ'անէ», — «Սրտին
 սիրածը, եկեղեցու պսակածը», — «Թանով
 պատարագ կ'ուլլի», — «Ան շանը ան շարա-
 կանը շատ է», եւ այլ նմանօրինակ խօսքեր որք
 քրիստոնէական եկեղեցւոյ վերաբերեալ յիշա-
 տակումներ կը պարունակեն, առաջին կարգի
 հնութիւն չունին, եւ ոմանք կրնան վերջնագոյն
 դարերու մէջ յօրինուած ըլլալ:

Գ 1, 11 Ի Խ 2.

Ահա՛յ Բարբառն Բնորդն Ռիւնէրը:

47. Նախորդ գլխուն մէջ ներկայացուած
 բանաձեւները, մանաւանդ առածները. լուրջ եւ
 հրամայական շեշտ մ'ունին: Փորձառութեան,
 հասուն դատողութեան բիւրեղացումներ են
 անոնք, գեղեցիկ եւ փայլուն բայց ցուրտ:
 «Պատուեա՛ զհայր քո եւ զմայր», պատուիրա-
 նին նման է «խելօք կեցի՛ր ուր շատ ապրիս»,
 Սակայն երբ ծերունին, դեռահասի մը բարի եւ
 առաքինական մէկ արարքին վրայ ուրախացած,
 յուզուած, «ապրիս, կ'ըսէ, խանդաղատանքի
 եւ օրհնութեան միավանկ երգ մը հնչեցուցած
 կ'ըլլայ: Հոս զգացումն է որ կը բարբառի, եւ

օրհնութեան, ինչպէս անէծքի, ցաւակցութեան ինչպէս ինդակցութեան զգացած արտայայտութիւններն ոչ միայն զեղեցիկ են այլ եւ հոանդուն, երբեմն հրաշէկ: Այսպիսի ասացածներ, չափեալ ըլլան թէ արձակ, բառէ մը միայն բաղկանան թէ տողէ մը, բանաստեղծական հանգամանք ունին, եւ ես անոնք օղակը կը համարիմ արձակին ու չափեալ բանաստեղծութեան միջեւ: Այս նկատումով է որ, Ակնայ ժողովրդական քերթուածներուն անցնելէ առաջ, կ'ուզեմ՝ բանաստեղծութեան այդ նախածիլները, սկզբնական բողբոջները ներկայացնել:

48. Մեծերը դեռահասները կ'օրհնեն սա բանաձեւներով:

«Ապրիս»: «Շատ ապրիս»: Ասիկա է ամենէն սովորական բանաձեւը եւ շատ պարագաներու մէջ կը գործածուի: Մեծերը ափկա կ'ըսեն իրենց ձեռքը համբուրողին, իրենց ջուր տուողին, իրենց զգեստը հագցնողին, իրենց տեւէ ծառայութիւն կամ սպաս մատուցանող պզտիկներուն: Եւրոպացիք «շնորհակալ եմ» կ'ըսեն այսպիսի առիթներով: «Ապրիս» կը նշանակէ նաեւ «bravo!» եւ «աֆէրիմ»: Արնայ ըլլալ որ «աֆէրիմ» ու «ապրիս» նոյն սկզբնական ձայնին եղանակաորումներն են: Եթէ դեռահասը տեւէ գովելի գործ ընէ, ազքատին ողորմի, դասընկերին դասը սօրվեցնէ, կոյրին առաջնորդէ, «ապրիս» կ'ըսեն անոր ծերերը:

“Ազգրիս յին միտքը արտայայտող ուրիշ
բացատրութիւններ, եւս կան, որք մասնաւոր
առիթներով կը գործածուին:

“Ո՞ղջ մնաս:”

“Երկան-արեւ լընիս:”

“Արեւտ կանա՛շ:”

“Ճերմակ-մօրճօք լընիս:”

“Աշխրբի պարծօնք լընիս:”

“Հարզի (հազարի) պէտէլ լընիս:”

“Խերտ տեսնե՞ք:”

“Մէկ ճղէն հազար տերեւէն լընիս:”

“Իստակ-բէխդ լընիս:” (Աոյս աղջկանց
կ’ըսեն:)

49. Հացկերոյթի առիթով հետեւեալ
բարեմաղթութիւնները կ’ըլան իբրեւ շնորհա-
կալութեան արտայայտութիւն:

“Շէն մնաք:” “Շէն կեցիք:” “Աստուած
շէն պահէ:” “Շէն եւ պայծա՛ռ մնաք:”

“Շէն, բառով այս շնորհակալութեան եւ
մաղթանքի ձեւը ամենէն սովորականն է ու կը
թուի ըլլալ ամենէն վաղնջականն ու հայացին:
“Շինեմ” բային արմատն է, այդ բառին նախ-
նական առումովը, եւ է հակադիրն “աւերի,
ինչպէս կ’երեւի “տնաչէն”, եւ “տնաւեր”, ածա-
կաններէն: Հայերէն ո՞՞՞՞՞ է թրքերէն “շէն օղա-
սըն”, ձեւը:

Այս “շէն մնաք, ո՞՞՞՞՞ համապատասխա-
նող ուրիշ ձեւեր ալ կան որք այլեւայլ առ-
թիւ կը գործածուին:

“Սեղաննիդ դրման մնայ”,

“Աստուած վաստկուորին բանին գործին
աջողութիւն տայ”,

“Աստուած քէտէրսուզ (անվեաս, անվիշտ)
պահէ”,

“...ը սիլայ գայ ուր աչքի լուս գանք”,

“Անուշ”, “Անուշ լընի”, “Այսպէս կ'ըսեն
ջուր, գինի եւայլն խմողին: Նաեւ կերակուրը
աւարտելէն վերջ շնորհակալութիւն յայտնող
հիւրին, իբրեւ պատասխան կ'ըսէ տանուտէրը՝
“Անուշ”, կամ “բարով եկաք”, կամ “շատ գաք
(յ)ուրախութեան”,

“Աստուած պակաս չանէ”, “Այս եւս հիւ-
րին կողմէն մաղթանք է առ հիւրընկալն:

“Մարսական”, կ'ըսեն կերակուրէն վերջ
լուացուողին: Եւ սա պատասխան տալով կ'ըսէ.
“Հաւսարական”,

“Զա(յ)նտ անսպառ”, մաղթանքը կ'ուղ-
ղուի երգողին:

50. Մկրտութեան կամ ծնունդի, անուան
տարեդարձի կամ տօնի, եւ պսակի առիթնե-
րով կ'ըլլան հետեւեալ բարեմաղթութիւնները:

“Աչքդ լուս”, “Աչքերնիդ լուս”, Ասոր
պատասխան կը տրուի “լուսով կեցի”, “լուսով
կեցիք”,

Ասիկա է խնդակցութիւն արտայայտելու
ամենէն սովորական ձեւը:

Ա'ըսուի նաեւ:

“Շնորհաւոր լընի”, ակնարկելով մկրտու-
թեան, պսակի, եւայլն:

“Ո՛ղջ մնայ՛,”

“Խե՛րը տեսնէք՛,”

“Հօրով մօրով մեծնայ՛,”

“Ատուած մանչեր ալ պարգեւէ՛,” (երբ, ծնածը աղջիկ է):

“Թագն ու պսակը համուրէք՛,”

“Միապսակի՛՞ ծերանաք՛,” նորապսակ ամուսնի կ'ուղղուի այս մաղթանքը:

“Տառօսը ձերիններուն գլո՛խը,” կամ խօսքը մասնաւորելով՝ “տառօսը Արշալոյսին գլո՛խը լընի՛,” Այսպէս կ'ըսեն նորապսակ զոյգին հայրը, մայրը, մեծերը՝ ի պատասխան իրենց ուղղուած բարեմաղթութեանց:

Իսկ “բոլոր մնաք,” մաղթանքը կ'ուղղուի ամբողջ ընտանիքին, մանաւանդ խոշոր, քանի մը եղբայրներէ բաղկացած ընտանիքին, եւ կը նշանակէ “ամբողջ,” “անխոս,” մնաք, “միասին եւ անբաժան,” ազրիք:

51. Ճամբորդ ուղարկելու առթիւ կը լսուին հետեւեւալ բարեմաղթութիւնները:

“Ատուած բարի ճամբայ տայ՛,”

“Ատուած արեւուտ պահպանէ՛,”

“Չորն երթաս կանաչ դառնաս՛,”

“Ոտկունքդ քարը չի զարնես՛,”

“Երթաս բարով, գաս բարով՛,”

“Քար բռնես, օսկի դառնայ՛,”

“Ես քեզ տեսնիմ՛, դուն հազար բարի՛,”

52. Աղաչանքի ձեւեր:

“Արեւտ ուր կու սիրնս՛,”

“Տղոցս արեւուն,” — “Զաւկիտ արեւուն,”

“Աստուած ուր կու սիրեն,”

“Տասնից հոգուն,”

“Վասն Աստրծու սիրուն թող լինի,”

“Խաթերս հրմար,”

“Մեղք է,” — “Մեղկունք է,”

“Ես ալ մեղք իմ,”

“Աստուած մեկից փոխարէն հազար
տայ,”

“Վարձքդ Աստրծու առնես,”

53. Անէծքի եւ կշտամբանքի ձեւեր:

Զիք լինիս:

Զիլիս ու չի կատարիս:

Արեւտ հոյզ գնիմ:

Զորնայ ձէռքդ: — Զորնայ:

Կանծիս: — Կանծի՛ ձէռքս:

Զիքն իյնիս, մորը գրուիս:

Վեր չելլես:

Վերնայ:

Հոյզ գնիմ:

Մախրատ հոյզ տանի:

Օսնիք (անցնիք):

Կրակ թափի վրատ:

Երկնաւորէն գննես:

Փաթուրկիս: — Պապնծիս,

Աստու չիյնիս:

Տուն չիյնիս:

Սրկի հունա չիյնիս:

Աճաղկոտօր սուփուխ:

Ծակծկիս: — Ծակտիտ ո՞րդ լցուի:

Հան-սատանկ ելլես:

Գրողը տանի:

Արեւը քօր նայիս:

Մութն ու մլառը վրատ գայ:

Վայն ի վրատ: — Վայն ի վրատ գայ:

Մահն ի քեզ: — Մահ ի քեզ ելլէ:

Երեսի մուր: — Երեսի աղտ: — Խաղք

լընիս:

Անէծքի առարկայ եղող անձը, վշտացած ու զայրացած, կը պատասխանէ երբեմն:

«Բերնէտ ելլէ, ծոցտ ի վար թափի:»

54. Երդումի ձեւերն են «խաչ», — «Հաղորդ», «Մեռունը խռով կենայ թը ուր ես...»,

Երդումի հնագոյն ձեւը որ նախաքրիստոնէական դարերէն հասած է, եւ զօր ես ի մանկութեան լսած եմ ականջովս, է՝ «Արեւ»,

55. Գգումանքի եւ փաղաքշանաց ձեւերն են:

Հոգիս. — Աչքիս լուսը — Անուշու:

Անուշիկս (գգումանք): Եթէ հիւանդ է մանուկը, կ'ըսեն — Էռջիգ մէռնիմ. — Եսասիր (է-էր, գերի) լընիմ:

Աշադրութեան արժանի է փաղաքշական եւ գգումանաց ձեւերու սակաւութիւնը առընթեր օրհնութեանց եւ անէծքներու առատութեան: Ահնայ մէջ դեռահաս մայրերը երբեք չեն համարձակիր իրենց մանուկները սիրել ու գգուել ի ներկայութեան ընտանիքին ուրիշ անդամներուն: Մեծ հայրերն ու մայրերն ալ

չատր քան չեն ըսեր այդ տեսակէն: Ընկերային զարգացման աւելի փափկացած ու աւելի ազատ փուլերու մէջ է որ դգուանքի ու փաղաքշանքի արտայայտութիւններն կը բազմանան:

56. Մանկական նորափոթիթ հասակին մէջ կան մասնաւոր դէպքեր ու պարագաներ որոց համար յատուկ խօսքեր բանաձեւուած են, եւ հոս է որ արձակէն դէպ ի չափեալ բանաստեղծութիւն անցքը տեղի կ'ունենայ:

Նորածին երախան ամեն օր կը լոգցնեն քառասուն օր, եւ իւրաքանչիւր լոգանքի աւարտմանէն վերջ՝ անոր այլեւայլ անդամներն ու դգայարանքը շօշափելով մաղթանք մը կ'ըսեն. նախ ամբողջ մարմինը թոթովելով կ'ըսեն.

Թոթուէ՛ ջրիկ,

Ժողուէ՛ մսիկ,

եւ ապա կը շարունակեն —

Կամար-ընքուի լընիս.

Երկան-թարթինչ լընիս.

Շահէն-աչուի լընիս.

Պղտիկ-քինթ լընիս.

Պղտիկ-բերան լընիս:

Առաջին տարուան ընթացքին զերախան խնդացնելու եւ զբօսցնելու համար կը դպչին մատի ծայրով անոր ճակատին, քթին, վերի շթուներին, եւ բերնին՝ ըսելով —

Հուսա եղիկ,

Հուսա մեղիկ,

Հուսա վազէ,

Հուսա ուտէ:

Երբ օրորոցէն կը հանեն երախան,
զուարթ ու այտերը կարմրած, կը համբուրեն
ըսելով —

Ուշիկ, ուշիկ, պագտ անուշիկ,

կարմրած ես, կլոր թշիկ:

Երբ եօթներորդ տարիէն սկսեալ կաթնա-
կուաները թափին հետզհետէ, մանուկը տանիքը
կ'ելէ եւ ինկած աղան հեռուն կը նետէ երեք
անգամ կրկնելով —

Իչո՛ւկ, գնա՛, գառնուկ, եկո՛ւ:

Պզտիկ մանուկները, մանչ եւ աղջիկ, կը
սիրեն «ինամուկունը», խաղալ, այսինքն չափա-
հասներուն խնամական մեծարանքներն իրարու
ընել: Ա՛խորժին նաեւ մեծերուն պէս զբաղած
եւ գործի վրայ ըլլալու ձեւերն ընել: Մանուկ
մը իր ընկերին այսպէս կ'ըսէ, զոր օրինակ, —

Հէքիաթ, հէքիաթ, թէք մի գտայ,

Գնացի էգին, վէգ մի գտայ,

Փորեցի մէջը մտայ,

Հարանիք արի, ինչո՛ւ չեկիր:

Եւ խաղընկերը կը պատասխանէ (իբրեւ
տանտիկին):

— Մէռղը կ'անէի:

— Մէկալ օրը ինչու չեկիր:

— Սրբուածք կ'անէի:

— Մէկա՛յ օրը ինչու չեկիր:

— Գլոխս կու ցաւէր (կամ՝ հիւանդ էի):

Որովհետեւ երեք օր կը տեւէ հարսնիքը, մանուկը պարտաւոր է երեք պատրուակ գտնել ինքզինքը չքմեղելու համար:

57. Ահնայ ժողովրդական բանաստեղծութիւնը հինգ խոշոր նիւթերու շուրջ յորինուած է: 1. Մանուկները քնացնելու համար օրօրի երգեր. 2. սիրահարական երգեր. 3. Հարսանեկան երգեր. 4. Պանդխտութեան երգեր եւ 5. Ողբեր կամ “լաց” Ամենուն մէջ ալ Սէրն է որ կը բարբառի:

Նմոյշը տեսնենք նախ օրօրի երգերուն: Հոն մայրական սէրը կ'երգէ, ու մայրական սէրը, թէեւ սիրահարականին աղմուկն ու խանգը չունի, է սակայն սէրերու ամենէն ազնիւր, խորինը, ստեղծագործողն ու աստուածայինը: Այր մարդուն հզօրագոյն սէրը առ կինն է, իսկ կնոջ ուժգնագոյն սէրը առ զաւակն է եւ ոչ առ այլն: Այրը կը հովանանայ իր կնոջ վրայ, եւ կինը, իբրեւ մայր, կը հովանանայ իր զաւակաց վրայ: Օրօրի երգը մարմնացումն է մայրական սրտին ամենէն ուժեղ եւ անձնուէր զգացումներուն. ու երբ անոր շրթունքէն կը լսենք այդ երգը, այն ծայրագոյն մեղմութեամբ եւ անուշութեամբ հնչող սէրը, կը զգանք թէ արարչութեան սրտին ամենէն փափուկ թելն է որ կը թրթռայ, ու կը հմայուի՛ք: Երգէ, հրեշտակ երգէ որ լսենք քու մայրական սրտին գողտր ու հանճարեղ արտայայտութիւնը:

1. Օր օր օր օր, Հայրիկտ ապրի,
Հայրիկտ ապրի, մայրիկտ արեւի.
Արեւը քու տնակը ցաթէ,
Հարվելը քու մարիկտ առնէ:
2. Աղուոր ես, չունիս խալատ,
Քու էմէն տեղտ է պէխալատ.
Մինակ մէկ խալատ մ'ունիս,
Քուն չունիս է'արթուն կու կենաս:
3. Աղուոր ես ոտքերտ ի վեր,
Երթամ ո՞վ բերիմ խաղընկեր.
Երթամ լուսնկան բերիմ,
Լուսուն աստղը խաղընկեր:
4. Օր օր օր օր աննման,
Աննման ու չիկայ նման.
Ուչ մարն է բերեր նման,
Ուչ արեւն ուչ լուսնկան:
5. Կարմիր վարդ ու լան տերեւ
Բացուեր ես մեր տանն ի վերեւ.
Քանի կայ պաղչան տերեւ
Անքան կ'ուզիմ քեզ արեւ:
6. Ծոցիկս ի պարտէզ տ'անիմ,
Քեզ մէջը մորճիկ տի տնկիմ.
Աչքերս ալ աղբիւր տ'անիմ,
Ուներովս քեզ տի ջրիմ:

7. Պիւլպիւլը պաղշան է իջեր,
 Վարդենուն թփիկն է թառեր.
 Անուշ մէնէմշին հոտուն
 Աղուորիս քնիկն է տարեր:
8. Օր օր օր օր, եղներն ին եկեր,
 Եղներն ին եկեր լէոնէն ին իջեր.
 Քեզ ալ անուշ քնիկ ին բերեր,
 Բերեր քու ծով ծով աշերտ ին լցեր:
9. Օր օր օր օր կապիմ կախ օրան,
 Ծառէ ի ծառ շուքերն ի վրան.
 Ծառ — շքեր վրայ եկէք,
 Շուք արէք աղուորիս վրան:
10. Օր օր օր օր օրտ շատնայ,
 Օրտ շատնայ տարիտ մեծանայ,
 Տարեկտ հազար տարու մօտենայ,
 Անձիկտ հազար բարու տիրանայ:
11. Դուն ապրիս հօրով մօրով,
 Հաց նստիս հուխտակ աղբարով.
 Ապրիս դուն հօրով մօրով,
 Իւ լցուի սրտիկտ արեւով:
12. Սրտիկտ արեւով լցուի,
 Մեր դոներն կարմիր խնձորով.
 Ո՛վ օսնի վարդէտ անէ,
 Ո՛վ դառնայ կարմիր խնձորէտ:

13. Օր օր օր օր, քներ ես,
 Ծածկեր իմ՝ քրտներ ես.
 Շալ լաթիկա դան տանիմ,
 Վարդի նման բացուեր ես:

14. Պառկէ լ' անուշ քուն էղի,
 Մինչո՛կ գայ լուսն առաւօտուն,
 Լուսնայ բարի լուսը գայ,
 Պիւլպիւլս ալ ելլէ քնուն:

15. Պիւլպիւլս ալ ելլէ քնուն,
 Կէսն է քուն կէսն է արթուն.
 Քնանաս քնիկա անուշ,
 Արթննաս երազտ ի բարին:

Երբ երախան երկար ատեն լայ ու չքնանայ,
 յօգնած մայրիկը կ'երգէ.
 Քեզի քարէն մարիկ մի պիտէր,
 Ուր պղնձէն ձանիկ մի կալէր:

58. Սիրահարական բանաստեղծութիւններն նշանաւոր են ուժեղ եւ յանդուգն բացատրութիւններով, եւ հիանալի իսկատիպութեամբ:

Ահաւասիկ աղջկան մը տարօրինակ փորձառութիւնը.

Քարի լուսուն դուրս ելայ,
 Ես աղուոր կտրիճ մի տեսայ.
 Աղուոր կտրիճ մի տեսայ,
 Չարկաւ իմ երեսս արունեց:

Մարկին ալ հարցմունք արաւ,
 — Ատ երեստ ո՞վ արունեց:
 — Ես ասօր պաղչան իջայ,
 վարդենուն փշիկն արունեց:
 — Չորնայ ան վարդին փուշը,
 Ուր լուս երեստ չարունէ:
 — Մ'աներ, մ'անիծեր, մարիկ,
 Մէկ աղօ որ կտրիճ մի պագաւ.
 Պագաւ թը առնէ մուրատ,
 Կ'անիծես, կ'ելէ պէմուրատ:
 Հետեւեալը կը նկարագրէ երիտասարդաց
 ու աղջկանց հանդիպումը աղբիւրին մօտ: « Թող
 խմինք ու թող մենինք, ք հզօր է:
 Աղբիւր մի Մզբայ լէոը,
 Ջուրն ուռուն տակը կու վազէ.
 Փոռղակն արծըթէն դրին,
 Ջուրն ոսկուն թասը կու վազէ:
 Երկու թուխ, աղուոր աղջիկ
 Կ'օջըպօվն (ըմպան) ի ջուրն ին եկեր.
 Երկու բէհլիվան կտրիճ
 Չին հեծեր ու սէյր ին ելեր:
 — Աղջիկ, աղբօրտ արեւուն
 Կ'օջըպէտ պտիկ մի ջուր տուր,
 — Ջուրս տաք է, չէ պաղեր,
 Մեր սիրուն շատ մարդ է մէներ:
 — Թող խմինք ու թող մենենք,
 Հաշուիմ թը մարս չէ բերեր:
 Հետեւեալ կտորին մէջ սիրահարը քիչ
 մը աւելի համարձակ վարուած է.
 Խմեր իմ ու չիմ գինով,

Ես կէրիմ ու չիմ կարօտով :
 Հագեր իմ սիրու շապիկ,
 Աղուորին դուռը կայնելու :
 Աղուոր մ'ալ ներսէն ի դուրս,
 Ծոցն ի լի կարմիր խնծորով .
 Ըսի թը հատ մի առնիմ,
 Թունա ելաւ, թուխ աչքն ի լալու .
 Լացաւ ու լալով ըսաւ

— Եւր, զիս խաղք արիք ցորեկով .
 Բռնեցիր զօրով ճորով

Պագ մ'առիր հաղար նազերով :

— Ան մէկ ցորեկուան պագը

Ուր կ'ա(ր)ժէ հաղար դիշերուան :

Աւասիկ կտոր մը ուր սէրը հրաշէկ է .

Մարդն ուր սիրու տէր լընի,

Անոր ալ ճարակ չի լընի .

Թող երթան գերեզման մանան,

Թող մանէ ի մէջ կենդանի .

Ի մէջ սրտին բաց թողուն,

Ուր ելէ բոցն ծիրանի .

Օսնող դարձող թող ըսին

՝ Սիրու տէր մարդ մի կու այրի :

Արուեստ եւ խորհուրդ աւելի բարձր մա-
 կարդակի մը վրայ են սա գեղեցիկ կտորին մէջ,
 ուր խօսքը լուսինին ուղղուած է .

Կարմիր կապաւոր աղուոր,

Վար իջի, գօտեկ մի կապիմ .

Կապիմ ալ նը թուլ կապիմ,

Ուր (որպէս զի) հովերը տանի բերէ :

Հայ, տար ու բեր, տար ու բեր,
 Գէշը տար, ւ'աղուորը բեր:
 — Ես ուչ գիշուն տանողն իմ,
 Ուչ աղուոր կու տան տար ու բեր:
 Մէկ աղուորին տասը գէշ
 Ես կու տամ, աղուոր մ'առ ու բեր:
 Աղուորն արեգակ նման
 Սար ու ձոր հաւտար կու ծագէ:
 Ան գէշն ի գշկուր նման
 Ախոսին պատերն է կողած:
 Աղուոր մի գիշուն ծոցը
 Կու թապլի, քունը չի տանիր.
 Ան գէշն ալ խայլալ կ'անէ
 Ի՛ր սիրուն քունը չի տանիր,
 Գիշուն տէրն արեւ չունի,
 Աղուորին գիշերն է ցորեկ:
 Գէշը գիշերով երթայ,
 Աղուորէն մազիկ չի խոտի:

59. Մանկիկը օրեցինք. երիտասարդք եր-
 գեցին իրենց սէրը, հիմա տեանենք անոնց ամուս-
 նութիւնը: Հարսնիքը կեանքի ամենէն երջանիկ ա-
 ութիւն է: Պսակուողները կը զգան յանկարծական
 փոխակերպութիւնը իրենց կենցաղին, որ հասարակ
 մահկանացուին համար բովանդակ կեանքին ամե-
 նէն նշանաւոր փորձառութիւնն է: Բոլոր հարս-
 ներուն համար եւս հարսնիքը գերազանցապէս
 ուրախ եւ զուարթ դէպքն է: Ակնայ մէջ մա-
 նաւանդ հարսնիքը այն առիթն է ուր կեանքը
 իր ամենէն խնդագին ու գեղեցիկ զեղումները
 կ'ունենայ: Հարսնիքը իսկապէս կնիկներուն

գործն է, եւ բազմազբաղ երկար պատրաստութիւններու գործ, մանաւանդ աղջկան կողմին համար: Շատ ժամանակ կու տան աղջկան օժիտը հանդերձելու: Մօր մը համար հաճելի զբաղում մը, բայց աղջկան մօրն ուրախութիւնը անխառն չէ: Կոյնպէս է նաեւ աղջկան զգացումը, — ուրախութեան եւ տրտմութեան խառնուրդ մը: Հարսնիքին կեդրոնական դէմքն է հարսը, եւ շատ պատշաճօրէն «հարսանիք» բառը անոր անունէն շինուած է:

Գժուար բան է, մանաւանդ երբ աղջիկը վաղահաս կ'ամուսնացնեն, ինչպէս էր սովորութիւնը յԱկն այդ մատաղատի էակին համար փոխել միջավայրը, եւ երթալ ուրիշ ընտանիքի մը մէջ ապրիլ անմուռնչ հնազանդութեան կեանք մը: Անիկա «անխօս» կը մնար իր տագերտացը, տալուրտացը, եւ կեսրոջը, իսկ պարընդատին՝ յաճախ ցկեանս: Հարսանեաց բազմազան ու մանրախնամ արարուածները աւելի եւս կը սաստկացնեն աղջկան տխուր զգացումները: Հարսանեկան երգերը՝ մեծ մասամբ անոր վրայ յօրինուած են: Այս բանատեղծութիւններուն վայելչութիւնն ու զօրութիւնը գնահատելու համար լաւ է գաղափար մը ունենալ հարսնիքի այլեւայլ արարուածներուն վրայ:

Աղջկան համար ամենէն տխուր վայրկեանը կը հասնի պսակէն առաջ: Ահա այդ վայրկեանը: Պսակին նախօրդ օրը (կիրակի) տղուն կողմէն խնամի կ'երթան հարսնցուին տունը, եւ այդ առթիւ է որ աղջիկը իրենց տղուն կ'առնեն, ա-

մուսնու թիւնը կը կնքեն, թէեւ յաջորդ առաւօ-
տուն է որ եկեղեցւոյ պսակովը անիկա կրօնական
նուիրագործումը կ'ընդունի: Այս կէտը կ'ուզեմ
պատմել, վասն զի վաղնջականութեան ամեն
երաշխիք ունի, այսինքն հեթանոսական դարերէ
աւանդ մը ըլլալու դրոշմը. թէեւ Ակնցիներէն
ոմանք, այր մարդիկը, անոր անգէտ են¹, զի ա-
րարողութիւնը տեղի կ'ունենայ կանանց անխառն
ընկերութեան մէջ: Յանուն փեսային ընծայուած
ձեռք մը զգեստը առանձին սենեակի մը մէջ
աղջկան հագցնելէ վերջ, կը բերեն զինքը այն
սենեակը ուր խնամփները հաւաքուած են: Ան-
նեակը մտնելու պահուն խնամփներ երգ մը կ'եր-
գեն (Վղջիկ, քու հագածը ալ է:) Ու հոս
է որ իմ ակնարկած հայկական արարուածը կը
կատարեն: Աղջկան մօտիկ ազգականներէն տիկին
մը, զոր օրինակ մօրաքոյրը, մօր դերը կը կատարէ,
(զի մայրը ինքը չափազանց պիտի յուզուէր ու
լար եթէ անձամբ ատիկա ընէր), իրարու վրայ
դրուած երկու բարձերու վրայ նստելով. իսկ
աղջիկը կու գայ, առաջնորդուելով՝ ինչպէս
միշտ, անոր առջեւ կը նստի եւ գլուխը անոր
գիրկը կը դնէ, իբրեւ թէ անոր կ'ապաստանի,
որպէս զի չթողու որ զինքը առնեն տանին մօրը
տունէն իբրեւ հարս: Տիկիններէն մէկը կու գայ
աղջիկը զատել մօրմէն, երկու թեւերէն բոնե-
լով վեր կը քաշէ, բայց աղջիկը իր մօրը փարած

1 Չարմանք է որ Ճանիկեան «Նու թիւնք Ակնայ»
գործին մէջ յիշած չէ Ակնայ հարսնիքին այս բնատուհան
հանգամանքը:

կը մնայ: Երկրորդ տիկին մը նոյն փորձը կ'ընէ ու չի յաջողիր. այսպէս վեց կիներ մի զմիոյ կնի կը վրիպին, եւ կ'ըսեն. «աղջիկը ծոյր է նստեր:» Վերջապէս կը հրաւիրուի կնքամայրը, որ խնամի տիկնանց ամենէն պատուաւորն է, եւ երբ սակու գայ աղջիկը վեր կանգնեցնել, կը յաջողի: Սենեկին մէջտեղը երկու բարձ կը դնեն յայնժամ իրարու վրայ եւ աղջիկը անոր վրայ կը նստեցնեն, եւ անոր զգեստաւորման մէջ պակաս մնացած երկու բան ալ կ'ընեն, այսինքն, գօտին կը կապեն մէջքը, եւ գլխարկը կը դնեն գլուխը: Այն վայրկեանէն ուր գլխարկը կը դնեն, հարսին բոլոր հագածը տղուն ընծաներն են, եւ հարսը անորն է: Խնամիները ուրախ են. «հարսը առած են» վերջնականօրէն: Եւ ահա կը հնչեցնեն ցնծութեան երգը. «Եկ՛ր, աղուօր աղջիկ, հարս եղար մեզի...»:

Այդ արարուածը յորում եօթը տիկիներ իրարու ետեւէ կ'աշխատին զհարսը մօրը գրկէն անջատել, հայկական հարսնիքին կօրիզն է, եւ քաղաքակրթեալ ձեւի տակ յիշատակումն է այն բուռն եղանակին որ բարբարոս դարերու մէջ ի գործ կը դրուէր, երբ աղջիկը իր հօրը տունէն, իր մօրը գրկէն յափշտակելով կը տանէին զայն հարսնութեան: Չափազանց կեղականարձ չըլլար ենթադրել թէ այս հայկական դրուագը, զոր վերեւ պատմեցի, մեր ցեղին բարբարոս ժամանակէն, այսինքն նախապատմական դարերէն, աստիճանաբար եղանակաւորուելով, բայց անընդհատօրէն հասած է մինչեւ մեր

օրերը: Կը մաղթեմ որ անիկա պահպանուի միշտ: Թէպէտ այսօրուան արարուածին մէջ արուեստ եւ կեղծիք կայ, սակայն արուեստն ու կեղծիքը իրական զգացումի մը վրայ հիմնուած են, զի ճշմարիտ է թէ աղջիկը եւ մայրը իրարմէ անկեղծ ու խորին ցաւով կը բաժնուին, եւ այն յորդ արտասուքը զոր այդ պահուն երկուքն ալ կը թափեն, սրտէ բխած արտասուք են:

60. Հիմա կրնանք յիշել նմոյշները այն երգերուն որոնք կ'երգուին հարսանեաց իւրաքանչիւր արարքին կապակցութեամբ:

Կեսրոնց կողմէն ընծայուած զգեստները հագած՝ երբ սենեակը կը մտնէ աղջիկը, սա կտորը կ'երգեն խնամիները.

Աղջիկ, քու հագածտ ալ (կարմիր, գեղեցիկ) է.
Ալուկ փէշերտ վեր ծալէ:
Քալէ ու մանտրտիկ քալէ,
Քու աղտուկ պոյիկտ երեւայ:

Զգեստաւորման ամբողջացումէն վերջը կ'երգեն գովեստի սա երգը.

Առաւօտուն կ'ելլես արեւ կու ցաթէ.
Բերանտ ուր կու բանաս մեղը կու կաթէ.
Իկուր նստինք, անուշ անուշ խօրըթէ,
Եկուր, աղուոր աղջիկ, հարս էղար մեզի.
Եախութ, զմրութ, անգին քար էղար մեզի:

Այս կտորները բաղդատօրէն նոր ժամանակաց յօրինուածք են, զորկ ըսնաստեղծական մասնաւոր արժէքէ:

Ահաւասիկ հին ու գեղեցիկ կտոր մը.
 Աղուօր, քեզ օր մար է բերեր.
 Ան թուխ-աչուի մարն է բերեր:
 Մարն է բերեր մեզի հըմար,
 Մենք ենք եկեր քեզի հըմար:
 Հայ իմ հայ, անման աղուօր,
 Զի կայ քեզի նման աղուօր:

Ասիկա կ'երգեն զուարթ, պարզ, բնական
 եղանակով մը, ճշմարտապէս հայկական: Իւրա-
 քանչիւր տող երկու անգամ կ'երգեն, սակայն
 երկրորդ անգամուն թեթեւ իմն եղանակաւորե-
 լով տողին առաջին ու վերջին վանկերը:

Շատ գեղեցիկ է «անտունի» զոր խնամի
 տիկիններէն մէկը կ'երգէ, հարսին զգեստաւո-
 րումն վերջը, գովելով նախ, եւ ապա խրատու-
 լով աղջիկը.

Ա՛յ իմ հարստի դստրիկ,
 Ծոցտ էգի, ծառտ արմաւենի.
 Երմաւը քու ծառտ կու լընի,
 Պիւլպիւլը քու ճեղտ կու թառի:
 Քու ծառն ու ճեղը օսկի,
 Քու տերեւը վարդ կու(ն)մանի:
 Հարսնուկ, քեզ խրատ մի տամ.
 Ակնճակտ իս արէ:
 Ուր գան ու հազար ըսին,
 Հազրէն մէկ խօսք մի խօսէ.
 Ան ալ չի գիտիմ ըսէ.
 Հազար չարէն խալըսէ:

Որովհետեւ աղջիկը հետեւեալ օրը, ար-
 շալուսէն առաջ, ձի հեծցուած պիտի տանին

եկեղեցի, եւ հոն պսակի արարողութենէն վերջ,
փեսային հետ պիտի երթայ, ոչ եւս իր մօրը,
այլ իր էրկանը տունը, այս ճամբորդութեան
ակնարկելով խնամփները կ'երգեն յանուն փե-
սային.

Ման եկուր, աղուոր ման եկուր,
Գէպ ի մեր գոռն ի դան եկուր.
Հեչ չես ի գար մերը բանէ.
Թուխ աչուիտ հոգիս կու հանէ:
Հայ իմ հայ, անմամն աղուոր,
Չի կայ քեզի նման աղուոր:

Խնամփները բաժնուելէ առաջ հարսին ու
մօրը զուարթութիւն բերելու համար կ'երգեն
հետեւեալը, աղջկանը բերնէն.

Մի լար, մարիկ, մի լար,
Ես նորէն տի գամ.
Ասկի տասնըհինկ օր
Արկովս տի գամ:

Ու մայրը աւելի կ'արտասուէ:

61. Միեւնոյն օրը զտղան ալ հան-
դիսաւոր զգեստաւորումով կը պատրաստեն
իրրեւ փեսայ: Տաներէջը անոր փեսայական
հալաւը կ'օրհնէ, դպիրները կ'երգեն շարա-
կաններ, եւ հրապարակաւ բարեկամք կը
հագցնեն անոր լաթերը. իւրաքանչիւր կտոր
հագցնելէ առաջ երեք անգամ կը դարձնեն
անոր շուրջը ըսելով. «Աստուած շնորհաւոր
անէ. Աստուած շնորհաւոր անէ. շնորհաւորն

Աստուած անէ: Ամենէն վերջ՝ տղուն հայրը ճակատը համբուրելով կը դնէ գլխարկը անոր գլուխը, եւ այդ վայրկենէն տղան «Թագաւոր, կը կոչուի, կամ «Թագւոր»: Եւ չքը սուր մը կապած կը պտըտի անիկա, եւ ուր որ նստելու ըլլայ՝ անոր բարձ մը կը մատուցանեն որ վրան բազմի (իրբեւ ի գահ արքայական) ուրիշներէն բարձր դիրք մը առած: Երբ «Թագւորը» գինի խմէ, ճիշդ խմելու պահուն բոլոր հարսնեւորք ահագնագործք ծափահարութիւններ կ'ընեն, պատուհաններուն փեղկերը, գաւաթները, ամեն ինչ որ կրնայ ձայն արձակել, կը հնչեցնեն: Այս պատիւը միայն թագւորին կ'ըլլայ:

Գովասանական երգերը հարսին համար են, բայց կայ հատ մ'ալ փեսային համար, որ կը նկարագրէ իտէական փեսային ֆիզիքը. —

Ելի կոյնէ, թագւոր աղբար,
 Ես քեզ գովիմ գլխուտ ի վար:
 Է՞նչ ես քու պոյիկդ ըսիմ,
 Ուր չինէրի ծառ կու մանի:
 Անկից ես քու երեսն ըսիմ,
 Ուր լուսնկի կալ կու մանի:
 Անկից ես քու փէռչէմն ըսիմ,
 Ահլէպիւտիւն թեղ կու մանի:
 Անկից ես քու աչուին ըսիմ,
 Ուր շահենի աչք կու մանի:

Արակի օրը այս վերջնական պատրաստութիւնները կ'ըլլան եւ երկուշարթի առաւօտ, արշալուսէն առաջ, հարսը ձին կը հեծցնեն ու

կը տանին եկեղեցի, նոյնպէս փեսան ձի հեծած
կ'երթայ հոն, եւ պսակի արարողութիւնը կը
կատարուի: Անկէ դարձեալ երգերով եւ նուա-
գածութեամբ ամենքը կ'երթան, հարսն ու
փեսան ձիով, ի տուն փեսային:

Այդ երգերուն մէկը կ'ըսէ. —

Օրգելը (անձրեւ) խաղաղ կու թորայ,

Թագաւորին ձին կու խաղայ.

Հարսին ալ սիրտը կու գողայ,

Հարսին ալ սիրտը կու գողայ:

Երբ հարսն ու փեսան, ընկերացող բա-
րեկամներու հետ, կը հասնին տանը դուռը,
նուագածուք եւ տիկինները երկու խմբակի կը
բաժնուին եւ կ'երգեն փոխն ի փոխ պատշաճ
երգերը:

Նախ եւ առաջ հարսին կ'ուղղեն «բարով
եկար, ի սա սքանչելի տողերը, զուարթ եղանա-
կաւ մը. —

Բարի լուս, աղուճը, բարի լուս. (կրկ.)

Բարի լուսուն բարին վրատ (կրկ.)

Ուր ցաթէ արեւն ի վրատ: (կրկ.)

Թագաւորին մօրը հրաւէր մը կ'երգեն
զայն ալ դուրս բերելու յողջոյն եւ ի տես
հարսին. —

Թագաւորի մայր, դուրս եկու.

Թագաւոր օրգեկտ է եկեր,

Թէք գնացեր ու չիֆտ եկեր:

Եւ նորէն առ հարսն կ'ուղղեն խօսքը. —

Ոլորեցար, բոլորեցար,
 Աղուո՛ր, ճամբան մոլորեցար.
 Մոլորեցար ու ներս եկար,
 Հայ իմ հայ, անձան աղուոր . . .

Այս ^ս մոլորումը, կ'ականարկէ այն իրողութեան թէ հարսը եկեղեցիէն ըստ սովորութեան հօրը տունը վերադառնալու փոխանակ, այս անգամ էրկանը տունը գնացեր է:

Յանուն փեսային կ'երգեն հետեւեալը. —

Առաւօտուն լուսուն աղուոր մի տեսայ,
 Գոհութիւն Աստրծու, եար էղաւ ինծի.
 Եախութ, զմրութ, անգին քար էղաւ ինծի:
 Եկո՛ւր, աղուոր աղջիկ, հարս էղար մեզի.
 Եախութ, զմրութ, անգին քար էղար մեզի:

Եւ սա տողերը. —

Առաւօտուն դէմ ի արեւ,
 Թագւորը տայ մորը բարեւ.
 Բարով եկիր տուն, բարկ-արեւ,
 Յաթեցիր մեր տանն ի վերեւ:

Այդ օրը, կէս օրէն վերջը, աղջկան ազգականք ու բարեկամք կու գան ի տես իրենց աղջկան, եւ շատ մեծ ցնծութիւն, կերուխում կ'ըլլայ այդ առթիւ. հարսնիքը իր գագաթնակէտին կը հասնի: Երբ վերջապէս մայրը եւ հետինները աղջկան մնաս բարով կ'ըսեն եւ դուրս կ'ելեն, սա տողերը սովորաբար կ'երգեն, ինչպէս առիթ ունեցած եմ արդէն անգամ մը յիշելու. —

Մի լար, մարիկ, մի լար, ես նորէն տի գամ.

Ասկի տասնուհինգ օր, արկովս տի գամ:

Արգարեւ այս պահուն աւելի դժուար կու գայ մօրը այս բաժանումը քան երեկուան արարողութենէն վերջը, երբ բաժանումը ձեւական էր:

Այդ պահուն աղջիկն ալ կու լայ, եւ անօր ալ սա տողերը կ'երգեն. —

Նազ արէ, նազ արէ, նազտ վերցնիմ,

Այա քեզի նուշ ու շէքէր կերցնիմ,

Հագցնիմ, կապցնիմ, մարօնցտ խրկիմ:

Աղջկան կողմին համար հարսնիքը ասով կ'աւարտի, իսկ տղուն կողմը երեքշարթի ալ կը շարունակէ: Չորեքշարթի առտու պսակը վար կ'առնեն, եւ երեկոյին միայն առաջին անգամ ըլլալով «թողու այր զհայր իւր եւ զմայր եւ երթայ զհետ կնոջ իւրոյ»:

62. Ամուսնութեան առաջին տարին դրախտի կեանք մը կ'ապրին նորապսակ զոյգը — հրաւերներու, խնջոյքներու, ընծայներու տալի մըն է ան, զի երկու կողմին ազգականները իրարու ձեռքէ կը յափշտակեն ամուլքը՝ երեք շօրս օր զանոնք պատուելու համար: Դէպքերու մեծամասնութեան մէջ այդ առաջին մէկ կամ երկու տարուան դերերջանիկ կենցաղավարութեան կը յաջօրգէ դառն բաժանումը. փեսան կը թողու իր հարսն ու ընտանիքը եւ կ'երթայ պանդխտիլ, ընդհանրապէս ի Վ. Պոլիս: Այս բաժանումը կը տեսէ երկու-երեք տարի, կրնայ

երկարիչ մինչեւ հինգ կամ տասը տարի: Երկու
ամուսիններուն սիրտը միշտ կու լայ, մանաւանդ
հարսինը: Զիրար տեսնելու բուն ու անշէջ
տենչը զոր կը զգան կը նմանի պապկած մար-
դուն ջուրի համար զգացած սաստիկ ծարաւին,
եւ այդ նմանութեամբ է որ կոչուած է Է-բ-դ,
որ « ծարաւ »-ին արմատէն շինուած բառ մ'է:
Մարդ փորձառութեամբ միայն կրնայ գիտնալ
այդ կարօտոյ զգացումին անբացատրելի սաստ-
կութիւնն ու ինքնուրոյն հանգամանքը: Որքան
սաստիկ է կարօտը, նոյնքան մեծ եւ ուժգին է
ուրախութիւնը զոր կը զգան երբ իրարու երես
նորէն կը տեսնեն: Ասոնք Ակնցիի մը կեանքին
ամէնէն խորունկ փորձառութիւններէն են եւ
անոր սիրտը կարծես կը հերկեն եւ կը կակղցնեն
սիրոյ ամէնէն ազնիւ եւ գեղեցիկ պտուղները ար-
տադրելու:

Ակնայ բանաստեղծութեանց ստուար մէկ
մասը կարօտը կ'երգէ, եւ նուրբ, ուժեղ, հան-
ճարեղ բացատրութիւններով կը յորդի: Ընդ-
հանրապէս կարօտոյ ճիշդ Ակնէն կ'արձակուի
առ պանդխտեալը: Երբեմն նամակներուն մէջ
կը մտցնեն քանի մը տող այդ սրտայոյզ երգե-
րէն որ անդիմադրելի ուժով մը զպանդուխտը ան-
յապաղ տուն վերադառնալու որոշումին կը բերեն:

Այս քերթուածոց մէջ քանի մը օտար
բառեր շատ կը գործածուին, ինչպէս, Է-բ-դ =
պանդուխտ. Է-բ = սիրական, ամուսին. -բ-
մ-ը-ն = ընծայ. դէ-լդէ-լ = սոխակ. մ-
բ-դ = փափաքին, ուխտին կատարումը:

Հետեւեալ անտունին երիտասարդին տու-
նէն ելած աւուր երգն է յորում անիկա իր
մատաղ կինը ընտանիքին սիրալիր հոգածու-
թեանը կը յանձնարարէ, եւ յորում կինն ալ
իւր այրը սուրբերուն պաշտպանութեանը կը
յանձնէ:

Գնամ ու գնամ կ'ըսիմ,

Ես կ'երթամ, բարով մնացէք:

Շաղիկ մի ամանէթ (աւանդ) կու տամ,

Վարդերուն մէջը պահեցէք:

Ծուր ուզէ՛ գինի տուէք,

Աղուորիս խաթրը մ'աւըրէք:

Իմմէնտ հաւսար նստէք,

Իմ տեղս ալ խոս պահեցէք:

Իմմէնուտ խմածն անուշ,

Իմը իմ տեղը թափեցէք:

Վարմիր կապաւոր աղուօր,

Գուն ո՛ւր կ'երթաս միաւոր,

Կեցիր, Ս. Գեւորգ հետդ գայ,

Ու գէմտ ալ չելէ ձիաւոր:

Բունէ խարիպիս թեւէն,

Աներեւ լէռնեբն օնցընէ:

Հարսը Լուսինը կը յղէ պատգամաւոր առ
իւր սիրելին. —

Լուսիկ մի փրթաւ քարէն,

Կէսն է խոս, կէսն է բոլոր:

Քիչ քիչ ալ ի վեր եկաւ,

Բոլորեբը ընտոր թագաւոր:

Լուսիկ, գուն լուսով կենաս,

Թը կենաս պահիկ մի հուսա:

երկու խօսք գանգատ ունիմ,
 Ան գանգըդիմ դուն ալվա գնա.
 Գնա՛, խարիպիս ըսէ,
 Չի կենայ է՛ ելլէ ու գայ:
 Խօսկունքդ ի գլխուս վրայ,
 Չի գիտիմ դոռը խարիպիս:
 Եկ՛ուր, նշանով ցոյց տամ,
 Բարձր պատ ու ծառ շքերուն.
 Նստեր է ծառին շքին,
 Խատ ու մատ խատէհն ի արին:
 Խատէհն ուր արիտ ունիս,
 Կամ՛ խմէ, կամ՛ տուր խմողին:
 Ան սազն ուր կէօքսիտ ունիս,
 Կամ՛ չալէ (նուագէ) կամ՛ տուր չալողին:
 Կարօտակէզ հարսը առուակին կը խօսի: —
 Ջրիկ, ի՛ր ակնէն կու գաս,
 Իմ պաղուկ ջրիկ է՛ անուշիկ:
 Ես ան ակնէն կու գամ,
 Հին ու նոր ձնակն է վրան:
 Եկուր մեր պաղջան տանիմ,
 Վարդ ու նուռ ունիմ ջրելու.
 Վարդ ու նուռ ունիմ ջրելու,
 Ըռահանս փունջ հանելու.
 Քաղիմ ու փունջ փունջ անիմ,
 Արմուղան խրկիմ խարիպիս,
 Առնէ ու քնթին դնէ,
 Կիւլպէնտին փաթերը շարէ.
 Կիւլպէնտն ալ արեւ լընի,
 Իր եարուն սրտիկը ցաթէ:

Պանդիտութեան տարիները շատ են
երկարեր, կինը կը թախանձէ. —

Վաղուց գնացած եարձկ,
Ել եկու խիստ իմ կարուտցեր.
Տարին տասս է՝ երկու ամիս
Դուն ծովուն եալուն կու կենաս.
Ծովն ալ մահանայ կ'անես
Իս քենէ կարօտ կու պահես:
Ե(ր)բ ուր գալու ուր լընիս,
Դուն ինծի իմաց արէ,
Թեւս կարմունձակ շինիմ,
Քալէ՛ ու եկու տուն:

Բնական է որ կարօտէն տանջուող կինը
շատ անգամ յերազի տեսնէ իբրեւ թէ իր
սիրելին յանկարծ վերադարձած է: Հետեւեալ
գեղեցիկ կտորը կը կարծեմ թէ երազի մը վրայ
ձեւուած է. —

Ես աս գիշեր դուրս ելայ.
Մութ գիշեր՝ չի կայ լուսնկայ:
Իմ եարս ալ ըռաստ եկաւ,
Չէոքը կար ոսկուն մաշալա (ճրագ)
Թեւէս բռնեց տուն տարաւ,
Դուռ գրաւ, ասիկն ի վրան:
Չգեց խուշթույի տէօշէկ,
Սէրէսէր բարձերն ի վրան:
Սազեց ոսկունքէն սեղան,
Հաւ խորված, կաքաւն ի վրան:
Խմէ ուր ըսիմ անուշ,
Ես մէվզա բռնիմ քեզի նուշ:

Սէրը սիրողին վայլէ,

Աս գինին անուշ խմողին.

Ինչեխ անտունի մ'ըսիմ,

Ուր թնտայ խատէհն ի ափիտ.

Խատէհն ի ափիտ թնտայ,

Ոսկեթել մազերտ երեսիտ:

Սէր կայ մարդն ի քուն կ'անէ,

Սէր կայ մարդն արթուն կու պահէ:

Կարծեմ թէ հետեւեալ կտորին մէջ ալ
երազը իր բաժինն ունեցած է. —

Այ, իմ սարերու հովիկ

Վար իջեր դոնական է զարկեր.

Արթնցայ ու վեր ինկայ,

Գիտցայ թը խախտս է եկեր:

Նորուկ ճահելուկ հարսնուկ,

Ուր իջեր դոնական է բացեր.

Տեսեր ուր իր եարը չէ,

Մէլուլեր ու ներս է գնացեր:

Կեսրական ալ հարցմունք արեր.

Հարսնուկ, քու ո՞ր տեղն է ցաւեր:

Մարիկ, քու որդուտ սիրուն

Իմ էմմէն տեղիկս է ցաւեր:

Մի լար մի տրտմիր, հարսնուկ,

Գիր կ'անիմ որդեկս կու բերիմ:

Գիր անես որդեկտ բերես,

Աստըծու լուսուն տիրանաս.

Գիր չանես ու չի բերես,

Կ'անի՞ծիմ քար կու դառնաս:

Կայ կտոր մ'ալ որ յուսախար եղած կնոջ
բարկութեան ժայթքումն է. —

Եկին ու բերին խապար,
 Թը ելեր քու եարն ու կու գայ:
 Էմմէն բան ի դան դրի,
 Զուր դրի մազս վնացի,
 Հագայ շարաշար շապիկ,
 Կապեցի լահուռչալ գօտի,
 Դգմակ մի նոան հատ գինի
 Առի ու դէմ գնացի:
 Տիւշմանս ալ երեսս ելաւ,
 «Ո՛ւր կ'երթաս ան քու եարս չէ»,
 Թուլցաւ շահենի բազկիս,
 Թափեցաւ նոան հատ գինիս:
 Տիւշման, աչքըտ քօր կենայ,
 Նենգաւոր լեզուտ չորանայ:
 Մէյ մ'ալ տիւշմանս ուր տեսնիմ,
 Տի հանիմ շախուեկս ի ճեպէս,
 Չախուեկս ի ճեպէս տի հանիմ,
 Տի մորթիմ սեւ ոչխրրի պէս,
 Արունը խատէհն առնիմ,
 Տի խմիմ անպակ գինու պէս,
 Մսիկն ալ. քէպապ տ' անիմ,
 Տի ուտիմ կաքու մսի պէս:

63. Ողբերուն մէջէն պիտի յիշեմ նախ
 այն շատ տխուր կտորը որ պանդխտութեան
 մէջ մեռած երիտասարդին վրայ յօրինուած է. —

Եկին ու բերին խապար,
 Չէօլ խուրպէթ մանուկ մ'է մէռեր.
 Մէռեր մարդ չէ իմացեր,
 Իրեք օր խանն է մնացեր:

Հարկի պէղերկեան մ'է եկեր,
Ան խանին դռնակն է բացեր.

Բացեր ու ներս է գնացեր,
Միամօր մանուկ մ'է մէռեր:

Համալներուն ձան տուեր
Առեր ծովեղերքն է իջեր.

Ծովէն ալ ջրիկ առեր,
Մանուկին պոյն է վաչեր.

Գլխուն փօջին (փաթոցը) վար առեր,
Սեւ պոյին պատենք է ձեւեր.

Փէռչէմէն մաղիկ առեր
Խարիպին պատենքն է կարեր:

Եկին օտար մարերն ի վրան,
Եկին օտար քուրերն ի վրան,

Եկին ու վայ բերին բերողին,
Վայ բերին վայ օնցունողին.

Վայ լուսէ լուս արթուն կեցողին:

Հետեւեալը մօրը ողբն է իր մեռած որդւոյն վրայ. —

Ես աս գիշեր դուրս ելայ,

Ողորմուկ ձանիկ մի կու գայ:

Ցածցայ ու մտիկ արի,

Ան ալ իմ որդուն ձանը կու մանի (նմանի.)

“ Զիմ կենար հողուն լ' երերուն,

Սեւ օձերուն բարակ ձաներուն.

Օձերը ձան կու տան ձագկներուն

Միս եկեր աժան լ' ըռական,

Միսը տի ուտինք կողկրներուն,

Ջուրը տի խմինք շահն աչերուն: ”

Աս գիշեր մինչուկ լուսցաւ
 Կանչեցի վայ ինձի, դանկիկ.

Մահիկս դանկով արէք,
 Չի պիտի ինձի ժամանակ:

Հետեւեալ ողբով դեռատի հարսը այրիա-
 ցեալ ըլլալով՝ իր կեսրոջ պաշտպանութեանը
 շարունակումը կը խնդրէ՝. —

Մարիկ է՝ երեսի քողիկ,
 Մի տանիր քողիկտ երեսէս:
 Քողիկտ երեսէս տանիս,
 Մի քակեր ցանկիկտ ի պատէս.
 Ցանկիկտ ի պատէս քակես,
 Ինձի շատ դիժար կ'ուլի:

Մայրը իր միակ որդւոյն մահը կ'ողբայ սա
 յուսահատական տողերով. —

Գնացէք փատ ու փուշ բերէք,
 Անորդի մարիկն էրեցէք.
 Էրեցէք մոխիր արէք,
 Մոխիրը հովուն տուէք:

Քրոջ սէրը, հազիւ նուազ անձնուէր եւ
 խորին քան մայրականը, սապէս կ'ողբայ եղբոր
 մահը. —

Աղբարն է քրոջ սրտին երակը,
 Անուշ խօսք մ'ուր խօսի, կ'առնէ մուրատը:
 Եկուր, աղբար, եկուր, իմ աղբիրի ջուր.
 Սիրուտ չիմ կշտացեր, ուր գնացիր դուն:

1 Ճանկեան սխալմամբ կարծեր է թէ ասիկա
 ուղղեալ է առ մեռեալ կեսուրն:

Սիրուտ մութն իմ նստեր, լուս մի արէ դուն.

Սիրուտ պատն է փլեր, եկու շարէ դուն:

Սիրելոյ մը մահէն շարաթներ վերջ երբ
առիթը կու գայ որ մտերիմները այցելեն սգա-
ւորը մխիթարելու, սգաւորը սա տողերով կը
հռչակէ իր սուգին մշտնջենաւորութիւնը. —

Գիտես թը մոռցեր իմ քեզ,

Չիմ մոռցեր, դուն մոռնալու չես:

Մտեր էիր մէջ սրտիս,

Աչերուս ալ ելլելու չես:

Հետեւեալ երկտողը աւելի անմեղ մա-
նուկներու վրայ ըսուած է. —

Առանք ու բարձր լէռն ելանք.

Թռուցանք ու վար մնացանք:

Իսկ երբ ոգեւարքի նեղութիւնը մասնաւոր
սաստիկութիւն մը ունեցած ըլլայ, կ'ըսեն. —

Ինչեխ խեղճերով մէռաւ,

Վար իջան ամպերն ու լացին:

64. Այս այլազան երգերուն մէջ տեղ
տեղ զանազանումներ եւ տարբերութիւններ
մտած են յիշողութենէ յիշողութիւն եւ սե-
րունդէ սերունդ անցնելով: Տարբերութիւնը
մերթ ազատութեան եւ մերթ սխալման ար-
դիւնք է: Ճանիկեանի հաւաքածոյին մէջ օրօրի
տող մը կ'ըսէ «Աղուսը ես շոյոտ ի վեր», իսկ
ես լսած եմ «Աղուսը ես ոտէրտ ի վեր»: Նոյն
հաւաքածոյին մէջ կ'ըսուի. —

“Արունը զինն էր՝ աշխարհ,
 Տի խորիմ անպակ գինու պէս:”
 Իսկ ես լսած եմ սապէս. —
 “Արունը ինքն էր՝ աշխարհ,
 Տի խորիմ անպակ գինու պէս.”
 Անգ գրուած է սապէս. —
 “Հարսնուկ քեզ խրատ մի տամ,
 Թը տէօվէթ ունիս նը մոէ:
 Ջըտ աղանջտ իս արէ:
 Ջինչ ըսիմ նը ան արէ,
 Ուր գան ու հազար ըսին” եւն:
 Իմ լսածս աւելի պարզ է. —
 “Հարսնուկ, քեզ խրատ մի տամ,
 Ակնճակտ իս արէ.
 Ուր գան ու հազար ըսին . . .”

Օրօրի տուն մը կայ ուր “լեռներէն”, կամ
 “լեռներն”, ի տեղ “լեռներն” լսուած է անուշա-
 գրութեամբ. —

Օրօր օրօր եղներն ին եկեր,
 Եղներն ին եկեր, լեռներն ին իջեր,
 (կամ — Եղներն ին եկեր, լեռներէն իջեր),
 Քեզ ալ անուշ քնիկ ին բերեր.

Յայտնի սխալ մըն է ճանիկեանի օրինակին
 տողը որ կ'ըսէ “Եղներն ին եկեր, “լեռներէն ին
 իջեր”, Եղնիկները չեն կրնար աւելի բարձր
 վայրէ մը, ամպերէն, իջնել լեռները, այլ
 լեռներն կ'իջնեն քաղաքը կամ դաշտը:

64. Հազիւ պէտք կայ ըսելու թէ Ահնայ մէջ երգուող ամեն երգ ընտիր չէ: Կան այդ գաւառական բարբառին մէջ, ինչպէս ոսկի բառերուն քով կապար ու ցեխ, նոյնպէս եւ երգերուն մէջ անբիծ մարգարիտներուն քով անպէտ ուլունք եւ ապակիի աղտոտ բեկորներ որք հայ հանճարի սեւէ նշոյլ չունին, այլ ուսմիկ կցկցումներ են նոյնայանգ վերջաւորութեամբ: Զ. օ. —

Անաւատուն կանուխ կանուխ,
Հարսինը սիրտն է պուլանուխ.
Մենիմ պաղջան քաղիմ անուխ:

Երկու կաքուկ արանք բունը,
Կու կաթէ երենուն գունը.
Դուն ես մեր տանն ոսկի սիւնը:

Ոչ պատկերի ամբողջութիւն կայ եւ ոչ իսկ գաղափարաց սեւէ կապակցութիւն ասոնց մէջ: Աւելի եւս տգեղներն ալ կան:

Թող ուրեմն լաւ հասկցուած ըլլայ թէ «Ահնայ երգեր», կամ «բանաստեղծութիւններ», ըսելով միշտ կ'իմանանք ընտիրները, հին հեթանոսական դարուց հայ բանաստեղծութեան հոգին, ոճն ու գեղեցկութիւնը կրող երգերը, եւ ասոնց վրայ է որ յաջորդ գլխու մէջ պիտի ընեմ իմ քննական ուսումնասիրութիւնս:

Գողթնն է- Աննայ երգոց Քերթնդիմն Արտեմի
նայննիմն:

66. Աննայ ընտիր երգերը բանաստեղծական հանճարի ամենագեղեցիկ արտադրութեանց տպաւորութիւնը յառաջ կը բերեն, սակայն ոչ որ, որքան գիտեմ, ձեռնարկած է ցարդ քննական ուսումնասիրութեան մը ենթարկել զանոնք արուեստին տեսակէտէն, վերլուծել գեղեցկութեան տարրերը, եւ ի վեր հանել անոնց հիանալի նմանութիւնը Գողթան երգերուն հետ: Ասիկա ընել կու գամ այս գլխուն մէջ եւ հայ բանասիրութեան ներկայացնել այս քննութեան վրայ հաստատուած իմ տեսութիւնը բուն հայ բանաստեղծական արուեստին բնորոշ հանգամանքներուն վրայ, տեսութիւն որ մեր գեղեցկագոյն հին շարականներուն շինուածքին վրայ եւս նոր լոյս պիտի սփռէ:

Պիտի տեսնենք թէ մինչ Գողթան եւ Աննայ արուեստը նոյն են, երկուքն ալ անգիր, երկուքն ալ զերծ ամեն բռնազբօսումէ, մեր գրական նախնիք եւս միեւնոյն հայ արուեստին հետեւած են: Ինչ որ ըսուած է այս վերջիններուն գրչէն ելած տողերուն վեշտասանոտնեան եւ քառանգամ բաժանմանցը վրայ՝ երեւակայական է:

Նախ Գողթան երգոց հատակոտորներուն եւ Աննայ երգերուն նմանութիւնները ցոյց պիտի տամ, եւ յետոյ այդ բաղդատութենէն բղխող

սկզբունքներուն համեմատ՝ պիտի լուսարանեմ
մեր հին եկեղեցական բանաստեղծութեանց
տաղաչափական արուեստը:

67. Ն-ի, ծանօթ իրողութիւն է թէ
Գողթաներգերուն արուեստը տողերու նոյնայանգ
վերջաւորութիւն չի ճանչնար. ատիկա վերջէն
արարական արուեստէն օրինակուած է մեր մէջ:
Հակառակ նոյնայանգ տողերու այնքան սովոր-
ական եւ նոյն իսկ հարկաւոր նկատուելուն,
Ակնայ բանաստեղծութիւնները հաւատարիմ
մնացած են Գողթան դարերու աւանդութեանը:
Իրաւ, նոյնայանգ տողերու կը հանդիպինք եր-
կուքին մէջ ալ, բայց անոնք փնտռուած յանգեր
չեն, այլ միշտ բնական հետեւանքը խօսքին
պարզ կազմութեանը եւ կրկնութիւններուն:
Օրինակի համար սա կտորին մէջ ակնբերեւ կը
տեսնուի թէ յօրինուածը անյանգ է, ու նման
յանգերը ինքնագէպ են.

Խալտեցայ խալատ մի - ռէ,
Ան գէշէն պագ մի - շէջէ.
Ան գէշն ալ ի նագն ելաւ,
— Չեմ ի տար անունս աւրրի:
— Պագիգն աղուորէն ուղէ,
Ուր գիտէ խաթրը կտրիճին:

Նոյնը կը տեսնենք Գողթան տողերուն մէջ.

Ընդ եղեգան փող ծուխ ել-նէր,
Ընդ եղեգան փող բոց ել-նէր,

Նոյնայանգ են խօսքին ինքնեկ բերմամբը,
զի միւս տողերը ոչ-նոյնայանգ են:

Երկնէր երկին եւ երկէր,
Երկնէր եւ ծիրանի շ-է,

եւ այլն:

68. Երկէրէր՝ դիտելու կարեւոր կէտ մը
այն է թէ տողերը որոշ թուով վանկերէ բաղ-
կացած անդամներու չեն բաժնուած, ինչպէս կը
պահանջուի բանաստեղծութեան արդի ձեւով:
Օրինակ,

Երկնէր երկին եւ երկիր,
Երկնէր եւ ծիրանի ծովն,
Երկն ի ծովուն ունէր զկարմրիկ եղեգնիկն,

եւ այլն:

Ինչպէս բաժնուած են այս տողերը ան-
դամներու: Եթէ կարդանք

Երկնէր երկին | եւ երկիր |

կ'ունենանք առաջին անդամը չորս վանկով, եր-
կրորդը՝ երեք վանկով:

Երկնէր եւ ծիրանի ծովն.

Ա՞ս տողը ինչպէս պիտի բաժնենք. չենք
կրնար կարդալ՝

Երկնէր եւ | ծիրանի ծովն,

եւ ոչ՝

Երկնէր | եւ ծիրանի | ծովն,

այլ պէտք է կարդանք՝

Երկնէր | եւ ծիրանի ծովն | .

որով առաջին անգամը 2 վանկ կ'ունենայ, երկրորդը՝ 5 վանկ:

Երրորդ տողին մէջ 12 վանկ կայ. ինչպէս պիտի բաժնենք զանոնք երկու անգամի. արդեօք երկուքէն աւելի են ասոր անդամները:

Երկն ի ծովուն | ունէր | զկարմրիկ | եղէգնիկն?

Ո՛չ. հոս ալ երկու անգամ միայն կայ, այսինքն

Երկն ի ծովուն ունէր | զկարմրիկ եղէգնիկն |

Ա. անգամը 6 վանկով, Բ.ը եւս 6 վանկով:

Աւելի վարը, «նա հուր հեր ունէր» տողը ընդ ամենը հինգ վանկ ունի, սակայն զարձեւալ երկու անգամէ կազմուած է:

Նոյն ազատութիւնը կը գտնենք Ակնայ երգոց տողերուն մէջ.

Օր օր կանչիմ | իմանաս. (4—3).

Պառկիս | լ'անուշ քնանաս | . (2—5.)

Քնանաս | ու մեծանաս | . (3—4)

Մեծնաս | ու մեծ մի լընիս | . (2—5.)

Բոլորիս | ու գեղ մի լընիս | . (3—5.)

Ըն գեղն ուր | մեծ շի կենայ, (3—4)

Ըն գեղին մեծը | գուն լընիս | (5—3)

Դուն լընիս | անտառ մօրուն, | (3—4)

Զարնես քօրիկա | ի խորուն. | (4—3)

Քօկիկդ | ի խորուն զարնես, | (3—4)

Ծառա շուք անէ | ճէղերուն | , (4—3)

Վերի օրինակին մէջ կը տեսնենք անգամ ներուն ազատ կազմութիւնը 2, 3, 4 կամ 5

վանկերով, առանց ճիշդ համապատասխանութեան յաջորդական տողերուն մէջ:

Այսպէս յայտնի է թէ Գողթան եւ Ակնայ քերթուածներն արձակ շարադասութեան աւելի նման են քան նոր դարերու տաղաչափական այլեւայլ կերպերը: Ուրեմն հայ բնիկ տաղաչափութիւնը ինչո՞վ կը տարբերի արձակէն. ինչ են անոր բանաստեղծական յօրինուածքին բնորոշ հանգամանքները:

69. Կամնութեան երբեք կէտը որ Գողթան եւ Ակնայ երգերուն միջեւ կայ եւ որ դրական եւ անբաղդատելի գեղեցկութիւն մը կու տայ հայ տաղաչափութեան՝ է այն կերպը որով, ինչպէս Հ. Գաթրըճեան գիտել տուած է¹, մէյ մ'ըսուած բացատրութիւնը հետեւեալ բացատրութեան մէջ նշոյնութեամբ կամ նոր դարձուածով մը կը կրկնուի, սակայն նոր բաներ ու նոր իմաստներ առջիններուն հետ կը հիւսուին, անանկ որ խօսքերը կարծես թէ կօհակաձեւ ետեւէ ետեւ կը ծփան ու զիրար դէպ առաջ կը քշեն: Ահա հազնի երգը օրինակ մ'է.

Երբեք երկին եւ երկիր,
 Երբեք եւ ծիրանի ծով.
 Երկն ի ծովն ունէր զկարմրիկ եղբայրն.
 Ընդ եղբուն փող ծով ելանէր,
 Ընդ եղբուն փող ծով ելանէր,
 Եւ ի ծովն ունէր զկարմրիկ վազէր,
 Եւ ծովն ունէր ունէր,

¹ Յ. Ա. Գաթրըճեան. Պատմութիւն Մասնաճարտութեան Հայոց. Վիեննա 1851, էջ 33:

Ապա թէ քո ունէր յօր---
 Եւ ոչինչն էին որեքունչն:

Ինչ արուեստգիտական անուն պիտի տանք այս յատկութեան: Հ. Գաթըրճեան, բաղդատելով հայկականը երբայականին՝ անօրհուր-նէն (parallélisme) անուանուած է զայն: Այդ «զուգահեռականութիւնը», այլով բանիւ, շատ հասարակ երեւոյթ է արդարեւ երբայական բանաստեղծութեան մէջ, որ սովորաբար միեւնոյն իմաստը երկու տարբեր ձեւով իրարու ետեւէ կը կրկնէ, եւ այսպէս քերթուածին կու տայ շէնքի մը երեւոյթը ուր հոյակապ սիւներ զոյգ զոյգ կը կենան դէմ առ դէմ: Օրինակի համար կրնանք առնուլ ոեւէ Սաղմոս մը. առնունք ժԸ Սաղմոսը.

Երկնս ուրախ զփառս Աստուծոյ,
 Եւ զարարածս ձեռաց նորա ուրախ անօրհուր-նէն:
 Օրհնէր բոլրէ շէնքն,
 Եւ զիշխանից ցուցանէ զիշխան-նէն:
 Ոչ են բանք եւ ոչ են խօս,
 Որոց ոչ լսին յայնչ նոցա:
 Ընդ անշուն երկնից ել քորքոս նոցա,
 Մինչեւ է ծագն ոչիւրսն են խօս նոցա:
 Եւ այլն:

Ասիկա ալ գեղեցիկ է, եւ թէպէտ յաճախ երեւակայութիւնը վսեմ խոյանքներ կ'առնու, բայց արուեստի տեսակէտէն չի կրնար բաղդատուիլ հայկականին: Մէկ իմաստը միշտ երկու անգամ կրկնելու այդ երբայական կերպը

փոքր ինչ շատ նիւթական ու միօրինակ է, թե-
րեւս փոխն ի փոխ ըսելու կամ երգելու համար
այնպէս յօրինուած, մինչ հայկականը աւելի
շքեղ եւ անընդհատ խաղացք մը ունի, հայ
տողերը իրարու օղակաւորուած, իրարու ա-
գուցուած շարք մը կը կազմեն: Ինչպէս որ պարի
մը մէջ իւրաքանչիւր ոք իր աջ ու ձախ ձեռքով
զօդուած է իր աջ ու ձախ պարընկերին, նոյն-
պէս եւ այս հայ երգերուն մէջ տողերը իրարու
ձեռքէ բռնած են կարծես, եւ երկար կամ կարճ
հիւսուածք մը կը ձեւացնեն որ կը ծածանի
կայտառ ու շնորհալի, ոչ թէ անշարժ սիւնե-
րու պէս զոյգ զոյգ կեցած են, ինչպէս երբայա-
կանն է: Ուրեմն «զուգահեռականութիւն» կամ
«համեմատականութիւն» բառը ճիշդ բացա-
տրութիւնը չէ հայ յօրինուածքին, որ է-դ-դ-դ-
է-դ-է-դ, է-է-է-է-է- ընթացք մ'ունի:

Այնայ երգերն եւս զողթան երգոց այս
կոհակաձեւ ընթացքով հիանալիօրէն ընթա-
նալ գիտեն: Արկնութիւններն երբեմն տողընդ-
մէջ տեղի կ'ունենան, եւ երբեմն ալ է-է-դ-դ-
է-է ձեւ կ'առնուն: Քանի մը օրինակ ուշագրու-
թեան առնունք.

1. Ինչեխ անտունի մ'ըսեմ,
Ուր ինչոյ է-դ-է-է է - է-է-դ.
Խ-դ-է-է է - է-է-դ ինչոյ,
Առմաթեւ ճ-դ-է-դ (ճ)է-է-է-է:

2. Բարի լուսուն գուրս ելայ,
Ես -դ-դ-դ է-դ-է-է է-է-դ-դ.

Աչ--որ էրբէ՛ճ փոքր--ն,
 Ձարկաւ երեսս արունեց:

3. Մէյ մ'ալ տիւշմանս ուր տեսնիմ,
 Տէ՛ ննէ՛մ շտապ--նէն է՛ ճեղէ--.
 Չտապ--նէն է՛ ճեղէ-- որ է՛ ննէ՛մ,
 Տի մորթիմ սեւ ոչխորի պէս:

4. Առնիմ սաք--արկիտ փոշին,
 Ուր --շտ-- +--չէ՛մ ընէ--նէն--.
 Աչ-- +--չէ՛մ ընէ--նէն--,
 Պէլքի լուսը շատանայ:

5. Լե--նէն է՛ լե--նէն է՛ շտապ--նէն,
 Ալ լե--նէնէն տեղ շի թողի.
 Գն--ջէն շտապ--նէն մ'առի,
 Ծո--ն է՛ շտապ--նէն է՛ լե--նէն:

5դ օրինակին վերջին տողին առաջին կէսը
 կը կրկնէ նախորդ տողին ըսածը, իսկ երկրորդ
 կէսը կ'ընդլայնէ նոյն իմաստը:

6. Բ--րէն է՛ լուս--ն, աղուոր, բարի լուս--.
 Բ--րէն է՛ լուս--նն բ--րէն է՛ լուս--.
 Ուր ց--րէն է՛ բ--րէն է՛ լուս--:

7. Եկու մեր պաղլան տանիմ,
 Վ--րոր -- ն--ն--ն--ն է՛ զբէլ--ն--.
 Վ--րոր -- ն--ն--ն--ն է՛ զբէլ--ն--,
 Ընա՛հան փո--նն ի--նէն--ն--.
 Բ--րէն ու փո--նն զ--ննն է՛ ննէ՛մ,
 Արմուղան էրբէ՛մ խարիպիս:

8. Պիւլպիւլը ձան արեբ ձագերուն,
 Բ--ն է՛ բէրբէր շտապ--նն --նէն--ն--.

Ք--ն է բերեր -չէրն լցեր ,
 Ան--չ ան--լ է ան--ց--ցեր :

9. Օր օր օր օր կախիմ կախ օրան ,
 Ծառէ ի ծառ , շ--տերն է իջ--ն .
 Ծ-- -- շտեր վրայ եկէք ,
 Շ-- + -բէ+ աղուորիս վրան :
10. Օր օր օր օր եռերն ին ելեր ,
 Եռերն ին ելեր , լէռնէն ին իջեր ,
 Քեզ ալ անուշ անի ին բերեր ,
 Բերեր քու ծով ծով աշերտ ին լցեր ,
 Ան--չ ան--լ ին ան--ց--ցեր ,
 Քաղցր կաթնով ին իշ--ց--ցեր :

11. Հայվան ի ծառին ճղին
 Սիրան է սեւ , երեսը դեղին :
 Երնեկ խնծորին շ--նն ,
 Իր շ--նն իր տերեւին ,
 Գիտիմ դուն զօր դեղ ունիս ,
 Բեր ք--ր ուր ես լաւանամ .
 Թը ք--ն՝ երթամ լ--անմ ,
 Թը լն՝ ք--ն՝ երթամ մե--անիմ .
 Թը լն՝ ք--ն՝ երթամ մե--անիմ ,
 Քեզ ալ կանչին մարգասպան :
 — Խնծորս է ծառ ու ճղեր ,
 Խակ անուշ դեռ չէ հասեր :

Այս կտորին մէջ հակադրական ձեւը
 աղուոր է . « Թը ք--ն . . . լ--անմ . » — Թը լն՝
 ք--ն , մե--անիմ :

Ուրիշ հակադրական զուգահեռականու-
 թեան օրինակ մը .

12. Գլիք անե- քրտեկ ք բերե- ,
 Ատրծու լուսուն տիրանաս .

Գէր շնէ- -- ՚ն Բէրէ- ,
 Կ'անիծիմ քար կու դառնաս :

Առաջին եւ երրորդ տողերն հակադրուած են, ինչպէս նաեւ երկրորդ ու չորրորդ տողերը :
 Գարձեալ հակադրութիւն.

13. Այ իմ մայիսի անձրեւ ,
 Ուր կու գաս կանչիս վրայ :
 Թը քննամ կննչ
 Թը ՚ն քնն երթամ շրնն :

70. Գողթան երգերէն քանի մը հատա-
 կոտորներ միայն մեզի հասած են, ուստի չենք
 կրնար ապահովապէս ըսել թէ յօրինուածքի
 ուրիշ ձևեր գործածուած չէին : Երգարեւ այդ
 կտորներուն մէջէն հետեւեալը կրկնութեան եւ
 վէտվէտումի ձևեր չունի.

Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեան գեղեցիկ ,
 Եւ հանեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն ,
 Եւ անցեալ որպէս դարձուի սրաթեւ ընդ գետն ,
 Եւ ձգեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն ,
 Ընկէց ի մէջք օրիորդին Ալանաց ,
 Եւ շատ ցաւեցոյց զմէջք փափուկ օրիորդին ,
 Արագ հասուցանելով ի բանակն իւր :

Այս կտորին մէջ տողերը բաղդատական
 կամ հակադրական կերպով կրկնուած չեն .
 իւրաքանչիւր տող զատ իմաստ մը կ'արտայայտէ :

71. Ինչ է արդեօք այն ընդհանուր չա-
 փաբերական յատկութիւնը որ այս հայկական

երգերուն ամենուն մէջ ալ կը գտնուի: Երբ արեւելեան գորգերը իբրեւ արուեստի արտադրութիւն քննենք, ձեւերու եւ պատկերներու կրկնութիւն, համեմատականութիւն կը տեսնենք, բայց ասոյն զատ բան մը կայ գորգին արժէք տուող, այն է հիւսուածքին մասնաւոր կերպը որով կը տարբերի ան հասարակ ուստայնակութեան աժան արտադրութիւններէն: Հայկական քերթուածին եւս խորագոյն եւ ամենաթափանց յատկութիւնը իր մանր հիւսուածքին մէջ է: Տողէ ի տող կոհակաձեւ յառաջխաղացութեանէն զատ — որ յաճախած է բայց ոչ անհրաժեշտ — կայ նաեւ վէվէտումը իւրանքանչիւր տողի մէջ, ելեւէջ մը որ զտողը չափուած մասերու կը բաժնէ: Ոտանաւոր շարագրութեան ծանօթ կանոնն այն է թէ իւրաքանչիւր տող որոշ թուով անդամներ ունենալու է, եւ իւրաքանչիւր անդամ՝ որոշ թուով վանկեր: Գասագրոց մէջ աւանդուած են ասոր կանոններն: Նիւթին զուարթ եւ թեթեւ կամ վսեմ եւ լուրջ հանգամանաց համեմատ՝ կարելի է տողերը երկու, երեք կամ չորս անդամներով կազմել: Հ. Բագրատունիին մատնանիշ ըրած ձեւը, որ մեր մէջ « հայկական տաղաչափութիւն » անունով կը ճանչցուի, ունի չորս անդամ, եւ իւրաքանչիւր անդամը՝ չորս վանկ. օրինակ իմն.

Այ-ոբ յ-բէ-- | է-ե-եւ-ց | ժէ-յն-ն-հ | է-եբէ--բ:

Գիտուած է, սակայն, թէ տաղաչափական այդ վսեմ տարազին մէջ անգամ անդամները

Ինչպէս որ խօսքին մէկ մասը յաջորդ տողին չի կրնար անցնիլ, այնպէս ալ անդամի մը մէկ բառը կամ մասը չի կրնար տողին միւս անդամին խառնուիլ:

Գ. Հետեւապէս, անդամներն ինչպէս ինչպէս միեւնոյն քերթուածին այլեւայլ տողերուն մէջ, եւ միեւնոյն տողին երկու անդամներուն մէջ:

Ե. Այն անդամներն զիւր մը մէջ, որ անդամին կենդրոնը կը կազմէ: Խոշոր կազմունեցող անդամներուն մէջ կրնան շեշտի ընդունակ երկու կամ աւելի վանկեր գտնուիլ, սակայն միշտ մէկ շեշտ մը միայն է կենդրոնականն ու հզօրագոյնը, միւսները անոր կ'արբանեկեն՝ առանց ուրոյն կենդրոն կազմելու:

Զ. Անդամներն ինչպէս ինչպէս որ միեւնոյն տողին մէջ, հարկ չկայ որ ամեն անդամի վերջին վանկին վրայ իյնայ ան:

Է. Խօսքին անդամներն ինչպէս ինչպէս միեւնոյն տողին մէջ, ինչպէս կ'ըլլան անդամին կենդրոնը: Այս սկզբունքէն կ'ելլեն քանի մը կանոններ շեշտումի.

1. Շաղկապները, նախադրութիւնները, օժանդակ բայերը, էական բայը շեշտ չեն առնուր: Ե՛ք բայը շեշտ կրնայ առնուլ երբ « Գ՛ղ » գտնուիլ նշանակէ:

2. Ածականը գոյականին հետ մէկ բառ կը կազմէ հայ տաղաչափութեան մէջ, ուստի ոչ շեշտ կ'առնու եւ ոչ կրնայ իւրովի անդամ մը

կազմել, բայց միայն երբ գոյականաբար վարուած ըլլայ:

3. Երբ երկու մերձանիշ բառեր զոյգ դրուած ըլլալով ոճ մը կը յօրինեն եւ մէկ բառ կը համարուին, իմաստը կ'ուժովնայ, բայց երկու բառերուն վերջինը միայն կ'առնու հոետորական շեշտը, ինչպէս «խաղաց գնաց», «երկին եւ երկիր»:

4. Յատկացուցիչ եւ յատկացեալ պզտիկ բառախումբ մը կը կազմեն, որուն շեշտը յատկացեալին վրայ կ'իյնայ:

5. Երբ բայ մը երկու բառէ կը բաղկանայ, ինչպէս, յոյն գուլ, յեռն գուլ, ի հոս գուլ, ի մէջ գուլ, ի հոսն գուլ, գոյականը կը շեշտուի եւ ոչ թէ բայը, զի այս դէպքին մէջ բայը շատ ընդհանուր իմաստ մը տալու կը ծառայէ, այսինքն հիմնական բառին, գոյականին քով կազմական մաս մըն է, օժանդակող մը:

72. Այժմ՝ Ահա հագնի երգին վրայ նախ դիտենք այս սկզբունքներուն ճշմարտութիւնը, կարգալով անոր տողերը հոետորական շեշտին համեմատ եւ անգամատելով.

Երկնէր | Երկն է- Երկնէր.

«Երկին եւ երկիր» հոս մէկ բառ կը համարուին, «տիեզերք» նշանակութեամբ. անոր համար բայն ալ եզակի դրուած է «երկնէր»:
(Է. 31)

Երկնէր | Է- շեռնէ շեռնէ.

Ածական եւ գոյական միասին բառախումբ մը կազմած են, շեշտը գոյականին վրայ է, զին ան է հիմնական բառը. «ծիրանի» ածականը անոր ստուերն է, քղանցքը, զարդը:

Երբն է շ-վ-ն --նէր | շ-ր-նէն էլ-նէն:

Այս տողը միւսներէն շատ աւելի վանկեր կը պարունակէ, 12 վանկ. մինչ առաջին տողը 7 միայն ունէր. սակայն երկայն տողս իսկապէս երկու անգամ միայն ունի, բացատրութեան պէսպիսութիւն մտցնելու համար երկարած. իրօք ըսել կ'ուզէ.

Երկնէր | եւ (ծովուն) եղէգնիկն:

Ընդ էլ-նէն էլ-նէր | շ-ն էլ-նէր.

«Եղէգան» յատկացուցիչը շեշտ չունի, «փող» յատկացեալին հետ մէկ բառ կը համարուի: (Է. 4:)

Ընդ էլ-նէն էլ-նէր | ք-ն էլ-նէր.

Ինչպէս վերը «ծուխ»ն է շեշտուած, հոս ալ «բոց»ը, «Ելանէր» բայը «ծուխ», եւ «բոց» գոյականներուն քով ձեւական կարեւորութիւն միայն ունի եւ առանց շեշտի է:

Ե-ն է ք-նէն | ք-նէն էլ-նէր:

Ն-ն էլ-նէր | նէր --նէր.

Հոս «հուր» գոյականը իբրեւ ածական դրուած է, եւ կրնար առանց շեշտի մնալ, սապէս.

Նա հուր հէր | ունէր.

Սակայն նկատելով այդ «հուր» ածականին մասնաւոր կարեւորութիւնը, պատշաճ կ'ըլլայ շեշտել զայն եւ այսպէս զարմացումի զգացումը ուժգնօրէն յայտնել: Այսպէս ընելու պատշաճութիւնը աւելի որոշ է հետեւեալ տողին մէջ.

Աւ- Բէ Բոյ | --նէր Դօր--.

Գեղեցիկ օրինակ մը որ ցոյց կու տայ թէ բացառիկ կարեւորութիւն ունեցող ածական մը կրնայ շեշտուիլ եւ անդամի մը կենդրոնը դառնալ առանց իր գոյականը շեշտի իրաւունքէն անպատճառ զրկելու:

Այս տողին «ապա թէ» նաւելորդ կցուածի մը երեւոյթն ունի. եւ որովհետեւ մեր անգիր բանաստեղծները վանկ շատցնելու համար երբեք աւելորդ բառեր չեն գործածեր, այս տողը պէտք է ըլլար կամ «բոց ունէր մօրուս», եւ կամ «ապա նա բոց ունէր մօրուս»: Այս վերջինը շատ հաւանական կ'երեւնայ երբ յիշենք թէ Ակնայ այն երգը որ փեսային անձնական գեղեցկութիւնը կը գովէ, կ'ըսէ «էռէջ ես քու պոյիկտ ըսիմ...» «--նէր (այսինքն --դ) ես քու երեստ ըսիմ»:

Ե- --նէր--նէր էին | --բէր--բէր--նէր:

Գողթան երգոց մէջ երկայն տողերով հատակոտորներ ալ կան, որոնք եւս երկու անդամէ բաղկացած են: օ.

Տէշ --նէր Կէշ--նէր | է Գէ--նէր--նէր Արդ--նէր--նէր,
Տէշ--նէր Կէշ--նէր | է Կէ--նէր--նէր Ս--նէր--նէր:

Նոյնպէս են միւս կտորին տողերը.

Հէ՞՞-- արբ արբն Արբ-ըն | է Ենն թեզեցի:
Ե- նննն | շ-ննն շնն-նն Կ-ր-նն.

Եւ այլն:

Առաջին տողը 15 վանկ ունի, բայց խօսքին նշանակութիւնը երկու մասէ կը բաղկանայ, երկու անդամէ, եւ իսկապէս ըսել կ'ուզէ.

Հէ՞՞-- Արբ-ըն | է Նն թեզեցի:

« Հեծա՛ւ » քաջագործութեան մը նկարագրութիւնը կը սկսի, եւ գլխաւոր շեշտն ունի առաջին անդամին մէջ: « Ի սեան գեղեցիկ. » « սեաւ » ն է շեշտուած, զի գոյականաբար վարուած ածական մ'է: Երկրորդ տողին երկրորդ անդամին ածականներն շեշտելով եւ առանձին անդամներու վերածելով՝ տուած պիտի ըլլայինք անոնց անրնական կշիռ մը եւ աւելորդ կարեւորութիւն: Պարանին շիկափոկ ըլլալը չի կրնար բաղդատուիլ հերաց հրեղէն կամ մօրուաց բոցեղէն ըլլալուն:

73. Գողթան երգոց տաղաչափական կազմն ունին նաեւ Ակնայ ընտիր երգերը. օրինակի համար կարդանք հետեւեալ կտորը.

Գո-ն - Կրբ- | ներ-ը ներ-ը.

« Զօրով մօրով » մէկ բառի տեղ դրուած են, « ծնողքով » ըսել կ'ուզէ. զոյգ բառին վերջինը կ'առնէ շեշտը: (Ե. 3):

Հ-ն ն-րին | ը-ն-ր-ն - Կ-ր-ը.
Ա-ր-ը - Կ-ր-ն | ներ-ը ներ-ը.

Ուր արեւի շողերն | արեւի շողերն,
 Սրտիկի արեւի շողերն | արեւի շողերն,
 Սրտիկի արեւի շողերն | արեւի շողերն,
 Ուր արեւի շողերն | արեւի շողերն,
 Ուր արեւի շողերն | արեւի շողերն:

Ահա հագնի երգին բոլոր յատկութիւններն օրօրի այս համարին մէջ կ'արտափայլին: Ամեն տող ամբողջ խօսք մ'է. ամեն անգամ բնական բառախումբ մը, եւ տողէ տող իմաստը կոհակաձեւ կ'ընթանայ, կրկնութիւններով, պէսպիսութիւններով եւ ընդլայնումներով: Յանգերը ինքնագէտ են: Անգամները հաւասարութիւ վանկերէ շնն բաղկացած: Քառերը դրուած են այնպիսի գերազանց դիրքերու մէջ որ, մարդ կը ստիպուի ներշնչեալ հանձարի գործ մը համարիլ այդ տողերը. — Ապրիս դուն հօրով մօրով, ու լցուի սրտիկտ արեւով, ըսելէն վերջ, հիանալի ճկունութեամբ մը կ'աւելցնէ. «Սրտիկտ արեւով լցուի» ինչո՞ւ ոչ «լցուի սրտիկտ արեւով» վասն զի կ'ուզէ շեշտել «արեւով» բառը եւ հակադրել զայն «կարմիր խնձորով, ին՝ հետեւեալ տողին մէջ: Յիշենք նաեւ թէ խնձորն ու վարդը հոս փոխաբերութիւն են. վարդը մանկան երեսն է, խնձորը՝ անոր այտերն. անցնողը պիտի զմայլի ու դարձողը պիտի համբուրէ զինքը:

Ուրիշ օրինակ մ'ալ դիտենք.

Բարի լուսնի | արեւի շողերն |

Եւ ոչ թէ «դուրս ելայ» : (Է. 5):

Եւ զարար ի արեւոյն | արեւոյն |
Ազարար ի արեւոյն | արեւոյն |

«Ես» ենթական դուրս թողած է այս կրկնութեան մէջ, այնքան զերծ է վանկերու թիւը նոյն ընելու հոգէն: Սակայն այդ «Ես», ինչպապաւումովը պզտիկ եւ հաճելի պէսպիսութիւն մը կը մտցնէ:

Չարիւն | ի՞նչ էրեւոյն արեւոյն |
Մարիկն ալ | հարցմունք արաւ, |

«Հարցմունք արաւ» եւ ոչ թէ «հարցմունք արաւ»: (Լ. 5):

Ար երեւոյն | զարարեւոյն |
— Եւ զարար արեւոյն | ի՞նչ, |
Վարարեւոյն | արարեւոյն |

«Վարդենուն փշիկն»: (Լ. 4):

— Չարեւոյն | զարարեւոյն ի՞նչ, |
Որ արար երեւոյն | արարեւոյն:

Հարեւանցի դիտենք հոս որ «լուս» գոյականը ածականն է «երես» ինչ, ինչպէս Գողթան հատակոտորին մէջ «հուր»ը ածական էր «հեր» ինչ: Այնպէս գաւառականը «արիւն» բառն ալ իբրեւ ածական կը գործածէ ըսելով «արիւն քրտինք», իբր «արիւնէ», «արիւնեղէն», քրտտինք:

Մաներ, զարարեւոյն, | արարեւոյն:

Այս տողին մէջ շատ ոյժ կայ, եւ կրնայ կարծուիլ երեք անգամէ բաղկացած «մ'աներ», «մ'անիծեր», եւ «մարիկ» սակայն «մ'աներ, ը

“մ” անիծեր, ինչ հետ մէկ բառ կը կազմէ, անոր արբանեակն է լոկ, եւ հոն տորական շեշտ չունի. “մի” մակբային շեշտն է որ, “ի”, ինչ կորստեամբը, “անիծեր” բառին առաջին վանկին փոխադրուած է:

Մարիկ, կոչական, եւ իկ մասնկով վերն ալ ըսած էր “փշիկ”: Արդէն — գիտեցինք թէ որքան սիրուած է այդ մասնիկը Ակնայ գաւառաբարբառին մէջ (36), մանաւանդ բանաստեղծական լեզուին մէջ, ուր գրեթէ ամեն գոյական կրնայ զարդարուիլ այդ զարդովը — գօտեկ, մազիկ, բազկիկ, պտիկ, անձիկ, քնիկ, ծոցիկ, սրտիկ, թփիկ, ձանիկ, տարեկ, աղաւնիկ, եւ այլն: Մինչեւ իսկ կ’ըսէ “խաղաղութիւնիկ”, վահագնայ երգը ցոյց կու տայ նոյն ճաշակը մեր հեթանոս բանաստեղծներուն մէջ. “եղեգնէ՛”, “պատանեկէ՛”, “կարմրէ՛”, “աչնուք”:

Մէկ — զ—որ իրէ՛ն օ՛ր | ու—բ—
 Պ—բ— իւր | —նէ՛ հո—բ—
 կ’—նէ՛ն | ի՛նչ ու—բ—

Առնունք երկայն տողով, խոշոր անդամներով օրինակ մը:

Մէ՛ լուր, հո—բէ՛ն, օ՛ր լուր, | ե—ն—բէ՛ն ու՛ն բ—
 Ա—նէ՛ն ու—ն—բէ՛ն օր | —բէ՛ն ու՛ն բ—

Առաջին տողին բացառիկ կազմը, “մի լար”-ը երկու անգամ կրկնուած, եւ “մարիկ” կոչականը, կրնան կարծել տալ թէ չորս անգամ, եթէ ոչ հինգ, կը բաղկացնեն զիւրաքանչիւր

տող. սակայն երկրորդ տողը ցոյց կու տայ այդպիսի ենթադրութեան մը անտեղութիւնը: Արդարեւ թէ այդ տողերը այլապէս անդամատենք, կ'ունենանք.

“Մէ՛ լուր, | Բ-բէ՛ն, | Բ՛ լուր, | Է- ն-բէն | Դ՛ ի-բ.”
 Ա-բէ | Դ-բ-բէն | Բ-բէն | Դ՛ ի-բ.”

Առաջին տողը կ'ըլլայ այդպէս հինգ անդամով, երկրորդը, չորսով, եւ այն այլանդակ անտեղութեամբ որ “ասկի” բառը զատ անդամ նկատուի, “տասնըհինգ օր” անդամը չորս վանկ ունենայ, “արկովս”ը երեք վանկ, “տի գամ”ը երկու վանկ: Կրնամ վստահօրէն ըսել թէ այդ Ակնայ երգին ստեղծողը այնքան հեռի էր այդպիսի բռնաղբօսիկ բաժանումներու գաղափարէն որքան Արեւելքն Արեւմուտքէն:

74. Պ. Չօպանեան դիտած է թէ Նահապետ Քուչակի տաղերուն տաղաչափութիւնը Ակնայ երգերուն չափերուն հետ նոյն են, եւ զգացած է թէ երկու մեծ հատուածի (7—8) բաժնուելով աւելի քաղցրալուր կը հնչէ: Իրմէ կ'իմանամ թէ Պ. Նորայր կը բաժնէ Քուչակի տողերը 7—3—5: Պ. Չօպանեան կը յաւելու թէ “կրնան նաեւ բաժնուիլ 5—5—5. եւ՛ այսպէս բաժնուած՝ շեշտերը շատ լաւ կ'իյնան իւրաքանչիւր հատածի վերջին վրայ:” Եւ կու տայ հետեւեալը իբրեւ օրինակ.¹

“Ո՞ր է՛իբ, Բ-բէն | Է՛ լուր, Է-ն-բէն, | Էրէ- Դ-բ-բէն |
 Ա-բ-բէն | Դ-բ-բէն | Դ-բ-բէն | Է՛ լուր Բ-բէն |

1 Ա. Չօպանեան. Անասիտ. 87. 8Լս. 1907:

-Բ- -էրբ = | -ռիկ | -բիբիւսբբիւ | +-բ-ւն հ-ւնցիբ : |
 Գ-բի-բ շ-ն հ-ւն-այ | -բիբիւսբբիւ | -հ-ւնցիւ -ն-
 ց-ւնցիւ : ,,

Կարելի է երեւակայել աւելի բռնաղբօսիկ
 եւ անբնական անդամատուժիւն մը : « Ուսկից , ք
 բաժնուած է « եկար , էն . « ունիր ի ծոցիս » բա-
 ռերը անդամ մը կաղմեր են բոլորովին կամայա-
 կան ու բռնի միացումով մը , զի « ունիր , ք քե-
 րականական կապակցութիւն չունի « ի ծոցիս , ին
 չեստ , այլ « ի թեղնիքդ , ին չեստ , իսկ « ի ծո-
 ցիս , ին անխղելի կապակցութիւնն է « ի վար
 թափեցիր , ին չեստ : Քուչակին մտքէն երբեք չէր
 կրնար անցնիլ բառերը խմբել այդպէս :

Աւերջին երկու տողերն ալ ապահովապէս
 պէտք է բաժնուին ու կարդացուին սակերպով —

Քու սէրտ ալ ոսկի արիբ , | իմ սրտիս քուրան հա-
 լեցիր .
 Գարձար ջան հայխայ արիբ , | իմ սրտիս ականջն
 անցուցիր :

75. Պէտք է փութամ աւելցնել թէ այս
 նախապաշարումը ոչ Պ. Չօպանեանի յատուկ է
 եւ ոչ Պ. Նորայրի : Հ. Բագրատունի , Հ. Հիւր-
 միւզ եւ այլք այս կարգի քերթուածներուն
 ինչպէս եւ հին շարականներուն ընծայած են
 ոտքերու եւ անդամներու այնպիսի յօրինուա-
 ծութիւն մը որ բոլորովին օտար է անոնց : Օտար
 ազգաց տաղաչափութեանց կանոններն են որ
 երեւակայութեամբ վերագրուած են բնիկ հայ-
 կականին , վասն զի չէ խորհուած թէ Հայ ցեղը ,

իրբեւ գերազանցօրէն սիրող գեղեցիկ պարզութեան, կրնայ յղացած եւ արտագրած ըլլալ ամենէն բնական ու միանգամայն ամենէն գեղեցիկ ձեւը տաղաչափութեան:

Այս հիմնական թիւրիմացութեան իբրեւ հետեւեանք շատ նեղութիւն կրած են մեր հեղինակները հայ տաղաչափութեան կանոններն ճշդելու: Անշտասանոտեան քառանգամ տողը, որուն արդէն ակնարկեցինք (71), բացառութիւններով եւ ազատութիւններով ծանրաբեռն է: Անգամը կրնայ երբեմն, փոխանակ չօրսի, ունենալ երեք վանկ, մինչեւ իսկ երկուք: Բայց տողին երրորդ անգամը միշտ քառավանկ ըլլալու է, եւ առաջին երկու անգամները՝ հաւաքաբար՝ ոչ երբեք նուազ քան հինգ վանկ: Այս բոլորը երեւակայական են: Քննելով մեր եկեղեցական երգերուն ամենէն հինները, որոնք ոսկեգարու գործ կը համարուին, — ոմանք Ս. Սահակայ իսկ ընծայուած — կը տեսնենք թէ Գողթան երգերուն ձեւն ու չափերն ունին: Ինչ ալ եղած ըլլայ մեր գրական նախնեաց վրայ օտար գրականութեան ազդեցութիւնը, չէ կրցած դեռ՝ զանոնք հեթանոսական դարուց ազգային տաղաչափութեան հոգիէն օտարացնել: Գեռ անսեթեւեթ ու բնական գեղեցկութիւնը կը սիրեն:

Հ. Սահակեան շատ գիտական ու խորթ թափանց ուսումնասիրութեան մը նիւթ ընելով մեր հին շարականներուն տաղաչափութիւնը՝ հաստատած է թէ ազգային հարազատ տաղա-

չափութիւնը ամանակեալ տաղաչափութիւնն է: Սակայն եւ այնպէս ինքն ալ տակաւին անոնց տողերը քառանդամ կը կարծէ, եւ զանոնք անդամատելու փորձը կ'ընէ ըստ այնմ: Հակառակ իր բոլոր ճարտարութեան, կը վրիպի անոնց պատշաճեցնել այդ տարազը, ինչպէս կրնանք ակնբնու տեսնել այժմ իր անդամատած համարներէն զումանս ի մէջ բերելով, նախ, ըստ իւր բաժանմանցը, յետոյ ըստ իմ փաստաբանած երկանդամ բաժանման:

Խ-բ-ն-բ-դ-թ-ժ-է | է- -+ն-չ-է-ն | -բ-յ-յ-մ- - - -բ |
յ-յ-թ-ն-ե-ց- - - .

Հ-վ-է-+ բ-բ-է-ն | ը-ն-թ-ն-բ-ն-բ-ն | -թ-ն- - - -բ-թ-ն | -չ-
է-բ-ն-ն:

Ն-ն- - | ն-բ- -բ-+յ | է- Բ-է-ն-ն-ն-ն-ն | + -չ-ն-ն:

Ո-բ-թ-ն-+ -բ-թ-ն-ն | օ-բ-ն-ն-ն-ն-ն-ն | ղ-ն-ն-ն-ն-ն-ն | -բ-թ-ն-
ց- - - .

Ա-ն-բ- - - է-ն-ն | է-բ-ն-ն-ն-ն-ն-ն-ն | է- է-ն-ն-բ- - - -բ- | -յ- -թ-ն-
ց- - - .

Ո-չ- ղ-ն-ն-ն-ն-ն-ն | է-ն-ն-ն-ն-ն-ն | է- - - -բ-թ- -յ-բ-ն-ն | ք- -ն-ն-ն- - - .
է- | -բ- -բ- -ն-ն- - -ն-ն-յ-ն | ղ-ն-ն-ն-ն-ն | ն-ն-ն-ն-ն-ն-ն-ն-ն-ն-
ն-ն-ն-ն:

Այս տողին մէջ կը սկսի աչքի զարնել քառանդամի հայեցողութեան սխալը, զի Հ. Սահակեան բռնադատուած է « եւ » շաղկապը անդամ մը համարիլ, ինչ որ բացարձակօրէն արգելուած է ո եւ է բառի համար որ շեշտ չունի:

Քանի մը ուրիշ տողեր, ըստ նոյն հեղինակի —

Արժ-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Բ-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ն-ն-ն-ն-ն-ն
 Ը-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ը-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ը-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ը-ն-ն-ն-ն-ն-ն
 Ո-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ո-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ո-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ո-ն-ն-ն-ն-ն-ն
 Ս-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ս-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ս-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Ս-ն-ն-ն-ն-ն-ն
 Զ-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Զ-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Զ-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Զ-ն-ն-ն-ն-ն-ն
 Է-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Է-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Է-ն-ն-ն-ն-ն-ն | Է-ն-ն-ն-ն-ն-ն

Առաջին տողին մէջ ստիպուած է ՚՝ զիւր, ը անդամ մը նկատել. չորրորդ տողին մէջ “նենդու թեան նշան, ը ստիպուած է երկու անդամ ներու վերածել. Հինգերորդ տողին մէջ “մերկացաւ յինքենէ, ը բառախումբը երկուքի բաժներ է “մերկացաւ | յինքենէ | ը եւ այսպէս անշեշտ “յինքենէ ը ին շեշտ մը տալ ստիպուած է. մինչ յաջորդ տողին մէջ “արկաւ զիւրեաւ, ը մէկ անգամ ըրած է, ՚՝ զիւրեաւ ը ին զլանալով շեշտը զոր անոր հաւասարն եղող “յինքենէ ը ին շնորհած էր:

Հ. Սահակեան կը կարծէ թէ “հայ եկեղեցական բանաստեղծութեանց գեղեցկագոյն ին, “Անձինք Նուիրեալք ը ին տանց առաջին երեք տողերը երեք ամանակով կամ անդամով են, վերջին տողը՝ երկու անդամով: Սակայն ինչ որ իրրեւ երկու անգամ յօրինուած է, չի կրնար երեք անգամի բաժնուիլ առանց բռնաբարումի, եւ Հ. Սահակեան ստիպուած է շատ տեղ այդ բռնաբարումն ի գործ դնել: Նախ պիտի դնեմ անգամաստեղծեան զիւր կերպը, յետոյ՝ զիմը:

Ըստ Հ. Սահակեանի —

Անձինք | Նորիցեւոյ | յորոյն Քրիստոսն
 Երկնորդ | Նորիցեւոյ | Եւ ինչպէս ի Տաւրոսն
 Ի յորոշման յեր | Բարձրացեալ | Կեն
 Սոյր Սինն | Կորեբոսն ի յորոշման :

Արժան է հարցնել թէ, քանի որ ամեն
 ամանակ կամ անդամ խօսքի որոշ մաս մը կը
 կազմէ եւ իրմէ վերջ պզտիկ դադար մը կ'են-
 թադրէ, ինչ պատշաճութիւն, ինչ բնական
 պէտք կայ ածականին ու իր գոյականին միջեւ
 դադար մը դնել, եւ ըսել «անձինք | նուի-
 րեալք», կամ «երկնաւոր | նահատակք»
 Եւ անմիջապէս յետոյ ինչո՞ւ «կուսանք իմաս-
 տունք», ը մէկ անդամ համարիլ: Ինչո՞ւ ըսենք
 «տօնէ | մայր Սինն |», փոխանակ ըսելու
 «տօնէ մայր Սինն»: Ահա թէ ինչպէս, ըստ իս,
 պէտք է բաժնել այդ համարին իւրաքանչիւր
 տողը երկու անգամի.

Անձինք | Նորիցեւոյ | յորոյն Քրիստոսն,
 Երկնորդ Նորիցեւոյ | Եւ ինչպէս ի Տաւրոսն.
 Ի յորոշման յեր | Բարձրացեալ
 Տօնէ մայր Սինն | Կորեբոսն ի յորոշման :

Երկրորդ տունը՝ ըստ Հ. Սահակեանի .

Բարձրութեամբ | Երկնորդ | Եւն շէրիքը .
 Քրիստոսն Նորիցեւոյ | Բարձրացայ | Եւ Քրիստոսն .
 Ողբիցեւոյ Բարձրութեամբ | Եւ որով
 անորոք
 Ընթացեալ | Անորոշման :

'Աոյն տունը՝ ըստ իմ տեսութեան.

Բ--բ-- + Էրկն--որ + | 156 շէրկէր .
 Բ--նշէ հոգ աւո-յնց | Բ--բեց-յո + Է Բրի-որ . . .
 Աղջն-լէզ Բ--ն--որ + | Է- շն : Բրի-թե-ն ,
 Է- որ-լէ + աւ-որ-որ + | շն-յե-լէ Ա-որ-ն-ն-յ :

Տուն մը եւս՝ ըստ Հ. Սահակեանի.

Է | շրթոց--մե | Է- Է քէր + ա շն-ն ,
 Խ-բրթոց Է- Բանից | հրեւր-ից Է- Տարթի-ն .
 Բ--նշէ Էնն Ա-որ-ն-ն | -մե-զօր շր-թե-մի | Է--
 շն-նե-լ
 Տե-նէր | շն-նրէ- Է- -ն-ն-ն :

Առաջին տողին մէջ « է » եական բայը առանձին անդամ մը կարծուած է, եւ սակայն անիկա շեշտ չ'առնեցրեւ չէ կարող ուրեմն ինքնին անդամ մը կազմել: Ինչո՞ւ « խորհրդոց եւ բանից .ը մէկ բառախումբ եւ մէկ անդամ նկատուած է, իսկ « Տրեշտակաց եւ մարդկան .ը , յարեւման բառախումբ մը, երկու անդամ համարուած: Այդ տողերն ալ պէտք է անդամատել ընկան կերպով, սապէս.

Է շրթոց--մե | Է- Է քէր + ա շն-ն ,
 Խ-բրթոց Է- Բանից | հրեւր-ից Է- Տարթի-ն .
 Բ--նշէ Էնն Ա-որ-ն-ն | -մե-զօր շր-թե-մի
 Խան-րնե-լ տե-նէր | շն-նրէ- Է- -ն-ն-ն :

1 Հայր Սահակեան գրեւել տուած է թէ «Երաժշտական հանգիստը որ-լէ աւ-որ-որ կը զատե յախորդներէն : Ասիկա ի նպատակ է իմ տեսութեան : Սակայն Հայրը կ'աւելցնէ թէ այդ որոջք անարատքը «տաղաչափօրէն կը միանայ անոնց հետ, ինչպէս թուարկութիւնը կը պահանջէ » Բազմ. Յունիս 1907, էջ 252, Ծան. 2 :

Այսպէս երբ քառանդամ (ինչպէս եւ եռանդամ) տողերու վարկածը կը հերքուի, ինքնին աներեւոյթ կ'ըլլան նաեւ այն բոլոր մանր կանոնները եւ բացառութիւնները որոց համեմատ անգամոց վանկերուն թիւերը կ'որոշուէին եւ կը տարբերէին:

Երբ վայրկեան մը նկատենք հոգեբանական վիճակը մեր գրական նախահարց իբրեւ խանդավառեալ եւ լուրջ լուսաւորիչներու, անկարելի պիտի գտնենք երեւակայել որ անոնք նստին ոտանաւորներ կարկատեն մատներու վրայ համրելով վանկերը եւ բաժնելով տողերը չորս անդամներու, եւ ատիկա ընելու համար իրարմէ անշատեն քերականական ամենասերտ կապակցութիւն ունեցող բառերը, կամ այգպիսի կապակցութիւն չունեցողները բռնի միացնեն մեկ անդամի մէջ, եւ շեշտ չունեցող բառերուն շեշտ հարկադրեն, փոխանակ ազատահոս ընթացք մը տալու իրենց զգացմանց յորձնեռանդն արտազեղումներուն:

Միւս կողմէն՝ Ակնայ երգերը անգրագէտ արանց եւ կանանց անգիր արտադրութիւնք են, այսինքն անանկ հեղինակներու որոնք տաղաչափութեան կանոններուն եւ ճշդութեանց վրայ գաղափար իսկ ունեցած չեն, եւ որոնք լսած անգամ չեն ոտքերու եւ անդամներու վրայ. Անոնք ալ մեր հեթանոս Գողթնցւոց բնաստեղծներուն պէս ազատօրէն յօրինած են իրենց քերթուածները, բայց եթէ անոնց ինչպէս եւ ասոնց տողերուն կը պակսի տաղաչափական

Ճշդութիւնը քանակի տեսակէտէ, բանաստեղծական ոգին եւ արտայայտութիւնը անզուգական գեղեցկութիւն մ'ունին: Արդարացող անմիջապէս կը զգայ թէ անոնց մէջ արուեստ մը կայ որ կաշկանդումները կ'անգիտէ բայց եւ այնպէս կը յաջողի պարզ գեղեցկութիւններ հրաշակերտել բանաստեղծօրէն:

76. Այս քննասիրութեան մէջ բարդատութեան շարժանիչ առած եմ ֆողթան երգերը, եւ անոնց հետ Ակնայ երգերուն նմանութիւնը նախ ուշադրութեանս առարկայ եղած է. եւ վերջապէս դիտած եմ թէ մեր հնագոյն շարականներուն քերթողական արուեստն ալ այդ երկուքին հետ նոյն է, միայն սա տարբերութեամբ որ, շարականքն, իբրեւ գրաւոր արտագրութիւն, աւելի յարգարուն եւ խնամուած ձեւ ունին:

Իբրեւ եզրակացութիւն այս ամեն դիտողութեանց՝ հարցնենք թէ ի՞նչ է հայ տաղաչափութեան բնորոշ հանգամանքը: Չեւին նայելով՝ երկանդամ տողն է. սկզբունքին նայելով՝ բնականութիւնն ու պարզութիւնը: Հայ բանաստեղծը պէտք է ընդգրկէ այսուհետեւ այս հայկական բնիկ տաղաչափութիւնը: Մեր լեզուին բառերուն երկարութիւնը տուեալ ըլլալով՝ անկարելի է, եւ ամենեւին հարկ չէ տքնիլ, քառանդամ կամ նոյն իսկ եռանդամ տողեր յօրինել առանց պարզ եւ շնորհագեղ խաղացքին վնասելու: Ամենէն հոյակապ տողերը յօրինուած են եւ պիտի կրնան դարձեալ յօրին-

նուիլ երկանդամ, զի հեշտ ու պարզ կ'ըլլայ տողը երկու անդամի կամ մասի բաժնել քերականական կապակցութիւններն յարգելով եւ հստորական շեշտին համակերպելով:

Հայկական տաղաչափութեան սկզբունքին բոլորովին համաձայն է տողերն երկայն կամ կարճ, անդամներն խոշոր կամ մանր յօրինել ըստ նիւթոյն պահանջմանց: Արեւան տողերը բաժնուած ըլլալ երկու հաւասար անդամներու. 5—5. 6—6. 7—7. 8—8. կամ 3—5. 4—6. 5—6. 5—7. 7—8 եւ այլն: Հայ բանաստեղծը ունենալով այսքան ազատութիւն, կարող է անգիր քերթուածոց վրայ պատիկ առաւելութիւն մը տալ իր տողերուն եթէ զանոնք յերկուքէ այնպէս որ անդամոց վանկերը հաւասարաթիւ ըլլան եւ համապատասխանեն բոլոր տողերուն մէջ, առանց այս կամ այն տողին տալու անհամեմատ երկայնութիւն մը կամ անհամեմատ կարճութիւն մը, ինչպէս պատահած է Վահագնի երգին մէջ, եւ առանց տողին երկու անդամներուն վանկաթիւերը այնքան տարբեր ընելու տողէ տող, ինչպէս շատ յաճախ կը տեսնուի Ակնայ երգերուն մէջ (4—3, 2—5. 3—4. 3—5 եւ այլն):

Իսկ ամբողջ երգի մը տողերուն տալ կոհակաձեւ խաղորակ ընթացք մը, ինչպէս կ'ընեն Գողթան եւ Ակնայ երգերը շատ յաճախ, ատիկա կախում ունի բանաստեղծին ճարտարութենէն այնքան որքաննիւթին տեսակէն: Հ. Գաթրըճեան, Գողթան երգերուն նման տաղիր եւ

երգեր յօրինելու փորձն ընելու գժուարութեան վրայ խօսելով կ'ըսէ. «Սակայն տաղանդաւոր մէկն ասոնց չէ թէ մինակ յօրինման եղանակին հապա նաեւ բանաստեղծական ու բանասիրական հոգւոյն աղէկ մը թափանցելէն ետեւ՝ ունեցած պղտիկ հասուածներնուս ոճովը պշտի՛ երգ մը գրելու ըլլայ, յանդուպն փորձ մը չընելէն զատ՝ կարծենք որ գուցէ կրնայ հասարակաց հաճութեան ալ բանաւոր յոյս մ'ունենալ: Այս քննութեամբ ապացուցուած ըլլալով թէ այդ ոճին եւ ոգւոյն աւանդութիւնը մինչեւ այսօր պահպանուած է մեր ժողովուրդին մէջ, այսուհետեւ հայ բանաստեղծը կրնայ վստահ ձեռնարկել յայն զոր Ակնցի անգրագէտ քերթողները գիտցած են ընել այնքան հիանալիօրէն՝:

3 Ակնայ ժողովրդական երգերուն եղանակին վրայ բան մը չըսի, սակայն եւ այն մասին պիտի կրնար կոմիտաս վարդապետի պէս հեղինակութիւն մը շատ շահեկան դիտողութիւններ ընել: Պիտի շատանամ դիտել սաչափ, թէ եղանակներն ալ երկու կարգի կը բաժնուին, ինչպէս քերթուածները. — բուն հայկական, եւ թրքական: «Բարի լոյս, աղու մը, բարի լոյս»-ին եղանակը կարի բնական, անսեթ եւեթ եւ հրապուրիչ է, յայտնապէս հայացի եւ հին: «Անտունի»ներուն եղանակը, քաչ եւ մեղմ, նոյնպէս հայ է: Իսկ «Ալա կեօզէրի» եւ «Մնի», անուճով ճանչցուածները թրքական են կամ նոր, թէեւ կրնան հայերէ յօրինուած ըլլալ: «Մէնի», ի եղանակը, որ շատ բարձր նօթով կ'երգուի, վերջին աստիճան սրտայղչ է, զի պանդխտի կամ բաժանու մի մեղամաղձտութիւնը հզօրապէս կ'արտայայտէ: «Մէնի»-ին շորս տողերը (զի միշտ քառեակներ են անոնք) բաժնուած են, թրքերէն, 4—4—3: Հայկականը պէտք է ըլլայ երկու անգամ, 6—5: Հետեւեալ քառեակը զոր յօրինած եմ վերջերս, հայկական քառեակ մ'է, մէնի ի եղանակով երգուելու, եւ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը .

Գ.-----Ի-ն Բ-ըԲ-ն-ե-ր-ն Բ-ն-ն-ի-ր-ը Ե- Ե-ր-դ-ի
 և-յ-ե-ր-ի-ն Է-դ-ն-ն-ն :

77. Նախընթաց երեք Գլուխներուն մէջ ուսումնասիրեցինք օրինակները Ակնայ բարբառին ընտիր բառերուն, ասացուածոց եւ բանաստեղծութեանց. եւ այժմ, ինչ ինչ ընդհանուր դիտողութիւններ ընելու գալով, մեծագոյն ճշմարտութիւնը որ մեր ուշադրութիւնը կը գրաւէ՝ այն է թէ այս բարբառը ցարդ կարծուածէն շատ աւելի բան պահպանած ունի իր խորքին մէջ հին հայերէնի ազնուական եւ ընդարոյս յատկութիւններէն: Փոշին եւ կեղտը որ անոր խառնուած են փոթորկիներու եւ գլուխներու բերմամբ՝ ի բաց վտարելով կ'ունենանք ի ձեռին բազում օսկի ու մարգարիտ

Իրօք եղանակին շեշտերը եւ պնդութիւնն ու ուլտութիւնը կը համապատասխանեն խօսքին հետտորական շեշտին (6-5):

Ա՛հ, ա՛հ, գառն բաժանման | վայրկեանը հասա՛ն .
 «Մ'երթարո՞ք, ըսաւ ետրըս, | ճիտս փարեցաւ,
 — Մի՛ լար, ետրըս, մի՛ լար, | ես ետ պիտի գամ,
 ետ պիտի գամ անլո՛ւ, շո | . Անտուած ապաստան:

Թրքերէն մէնին, որուն եղանակով կ'երգուի վերի քառեակը. 4—4—3 անգամատուած է, եւ է հետեւեալը, իմաստով նման վերինին առաջին երկու տողերուն:

Վիտէր օլտըմ | թէտարիքիմ | կէօրիւլտիւ .
 «Վիթ մէ՞ն, տէյու: | ետր պոյնըմա | սարըլտը:
 — Չէօլ գուրպէթտէ | գըսմթիմիգ | կէօրիւլտիւ
 Վիտէն կէլիւր, | էօլէն կէլմզ | տեմիլէր:

անարատ եւ ոչ սակաւ արծաթ բնիկ հայկական:

Այս հաւաստումը մեզի նոր վկայութիւն մ'է թէ է դարու մեր գրական նախնեաց կիրարկած ոսկեղինիկ հայերէնը ուրիշ բան չէր բայց եթէ այն դարուն խօսուած լաւագոյն հայերէնը՝ աւելի ողորկուած եւ ինամուած ձեւի տակ: Գասական այդ հին հայերէնին հիմնական յատկութիւններուն գծերն ու հետքերը ցայսօր խօսուող Ակնայ բարբառին մէջ կարելի է մատնանիշ ընել աւելի կամ նուազ ճշգրտօրէն: Հայ ժողովուրդը կարի սակաւ բան միայն կրնայ առած իւրացուցած ըլլալ գրքերէն ու գրագետներէն, հետեւապէս ինչ որ կը գտնենք ընտիր անոր բարբառին մէջ՝ ժառանգուած է նախագրական գրքերէն: Ակնայ բանաստեղծութեան արուեստն ալ, ինչպէս տեսնուեցաւ, Գողթան հին արուեստին հետ նոյն է. ժողովուրդը այդ արուեստը գրքերը չէ սորված, այլ հեթանոսական դարուց արուեստին աւանդութիւնն է զոր պահպանած է դարէ է դար: Ուրեմն լեզուին բազմադարեան հոլովոյթը շատ բաներ փոփոխած ըլլալով հանդերձ՝ չէ խաթարած անոր իսկական նկարագիրը: Ու այս իրողութիւնը կ'առաջնորդէ զմեզ պատկառուօրէն ուշադրութեամբ նախանձաւոր ըլլալու որպէս զի արդի հայերէնին կերպարանը օտարօտ գծերով չայլանդակի:

Արդի հայերէնը կատարելագործելու համար գաւառական բարբառներէն պարտ է քա-

ղել կրկնակի օգուտ — բառագիտական եւ
համաձայնական:

Նախ բառագիտականը նկատի առնենք:

78. Գիտուն եւ մանրախնամ քննու-
թեան մաղէն պէտք է անցունել գաւառական
բարբառներու բոլոր բառամթերքը եւ առնել
նոր հայերէնին մէջ որդեգրել ինչ որ ընտիր
եւ պիտանի է:

(Ա.) Կան գաւառական կարգ մը բառեր
որք բոյսերու, գործիքներու, արհեստական
իրերու անուններ ըլլալով՝ լեզուին անմերժելի
տարրերէն են. անոնց ընտրութեան մասին (սօսք
եւ վէճ չի կրնար ըլլալ, բայց միայն այն բա-
ցառիկ պարագայից տակ ուր միեւնոյն իրը
այլեւայլ անուններով կոչուած ըլլայ այլեւայլ
բարբառներու մէջ: Անշուշտ հարկ է, ուր որ
տարտամութիւն կայ, ճշգրիտ բառին նշանակու-
թիւնը եւ անոր եւրոպական համապատասխանը
ցոյց տալ: Այս կարգի բառերու օրինակ են
հնէլ, գորդիլ, յղիլ, որիլ, նղիլ, որորհ, ճ-
հորհ, հնիլ, որդի, քեղք, երեմիլ, իւրիլ,
իլիլ, ճիլ, հորիլ, հու, նիլ, պորիլ, գլիլ, որ-
իլ, հիլիլ, գլիլ, իլիլ, բիլիլ, եւայլն:

Բազմաթիւ են նաեւ այն բառերը մեր
գաւառականներուն մէջ որք ծանօթ արմատ-
ներէ յօրինուած ըլլալով լեզուին օրէնքներուն
համաձայն եղանակաւ, առանց վարանումի ըն-
դունելի են արդի հայերէնին մէջ. զ. օ.
հիլիլ, որիլիլ, իլիլ, որիլիլ, հիլիլ, հիլ-
իլիլ, իլիլիլ, իլիլիլ, հիլիլիլ, իլիլիլ,

կ'ըլլայ գոհացուցիչ, հեշտ, երջանիկ, կամ աղքատիկ, դժուար, ապերջանիկ: "Աեամ" (ապրիմ) բային արմատէն է, ինչպէս որ "կացութիւն" (situation) և "կենամ" ի արմատէն:

79. (Բ.) Կարգ մը գաւառական բառեր ալ կան որոնց արմատը հարազատ հայերէն է, սակայն ծանօթ արմատի մը անծանօթ մէկ լծորդն է, մեզի անընտել ընկերքը, կամ թէ ածանցման կամ բարդման ձեւը նորօրինակ, անակնկալ բան մը ունի, եւ ուստի հարկ է այսպիսիներուն երեսին քննական ուշադրութեամբ նայիլ՝ անոնց հարազատութիւնը ճանչնալու համար: Շատ մը օրինակներու մէջ բառը սղում, ամփոփում, պէսպէս եղանակաւորութեան կրած ըլլալով՝ անծանօթ կերպարան մը, օտարոտի երեւոյթ մը, կամ շարաշար ազաւաղեալ եւ խոտելի ձեւ մը կը թուի ներկայացնել, սակայն խորագնին քննութիւն մը կը յաջողի ցոյց տալ թէ բառը, ի հեծուկս այդ երեւոյթին, կը մնայ օրինաւոր հոլովոյթի սահմաններուն մէջ, կատարելապէս համեմատելի ըլլալով ուրիշ ընկալեալ օրինակներու հետ: Գիտենք քանի մը օրինակներ:

Շու եւ շո՛ միեւնոյն արմատի երկու զանազանակբ են. շոգ-ը տաքութեան, շող-ը փայլման մտօք յաւէտ գործածուելով: Ակնայ շո՛-շո՛-ամ կրկնաւորին մէջ փայլումի տեսակէտը նորէն կ'երեւնայ եւ ցոյց կու տայ անոր կազմին խոր հնութիւնը: Իսկ գրաբարին շու-ալ ձեւը մեր գաւառականին մէջ կ'երեւնայ շու-ալ ձեւով:

եւ « ասդին անդին շարժիլ », « ծածանիլ », « աս-
տանիլ » նշանակութեամբ:

Գրաբարին ս-ս-կալ-ը որ կարծեմ սկզբնա-
պէս սոչսկալ եղած ըլլալու է, այս գաւառակա-
նին մէջ կ'երեւնայ սըս-ուալ ձեւին տակ, --ի
տեղ շկարճ ձայնաւորը բռնած ըլլալով: Զսպ-ել
բային սկզբնատառ շ-ի տեղ = լծորգը մտած է
սսպուկ ածականին մէջ: (Իրօք =ելմ-ել-ն ալ
այս գաւառականին մէջ շիմ-ել-ի փոխուած է:)
Զ-արմ եւ --երմ ալ կը վկայեն թէ = եւ շ
կրնան իրարու տեղ անցնելով նոր երանգով
արմատ մը յառաջ բերել:

Ակնցւոց ---ալ բայը որ ծածանիլ, շար-
ժիլ (մսերուն) կը նշանակէ, բայց նուրբ եւ փա-
փուկ տեսակէն, ուրիշ բառ չէ բայց եթէ սար-
ս-իլ եւ սո(ր)ս-կալ ձեւերուն ուրիշ մէկ ընկերը,
եւ օրինաւոր մէկ եղանակաւորումը:

Փերի անալ բայը (տեղէն չի փերկանար)
որ կը նշանակէ †բթիլ, զատուիլ, բաժնուիլ
(քիչ կամ շատ դիմադրութենէ վերջը,) է
†բիմ բային ուրիշ մէկ ձեւը, եւ աւելի հին
ձեւը, զի է ձայնաւորը կը պահէ դեռ, մինչ
†բի-եմ-ը կորսնցուցած է զայն: Այլով բանիւ,
գրաբար †բի-իմ-ը աղաւաղեալն է Ակնայ բար-
բառին մէջ պահպանուած †բի-անամ ձեւին: —
Ասոր երկու ուրիշ եղանակաւորումներն են ծա-
նօթ երկու արմատներ — †բիւն ե †բիւն, որ կտոր,
մաս, պատառ կը նշանակեն, իրր թէ ամբողջէ
մը փրթած, կամ ամբողջի մը այլ եւ այլ (հա-
ւասար) մասերէն մէկը: Փե-եի-(եմ) †բի-ի ընդ-

Թեամբ կրնան ճանչցուիլ իբրեւ աղուոր եւ օրինաւոր: Տեսնենք քանի մը օրինակ:

2ԱՆ2 = պտղոց չուտուելու մասերը, (կեղեւ, կորիզ, մաշկ) որոնք քամոցէն «չեն անցնիր»:

2ԻՐ = չորցած պտուղ ուէ տեսակէ: Ահնայ բարբառով կ'ըսուի «պարկուկչոր», «սալորչոր», «խնձորչոր», եւայլն, որոնց ամենուն տեղ Մեծ Հայք ընդհանուր չոր բառը «չիր» եղանակաւորեալ ձեւով կը գործածեն:

ԿԻՏՈՒՐ = մարախ. այսինքն ցորեն, գարի, կանաչեղէն, բոյս «կտրող»: Պատուական բնիկ հայերէն մը, մինչ «մարախ»ը փոխառեալ է:

ԽՈՒԾԻԿ = պէպէք մանկանց. poupée, doll: Ահնայք «տիկին» կը կոչեն զայն. իսկ բարանները կը յիշեն «պաճուճապատանք» գրաբարբառը, որուն հնգամանկ խոշորութիւնը երբեք չպիտի թոյլ տայ մանուկներու աշխարհը մուտ գտնել: Մեծ Հայոց «խոճիկ»ը սքանչելի հայերէն է, զի «խուռն», «խոնեմ», «կոեմ», բառերուն արմատէն շինուած է եւ կը նշանակէ խոտով կամ ուրիշ նիւթով խճողուած, լեցուած, կոռուած եւ մարդու կամ անասունի ձեւ տրուած խաղալիկը: Խոճիկը կուռք (կոածոյ) բառին լծորդ մ'է, եւ կրնայ ուղղագրուիլ ԿՈՒԾԻԿ:

ՄԱԺԵԼ = ձեռքով շոյել, շփել: Յայտնապէս *մարժել հնագոյն ձեւէ մըն է ելած՝ ՚ տառին թօթափմամբ: «Շարժ» էն նմանապէս ելած է «ժաժ» (Ա.): Մաժելը ֆրանսերէն massage, masser բառին հնչումն եւ նշանա-

կութիւնը միանգամայն ունի, այնպէս որ կրնար կարծուիլ թէ ֆուանսերէնը հայերէնէ փոխառեալ ըլլար. երկու բառերուն համանմանութիւնը բոլորովին դիպուածական համարելով հանդերձ՝ կ'ախորժինք նմանութենէն եւ ուրախ ենք որ գաւառականը նոր հայերէնին կը հայթայթէ ընտիր գիտական բառ մը. *մ-թ-լ* = *masser*; *մ-թ-ւ-+* = *massage*; *մ-թ-ւ* = *masseur*; *մ-թ-բ-թ-թ-թ-թ-թ-թ-թ* = *massothérapie*.

ՓԱԹ = պատիկ, անգամ, հեղ, (տճ. ք-թ:) Կ'ըսուի, զ. օ., «հինգ փաթ գացի եկայ», Ասիկա մեր դասական «պատիկ»ին վրայ լըս կը սփռէ: «Պատել», «պատատել», եւ «փաթաթել», նոյն արմատի տարբեր ձեւեր են: Ուրեմն պիտի կրնանք արդի հայերէնով ըսել, զ. օ. — «երեք փաթ թուղթ դիր վրան.» «չորս փաթ օձէ.» «մանուկին կուրծքը բամպակով պատեցէք երկու փաթ.» եւ այլն:

ԼՈՐՏՈՒ կամ լորտնուկ = խեղճ: Զարմանալի կազմով այս բառը անձանաչելի երեւոյթ մ'է առած — սկզբնատառին յապաւումովը. պէտք է ուղղագրել «լ-ր-տ-ն-կ» կամ «լ-ր-տ-ւ-ն», զի «լոր», եւ «տուն» արմատներէն բարդուած է, գործ հանձարեղ երեւակայութեան:

Բալուցուց «ՉՍՓԱՐ»ը, որ ցանկ, ցանկապատ կը նշանակէ, ոսկի բառ մ'է, «չափ» արմատէն, եւ կազմով նման է «կոպար», համանիշին: Նոյն գաւառականն ունի ՏԻ-ՄՈՐՄ (տոմաթէս) բառը, որ տի-կիճի նման ազնուատոհմ հայերէն է: Իսկ ՓԱՌ միավանկը, ցոլք նշանա-

կուրծքին) գրաբար « դոր » եւ « կօփ » բնաձայն-
 ներուն նման են: Թռչել-ը թնդամ-ի լծորդ է:
 « Միղձ »-ը տիղմ-ի ուրիշ մէկ ձեւը: ԿՈՌԻՒԻԼ,
 որ է պատի մը ծուրը շէնքին ծանրութեանը
 ներքեւ եւ ուր կամ ուռ մը ցոյց տալ, կրնայ
 « կոր » (ծուռ) արմատէն ըլլալ, կամ « կօխու-
 ուի » ձեւէ մը խտացած ըլլալ: ՏՌԻՒԻԼ-ը ա-
 նասունին բեռան տակ կքիլ եւ իյնալն է, եւ
 նման է նախորդ բառին: ՏՌԻՒԻԿ է ան տղան որ
 խաղի մէջ դժուարութենէ դիւրաւ կ'ընկճի:
 ՆՆՆԻԿ, որ կը նշանակէ շնչին իր մը, դոյզն
 պէտք մը, (մէկ նննիկէն ետ չի մնար), կրնայ
 գրաբարի « նանիր »-էն ըլլալ (նանրիկ.) կամ
 անոր « նան » արմատէն: ԳԼԹԻԿ, որ խոշոր տե-
 սակ մը թուփի ածականն է (Գլթիկ թուփ),
 կրնայ գլ-ուիս բառին նմանութեամբ կոչուած
 ըլլալ: Բուսլ-ը, դեռ խօսիլ չկրցող մանիկնե-
 րուն երգի նման ձայն արձակելը, իբր ինքն
 իրեն խօսելու առաջին փորձը, աղանիներու
 նմանօրինակ ձայնէն առնուած է: ՄԹԸՌԻԿ, որ
 է դիւրազգայ, ընդմտատար, շուտով ցաւող եւ
 տխրող, Սասնոյ բարբառին ծանօթ մտ- (կզակ)
 արմատէն է: Իրօք Սասունցիք մտնել կը կոչեն
 վշտանալ, ընդ միտ տանիլ, ցաւիլը: Ուրեմն
 մտնել-ը Ակնայ տեղական ստեղծագործում մը
 չէ, այլ կազմուած է արմատէ մը զոր Ակնցիք
 չեն ճանչնար: « Մթուիկ » է այն որ դիւրաւ
 « չէ՛հրէն կը կատէ, » մտութ կ'ընէ: ԽՁԻԿ ԲՁԻԿ
 զոյգը նուրբ բացատրութիւն մը կ'ընծայէ, զի
 ընկերային տեսակէտով մեծարանքի անարժան

Համարուողին կ'ըսուի. « մենք խզիկն ու բզիկն էինք որ գոնէ սուրճ մը չբերին: »

ՔԹՆԻԿ = ամենափոքր իր, մասն, պատան: « քթնիկ չեմ ի տար անոր: » նաեւ « քինթ », « քնթոտ », բառերէն որ կտաւեղէններու վրայ փոքր անհարթութիւն, դուրս ցցուած գոյզն գնտիկներ ցոյց կու տան, (եւ այս « քթնիկ » ն անոնց հետ կապակցութիւն ունի հաւանօրէն), յայտնի է բառին հայկազան պատուականութիւնը. անգլիերէն համանիշն է speck.

ՓՍՏԵԼ = ձեռքէն սահիլ իյնալ, իբր փախչիլ կամ խոյս տալ: Ձեռքին մէջ բռնելու առարկայից վերաբերութեամբ միայն կ'ըսուի. ասիսէ մը, բաժակ մը ձեռքէն կը փստէ: ՓՍՏՈՒԿ ածականը թելի համար կը գործածուի, եւ կը նշանակէ թէ գործածելու ատեն իսկ կար կարողին ձեռքին մէջ կը կտրի, դիմացկուն չէ: ՄՌԹԵԼ եւ ՔՌԹԵԼ հոմանիշ են եւ կը նշանակեն խոշոր եւ անփոյթ կերպով կար կարել:

ԼՓԸՌՑՆԵԼ = չափազանց արագ եւ անհասկանալի կերպով խօսիլ կամ կարգալ:

ՇՓԸՌՑՆԵԼ = անձրեւ գալ մեծ եւ աղմկալից սաստկութեամբ: « Շփռտուք » ն է տարափը:

Ակնայ բարբառին վերոյիշեալ բնաձայնական բառերուն նման օրինակներ շատ կան ուրիշ բարբառներու մէջ ալ: Սասուն, Մուշ, Վան՝ երախան ճիժ կ'անուանեն. ճիժ Պիժ կը նշանակէ մանկտի, այսինքն լացող, ձայն հանողներ: ՎԺԱԼ = մանուկներու ճզելը: Հողէ

նեղ փողով փարչը զոր Ակնցիք շիշ կը կոչեն,
Մշեցիք ԲՂԲՂԻՎ կ'անուանեն, ինչ որ աւելի
հայկական է: Այնթապի մէջ ամեն լեզուով
խոսիչ կ'անուանեն փայտէ ոտնամանը. Մոկաց
հայ լեռնականք ալ իրենց կօշիկը, որուն ներ-
քելը գամով պատած է, ՔԱՊ-ՔԱՊ կը կոչեն:

Ակնայ բարբառին կասկածելի եւ քննու-
թեան կարօտ բառերուն կարգէն են ք--լտի,
անդրտի, չ--լ անել, չանչ--լ ըլլալ, չ--բ, բեբ,
ք--բ, քեբ, իեիեիտ--լ, ք--իեի:

Սասնոյ բարբառին ք--ճ-ը, որ է կարճ
գուրպա, կրնայ քրդերէն կամ պարսկերէն
ըլլալ (սէր-իշ. փա-դ--ճ): ճ--դ = դիակ,
չ--ի = ապտակ, նոյնպէս կասկածելի կեր-
պարան կը ներկայացնեն:

81. Արդի հայերէնը աւելորդ համանիշ-
ներով ծանրաբեռնելուն պատակաւ չէ որ գա-
ւառական բառեր պիտի մուծանենք հոն. ամեն
նորընկալ կամ նորագիւտ տարր պարտի իրա-
կան ոյժ եւ շնորհ մը բերել: Կան գաւառական
ենթաձեւեր որք հայ են եւ ուղիղ, բայց չնք
կրնար զանոնք դնել ի տեղի կամ առնթեր
հանրածանօթ դասական ձեւերուն, զ. օ ք--ան,
մանի կամ միի, դչ--լ, ի--իտի, փոխանակ ըսելու
ի--դոց, մանտի, դչն--լ, ի--չի:

Աչքի կոպերն եզերող մազերը դասական
հայերէնը արտե--ն--ն+ կը ճանչնայ. Ակնայ բար-
բառը կը կօչէ զայն ի--իտի, որ շատ գործածա-
կան է արդի հայերէնի մէջ. կարճ եւ աղուոր
ու պարզ է: Մեծ Հայք կը կօչեն զայն ի--բ-

Բ-ի (Վան), Բ-ի (Սասուն), Բ-ի (Բասեն), որոնք աւելորդ ձեւեր են եւ անընդունելի:

Ահնայ գաւառականն ունի շէ (չնիք՝ այլ գաւառականի մէջ), որ արդի հայերէնի մէջ մուտ չէ գտած եւ ոչ ալ արժանի է մուտ գտնելու իւր այդ ձեւով: Իր սկզբնական ձեւը անշուշտ «ձայնաւորը կը պարունակէր — *շոլ-որ-ի (լւ. collumը վկայ), վերջէն եղած ըլլալու է *շոլ-լի, (բ-էն լ-իւնի փոխուած. տես 10). եւ վերջապէս այժմու «շլի» ձեւին յանգած: ՃԻՏ-ը բնիկ հայէ, բայց քիչ կը գործածուի: Պարսկերէն (որուն պարսկերէն արմատը կը պատասխանէ շ-ու-որ-ի-ին) եւ վերջ, երկու գասականները արդի հայերէնի մէջ սովորական դարձած ըլլալով՝ «շլի», եւ «ճիտ»-ը աներեւոյթ ըլլալու կը միտին:

Գասականէն ունինք շր-ի, եւ գաւառականէն պարսկերէն, երկուքն ալ յոգնականաձեւ: Բան մը կը շահինք Սասնոյ ՊՌՈՒԿ-ը եւս որդեգրելով: Սասունցիք կ'ըսեն վերին պարսկերէն (lèvre supérieure) եւ ներքին պարսկերէն (lèvre inférieure) որք գիտական ճշգրիտ բացատրութիւններուն կը համապատասխանեն:

Կը գտնուին նաեւ բառեր որք թէեւ բնիկ հայ կազմ ունին եւ պարզ են, սակայն չենք կրնար հայերէն լեզուին, հինին ու նորին, ընտելու սովորական բառերուն տեղ դնել: Չենք կրնար պարսկերէն (բաղնիք), քանար (բանտ), լուսն (բերան), անունները ընթացիկ գործածութեան բերել. այս կամ այն գաւառի մէջ նորակերտուած բարդերու երեւոյթն ունին ատոնք, եւ

չենք կրնար ընդունիլ սկզբամբ որ լեզուին հին եւ բնիկ բառերուն տեղ նորանոր, թէ եւ ըլլային այլապէս անըստգիւտ, բառեր յօրինուին ու գործածուին: Լեզուին պարսկան մոտիկնը պահպանել պարտինք որքան կարող ենք: Անոր հիմնական բառերուն հետ պատկառանքով վարուելու ենք: Չենք կրնար «բերան», ի տեղ «լողտուն», ըսել, կամ «կարմիր», ի տեղ հնարել «ջերկուն», բայց կրնանք «փափկակեր», ի տեղ «ոսկեփորիկ», ըսել, եւ կամ ազատ զգալ զմեզ թէ «կարգալոյժ», եւ թէ «կարգընկէց», ըսելու:

82. Գաւառաբարբառ մը ոչ միայն ընտիր անհատական բառեր կրնայ հայթայթել մեզի այլ եւ լեզուական լաւ միտումներ, հին աւանդական նախասիրութիւններ ծանօթացնել, եւ զինքը յօրինող ու խօսող ցեղին հոգեկան յատկութիւններն արտափայլել: Այս տեսակէտով պահ մը քննենք Ակնայ բարբառը:

(Ա.) Ածանցական մասնիկներու տեղ յաճախ բառ մը կը դնէ, եւ բարդումի նախասիրեալ կերպեր ունի: «Արան», «անոց, մասնիկներով ածանցեալներու տեղ՝ տուն, յով բարդեալները իրեն աւելի ընտել են. զ. օր. հարսնէրուն, քարթարուն, քարթարուն կամ վարթարուն, (արարարուն, յիւրարուն) քան հարսնարան, քարթարան, քարթոց, (արարանոց, յիւրանոց կամ յիւրոց): Աւելի նաեւ մահարուն, եւ պիտի ըսէր ընկերոցարուն մանաւանդ քան ընթերցարան: Իսկ պղտիկ առարկաներ նշանակելու համար «արան, կամ «անոց», ի տեղ կը դնէ «ա-

ման, բառը. այսպէս ունի աշտան, քէտան, խնկան, կորան, շտան, որնանան:

Կը սիրէ նաեւ ընկեր, բառով կազմել այն բարդերը որոնք դասականին մէջ կամ հետեւողութեամբ յօրինուած են «կից», ով. զ. օ., խւշէի, գւշէի, իւշէի կ'ըսէ փոխանակ խւշից, գւշից, իւշից ըսելու. եւ պիտի սիրէր ըսել գւշէի, իւշէի, գւշից, իւշից, քան թէ գւշից, իւշից, գւշից, իւշից, իւշից, իւշից. (գիտել որ labourerին համապատասխանող հայերէնը «հերկել» է եւ ոչ թէ «աշխատիլ»):

83. (Բ.) Միւս կողմէն կը սիրէ կարճ բառերը, եւ պզտիկ մասնիկները: Մասնաւոր ուշադրութեան արժանի են արմատները որք Ակնայ գաւառականով կը ներկայանան մեզի մերթ իբրեւ նոր արմատ, մերթ իբրեւ ծանօթ արմատի մը հին բայց անծանօթ մնացած ընկերը. ինչպէս ԿԻՊ, ՑՈՒՐ, ՓԱԽ, ԲՈՒՂԽ, ՕԳ, ԽԻՊ, ՀԱՐ, ՔԻՍ (27):

Սքանչելի են նաեւ արմատներէն + մասնիկով շինուած կարճ բառերը: Յոգնակի շինող + ն է, բայց հոս գոյական կը յօրինէ աշտան, խնկան մասնիկներուն նշանակութիւնը աւելցնելով արմատին. զ. օ. ՀՈՒՐՔ (բորբոքումն.) ԵՌՔ (եռումն ըսելու տեղ.) ԱՌՔ (գնումն.) ՈՌՔ (յատակ,) ԽԱԶՔ (երկու, երեք կամ աւելի ճիւղերու բաժանումն բնոյ.) ԿԵՐՔ (փտութիւն.) ԿԱՊՔ (կապումն, իւլճ.) ՀԱԼՔ (հալումն ձեանց.) ՀԵՒՔ (asthme, հեւումն.) ՈԼՈՐՔ (ոլորումն,

սրունք.) ԲԱԺԻՆՔ (բաժանումն.) ԵՐԿԱՅՆՔ
(երկայնութիւն.) ԼԱՅՆՔ (լայնութիւն.) ԼԻՑՔ
(քար, հող եւ այլն լեցուելով կազմուած տեղ,
միջոց.) ՏԵՍՔ (երեւոյթ.) ԲՈՅԼՔ (եօթն աս-
տեղաց համաստեղութիւնը.) ԽԱՂՔ (խայտա-
ռակութիւն:) Ասոնց նման են դասական եւ գա-
ւառական բառերու ամբողջ հոյլ մը, ինչպէս
դէ՛տ, դէ՛ր, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ,
ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ,
ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ, ի՛նչ:

Այս բառերը նիւթական բան մը, կամ
անոր հետ կապակցեալ յատկութիւն մը ցոյց
կու տան, մէկ քանին սակայն վերջէն առած են
վերացական նշանակութիւն, ինչպէս խելք, միտք,
ձիրք, կիրք, փառք, պարտք, ցուցք, հնարք:

“Զօրքը դասական լեզուով կը նշանակէ
զինուորաց բանակ, իսկ Ակնայ բարբառով “զօ-
րութիւն”, որ աւելի նախնական առումն է բառին.
այսպէս կ’ըսուի — “ես անոր զօրքը տեսեր իմ”,
“զօրքը ցոյց տուաւ”, “ծառայ մեռնիմ (Սուր-
բին) զօրացը”:

84. (Գ.) Ակնայ գաւառականը կը սիրէ
բաղադրեալ բայեր գործածել (30): Ասոնց մէկ
մասը արդէն ընտելացած են արդի հայերէնին,
ինչպէս ի՛նչ-ի՛նչ ելլել, դ՛ուր հանել, հո՛ն ելլել, ի՛նչ
ելլել մո՛տի՛ն ընել, ի՛նչ-ի՛նչ ելլել, ի՛նչ-ի՛նչ ելլել:
Քանի մը հատ ալ գրաբարէն առնուած են, ինչպէս հո՛ն
դանել, զօր-վիճ ելլել, ի՛նչ-ի՛նչ ելլել, ի՛նչ-ի՛նչ
ելլել, ի՛նչ-ի՛նչ ելլել, ի՛նչ-ի՛նչ ելլել, ի՛նչ-ի՛նչ
ելլել, ի՛նչ-ի՛նչ ելլել, ի՛նչ-ի՛նչ ելլել (soute-

nir.) ոմանք կը համարձակին ըսել նաեւ ի մոյս
 պահել, ի մոյս դնել, յոչ ածել, եւ այլն:

Հատեր կը խորտչին այս վերջին ձեւերէն
 որք ի նախդիրն ունին, եւ ռուսահայ գրողներ
 կը միտին ըսել մինչեւ անգամ “գործ դնել”:
 Տաճկահայ գրողներէն շատերը, մանաւանդ մա-
 տաղ գրողները, որոնք աւելի կը սիրեն հայերէն
 լեզուն եւ բառերը նորէն շինել քան սորվիլ,
 անգաղար կը յերիւրեն երկարածիգ եւ միաձոյլ
 բայեր փոխան բաղադրեալ բայերուն, իբր թէ
 անջատ բառերէ կաղմուած բայը նախնական եւ
 բարբարիկ բան մը ունենար իրենց աչքին¹:
 Սակայն եւրոպական մեծագոյն լեզուներուն մէջ
 յոյժ ի պատուի են անոնք եւ յաճախեալ, զի
 սքանչելապէս կը ծառայեն բացատրութիւններուն
 պէսպիսութիւն եւ նուրբ երանգներ տալու:
 Անգլիերէն լեզուին բայերուն ճոխութիւնն ու
 նրբութիւններն այս հնարքով ձեռք բերուած
 են մեծ մասամբ. զ. օ.

To sit = նստիլ.

To sit up = պառկած տեղէն ելլել նստիլ:

To sit down = 1. կայնած տեղէն վար
 նստիլ. 2. գոհ ըլլալ. բաւ համարիլ. վար նստիլ:

To look = նայիլ.

1 Չ. օ. կ'ըսեն “գնտակահարել” (գնտակահար ընել.)
 “մատնանչել” (մատնանիչ ընել.) պարարտագօրնալ, աչ-
 խարհահոչակել, նոյնպէս եւ երկարածիգ ու անճահ գոյա-
 կաններ, ածականներ եւ այլն. զ. օ. փաստագրութիւն,
 եկեղեցականօրոյսութիւն, նկարագրասնանկ. մարմնամարզա-
 րան, փախուստախնդիր, սպաննագործ, խօսելախօս, որո-
 շագրականութիւն եւն:

To look for = *փնտռել*.

To look up = 1. *վեր նայիլ*: 2. *օրինակին հետեւիլ*: 3. *քննել, նորէն աչքէ անցնել*:

To look down = *արհամարհել*.

To look after = *հոգ տանիլ, աչքը վրան ըլլալ մէկուն (տղոցը)*:

Ֆռանսերէն լեզուն եւս վայելուչ եւ նուրբ բացատրութիւններու առատայորդ աղբիւր մ'ունի բաղադրեալ բայերուն մէջ, որոնք աւելի յաճախ նման են հայերէն ձեւերուն: Զ. օ. *venir en aide* = *յօգն գալ*: *Mener à fin* = *ի կատար ածել*: *Mettre en oeuvre* = *ի կիրարկանել, ի գործ ածել*: *Prendre pour savants* = *առ գիտունս ունել*: *Se porter à la débauche* = *բերել ի ցոփութիւն*: *Se mettre en colère* = *ի ցասումն գալ*: *Նուրբ բացատրութիւններ են որ այս կերպով կը յօրինուին* — *mettre la femme en sa tutelle*. — *Mettre la nature à la question*. — *Tenir l'imagination en bride* *եւայն, եւայն*:

Հայերէն լեզուն էական դիմագծերէն մէկն է այսպիսի բաղադրեալ բայերու առատութիւնը: Ակնայ գաւառականը հաւատարիմ մնացած է այս միտումին (30): Հատ դէպքի մէջ միակտուր բայը անգործածելի է, թէեւ հասկանալի, այլ միայն բաղադրեալ ձեւը. զ. օ. *Ակնցին չ'ըսեր ինձէլ, դէ՞տէլ, ի՞նչէլ, ո՞նչէլ, ի՞նչորո՞շէլ, որորոշէլ, հո՞ւնքէլ, այլ ՊԵՏ ԱՆԵԼ, ՅԵՐԵՐՆ ԼԸՆԵԼ, ՉԻՔ ԼԸՆԵԼ, ՄՏԻԿ ԱՆԵԼ, ԽԱՂՔ ԱՆԵԼ, ՍԻՐՏ ԴՆԵԼ, ՓԱԼԵ ԴՆԵԼ*:

Այն դէպքերուն մէջ ուր երկու ձեւերն ալ կը գտնուին, երանգի որոշ տարբերութիւն մ'ունին. զ. օ. չիւլ կը նշանակէ ուռէցքին փարատիւը, իսկ չիւլ չիւլ կը նշանակէ չքանալ: Կրթիւլ = ամանի մը գլխիվայր շրջիլն է, կրթ չիւլ = ի դերեւ ելլել, բարոյական մտօք կործանիլ: Հմբէրէլ լայն առում ունի, «տարի մ'ալ համբերէ.» իսկ «հոռուլ» կը նշանակէ չգանգատիլ երբ տրտնջելու պատճառ կայ: «Գռուլ» եւ «Գռիւլ» բողբոլին տարբեր առում ունին:

Գիտել պէտք է նաեւ թէ բաղադրեալ ձեւը ընդհանրապէս աւելի ուժեղ եւ աւելի նկարուն է քան պարզը. «գան հարկանել», «պար առնուլ», «կայանք մի տալ» աւելի են քան «գանել», «պարել», «որոշել»:

Գիտել նաեւ այս ոճաւոր բացատրութեանց փափկութիւնը, նրբութիւնը որ այլապէս չէր կրնար արտայայտուիլ: «Ի հաւանութիւն ածել» խօսքը կարծես թէ գործողութեան ծանրութիւնը, դժուարութիւնը, երկարութիւնը կը նկարէ, ինչ որ միաձոյլ «հաւանեցուցանել»-ը չի կրնար: Այսպէս անթիւ դէպքերու մէջ լեզուն իր կարելիութիւններն կ'իրականացնէ շնորհիւ այս բաղադրեալ ձեւերուն, զ. օ. «ածել զժողովուրդն ի գիտութիւն անցիցն անցելոց». «Ի սէր եւ ի համերաշխութիւն գալ», «բերել ի կամս ուրուք» ունին մասնաւոր շնորհք մը եւ ոյժ:

Ուրեմն մեր լեզուին ոգին եւ զօրութիւնը պահպանած կ'ըլլանք եթէ գաւառականին բոլոր բաղադրեալ բայերը մտցնենք արդի հայերէնին մէջ, եւ գրաբարէն ալ առնենք լիաբուռն այն բոլորը որ նախդիրներու խրթին գործածութիւն չի պահանջեր: Շատ վայելուչ եւ դիւրիմաց է ըսել "գալ ի կռիւ," "ածել զքեզ ի պայքար ընդդէմ բռնապետութեան," "հակառակորդ ցեղերն յեղբայրութիւն եկան հուսկ ուրեմն," "սահմանադրականք յաջողեցան զվեհապետն ածել իրենց ի կամս," կամ "ի համաձայնութիւն:" Սակայն չպիտի ըսենք "զահի հարկանել," "ընդ փոշի գալ," "ընդ գրով արկանել," "անկանել զբանիք" եւ այլ դժուարիմաց ձեւով բացատրութիւնները մեր դասականին:

84. (Դ.) Ակնայ գաւառականը կը յորդի փոխաբերական գործածութեամբ բառից: "Արեւ," ին, որ կենաց եւ բարեաց մեծ ու փառաւոր աղբիւրն է եւ բնութեան ամենէն հիանալի տեսիլը միանգամայն — ան որ զգեղեցիկն ու զբարին միանգամայն կը ներկայացնէ — մեր նախնիք ընծայած են կեանքի եւ բարօրութեան նշանակութիւնը եւ բազմաթիւ բացատրութիւններ յօրինած են "արեւ," բառով: Ահաւասիկ անոր փոխաբերական գործածութիւնները.

Էրէն-արէն-լինի = շատ ապրիս:

Բարին արէն-լինի = օրհնութիւն է:

Արեւ-շար-լինի-ն = երկար եւ երջանիկ կեանք:

“Արե-դ որ է-տ- Կրե-տ.” “Արե-տ-դ հ-տ-դ.”
 == Աղաչանքի ձեւ:

Ա-դ-տ-տ-ձ արե-տ-դ պ-հ-պ-ն == մաղ-
 թանք է:

Օր -'արե- չրե-տ- == վաղամեռիկ եղաւ:

Կ-ր-ճ-արե- == վաղամեռիկ:

Արե-դ հ-դ զ-նի՞ճ == անէծք է (մեռնիս):

Արե-տ-դ Կ-նի՞ճ == գգուանք է:

Ձ-նի՞դ արե-տ-ն Բ-դ Լ-նի՞ == ի սէր
 զաւակիդ:

ԼՈՅՍ բառը, որ արեւու գաղափարին կա-
 պուած է, ունի նմանօրինակ փոխարեքական
 առումներ, եւ յաճախ “ուրախութիւն” կը
 նշանակէ.

Աչ-դ Լ-ն. — Լ-ն-ձ Կ-նի՞ (պատասխան):

Լ-ն-ձ Կ-նի՞-ն Լ-ն չէ որ-ը — ծախքը կ'ըլ-
 լայ, բայց արդիւնք չի տեսնուիր:

Աչ-ն Լ-ն == գգուանք է:

Երգերուն մէջ ալ այս բացատրութիւն-
 ներուն կը հանդիպինք. — “բարով եկար,
 դուն բարի-արե- — ց-նի՞նի՞ մեր տանն ի
 վերեւ:”

Յիշենք թէ մեր ոսկեղինիկ գրաբարին մէջ
 ալ “արեւ” բառը ճիշդ Ակնայ առումներով
 գործածուած է. Էրդ-ն-ձ յ-րե- թագաւորին.
 — յ-րե-է արի-նի՞ (սպաննել), որ-ն-նի՞ զ-րե-
 եւայլն:

Փոխարեքական գործածութիւն շատ
 յաճախ է մարմնոյ անդամոց անուններով.
 զոր օրինակ.

Գլխի կեղծումը = ուշադիր, հոգածու ըլլալ զբաղումի մը:

Գլխի չունիմ (այս բանին) = Զիս չի շահագրգռեր:

Անիկ ելլել, անիկ մտնել = անհաճոյ, հաճոյ ըլլալ մէկուն:

Անի մտնել = ցանկալ:

Քննել կեղծումը = տրտմեցաւ, տհաճեցաւ:

Քննել ինչ-որ = հպարտութիւնը փարատեցաւ:

Քննել ինչ-որ = առ ոչինչ համարեցաւ (ընծան):

Լեզուիս Խնձ = համբերէ՛ լռէ՛:

Լեզուի Զուրի = շատ հըու եւ հեղ է. չ'ընդդիմաբաներ երբեք:

Լեզուի կեղծումը = շնչասպառ եղայ (շան նման):

Անի բանեցնել = կարենալ վնասել մէկուն:

Անի քեզնի (մէկը) = փորձել:

Անի քեզնի բանեցնել = կարողութենէ ինկած է, այլ եւս անզոր է վնասելու:

Բերան բերնի են արեւ = համախոհ են:

Բերանը բերնին է արեւ = ըսելիքը անոր տուն կու տայ, կը սադրէ:

Բերանի արեւ (տունը) = Մեծ բազմութիւն լեցուած է տունը:

Երեւ արեւ — շփացնել:

Երեւ ելլել — պատկառանքը կորսնցնել:

Երէս չնչի՞ — չեմ համարձակիր, կ'ամ-
չնամ:

Այնչ Կնէլ, Կնէլ = ուշադիր ըլլալ,
մտիկ ընել:

Շւէ Զնէլ = աղաչել:

Կնչի Կնչ = օգնութիւն ընծայել:

Կնչի Կնչնալ = պաշտպան ունենալ:

Կնչի Զնչնէլ = փաղաքշել, քաջալերել:

Կնչի Կնչնէլ = զօրաւոր ապաւէն
ունի:

Մոռ չնչի՞ (աս բանին մէջ) = մասնա-
կից, ձեռնամուխ չեմ:

Ոռնի Կնչ = արհամարհել. մերժել:

Չնչի Կնչնէլ = սուղ կամ աժան
ծախել:

Չնչի Կնչնէլ = խուսափեցաւ հսկողու-
թենէ:

(Կ'ուտէ ու) Բերնչ Կնչ Կնչ = կ'ու-
րանայ:

Գեղեցիկ եւ բացատրուն փոխարեւո-
թիւններ են նաեւ ՈՍԿԵՓՈՐԻԿ = այսինքն
ամենէն թանկ եւ պատուական ուտելիքները
սիրող: ՎԱՐԳԵՐԵՍ = վարդի պէս կարմիր եւ
աղուոր երես ունեցող:

ՇԱՀԻՆ ԱՉՈՒԻ = գեղեցիկ աչքեր ու-
նեցող (թուչնոյն պէս):

ՀԱԻՐԵՍ = չամչցող, պնդող (բան մը
ուղելու ատեն):

ԹԱՆԹՈՒՇ = ամենէն անիմաստ բաները
խօսող (զի թանը ամենէն աժան եւ անհամ կե-

րակուրը կը համարուի): Կ'ըսուի նաեւ Բ-ն-
բէր-ն:

ԲՈՒՒՍՒՐՏ — գթասիրտ, որմէ դիւրաւ
համակրանքի արտայայտութիւն կը բղխէ.
զգայուն սիրտ:

ՄՍԿԵՐ — բամբաստող: ՔԱՐԳ-ԼՈՒԽ —
որ խօսքը չի հասկնար, փաստը չ'ըմբռներ: —
ՔԱՐՍՒՐՏ — անգութ: ԳԴՆՎՆԻ = ա-
պուշ: ՅԱՆՄՕՐՈՒՔ (բուրդ մօրուք) եւայլն:

Փոխարեւան է, շատ դէպքի մէջ, գոյա-
կան բառի մը իբրեւ ածական գործածութիւնը.
Ղ. օ. ԾՈՎ ՏՈՒՆ = շատ ընդարձակ տուն.
ԾՈՎ ԷԳԻ ԾՈՎ ԱԶՔԵՐ (խոշոր եւ փայլուն
աչքեր): ԼՈՒՍ ԵՐԵՍ = պայծառ երես. ԱՐԻՒՆ
ԱՐՑՈՒՆՔ = արիւնէ, դառն արտասուք: Յի-
շենք նաեւ վահագնի « հուր հերն », ու « բոց
մօրուք »ը: Սակայն մեծ զգուշութիւն հարկաւոր է
այս օրինակներուն յախուռն չհետեւելու հա-
մար: Մեր լեզուին մէջ կան շատ բառեր որ թէ
ածական են եւ թէ գոյական, առանց փոխարե-
րութեան, եւ գոյականք ոմանք կրնան իբրեւ
ածական գործածուիլ նոյնպէս առանց փոխա-
րեւան անուամբ. Ղ. օ. « Կի գոյական է, բայց
կ'ըսենք նաեւ « Կի մարմնի, փոխանակ ըսելու
ոսկիէ կամ ոսկեղէն: Նոյնպէս են «-եր եւ շէն:
Շէնը շէն է, «-երը զէն է. — շէնը կ'ուտէ,
«-երը կու թրքէ. — շէն անունը աւեր քաղքին
են գրեր. — շէն մնաք: Սոր թէ գործի է (չոյ)
եւ թէ հատու(ած):

85. Ակնայ բարբառին բառագիտական քննութիւնը այսպէս կ'ապացուցանէ ինչ որ ի սկզբան բանաձեւեցի թէ անոր եւ ոսկեղինիկ դասական հին ու ազնիւ հայերէնին միջեւ խնամութիւնը աւելի սերտ է քան ցարդ կը կարծուէր:

Կան փոփոխութիւններ, անշուշտ, եւ շատ են անոնք, որք աղաւաղեր են այս բարբառը, սղման եւ ամփոփման եւ տառից նմանողութեան բազում օրինակներ ուր լեզուն որոշապէս կորուսած է իր աղուոր յատկութիւնները, բայց եւ այնպէս անիկա իր ամբողջութեանը մէջ այնքան ընտիր տարրեր եւ բնիկ գեղեցկութեան գծեր անվթար պահած է որ կրնայ իրաւամբ նկատուիլ քիչ մը աղօտացած պատկերը հին դարուց ոսկեղէն հայերէնին:

Չմոռնանք այն կարեւոր իրողութիւնը թէ մեր ոսկեղէն մատենագրութիւնը սահմանափակ գրականութիւն մ'է, եւ շատ մը բառեր ու խօսքեր որք կային խօսուած բարբառին մէջ՝ պատեհութիւն չեն ունեցած մուտ գտնել գրաւորին մէջ: Յիշենք նաեւ թէ մեր առաջին մատենագիրներն ազնուականութեան չափանիշ մը ըմբռնած էին որով կը դատէին ու կ'ընտրէին կամ կը մերժէին լեզուին տարրերը. չենք կրնար ըսել թէ անոնք երբեմն չսխալեցան այս չափանիշին համեմատ վարուելու ատեն — թէ չմերժեցին մերթ ինչ որ լաւագոյն էր, առաջնորդուելով իրենց ժամանակին կամ ընկերային շրջանակին լեզուական նախապաշարումներէն:

Լեզուին ընդարձակ ուսումնասիրութիւնը այսօր կարող կ'ընէ մեզ եւս հայ ազնուականութեան եւ հարազատութեան չափանիշ մը յղանալ եւ ըստ այնմ ըսել թէ արդարեւ կան շատ մը գաւառական բառեր որք մեր լաւագոյն մատենագիրներէն չգործածուեցան, բայց կրնային գործածուած ըլլալ, գործածուած պէտք էին ըլլալ: Մենք կը զգանք թէ "չուրթն" եւ "չրթունք" ոեւէ առաւելութիւն չունին "պրուակն" եւ "պուկունք" բառերուն վրայ, օրինակի համար: Տեսանք դէպքեր ալ ուր գաւառականը մեզի կ'ընծայէ ձեւ մը, արմատ մը, այնքան ընտիր որքան ոսկեղենիկ դասականը, ինչպէս "ցուր" եւ "լուր" (ցիր եւ լիր):

Երբեմն դժուար է որոշել իսկ թէ որը, գաւառականը թէ դասականը պէտք է հնագոյն ձեւը համարիլ.

Ակնայ "անքոտ"ը թէ դասականին "անքոտ"ը:

Ակնայ "խորուրիլ"ը թէ դասականին "խորուրիլ"ը:

Ակնայ "չոփչոփալ"ը թէ դասականին "չոչչոչալ"ը:

Վստահ ենք, ինչ ինչ դէպքերու մէջ, թէ գաւառականն է աւելի վաղնջականը, զ. օ. †երկանամբ քան †երկիմբը եւ †օրոնքը քան †օրը: "Փառ" եւ "զօրք" կը վկայեն թէ գաւառականին մէջ երբեմն բառին նշանակութիւնը աւելի հին ու նախնական առումն ունի քան գրաբարին:

գալ, « յաջակցութիւն ածել. » յընտրութեանց
երերն իյնալ, եւ այլն:

88. Արդի հայերէնին շարագասութիւնը
ամենալայն ազատութիւններ կը վայելէ, եւ կրնայ
այս նկատմամբ եղական լեզու մը համարուիլ:
Ազատ է սեռի խնդիրը բայէն առաջ դնել կամ
վերջը, նոյնպէս ենթական: — Գերանուն են-
թական դնել կամ զեղչել. — Ածականը գոյա-
կանին նախադաս ընել կամ յետադաս. —
Յատկացուցիչը յատկացեալին նախադաս կամ
յետադաս կարգել. — բաղադրեալ բայերուն
երկու մասերը իրարմէ զատել կամ ոչ. —
Որոշեալ հայցականը շ նախդիրով կազմել կամ
առանց անոր. — Խօսքերը, երբ բարդ կազմ
ունին, շրջուն ձեւով յօրինել կամ վերլուծա-
կան կարգով:

Արդի հայերէնի ազատութեանց այս ար-
տակարար ընդարձակութիւնը զեղծումներու դուռը
լայն կը բանայ գրողին առջեւ, ինչպէս որ ծայ-
րագոյն նրբութեանց պատեհութիւն կ'ընծայէ
զգուշաւոր եւ ճաշակագէտ հեղինակին:

Շարագասութեան այս անօրինակ ազա-
տութիւնը պահ մը դիտենք պարզ նախադասու-
թեան մը վերայ. զ. օ. « Ա՛ռ-դէ՛՛ յե՛տէր՝ լե՛ւալ: »

Այս խօսքը տաճկերէն, ֆրանսերէն, անգ-
լիերէն, գերմաներէն լեզուներով կ'ըսուի որոշ
եւ միակ շարագասութեամբ մը.

Տաճ. Ալլէրիմի եայգամագ իսթէրիմ.

Փռ. Je voudrais me laver les mains.

Անգ. I should like to wash my hands.
 Գերմ. Ich wünsche meine Hände zu waschen.

Այս օրինակաց իւրաքանչիւրին մէջ մաներն իրենց որոշ տեղերէն չեն կրնար խախտիլ: Իսկ հայերէնը ընդունակ է, հստորական շեշտին համապատասխանելու եւ իմաստին կատարեալ ճշդութիւն տալու համար ութը կամ աւելի այլազան շարադասութեամբ յօրինուիլ.

1. Կ'ուզեմ ձեռքերս լուալ (պարզապէս):
 Ասոր կը համապատասխանեն վերոյիշեալ չորս լեզուներով մանածեւուածները: Հայերէնին տարբեր փոփոխութիւններն ի վեր հանելու համար հարցումներու իբրեւ պատասխան պէտք է դնեմ այլազան շարուածքները:

2. Ո՞վ կ'ուզէ իր ձեռքերը լուալ.

— Ե՞ս ձեռքերս լուալ կ'ուզեմ:

Հայերէնը սովորութիւն չունի էական գերանունը իբրեւ ենթակայ պարապ տեղը գործածելու, այլ կը դնէ զայն միայն երբ որ բան մը կը շահի խօսքին յստակութիւնը կամ զօրութիւնը:

3. Ի՞նչ ընել կ'ուզես.

— Կ'ուզեմ լուալ ձեռքերս:

4. Ի՞նչ լուալ կ'ուզես:

— Ձեռքերս լուալ կ'ուզեմ:

5. Ո՞վ կ'ուզես որ ձեռքերդ լուայ:

— Ե՛մ իմ ձեռքերս լուալ կ'ուզեմ:

6. (Ո՞ր տեղի) երեսներդ լուալ կ'ուզես.
— Իմ Յէ-+էր՝ կ'ուզեմ լուալ:

7. Չե՞ս ուզեր ձեռքերդ լուալ:
— Ես կ'ուզեմ ձեռքերս լուալ:

8. Չեռքերդ սրբել կ'ուզես:
— Լուալ կ'ուզեմ ձեռքերս:

9. Որո՞ւ ձեռքերը լուալ կ'ուզես:
— Ես է՛մ ձեռքերը լուալ կ'ուզեմ:

Եւայլն:

Հայ մանկիկը կը սորվի այսպէս միեւնոյն խօսքը բազում այլազան կերպերով շարադրել շեշտին պահանջումներուն համեմատ. շեշտուած բառը միւսներէն առաջ կ'անցնէ, սակայն անակ շարք մը կը տրուի միւս բառերուն որ խօսքը յստակ եւ պարզ կը մնայ: Գիտէ նաեւ «ես» ենթական եւ «իմ» ստացականը պատշաճօրէն դնել կամ զանց ընել:

Մեր Մանկիկը կրնայ սորվիլ ուրիշ նրբութիւն մ'ալ զոր հայերէնը, եւ միայն հայերէնը, կ'ընծայէ. այն է շ նախդրին գործածութիւնը երբ բառին ուժգնութիւն եւ շեշտ տալ կ'ուզէ:

զ. օ.

— Ի՞նչ լուալ կ'ուզես.

— Ձձեռքերս լուալ կ'ուզեմ:

— Երե՞սդ լուալ կ'ուզես:

— Չիմ ձեռքերը լուալ կ'ուզեմ:

— Որո՞ւ ձեռքերը լուալ կ'ուզես:

— Չիմ ձեռքերը:

Սակայն երբ շեշտը «ձեռքերը» առարկային վրայ չ'իյնար, առանց շ նախդրի կրնայ ըսել, զ. օ.

Կ'ուզեմ լուսիլ ձեռքերս:

Ե՛ս կ'ուզեմ ձեռքերս լուսիլ:

Ես լուսիլ կ'ուզեմ ձեռքերս:

89. Արդի հայերէնի շարագասութեան այս ընդարձակ ազատութիւնները կրնան երկու կերպով գործածուիլ: Անհոգ կերպով, անոնք բիւր անճշդութեան եւ տարտամութեան, նաեւ երբեմն թիւրիմացութեան տեղի կու տան. իսկ եթէ ճարտարութեամբ եւ խնամով ի կիր առնուին՝ լեզուն հիանալիօրէն նուրբ ու ճկուն գործիք մը կ'ըլլայ: Պէտք է հստորական շեշտին ուշադրութիւն ընել, բառախումբերը բնական, այսինքն տրամաբանական կերպով յերիւրել, եւ նախդիրները շատ աւելի յաճախ գործածել: Նախնկատենք նախդիրներու խնդիրը:

Ի կամ յ նախդիրը արդի հայերէնին մէջ ամենէն յաճախ գործածուածն է հիմայ թէ արեւելեան եւ թէ արեւմտեան ճիւղերուն մէջ: Յայսմ ֆրանսերէնի օրինակը զգալի ազդեցութիւն մ'ունեցած է մեր գրողներուն վրայ՝ ընդունելու գրաբարի ձեւը որ եւրոպականին յար եւ նման է. զ. օ.

Ի խնդիր (à la recherche) թշուառներու.

Ի տես (à la vue) զօրաց վաշտին.

Ի յիշատակ (à la mémoire de) իւր մօր.

Ի պատիւ (à l'honneur) Հիւկօյի.

Յաւարտ պատարագի (à la fin de).

Չգիտենք թէ ի պատասխանի (en réponse de). Ի՞նչ գրութեան:

Ի գին (au prix de) ամեն զոհողութեանց:

Ի մի բան (en un mot):

Շատեր կ'ըսեն նաեւ «ոգի ի բռին», «զէն ի ձեռին», «Հայք ի Կ. Պոլիս», եւ այլն: Ոմանք միայն եւ վախն ի վախ կը գործածեն ի նախդիրը իր ուրիշ կարճ ու վայելուչ կիրարկութեանց մէջ, ինչպէս — «կինն ի պատուի ունին», «հոգր է ի լուսաւորել», եւ այլն:

2 նախդիրը յարաբերական եւ անձնական դերանուններուն հայցականին վրայ կը դրուի սովորաբար. — շոր, շիս, շքեզ, շմեզ, եւ այլն: Գրողներուն ամենամեծ մասը ատկէ դուրս գրեթէ երբեք չի գործածեր յիշեալ նախդիրը:

Ըստ նախադրութիւնը յաճախ կը գործածուի «համեմատ» ի նշանակութեամբը, քանզի կարճ ու վայելուչ կ'ըլլայ բացատրութիւնը. զ. օ. «ըստ իս», «ըստ սովորութեան», «ըստ հին պարսկական դենի», եւ այլն:

Ըստ-ը քանի մը մասնաւոր բացատրութիւններու մէջ կը գործածուի սովորաբար. — ընդ նախագահութեամբ Ս. Պ. Հօր. «ընդ հսկողութեամբ», «նշանախօսութիւն Օր. Ա. ի ընդ Պ. Ք. ի» եւ այլն:

«Հանդերձ», նախադրութիւնն ալ երբեմն կ'երեւնայ. «Այսու հանդերձ», «Հանդերձ պարագայիւք», «ընդունելով հանդերձ»,

Յ նախդիրը կը գործածուի ինչ ինչ սովորական բացատրութեանց ձեւերու մէջ. «շայտոր», «շմահ», «շաւիտեան», «շապ», եւ այլն:

Անախագրութիւնն ալ քանի մը ասութեանց մէջ կը տեսնուի. «— որ անկ է», «պարտք — ընկերն», «խնդրագիր — իշխանն», «կէտ — կէտ», «բառ — բառ», «խիտ — խիտ», «մաս — մաս»:

Աւրեմն գրաբարին կամ հին հայերէնին գրեթէ բոլոր նախդիրներն ու նախագրութիւններն կը գտնուին արդի գրաւոր հայերէնին մէջ, բայց շատ աւելի սահմանափակ գործածութեամբ: Անոնց կարճ խօսքեր շինելու կարողութիւնը միայն գնահատած ենք. «մօրը յիշատակին համար», «հոգին բերանը առած», «փրնտուելու համար» ըսելու տեղ կարճ ու աղուոր կը գտնենք ըսել «ի յիշատակ մօրն», «ոգի ի բոխն», «ի խնդիր», եւ այլն: Ատիկա բաւական գնահատում չէ սակայն:

90. Այդ նախդիրները շատ կարեւոր արժէք մ'ունին իբրեւ ճիշդ, յստակ, պայծառ շարագրութեան օժանդակներ: Մանաւանդ մեր լեզուին անծայրածիր ազատութիւններն մասնաւորապէս կը կարօտին նախդիրներուն ձեռնտուութեանը որպէս զի շփոթութեան եւ զեղծումի առջեւն առնուի:

Կարճ ու պարզ խօսք մը կրնայ հասկանալի ըլլալ առանց զգուշաւոր շարագրութեան, ալ բայց գիտական, բանաստեղծական, իմաստասի-

րական բարդ եւ դժուար մտքեր արտայայտելու
ատեն է որ լեզուի մը բարձր ընդունակութիւն-
ներն ի հանդէս կու գան, կամ տկարութիւն-
ներն երեւան կ'ելեն: Մեր գրողները ցարդ
լեզուն ազուորցնելու եւ ճոխացնելու ջանացած
են, բայց ճշգրիտ եւ պայծառ շարադասութեան
պահանջներուն հազիւ երբեք ուշ դնող եղած
է. այս կողմանէ մեր արդի հայերէնը վրիպաւոր
է եւ դարմանի մեծապէս կարօտ:

Ֆուանսերէն խօսք մը անկարելի է երկու
կերպ հասկնալ, այնքան ճիշդ ու պարզ, այն-
քան կանոնաւոր է անոր կազմը: Ամէն բառ իր
որոշուած տեղն ու դիրքն ունի, շարադասական
ազատութիւնը յոյժ սահմանափակ է քերական-
նօրէն: Անգլիերէնը աւելի իսկ այնպէս է. ֆուան-
սերէնին չափ իսկ ազատութիւն չունի, թէպէտ
անոր չափ յստակ ալ չէ: Մեր ոսկեղինիկ գրա-
բարը, մեծ ու սքանչելի հրաշակերտ, ունի թէ
լայն ազատութիւն եւ թէ կատարեալ յստա-
կութիւն վարպետին գրիչին տակ: Ու ասիկա
գլխաւորապէս իր նախնիներէն կը պարտի: Արդի
հայերէնն ալ կրնայ ըլլալ ազատ եւ յստակ
շարադասութեան սքանչելի տիպար մը եթէ իր
պատուական նախդիրներն աւելի յաճախ գոր-
ծած է: Սակայն իր այժմու վիճակին մէջ աւելի
ազատ է քան յստակ: Իրօք շատ խօսքերը
կրնան երկու կերպ հասկցուիլ, եւ եթէ անդա-
դար թիւրիմացութիւն տեղի չունենար, պատ-
ճառն այն է որ ընթերցողք խօսքին տրամաբա-
նական ընթացքէն կը գուշակեն քերականական

կապակցութիւնները: Ասիկա աւելորդ յոգնութիւն մ'է: Լեզու մը, շարադասօրէն, այնքան աւելի կատարեալ է որքան յստակ է, այսինքն, որքան քիչ կը զբաղեցնէ իր քերականութեամբը ընթերցողին միտքը, եւ որքան պայծառօրէն եւ առանց սպասցնել կամ տատամսել տալու հաղորդէ իր պարունակած իմաստները:

Ֆրանսերէնի մէջ յարաբերական դերանունը ուղղական *qui* է եւ հայցական *que* է ու գրողը ատկէ վարպետօրէն կ'օգտուի յաճախ իր նախադասութեան քիչ մը ազատ շունչ տալու. բայց երբեք չի պատահիր որ Ֆրանսացի մը, ոչ թէ ի գրելն միայն այլ եւ ի խօսելն, *qui* տեղ *qui* դնէ մտածելով թէ խօսքը այդպէս ալ սխալ չպիտի հասկցուէր: Իրօք, եթէ ըսէր «*le cheval qui j'ai vu*» (Ձին «*r* տեսայ), լսողը անշուշտ պիտի հասկնար «*le cheval que j'ai vu*» (ձին շէր տեսայ): Բայց կեանքին մէջ օր մը այդ բանը չ'ընէր: Մենք որ բարեբաղդարար դիւրութիւնը ունինք ամեն խօսք կատարեալ յստակութեամբ յօրինելու, զանց կ'ընենք կանոնաւորութեան ամենէն հեշտ պայմաններն ալ եւ կը թողունք որ լսողը զգոյշ ըլլայ, ուշադրութիւն ընէ իմաստին, եւ միշտ չքմեղէ մեր անխնամ քերականութիւնը: Օրինակները տեսնենք:

«Այդ մարդիկ ասում են որ սլավոնական ցեղի մէջ մի բան կայ «*r* չէ կարող հասկանալ Արեւմուտքը» ,

Իս ալ չեմ կարող հասկանալ թէ ինչո՞ւ չըսեր «... մի բան կայ շէր չէ կարող հասկանալ

Արեւմուտքը: Յայտնի է թէ այդ շ նախդիրը
հարկաւոր է խօսքին յստակութեանը:

— «Արժուիլ քարոզական այն դպրոցին որ ներկայացնում է Սրբ քարոզիչը...»

Ինչո՞ւ չըսել — «շր ներկայացնում է...»

Այս երկու օրինակները արեւելեան հայերէնէ կ'առնում, ուր դժբաղդ սովորութիւնը կայ առանց շ նախդրի գործածել յարաբերական դերանուն հայցականն անգամ:

«Այդ հանգամանքները եւ այն հանգամանքը ի նկատի առնելով որ ազգն է ընտրողը:»

Խօսքը այդքան թանձր պիտի չըլլար եթէ շ նախդիրը օգնութեան կանչուած ըլլար. — «Այդ հանգամանքները եւ զայն եւս ի նկատի առնելով...»

Տարօրինակ բան է որ Ռուսահայ գրողները շ նախդիրէն այնքան կը խորշին, մինչ իրենց բարբառը շատ մը բաներ ունի պահպանած մեր նախնեաց ոճէն եւ դարձուածներէն: Գարագաշեանի գրաբարամոլ ազդեցութենէն ազատելէ ի վեր՝ մեր արեւմտեան գրիչներն ալ հակառակ ծայրայեղութեան գացած են ու հիմայ գրաբարի ստուերէն իսկ կը խորշին, առանց մտածելու թէ այդ գրաբար կարծուած տարրերը մեր կենդանի բարբառներուն մէջ կը տիրեն այսօր: Սասնոյ բարբառին մէջ (7) որոշեալ հայցականը գրեթէ միշտ շ ով կը յօրինուի, զ. օ.

— Ջրիկ գրեցին վեր ձիուն:

— Ջէլը կ'ընէ տաս:

— Զօրէի կորիւնք ծախսենք տանք. չենք կրնար պահել շահարկի մէջ մըր գեղին:

— Հացը ջուրը մենէ է, շահարկն էլ մեր ի տանք:

— Զէրէի արտաւան ժողովեց: (Հոս յատկացեալը զեղչուած է, նախդիրը յատկացուցիչին վրայ գրուած է:)

— Ուրիշ տեղի պատմութիւնը տամ, շահարկն 'լ տամ:

— Զէր ցորեն կը ծեծեն, շէր քիւրք կը տանին: Երբ յատկացուցիչ մը կայ, յետագաս յատկացեալին շահարկը ինքը կ'առնու. զ. օ.

— Հասկնանք շահարկն յենը:

Սեռի խնդիրը մերթ խօսքին սկիզբը կը դնէ մերթ վերջը, բայց միշտ շահարկու. զ. օ.

— Զքէնէր թափեցին գեղի կուշտ:

— Կը թափենք գեղի կուշտ շահարկն:

Երբ մէկէ աւելի են որոշեալ հայցական խնդիրները, ամենուն վրայ ալ կը կրկնէ նախդիրը.

— Զորին, շահարկն, շահարկ կը քրֆէ:

— Զքէնէր, շահարկն, շահարկն, շահարկն, շահարկն կտրեցին:

Սասունցի լեռնորդին, անուս գիւղացի, այսքան հեշտիւ եւ կանոնաւորապէս գործածելով շահարկը այնքան այլազան շարագասութեամբ, խորապէս զարմացուց զիս, եւ ցրուեց ի սպառ աշխարհաբարեան դպրոցի երկու նախապաշարումներ — (1) թէ շահարկով հայցականը գրարարին, այսինքն մեռեալ լեզուին կը

վերաբերի. (2) թէ անոր գործածութիւնը դժուար է:

Մենք մեր հին լեզուն մեռեալ կարծեր ենք, վասն զի տգէտ կամ թիւրագեկ ենք եղած մեր գաւառական կենդանի բարբառներուն: Իրօք հինը բազում այլայլութիւններ կրած է դարէ դար, բայց ոչ այնքան որ նորը հինէն բոլորովին զատ ու տարբեր ըլլար: Ի՞նչ է Սասունցիին սախօսքին տարբերութիւնը հին կամ գրաբար կոչուած լեզուէն — «Երթամ տեսնեմ զիմ աղբէր, զիմ դուռը դրկիցը:» Հաւանական է որ Գ. եւ Ե. դարուն ալ «Երթայց տեսից»ը բարձր ոճ էր եւ ժողովուրդը կ'ըսէր պարզապէս «Երթամ տեսանեմ զիմ եղբայր, զիմ դուռ դրկից:»

Քանի մը օրինակներ եւս յառաջ պիտի բերեմ, առնելով մեր լաւագոյն գրողներուն էջերէն, ցոյց տալու համար թէ տիրող նախապաշարումը որքան արգելք եղած է շեւ ի նախդիրներուն պատշաճաւոր գործածութեանը ի յստակութիւն լեզուին:

— «Եղիշէէն զատ Սուտ կալիսթենէսը գործածած կ'երեւի նաեւ Փարպեցի:»

Ի՞նչպէս հասկնալու ենք այս խօսքը, կամ թէ քանի՞ կերպ կարելի է հասկնալ:

Արգեօք հեղինակը ըսել կ'ուզէ՞ թէ Ս. կալիսթենէս գործածած է Եղիշէէն զատ նաեւ զՓարպեցի: Ոչ. ըսել կ'ուզէ թէ «Եղիշէէն զատ շՍ. կալիսթինէսը գործածած է նաեւ Փարպեցին:»

— «Բայց այնպէս է մարդկային գահավէժ երեւակայութիւնն, որ բնապէս հրաշալին,

գերբնական ու առասպելական դարձնելու յատկութիւնն ունի:»

Ո՛րչափ աւելի յստակ կ'ըլլար եւ որքան աւելի վստահօրէն կը հետեւէր ընթերցողը խօսքին տրամաբանական կապակցութիւններուն եթէ ըսուէր —

“Բայց այնպէս է մարդկային գահավէժ երեւակայութիւնն որ շքեմապէս հրաշալին է գերբնական ու յառասպելական դարձնելու յատկութիւնն ունի:»

Եւ ալ հարկ ալ չէր մնար “բնապէս հրաշալին” ստորակէտով մը գատել խօսքին հետեւեալ մասէն ուր կը գտնուի յայլ.

— “Իր ամենէն կարող վարչապետ կորոյս չարագործի մը ձեռամբ:»

“Վարչապետ, ընթակայ է թէ առարկայ, ուղղական թէ հայցական, չենք կրնար որոշ իմանալ մինչեւ որ վերջին բառը, “ձեռամբ”ը, կարդանք: Ինչո՞ւ Սասունցիին օրինակին հետեւելով չըսենք “զիր ամենէն կարող վարչապետ կորոյս...:»

— “Ո՞վ տեսաւ Թափորին գլուխը:» Ու՛զիղը՝ շո՞վ տեսաւ...»

— “Այն Հ. Պէկեանն ալ Խարբերդցի Հայր պիտի ունենար իրեն երեսփոխան, թէ որ . . . »

Աւելի յստակ չէր ըլլար — “Զայն Հ. Պէկեանն ալ...:»

— “Տէրոյնց որ իր ժամանակակիցներուն հաշտ աչքով նայելու սովոր չէր, վերջա-

պէս առիթը բերաւ հարուածելու Շահնազարեան վարդապետը, որ իր աններող ոգւովը դատելով՝ ‘անհաւատութեան նշաններ ունենալու, սոսկալի ամբաստանութեան ներքեւ ձգեց:’

“Տէրոյնց որ (qui), շատ լաւ, հոս որը ուղղական է եւ ենթական: “Շահնազարեան վարդապետը, որ (que), հոս որը հայցական է եւ առարկան. ինչո՞ւ շո՞ւր չըսենք: Ի՞նչ օրէնքի կամ քերականական սկզբունքի, կամ աշխարհաբարեան դաւանանքի յեցած՝ մենք մեզի կը թուլարենք այդ անկանոնութիւնը՝:

— “Հայ ազգը չէր մոռնար նաեւ թէ Զէյթուն թրքական զօրանոցի մը կառուցումը նոյն պաշտօնեային յիշատակը կը մնար:”

Ընթերցողին շատ որոշ չէ “Զէյթուն” բառին քերականական յարաբերութիւնը — — արդեօք Զէյթուն ենթակայ պիտի ըլլայ, առարկայ, ներգոյական — մինչեւ որ խօսքին ծայրը հասնինք: Պէտք էր ըսել ‘ի Զէյթուն:’, ինչո՞ւ Ֆրանսացին հարկ համարի ըսել à Z., Անգլիացին at Z., թուրքը Զէյթուն, իսկ Հայը նետէ անհոգ կերպով այդ բառը խօսքին մէջ, եւ ընթերցողին մնայ գուշակել խօսքին ամբողջութենէն թէ “Զէյթունի մէջ” կամ “ի Զէյթուն” ըսել կ’ուզէ եղեր: Ինչո՞ւ չըսենք՝ ինչ որ կ’աղենք ըսել, +անի որ կ’ընենք:

1 Այս գլխուն մէջ յիշուած օրինակները այլազան պարբերականներէ եւ գրքերէ առած եմ, որոնց անուններն նշանակել զանց ըրած եմ դիտմամբ:

— “Հայ բեմական տաղանդ մը պիտի ողջունէ այս կիրակի, թաղապետական թատրոնին մէջ, գեղարուեստասէր հասարակութիւնը:”

Ո՞վ է ողջունողը, ո՞վ է ողջունուողը: Ըստ քերականութեան օրինաց, կը հասկցուի թէ տաղանդը պիտի ողջունէ զհասարակութիւնը. այդպէս կ'ըլլէ գրողը. սակայն մենք պէտք է որ հասկնանք թէ — զի այդպէս կ'ըլլէ գրողը — հասարակութիւնը պիտի ողջունէ զտաղանդը:

Ինչպէս պիտի ըսէր ֆռանսացին. — “Գեղ. հասարակութիւնը... պիտի ողջունէ բեմական տաղանդ մը”, կամ “բեմական տաղանդ մ'է զոր պիտի ողջունէ Գ. Հ.” Անգղիացին պիտի ըսէր թերեւս “բեմական տաղանդ մը պիտի ողջունուի... հասարակութենէն:” Սակայն որ կերպն ալ որ ըսէին, խօսքը կատարելապէս յստակ պիտի ըլլար. անկարելի պիտի ըլլար ուրիշ կերպ հասկնալ:

— “Մուկ մը կը տեսնէ կատուն եւ...”, ճիշդ այդպէս պիտի ըսէր եթէ մուկը ենթակայ ըլլար եւ կատուն առարկայ. ինչո՞ւ օրինաւոր կարգին չհետեւիլ եւ չըսել — “կատուն մուկ մը կը տեսնէ:”

Յ1. Ֆռանսերէն եւ Անգլիերէն լեզուները դերանուն ենթական միշտ կը գնեն բային հետ եւ սեռն ալ կը զանազանեն. հայերէնի մէջ հարկաւոր չէ առաջինը ընել, եւ չենք կրնար երկրորդը ընել՝ ընդհանրապէս, սակայն կան պարագաներ ուր հարկ է այնպէս ընել որպէս զի խօսքը յստակ եւ դիւրահաս ըլլայ բողոքովին:

Ջ. օ. — “Երեսփոխանական ժողովին մէջ՝ երբեմն երբեմն ատենաբան մը կ'ընդմիջէր՝ մերթ շատ բարձր եւ շատ հեզնական լսեցէք, ով մը:”

Պէտք էր ըսել. “անիկ (կամ նա) ատենաբան մը կ'ընդմիջէր...”

— “Տարիքով պզտիկ էր դեռ երբ հայրը մեռաւ, ու ապրեցաւ մօրը հետ՝ անդորրաւէտ միջնորդութի մը կանոնաւոր միջավայրին մէջ, ուր ինքզինքը իր երկու զաւակներուն նուիրած էր:”

Այս խօսքին մէջ, որ ֆուանսերէնէ թարգմանուած ըլլալու երեւոյթն ունի, անշուշտ բնագրին մէջ ամէն բան որոշ ու յստակ էր դերանուններուն ներկայութեանը շնորհիւ, որոնց զանցառումը հայերէնին տխեղծ կազմ մը տուած է. իսկապէս հայերէնը կ'ըսէ թէ “տղան,” (եւ ոչ թէ “մայրը,”) ինքզինքը երկու զաւակներուն նուիրած էր: թէպէտ խօսքին ամբողջութիւնը այդ սխալ հասկացողութեան չառաջնորդեր ոեւէ ուշիմ ընթերցող, սակայն գրողն ինչ իրաւունք ունի սխալ ըսելու իր խօսքը: Պէտք էր ըսել.

“Տարիքով պզտիկ էր և դեռ (*il était encore...*) երբ հայրը մեռաւ, եւ ապրեցաւ մօրը հետ՝ անդորրաւէտ միջնորդութի մը կանոնանաւոր միջավայրին մէջ, ուր էն (*elle, ոչ il, se dévoua...*) ինքզինք իր երկու զաւակներուն նուիրեց:”

Պ. Ա. Զօպանեան իրաւամբ վերարծարծեց իգական էական դերանունները գործածելու խնդիրը, որ անշուշտ դժուար խնդիր մ'է: Եթէ

գէթ վերոյիշեալ պարագաներուն մէջ սկսինք ի կիր արկանել էն, էնոր, էնոնք, եւայլն, տակաւ կ'ընտելանան անոնք եւ թերեւս հասարակ գործածութեան կը բերուին վերջապէս:

92. Արդի հայերէնին կատարելագործման համար հարկ է նաեւ աւելի ընդգրկել վերլուծական կամ տրամաբանական կարգը շարադասութեան, շրջուն տաճկաձեւ շարադասութենէ աւելի զգուշանալ, եւ լեզուին քերականական ազատութենէն օգտուիլ աւելի ճշգրիտ եւ յստակ յօրինելու բառախումբերն եւ անոնց կապակցութիւնները:

Լաւ գրողները ընդհանրապէս հոգածու են յատկացուցիչը յետադաս ընել յատկացեալին, եւ ածականը՝ գոյականին, ուր որ յստակութիւնը կը պահանջէ: Սակայն անհոգութիւն տակաւին այս մասին իսկ կը տեսնուի երբեմն. —

— «Օ՛ն ուրեմն մերկացնենք ոչն՝ դիմակները որոնք կամենում են մեր տասնեւվեց դարեայ սրբութեանը ձեռնամուխ լինիլ:» Պէտք էր ըսել.

«... մերկացնենք դիմակները նրանց որոնք...»

— «Աւանդամուլ եւ անձկամիտ ոգիէ զերծ թերթ մը:»

Հոս «աւանդամուլ եւ անձկամիտ» ածական են «ոգի»ին, իսկ «աւանդամուլ եւ անձկամիտ ոգիէ զերծ»ը բաղադրեալ ածական մ'է «թերթ»ին: Քերականօրէն՝ արգելք չկայ որ «աւանդամուլ»ը ուղղակի ածական չհամարուի «թերթ»ին. ուստի լաւ պիտի ըլլար ըսել.

«Թերթ մը՝ զերծ աւանդամուլ եւ անձկամիտ ոգիէ՛...»

— «Չեմ ուզեր հաւատալ թէ Շ նմանօրինակ դեր մը կարելի է ղեկնել:», Աւելի լաւ պիտի ըլլար ըսել. «Չեմ ուզեր հաւատալ թէ Շ կարող է նմանօրինակ դեր մը կարելի ղեկնել:»

— «Մեր բրորականտիսթները անուս, մտքով ու տարիքով անչափահաս եւ հետեւապէս պարզամիտ (մինչեւ հոս դեռ այն տպաւորութեան տակ է ընթերցողը թէ այս ածականները «բրորականտիսթ»ներուն կը վերբերին,) շրջանակները իրենց շահատակութեանց ասպարէզ ընտրելով՝ ուր որ յաջողին, կ'արտադրեն յաւակնոտ եւ ուրիշներուն հակառակ կարծիքները արհամարհող աշակերտներ:» — Աւելի տրամաբանական եւ յստակ կարգը պիտի ըլլար. «Մեր բրորականտիսթները իրենց շահատակութեանց ասպարէզ ընտրելով՝ ուր որ յաջողին՝ անուս... շրջանակները, կ'արտադրեն...»

— «Իր ժամանակակիցներէն Վարդան Փաշա Իւթիւճեան էֆ.է աւելի զարգացած մարդ էր:» Աւելի լաւ պիտի ըլլար ըսել. «Վ. փաշա քան զԻւթիւճեան...»

— «Ծաղրաթերթեր որ ընդհանրապէս նշան են բարբի, բարի հեղինակութեանց եւ ամուր գրականութեանց նուազագէտ:», Հոս լեզուին ազատութիւնը ի գործ դնելով պէտք էր ըսել. «...նշան են նուազումին...բարի հեղինակութեանց...», որպէս զի միտքը կախակայեալ չմնար

Թէ արդեօք ծաղրաթերթերը «բարի հեղինակութեանց եւ ամուր գրականութեանց», նշան են արդեօք:

— «Հայրապետը ուզած է խրախուսել գաղթականութիւնների գործունեայ քահանաներէ մին, գնահատելով Ադիւն է- էի-դէ-դիւն մարտի-դարձ ծառայութիւնները», Գերբայաւոր այսպիսի շրջուն, ետեւ առաջ դարձած շարագատութենէ վաղ անցնիլ պէտք է: Ինչո՞ւ չըսենք. «գնահատելով ծառայութիւնները զորս ան մատուցած է Ազգին եւ Եկեղեցիին»:

Արժ՝ եւ պարզ խօսքերու մէջ դերբայով հակիրճ ձեւը կրնանք գործածել, ինչպէս.

— «Սիւրձ իւրիւն է ան», փոխանակ ըսելու «ան է թերթը զոր կը սիրեմ», կամ «Թերթը զոր կը սիրեմ, ան է», Այս վերջին կերպով խօսքին աւելորդ երկարութիւն եւ ոյժ տուած պիտի ըլլայինք: Աւելի լաւ է ըսել «Իմ ջո- շիւնն զատ կ'երթայ», քան «Չ'ըլ շո՞ւն է Եկեղեցի զատ կ'երթայ»:

— «Անխնամ փողրակներու կամ բաց առուններու մէջէն եկած ջուրը՝ առանց քամելու կամ եռացնելու (կամ՝ չքամած եւ չեռացուցած)՝ խմելու սովորութիւնը շատերուն ակտուալորման պատճառ եղած է», Հոս խօսքը աւելի բարձր է, սակայն յստակ է. ուստի անհրաժեշտ հարկ չէ ըսել. «ջուրը որ անխնամ փողրակներու մէջէն կու գայ...»:

Արնանք վայելօրէն ըսել. «Եթէ կերակուրները պիղծ համարելնուն համար ուխտաւոր

էին, Սսկեղենիկ լեզուով ալ նոյնպէս կ'ըսուի.
 “Եթէ վասն պիղծ զկերակուրսն համարելոյ ուխտաւոր էին, շարկ չէ ըսել “Եթէ ուխտաւոր էին անոր համար որ կերակուրները պիղծ կը համարէին, Քեպէտ աս աւելի վայելուչ է եւ աւելի ուժեղ: Ա'արժէ նկատել թէ հայերէն լեզուին ամենամեծ վարպետը, Եզնիկ, “պիղծ” բառին տուած է այն դիրքը ուր անպատճառ շեշտը վրան կ'իյնայ, մինչ աշխարհաբարին մէջ հարկ է որ շեշտի նշանը դնենք: “Եթէ վասն պիղծ զկերակուրսն համարելոյ...”, — “Եթէ կերակուրները պիղծ...”, Բայց Եզնիկ չպիտի կրնար զայդ այդպէս ընել եթէ չնախդիրը չըլլար. քանզի “վասն պիղծ կերակուրսն”, կամ “պիղծ կերակուրքն”, կամ “պիղծ կերակուրներն”, շփոթ պիտի պատճառէին, “պիղծ”ը “կերակուր”ին ամականն ըլլալու երեւոյթը պիտի ունենար, փոխանակ ստորոգելին ըլլալու:

Արդի հայերէնով ալ Եզնիկի խօսուածքը կրնանք կրկնել եթէ չնախդիրը գործածենք.
 “Եթէ պիղծ զկերակուրներն համարելով ուխտաւոր էին, Եւ աս պիտի ըլլար էն գեղեցիկը:

Ընդհանրապէս դիմաւոր բայով վերլուծուած ձեւը աւելի վայելուչ է, աւելի յստակ եւ աւելի ուժեղ: Այս սկզբունքն է զոր ի մտի պահել պարտինք միշտ: Տգեղ է ըսել “զհաներն դիւի զգեւ եւս յայտ արար”, Եզնիկ պիտի զգուէր ատկէ. անիկա կ'ըսէ՝ “եւ զի դեւ զգեւ ոչ հանէ, զայն իսկ յայտ արար”, Արդի հայերէնով ալ տգեղ պիտի ըլլար ըսել՝ “դեւին

դեւ չհանելն ալ յայտարարեց, « փոխանակ գրելու՝ «Թէ դեւ զդեւ չի հաներ, զայն եւս յայտարարեց:»

Գիմաւոր բայով բացատրութիւնը աւելի ուժեղ է քան դերբայով յօրինուածը: Զ. օ.

— «Աշխարհէ շատերն զրամական նպաստ չպիտի տրուի:», — «Անոնց որ աշխարհէն շատերն, զրամական նպաստ չպիտի տրուի:»,

— «Իր ընդունիլը շատերն ինչպէս կրնայ իր ազգը սիրել. եւ իր ազգը չսիրողը ինչպէս կրնայ մարդկութիւնը սիրել:», — Ան որ չի-ր ընդունիլը չի սիրել... ան որ չի-ր սիրելը չի սիրել...:»,

— «Պատիժի արժանի գործ յ'ընդունալ պատիժը պիտի կրէ:», — Ան որ պատիժի արժանի գործ մը չ'ընէ:»,

Այս բացատրութեանց գիմաւոր բայով յօրինուած ձեւերը աւելի երկայն են քան դերբայով ձեւերը, բայց աւելի զօրաւոր են, եւ աւելի ուժեղ շեշտի ընդունակութիւն ունին:

ՅՅ. Արդի հայերէնի մէջ բայերու ապառնի ժամանակը «պիտի», ով կը շինուի: Ա՛ռազէի ուշադրութիւն հրաւիրել այդ թանձր ու կոպիտ ձեւին վրայ որ եթէ արատ մը չէ, պակասութիւն մը պէտք է սեպուի: Գրաբարը աննշանակ մասնիկով մը կը շինէ ապառնին, սիրեմ — սիրեցի — սիրեցից. ֆրանսերէնը, j'aimeէն կը հանէ j'aimerai. անգլիերէնը թէեւ յառաջադիր օժանդակով մը կը յօրինէ ապառնին, shall կամ will, գոնէ միավանկ մ'է այն եւ ոչ մերինին պէս երկավանկ բառ մը: Մեր ապառ-

նակերտ “պիտի”ն անշանակ մասնիկի մը դերը կատարելու պաշտօն ունի, եւ իր խոշորութիւնը անյարմար կը կացուցանէ զինքը այդ դերին: Անոր կրճատեալ գաւառական ձեւը, որ, շատ աւելի նպատակայարմար է եւ աղուոր, ինչպէս կը գործածուի Ակնայ բարբառին մէջ.
— որ խօսիմ, որ խօսիս, որ խօսի: Իսկ ձայնաւորէ առաջ որ. — որերթամ, որերթաս, որերթայ, որերթայի, եւ այլն: Այս ձեւը կ'արժէ մտցնել արդի գրաւոր հայերէնի մէջ իբրեւ բարեփոխութիւն:

Թիւրիմացութեան տեղի չտալու համար պէտք է աւելցնեմ թէ Ակնայ բարբառով “պիտի” խօսիմ, “պիտի” երթամ եւս կ'ըսուի, բայց ոչ թէ ապառնի իմաստով: “Պիտի երթամ” կը նշանակէ “պարտիմ երթալ”, “պէտք է որ երթամ”: Ու աս պարագային “պիտի” ին անխոռ ձեւը հարկաւոր է իմաստին համար:

Ինչպէս որ “կոյ ու խօսի”, “կոյ ու խնդայ” հին ձեւը ամփոփուած է “կոյ խօսի կամ ին խնդայ”, ի, այնպէս ալ “որերթի խօսիմ”ը վայելչապէս կրնայ ամփոփուել “որի խօսիմ”, ձեւին:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ .

Ակնայ Գ. — — — Բ. — — — Ը:

94. ԳԻՏԵԼԻՔ. (Ա.) Այս բառարանի մէջ յիշուած չեն այն բառերը որք դասական հայերէնին ու Ակնայ բարբառին մէջ նոյն են բոլորովին, ինչպէս, Ազգ, Ագահ, Ախոռ, Աթոռ, Ազոխ,

Ազատ, Աշտ, Աղբ, Աղէք, Արծաթ, Ամուր, Աշուն, Գարուն, Ատել, Աղուէս, Արդար, Մեղաւոր, Խաչ, Սուրբ, Վարդապետ, Գժոխք, Գատաստան, Արքայութիւն, Նշխարք, Ծնունդ, Երկիր, Երկինք, Եւայն, Եւայն:

(Բ.) Կը յիշուին հոս կարգ մը բառեր որք թէպէտ դասական հայերէնին հետ նոյն են, բոլորովին հասարակ կամ դիւրին բառեր չեն, եւ անոնց երեւումն գաւառաբարբառիս մէջ անակնկալ մըն է, ինչպէս — (երկիւղ), Բանասեր, «յաւն ըօրնիւ»:

(Գ.) Մուտ տրուած են հոս նաեւ այն կարգի բառերուն, որք գրաբարին հետ բոլորովին նոյն ըլլալով հանդերձ, նշանակութեան տարբեր երանգով մը կը գործածուին Ակնայ Գաւառականին մէջ, զ. օ. Բաշմաւ, Բանասեր, Երեք, Կեֆէլ, Նշանակ:

(Դ.) Կարգ մը բառեր շարքն են անցած ոչ իրենց համար, զի հասարակաց են գրաւորին եւ գաւառականաց, այլ ասացուածներուն ու ոճերուն համար որք կը յօրինուին իրենց վրայ. զ. օ. Աչք-ը յիշած ենք որպէս զի «աչք անել»-ը ի մէջ բերենք:

(Ե.) Մասնաւոր ուշադրութիւն պահանջող բառերը լուսաբանուած են օրինակով:

(Զ.) Տեղ տեղ Եւրոպական համագործն ալ դրինք հանդէպ հայերէնին ի մեծագոյն ճշգրութիւն:

Ա.

ԱԳԻ. — պոչ, ձեռ. յթ. Ադի: նաեւ պարեգօտին ստորոտը շուրջանակի. «Ֆիստա- նին ագիքը, նորոգել:

ԱԳՈՒԳԱՅ. — ջրի ճամբայ, փողըակի մէջէ:

ԱԳՌԻՄԷՋ. — երկու ազդրներուն մէջտեղը.
«Ագումէջն առաւ տղան ու ծեծեց:»

ԱԳԱՄԱՅ ՄՈՒԹ. — խօլ մութ (պատա- հական խաւար):

ԱԶԱՊ — ամուրի, ոչ-կարգուկ:

ԱԶՆԱՒՈՒՐ (ազնաւոր), ազնուական. կը գործածուի իբրեւ յատուկ անուն:

ԱԺԱՆ — գիւրագնի: ԱԺՆԵԼ = աժն- նալ: Կըսուի նաեւ զոյգ — «աժան լ'ըռական:»

ԱԼ = եւս: «Ե՛ս ալ»: — Աւելի, — «Ալ չ'անես»: «Ալ մ'ուտեր»: «Ա՛լ տուր»: «Ալ քիչ»:

ԱԼԳԸ — ԱՂԼՔԸ, անտեսանելի ոգիները:

ԱԼՒՈՐԻԼ — Տ. Հալւորիլ:

ԱԼՈՃ — ալոճի ծառին պտուղը, կեռասի նման:

ԱԽ — (1) հառաչանք է: (2) Ախ Ա՛նել, մանկական լեզուով՝ ծեծել, զարնել: (3) դուռը գոցելու գործիք մը, օղակաձեւ, որ ցցուած երկաթի մը կ'անցնի: Բայն է՝ Ախել (զդուռը):

ԱԽՇԻԿ — աղջիկ: Կոչականն՝ ախշի:

ԱԽԿԻ ՉԱԽԿԻ = յախուռն. «ախկի ձախկի խօրաթել:»

ԱԾ — արմատ ածեմ՝ բային:

ԱԾ ԵԱԵԼ (յած ելանել), հաւուն ածել սկսիլը:

ԱԾԷ ԿՅԻԼ — ածելէ դադրիլը:

ԱԾԱՆ = շատ հաւկիթ ածող (հաւ):

ԱԾԵԼ — (1) հաւկիթ ածել (հաւուն).

(2) “Ժող ածել” = պտըտցնել անձ մը, տղայ մը: “ՄԱՏ ԱԾԵԼ” — մատը կոկորդը տանիլ փսխում պատճառելու համար:

ԱԿ — ջրի աղ:

ԱԿԸ — Ակն քաղաքին անունը. Սեւ. Ակինը (ձորը): Իսկ “աչք” նշանակութեամբ կը գործածուի միայն “յական թօթափել” բացադրութեան մէջ:

ԱԿԱՐ ԳՆՆԵԼ = պատրուակ, ըսելիք. “ակար մի կու գննէ”:

ԱԿՈՆՃ — ականճ. տ. ականճի: Յ.ք. ականճուի կամ ակժուի: “Ակնճի օղ”:

ԱԿՈՆՃ ԿԱԽԵԼ = ուշադիր ըլլալ. անսալ:

ԱԿՆՃԻ ԵՏԻ ՆԵՏԵԼ — մոռացութեան տալ: “Ակոնճ” կը կոչուին նաեւ շարքը փայտէ գամերու որք ջութակին կոթին վրայ շարուած են խորամուխ եւ կրնան ոլորուիլ որպէս զի թելերը լարուին.

ԱՀ — Երկիւղ, պատկառանք. “Տատին ահէն.” “Աստրծու ահէն”: Սաստկական՝ “ահ ու դող”:

ԱՀՈՄՆԻ — բարկութեամբ եւ շտապաւ. “Ահոմնի մի եկաւ խօսք կանչեց” (կշտամբեց):

ԱՂԱՅՈՒԻԼ կամ աղայկուիլ = աւաղել,
ցաւէն ան, աւաղ ձայնարկել, մնչել, հեծել:

ԱՂԲԱՐ = եղբայր: Յ.ք. աղբրրտաք, աղ-
բրրտաց, աղբրրտօք. աղբրրտացմէ: Աղբարն
աղբօրը կու տայ. աղբարն աղբօրմէն կ'առնէ:
Քոր լ'աղբար:

ԱՂԲԻՐ = աղբիւր:

ԱՂԷԿ = լաւ. աղէկ ցորեն, գէշ ցորեն:
“Աղէկ կ'ըսես”, “Ինտոր էք, աղէկ ըրի՞նտ էք”,
“Աղէկ ընկք”:

ԱՂԷՅՆԱԼ = լաւանալ, առողջանալ,
բժշկուիլ:

ԱՂԷԿՈՒԹԻՒՆ = լաւութիւն:

ԱՂԸԼԱՅ = աղմուկ, խառնակ ձայներ
բազմութեան:

ԱՂՈՒՆ = աղօն, աղալու ցորեն: “Աղօն
աղալ”,

ԱՂՈՒՆԾ = փշրուած, մանր պատառ-
ներու վերածուած. Չոր հացը, գաւաթը “ձեռ-
քէն ինկաւ աղօնձ էղաւ”,

ԱՂՈՒԼՈՍ ԼԸՆԻԼ = փշրուիլ, աղօնձ
ըլլալ:

ԱՂՈՒՄՈՒՐ ԼԸՆԻԼ = խանգարիլ. հան-
դէսը, խրախճանութիւնը “աղումուր էղաւ”,

ԱՂՁԻՐ = եղջիւր:

ԱՂՁԸՂՁԱԾ = խորտակուած, “ինկած
լ'աղջրղձ է”, միթէ:

ԱՂԻԸՆԻ = աղանի:

ԱՂԻՈՐ = սիրուն, գեղեցիկ.

ԱՂՏԿՈՐՈՒՍ = աղտկորոյս: Աղտը չցուցնող (ոչ-ճերմակ) հանդերձեղէն:

ԱՂՑԱՆ = բանճարով, ընկոյղով, ընդեղէնով (լուբիա) եւ քացախով շինուած թթու ուտելիք (սալաթա):

ԱՃ (1) ընձիւղ, ծիլ: (2) Նաեւ ջրի փողրակներու մէջ մտնելով տարապայման աճում առնող եւ խափանող բոյս, արմատ, յորմէ է բացատրութիւնը անյագ շատակերին համար, թէ « աճ ես կլլեր: » (3) Նաեւ « իրիկուան աճը, » կը նշանակէ իրիկուան վրայ գալու պահուն, իրիկուան դէմ:

ԱՃԵԿՈՒՆ = աճեցուն, հատիկներ կամ ընդեղէնները որ եփուելով շատ կ'ուռին:

ԱՃԻԼ ՈՒ ԳԱՃԻԼ = լաւ մեծնալ, աճիլ:

ԱՃՈՒԿ = փորին եւ աղդերաց իրարու միացած միջոցը, գիծը: Գա. aine.

ԱՄՊ = ամպ: « Ամպ չէ գոռացեր վրան, » պարզ բաներն անգամ չգիտէ, բոլորովին անգէտ եւ անփորձառու է:

« Ամպի պէս կու գոռար » = շատ հպարտ եւ գոռոզ էր:

« ԱՄՊԷՆ ԹԷՆ Կ'ԱՌՆԷ » = շեռատես եւ մանրազնին մարդ է:

ԱՄՊԱՎԱՐԻ = « ամպավարի լեռներ, » բացատրութեան մէջ միայն կը լսուի այս ածականը, եւ կը նշանակէ ամպաբերձ, երկնաբերձ, ամպածրար:

ԱՄՊԳՈԼ = « Ամպգոլ է » կ'ըսուի երբ երկինքն ամպոտ է ամառ կամ գարնան եղանա-

կին եւ օրը այդ պատճառաւ խոնաւ եւ խեղդիչ է: Տ « Գօլ: »

ԱՅԼԱԶԳ = օտարազգի:

ԱՆԱՌ = « Անառը քաշուիլ, » անմատոյց, անհաղորդական ըլլալ: Բայց կը գործածուի « յետ շռայլութեան՝ ծայրայեղ խնայողութեամբ ապրիլ, » նշանակելու:

ԱՆԳՈՔ = « անդօքը, » կ'ըսեն սրտնեղութեամբ մը՝ բուն բանը յիշելու տեղ:

ԱՆԱՌԱԿ = ոչ-խելօք, անհանդարտ (տղայ):

ԱՆԱՐԵՒՑԱԹ. — դեռ արեւը չծագած:

ԱՆԵԼ = ընել: — Շարժումը սկսիլ փորձել, « արաւ թը տի զարնէ: »

« ԱՆԵԼՈՑ ԷՂԱՒ » մեր, ձեր, անոնց « անելոցն էղաւ, » ոչ թէ դիպուածով:

ԱՆԺՈՒՐ = առանց իւղի, լոկ ջրով եփուած կերակուր, անհամ:

ԱՆԹԵՂԵԼ = կրակը եւ այլն մոխիրին տակը ծածկել:

ԱՆԿՈՒՏԻ = անդրամ, չունեւոր մարդ:

ԱՆԿՐԱՎԱՀ = « անկրմահը, » կ'ըսեն անարգող շեշտով մը խօսելով թշուառական կամ սինլքոր անձի մը վրայ:

ԱՆՃԱՐ = առատ, յորդառատ, « Անճըրկեկ լից, » առատ լիցուր:

ԱՆՆԻԿՈՂԸ = այն հիւանդն է որ ոչ կը բժշկուի եւ ոչ կը մեռնի:

ԱՆՇԱՀ = անօգուտ (մարդ զաւակ):

ԱՆՈՒՇ-ԲԵՐՆԱԿ = համեղ ուտելիք-ները շատ սիրող եւ հասարակ ուտելիքները մերժող:

ԱՆՊԱՐՏԱԿ = ան զոր դժուար է պարտրկել, զսպել, “անպարտակ տղայ:”

ԱՆՏԵՆԻ = երկնային, հոգեւոր աշխարհի վերաբերեալ: “Ուչ անտենի է ուչ աստենի” = ոչ հոգեւոր եւ ոչ աշխարհային իրաց մէջ յաջող է եւ եռանդուն:

ԱՆՏԷՐ =

ԱՆՏԵՆ ԳԱԼ = “Անտէն կու գաս” = դուն միայն կը մնաս անիրազեկ, եղածէն լուր չունիս:

ԱՆՏԵՏԻԼ = շմորիլ, շիոթիլ, ըսելիքը կամ ընելիքը վայրկենապէս մոռնալ. ֆր. amnésie ունենալ:

ԱՆՏՈՒՆԻ = ոչ-տնատեալ, տուներու չբաժնուած երգ կամ քերթուած:

ԱՇՔ կամ ԱԶՔ = յք. աչուի, աչուրներ, աջից կամ աջիջ, “աջիջ լոյս,” “աջիջ ելլել:” “Աշկը չունիս նը քնթի ծակ ալ չունիս:” “Աստուած մէկ աշքը մէկալին կարօտ չանէ:” — “Մէկ աշքէն մէկալին չի տար:”

ԱԶՕՔ ԱՆԵԼ = ակնարկով հասկցնել, աշքը գոցելով, յօնքերը վեր բարձրացնելով, աշքին արտաքին անկիւնը գոցելով եւայլն: Կ'ըսուի նաեւ “աչօք Լ'ունօք (յօնքով) անել:” Թղթախաղի մէջ արգելուած է ընկերաց իրարու “աչօք անել:” “Ինծի աչօք արաւ թը եկու” (տես նաեւ 84):

“Աչքիլուս ըսել, ” “աչքըլուսի երթալ, ”
աչքըլուսել = շնորհաւորել, խնդակցիլ: “եր-
թանք աչքը լուսինք, ” “Աչքա լուս, խնամի: ”

“Աջիջ լոյս, ” փոխարեւար կը նշանակէ
նաեւ “ամենապատուական բանը, ” “աջիջս լու-
սուն գնաց, ” “աջիջս լուսը անոր կեր իմ
տուեր: ”

“Աչք, ” կը նշանակէ նաեւ պահարանի,
տուփի մէջ բաժանումներ: “Աչք աչք է,
ըսել է ներսը բաժանումներ ունի: Տես նաեւ
“ակոնճ: ” Բարդ ածականներ են — թուխ-
աչուի, սեւ-աչուի.

Միաչէն (միականի). աչուոր (ոչ կոյր):

ԱՇԽԱՐԲ կամ աշխարհք = երկիրը իր
ժողովրդով. հասարակութիւնը: “Աշխարքն ուր
(որ) վըրայ գայ, չի տ'երթամ: ” “Աշխարքը ձան
է կըյտեր, ” (ժխոր կայ): “Գիտեմ թէ աշխարքն
ինձի տուին, ” կամ “աշխարքով էղայ, ” շատ
ուրախ եղայ, յանհունս գոհ մնացի: “Աշխարքը
վայտ տի աայ, ” բոլորք պիտի այպանեն զքեզ:
“Աշխարքը քեզ մտիկ անել տի տաս, ” “Աշ-
խարքը ճեպտ տի գնես (“պիտի խարես”):

ԱՇԽԱՐԲ Մ'ՆՆԵԼ = ամուսնանալ:

ԱՊՈՎ = ապահով “քեզ ապով ինք,
nous comptons sur vous. “Իս ապով
մ'իլլեք: ”

ԱՊՈՒՐ = ապուր. “թանապուր, ” “ա-
նուշապուր, ” “մածնապուր. ”

ԱՊՐԱՆԲ = ծախու բաներ, վաճառք
ամեն տեսակէ:

“ԱՊՐԻՍ” օրհնութիւն է մեծէն առ պզտիկն:

ԱՊՐՑՈՒ = պլլուր, կորկոտ, սրմութ, ծնիկ ապրցու կը կոչուին, ցորենի պէսպէս պատ-
րաստութիւններ:

ԱՋԻԿ = աջ: Աջիկ ձեռք, աջիկ աշք, աջիկ ոտք: “Աջը միայն “աջ բազուկ” բացատրութեան մէջ կ’երեւնայ:

ԱՋՈՂԵԼ = յաջողցնել. “Աս(տ)ուած բանիկն աջողէ:”

ԱՋՈՂՈՒԹԻՆ = յաջողութիւն: “Ասուած աջողութիւն տայ:”

ԱՌԱԿ = առակ: “Առակ ւ’օրինակ լընիլ:”

ԱՌԱԳՈՒՅ ԻՅՆԻԼ = նիհար եւ տկար վիճակի մէջ իյնալ: Ոմանք կը հնչեն “յառագուց:”

ԱՌԻՋ = առէջ. ոստայնին երկայնքը կազմող թելը, մինչ նետիչը այն թելն է որ լայնքէն կը նետուի մակոյկով կամ կկոցով:

ԱՌԿՈՒԻԼ = աղոց կոուիլը առանց թշնամութեան: Կը թուի “ակոայ” բառէն (ակոայ, ակոբուիլ, առկըիլ), շանց նմանութեամբ:

ԱՌՂԱՅ = ակոայ: “Առղաս չի կտրեր, = ուժէս վեր է: “Առղայ չի բանիր” = չի ծամուիր, քարի պէս է: “Առղայ բանեցընել” = վնասել կարենալ մէկուն: “Առղաները թափեր են” = չարութիւն ընելու կարողութենէն ինկած է: “Առղատ զխմէ” = մուռ արէ,

Համբերէ: «Առդաս առաւ» = ես աս գործէն
 վնաս տեսայ: «Առդաս առդաս կ'ուտէ» ցուրտէն
 կը դողամ:

ԿԱԹՆԱՌՂԱՅ = կաթնկեր տղուն Հա-
 նած ակռաները. թափուելու եւ Հաստատուն
 ակռաներու տեղի տալու բոլոր ակռաները:
 «Կաթնառդան բերանն է» = շատ պզտիկ եւ
 անփորձ է:

ՋԱՋԷՒԱՌՂԱՅ = աղացող ակռաներ
 (molaires):

ԱՌՆԵՏ = սկիւռ:

ԱՌՋ = արջ:

ԱՌՈՒՏՈՒՐ = տուրեւառ, գործ:

ԱՌՔ = գնման գինը. «առքը սուղ է
 էղեր»:

«Առք է դպնր» արտորանքի մէջ է,
 պատրաստութիւններն կը շտապէ, միշտ ոտքի
 վըայ է:

ԱՌՔԵՆՒ = յաղթանդամ եւ ուժեղ:
 «Առքենի կու մեզնայ»:

ԱՍԵԽ = ասեղ: «Ասեխ ձգես վար չիյ-
 նիր» = հո՞՞՞՞ բազմութիւն մը կայ: Սեռ. աս-
 ղան. «ասղանը ծակէն»:

ԱՍՂՆԾԵԾ ԱՆԵԼ = յետին աստիճան
 մանր կարել. շատ ասեղ զարնել:

ԱՍՂՆՏԵԼ = ասեղ միսել կրկին ու կրկին:
 «Մէյ մ'ալ անես նը, մաններտ տ'ասղնտիմ»:
 Կամանութեամբ կ'ըսուի նաեւ «Ճիվերս կ'ասղըն-
 տին», թմրած է եւ կը զգամ ասղնտելու նման
 ցաւ մը:

ԱՍՈՒԱԾ, Ասպած = Աստուած: Աստր-
ծու, Աստրծով, Աստուզմէ: “Վասն Աստրծու
սիրունն,” աղաչանք է: “Ասուած պակաս չանէ,”
շնորհակալութիւն է: “Վեր Ասուած (ունիմ)
վար քեզ,” գուն միայն ես ապաւէնս յաշ-
խարհի:

ԱՏԱՄ = Սանտրին ակուաներ: “Ատամները
կոտրտեր ին:”

ԱՏԿԻԼ = Ժամանակ գտնել, կարենալ:
“Ձիմ ատկիր ուր ես ալ օր մի երթամ:”

ԱՏՈՒԿ = յատուկ:

ԱՏՈՒԿԷՆ = յատկապէս:

ԱՐԵԳԻ = արեւոտ, վայր ուր արեւը լաւ
կը զարնէ եւ կը տաքցնէ: Ինչպէս “կով” էն
“կոգի,” նոյնպէս “արեւ” էն “արեգի” ածան-
ցականը շինուած է:

ԱՐԵԻ = արեւ, թէ գունդը եւ թէ լոյսը:
“Արեւը խաւարեցաւ:” “Հոս արեւ կայ, արեւ
է.” “ձ. “արեւ տեղ մի:” (2) Կեանք եւ բա-
րօրութիւն. “Արեւնդ հրմար,” աղաչանք է.
“արեւտ սիրիմ” հեգնութիւն է: “Արեւտ
կանաչ,” մաղթանք է: “Օր է՛ արեւ չի տեսաւ,”
կարծակեաց եղաւ: “Արեւտ հողը դնիմ,” ա-
նէծք է (տես 84 [Գ]):

“Արեւ” երգում է:

ԱՐԵԻԵԼ (1) արեւուն տակ տարածել
չորցուելու բաները, զգեստ, պտուղ եւ այլն:
(2) Արեւուն ծաւալելը, “հոս ալ արեւեց:”
Հակադիրն է “չքել:”

ԱՐԵՒՑԱԹՈՒՆ = ի ծագել արեգական:

ԱՐԾՈՒԻԼ = արածուիլ:

ԱՐՄՆԱԼ կամ ԱՐՄԸՆԱԼ = Ունայնա-
մտութեամբ հիանալ ինքն իր վրայ, իր լաթե-
րուն կամ գեղեցկութեանը վրայ: «Չտեսը տես
է ելեր, ո՛վ տեսեր նը արմըցեր:» Զարմ(ա)նալ
բային հետ զոյգ ալ կը գործածեն. «կ'արմնայ
ու կու զարմնայ:»

ԱՐՈՒՆԱՏ = ամբողջ: Արունատ խնձոր
մի: «Արունատ է:»

ԱՐՈՒՑ ԵԱԵԼ = փափաքին հասնիլ, կա-
րօտը յագեցնել:

ԱՐՑՈՒՆՔ = արտասուք: Արցունք թա-
փել = արտասուել շատ:

ԱՓ = ափ. «ափիս մէջ է,» ազդեցու-
թեանս ներքեւ է:

Ափ մի թութ. «Ափովը կ'ուտէ,» «գնա
ուր ափտ աղունծով լեցնէ:»

ԱՓԵԼ = ափով առնել:

ԱՓՕ՝ = Աբրահամ անուան կրճատուած
կոչականը:

ԱՔ կամ ԱՔՆ = ոտք: «Հր՛մա աքինս
տակը կ'առնիմ քեզ,» կը նշանակէ ոտքիս տակ
կ'առնեմ զքեզ. կը ծեծեմ ոտքով, կ'աքացեմ:
«Աքացի, ին արմատն է:

ԱՔՈՒՌԿԵԼ = խոշոր առարկայ մը բոլոր
ծոցովն ու գրկովն առնել տանիլ. «աքուռկեց
ու գնաց:»

Բ.

ԲԱԴԵՂԻԼ = գաղբիլ: «Բերանը չի բա-
գեղիր», խօսեիէն, ուտեիէն: Տես նաեւ Գ-նիլ:

ԲԱԶՈՒԿ = 1. Բազուկ մարդու: «Աջ բա-
զուկը»,

2. Ծղօտ մանջարեղինաց:

ԲԱԶՄԱՆԱԼ = հպարտանալ, գոփանալ,
չափազանց պահանջներ ընել. «չատ մի՛ բազմա-
նար», կ'ըսեն պահանջկոտ տղոց:

ԲԱԶՄԻԼ = բազմիլ, նստիլ իբրեւ հիւր
կամ մեծապատիւ ոք: «Նստիլ», բառին հետ
զոյգ կը գործածեն միշտ. «բազմեր նստեր է»,

ԲԱԺԻՆՔ = բաժանում, զոր օրինակ,
ամուսնացած եղբայրներու զատ տունի բաժ-
նուիլը. «բաժինքը ե(ր)բ տ'անէք»,

ԲԱՂԱՐՋ = բաղարջ, անխմոր հաց:

ԲԱՄԲԱՍԵԼ = բամբասել, Ունին նաեւ
բամբասանք եւ բամբասող:

ԲԱՆ = 1. խօսք, դիտողութիւն: «Բան կ'ը-
սեն», կը նշանակէ կը քննադատեն, կը բան-
(բ)-ասեն: 2. գործ, զբաղում: «Բան կու բանին»,
«Բան շատ ունիմ», Այս իմաստով են «բանուր»,
եւ բան-թողուիլ: Ա՛րսուի զոյգ «բան ու գործ է
արեր: «Գուք ալ բան գործ չունիք»,

ԲԱՆԹՈՂՈՒԻԼ = գործեիէն գաղբիլ:
«Պաղ չառնես, նոր ես բանթողուեր», «Բան-
թող, գոյականը անծանօթ է այժմ այս բար-
բառին»:

ԲԱՆԻԿ = փափկական ձեւ «բան»,ի,
(հիւանդ չէ, բանիկ չունի տղեկը),

ԲԱՆՊԱՌԱԿ = ղուարճարան, կատակախօս, պերճարան:

ԲԱՆՊՆԴԵԼ = հարցապնդել, փորձել խնդիրը:

ԲԱՆՍԱՐԿՈՒ = որոմնացան:

ԲԱՆՍՏԵՂԾ = բան, գործ կատարող, հնարամիտ, ճարտար:

ԲԱՉՈՒԿ = իւղով եւ բարակ ալիւրով շինուած, եւ կէս ձեռքի մեծութեամբ չոր հացիկ է:

ԲԱՐԲԱՐԱԿԱՆ = թափառական:

ԲԱՐԵՒ = ողջոյն:

ԲԱՐԻՔ = ուտելիք խմելիք, հագնելիք, յայելելիք:

ԲԱՐՈՎ = լաւ, բարւոք: Բարով լաթ, բարով տղայ: Մկ, բար(ւ)ով եկար:

ԲԱՐԿ = զօրաւոր, այրող. «բարկ քացախ», եւ այլն: «Բւրի արեւ», «Թանիրը Բւրի է» = շատ տաք է:

ԲԱՐԿԸՆԱԼ = բարակնալ, ինչպէս թելը: «Հաստընալ», ին հակադիրը:

ԲԱՐԿԸՆԱԼ = նրբանալ, փափկանալ չափազանց: Կոշտ ու կոպիտ ըլլալուն հակադիրը:

ԲԱՐՍ, ԲԱՐՍԸ = բարձր:

ԲԱՏԲԵՐԱՆ = անգաղտնապահ, թուլ-բերան:

ԲԱՏԳԼՈՒ = հոլանի:

ԲԵՐԱՆ = բերան, բերնի, բերնով, բերնէն: ԲԵՐԱՆԸ ՓՆՏՌԵԼ = Անուղղակի հար-

ցումներով միտքը հասկնալու ջանալ: ԲԵՐՆԷՆ
 ՓԱԽՑԸՆԵԼ = յանզգաստից գաղտնիքը յայտ-
 նել: ԲԵՐԱՆԸ ԽՕՍՔ ԳՆԵԼ = ըսելիքը թելա-
 գրել: ԲԵՐԱՆԸ ԲԵՐՆԻՆ ԳՆԵԼ = անոր ամէն
 ըսածն ընել: ԲԵՐԱՆ ԲԵՐՆԻ ԻՆ ՏՈՒԵՐ =
 իրարու հետ կը խորհրդակցին եւ համաշունչ
 կը խօսին: ԲԵՐԱՆԸ ԲԱՑ ՄՆԱԼ = (1) շնչաս-
 պառ ըլլալ. (2) ապշել, հիանալ: ԲԵՐԱՆ ԱՌ-
 ՆԵԼ (անունը) = յիշատակել: ԲԵՐԱՆ ԳԱԼ
 = գործ մը ի գլուխ ելլելու մօտ ըլլալ: Նաեւ
 բազմութեամբ մինչեւ դուռը լեցուած ըլլալ,
 «տունը բերան կու գար», ԲԵՐԱՆ-ՓՈՒՍ ԱՆԵԼ
 = տարբեր կերակուր մը ուտել: ԲԵՐԱՆԸ
 ՓՈՒԵԼ = Առաջուան ըսածէն տարբեր կամ
 անոր հակառակը խօսիլ: ԲԵՐԱՆԸ ՍՐԲԵԼ =
 Ուտել եւ ուրանալ. նաեւ փոխաբերաբար, ու-
 րանալ, անգէտ ձեւանալ: «կ'ուտէ ու բերանը
 կու սրբէ»,

ԲԶԻԿ, զոյգ կը գործածուի ԽԻԿ-ին հետ.
 «ԽԶԻԿ ԲԶԻԿ», ցած, ամենաստորին դասակարգի
 մարդիկ, ընկերային ամենէն վարի խաւերուն
 վերաբերեալները, որոնք չեն համարուիր պա-
 տուասիրուելու կամ մեծարուելու արժանի:
 «Մենք խզիկն ու բզիկն ենք»,

ԲԶԵԶ = Սեւ խոշոր միջատ մը թեւաւոր:

ԲԻՏ = պոչ: կը գործածուի միայն «ճիտ»,
 բառին հետ զոյգ. «բիտ ու ճիտ լինել», կը նշա-
 նակէ զայրանալ, բորբոքել: կատուի եւ այլ
 անասնոց նմանութեամբ ըսուած է, իբր թէ
 «բիտն ու ճիտը տնկել», բարկութեամբ: «բիտ

ու ճիտ է մինչեւ իրիկու, = շարունակ ցասմամբ կը խօսի:

ԲԻՒԲԻՍՑՆԵԼ = փսխել, կերածը ետ բերել:

ԲՇՏԵԼ = բուշտ մը գոյանալ:

ԲՇՏԻՎ = պզտիկ բուշտ, *vésicule*.

ԲՇՏԸՌՆԻԼ = բուշտ բուշտ ըլլալ:

ԲՈԹՈԹԻԼ = ուտելեաց աւրիլը, անոնց երեսին ծածկուիլը մանր մանր պղպջակներով, ինչպէս մածունին կը պատահի, որ չափազանց թթուընալով իբր թէ կ'եռայ:

ԲՈԼՈՐ = շուրջ, չորս կողմը, ամէն կողմը: Զ. օ. “բոլորտ նայէ.,” “բոլորս ժողվտեցան.,” իբրեւ ք. կը նշանակէ *circulaire*, շրջան: Ասկէ է վերացական առումը, իբրեւ ամբողջ, առանց ոեւէ մասը պակաս ըլլալու, անխոռ. Գ. օ. “ո՞ղջ մնաք. Բ՛ւլ՞ր մնաք.,” կ'ըսուի ընտանիքի մը իբրեւ բարեմաղթութիւն: “Բ՛ւլ՞ր լուսնկայ.,” = լրացած լուսին, որ խոռ չունի:

ԲՈԼՈՐԻԼ կամ ԲՈԼԸՐԻԼ = շրջիլ, պտոյտ ընել: Այս իմաստով զոյգ կը գործածուի ՈԼԸՐԻԼ բային հետ. — “ոլըրեցաւ բոլըրեցաւ.,” վերջապէս հոս եկաւ, կամ հոն գնաց, կամ խօսքը այս ինչ նիւթին վրայ բերաւ: Իսկ “խելք բոլըրէ.,” խրատին մէջ, ծաղիկներու բացուելուն կամ ամբողջական զարգացմանը նմանութեամբ փոխաբերական իմաստ ունի “բոլըրել.,” բայը, եւ կը նշանակէ՝ պակասամիտ մի լինիր, հասուն եւ լեցուն խելքի տէր եղիր: All-around man կամ educationը ճիշդ հայերէնով է “բոլորակիրթ

մարդ կամ դաստիարակութիւն, ոչ-միակողմանի: Encyclopédie = բոլորգիտութիւն եւ բոլորգիտարան է ճիշդ հայերէնով. Erudition encyclopédique = բոլորգիտական հմտութիւն (եւ ոչ թէ համայնագիտական):

ԲՈՒՈՐՄՆԻ = բոլորակ կազմած. «բոլորմնի նստեցէք:»,

ԲՈՒՈՐՏԻՔ կամ ԲՈՒԼՐՏԻ = շուրջը. չորսդին, մօտերը (environs, neighborhood). «Տանը, քաղաքին բոլորտիքը ծառ չկայ:»,

ԲՈՒՆՏ = օղակը որուն մէջ կը բռնուի կոճակը:

ԲՈՒՆՑԻՑ = ցիցը որուն կը կապեն հենքին չուանը:

ԲՈՒԱԼ = երախային լեզու ելլելէն առաջ մըմնջելը իբրեւ նախափորձ բարբառ: «Կու բուայ» (կու բըւայ):

ԲՈՒԼԱԽ = Մազերը, մօրուքը, հագուստը անխնամ ծերունի:

ԲՈՒԽՍԻՐՏ = զգայուն, դիւրագորով:

ԲՈՒՆԱԼ = տաքնալ, սիրել, սիրտ տալ անձի մը կամ բանի մը. «սիրտս չի բունար:»,

ԲՈՒՆԲՈՒՆ = Ուրիշներէն չհասկցուելու կերպով, ցած ձայնով, եւ իրարու շատ մօտ նստած (tête-à-tête) խօսակցութիւն: «Մար Լ'աղջիկ մինչեւ առտու բունբուն արին.», — «Բունբուն մ'ունէին մէջերնին:»,

ԲՈՒՆԲՈՒՆԱԼ = նախընթացին բայն է. «բունբունացին:», Գերընտիր հայերէն:

ԲՈՒՆՄՆԻ = բռնուած, ցուրտի կամ յոգ-
նութեան կամ ցաւի պատճառով. « ճիտս բռնմնի
է » = I have a stiff neck. »

Գ.

ԳԱԲ = խաւարծիլ. թթու եւ վայրի է:

ԳԱԳԳԱՅ = ան որ անդադար կը խօսի
քննադատելով եւ դժգոհելով: Բայն է ԳԱԳ-
ԳԱՅԵԼ: « Գլխուս գագգայ է: » Բու թռչնոյն
(գուգգուին) նմանութեամբ ըսուած է:

ԳԱԼ-ՓԱԲԹ = շատակեր եւ լափող (ինչ-
պէս գայլը): Գալ-աղէք բարդին նման է:

ԳԱՀ = ուս: « Գահերը լա(յ)ն: » « Գա-
հերս կու մնին: » Այս նախնական իմաստէն
ծագած են գահ բառին « բարձրութիւն », « ա-
թոռ » եւ « պատիւ » առումները: Գասական
հայերէնը մեզի չէ աւանդած այս բառին սկզբնա-
կան նշանակութիւնը:

ԳԱՂՏԸՆԱԿ = գաղտուն, §բ. fontanelle.
(Ասիկա օրինակ մ'է այն ընտիր եւ հարկաւոր
բառերուն որոնք մուտ գտած չեն մեր գասական
մատենագրութեան մէջ:)

ԳԼԳԸԼ = հողէ փարչերու տեսակ մը որ
նուրբ պարանոց մ'ունի եւ ջուրը վազած ատեն
« գըլգըլ » ձայնը կ'արձակէ:

ԳԱՆԳԸՆԻԼ = այսինքն գան-գան-իլ. ծե-
ծուելով եւ ասդին անդին իյնալով ողորկ ու
թարմ երեւոյթը կորսնցնել. խնձորի, տանձի
նման միրգերու վրայ կ'ըսուի:

ԳԱՐԵԿ = փոքր գարիի մեծութեամբ եւ նմանութեամբ ուռեցքը որ աչքի կոպերուն վրայ կ'ըլլայ: Քր. Orgelet.

ԳԱՐՆԱԿ = մանր բշտիկներ կամ փղիկներ երեսին վրայ (որք սովորաբար «Գարունը» կ'երեւան):

ԳԱՓՈՆՔ = Խանութներուն առջեւ, հորերուն վրայ գործածուող մեծ կափարիչ, շարժուն դուռ:

ԳԲԵԼ կամ Գփել = ծեծել զոք բռնցի:

ԳԵՍԳՈՒՏԱԼ = կլթիկ ընել, զգայուել:

ԳԵՍԳՈՒՏՈՒՔ = զգայուամբ. éruclation.

ԳԵՏՈՒՏԻ = Անտառներէն հեղեղավար քշուած փայտի պէսպէս կտորներ, ծառեր, կոճըղներ որք գետնի վար կու գան եւ զոր գոգառով կը բռնեն գետեզերեայք: «Գետ»-ին կցուած ՈՒՏԻ-ն նման է որթ-ուտ կամ որթ-ոտ բառին որ որթատունկի փայտեր կը նշանակէ: Խնդիր է թէ այս ՈՒՏ-ը անգլ. wood, Շվետերէն ved, եւ այլն, փայտ, անտառ, բոյս նշանակող բառին հետ յարաբերութիւն ունի:

ԳԵՐԵԿՆԱԼ կամ ԳԵՐԵՅՆԱԼ = աղաչել եւ պաղատել, թախանձել:

ԳԶԵԼ = սուր բանով մը դպչիլ այնպէս որ նշան մը, գիծ մը յառաջ գայ: Փուշը կը գզէ: «Չէոքս գզուեցաւ:» «Գազ» փուշը եւ «Գաղան»ը այս բառին արմատէն են: Գազել-ը Գըզել-ի սեղմուած է:

ԳԶՈՒԸՏԻԼ = կռուրտիլ. մանուկներուն իրարու հետ առկուիլը: Սկզբնապէս՝ ԳՂ-ը ԳՂՂ

իրը թէ ճանկերը, եղունգները կը գործածէ, իսկ
 --ի--ը իր ակունները (Տ. առկուիլ):

ԳԻՇ = վատ, չար, տգեղ: Կան նաեւ
 գիշութիւն, գիշանալ:

ԳԻՌ = գայռ. աղտ: «Գէռը փեշտ մի
 քաշեր:»

ԳԻՐ = գէր, յոյր: Զոյգ կ'ըսուի «Գէր
 ու Գռուղ:»

ԳԸՌԱՄԱՆ = գէռի աման:

ԳԻՆԾ = սոխի մանր սերմը (ՏՏ. Խ-բ-ճ-):

ԳԻՇԵՐՓԼԻՍ = գիշերային փախուստ.
 խուճապ: «Ինչո՞ւ ատենկ էձէլէ կ'անէք, գիշեր-
 փախ է:»

ԳԻՏ = արմատ գտանեմ-ի, աւելի նախ-
 նական քան «գիւտ» ձեւը: «Գիտ է» կը
 գտնուի (այս կամ պտուղին եղանակն է):

ԳԻՐ = գիր: Նամակ: «Գիր անել» նամակ
 գրել:

ԳՆԾԻԿ = (փոքր գինձ) գնձիկ-ասեխ
 (գնդասեղ):

ԳՆՆԵԼ = գտնել:

ԳՆՆՈՂԶԷՔ = գտնողէք. կորսուած բա-
 նը գտնողին տրուած ընծան:

ԳՆՏԵԼ = գունդ, ուն ըլլալ: «Քարին
 դպած տեղը գնտեր է:» Գնդաձեւ, սահմանա-
 փակ ուռեցքի մը գոյանալը:

ԳՆՏԻԿ = 1. փոքր գունդ: 2. ծրա-
 րուած դրամի գնտիկ, գանձ: Ա՞. գնտած,
 «գնտիկ ասեխ»:

ԳՆՏԻԿ ԱՆԵԼ = Երախան նախ կը վար-
 ժուի գլուխը քովէ քով շարժել ընդ խաղ.
 « գնտիկ կ'անէ », Յետոյ կը սորվի « աչուկ անել »
 = աչքերը գոցել ընդ խաղ: Եւ ապա կը սոր-
 վեցնեն նաեւ « ծափիկ անել » = ծափ զարնել:
 « տըտիկ անել », նստիլ. « պաճիկ անել » պառ-
 կիլ. բոլորն ալ Իկ կամ ՈՒկ փաղաչքական
 մասնիկով:

ԳՈԳԱՌ = գոգաւոր գործի մը, ճիւղերէ
 չհլսուած, որով գետուտի կը բռնեն:

ԳՈԴԻ = ծոյլ:

ԳՈԴԴՕՇ = շատ գէր եւ խոշոր (անձ):

ԳՈԹՏՈՑ = գլխաւոր, երեւելի (մար-
 դիկը). « Գոթտոցները ժողուըտեր էին »:

ԳՈԼ = տաքութիւն. ջերմութիւն: (Լա-
 cal-or ին հայկական արմատը, որուն երկու
 ուրիշ ձեւերն եւս են Գ-ը-ջ եւ Ջէր:) « Գոլը
 երեստ կու զարնէ: » « Թանիրին գոլը փախեր
 է: » Բարդերն են « ամպգոլ » եւ « քամագոլ »:

ԳՈՅՏԻԼ = « գանգատիլ » ին սղեալը.
 օրինական բողոքի համար կ'ըսուի, երբ կառա-
 վարութեան գիմում կ'ըլլայ:

ԳՈՌԱԼ = 1. ամպոց գոռալը: 2. Տղոց
 մեծաձայն լալը:

ԳՈՌԳԸՌՏԱԼ = ամպոց գոռալը: Գ.յ.
 ԳՈՌԳՌՏՈՒՔ:

ԳՈՐԾ = 1. գործ. աշխատանք. առեւ-
 տուր: 2. Ոստայնանկութեան գործը: « Գործան
 պլոճ » ը մամուկ կամ սարդ կը նշանակէ:

- ԳՈՐԾԵԼ = ոստայնանկութիւն ընել:
- ԳՈՐԾՈՂ = ոստայնանկ:
- ԳՈՒԳՊՈՒ = բու թռչունը:
- ԳՈՒԳՈՒԼԻԿ = դէզ. աղուոր դէզը կայծերուն կը նկարագրուի. «կրակը գուգուլիկ է» Գրամի, ոսկիի դէզն ալ «գուգուլիկ է»:
- ԳՈՒՆ = «երեսին գունը»:
- ԳՈՒՆՏ = գնտած, ուռած: «Գունտ ու կըլտնծ» գէր եւ տձեւ:
- ԳՈՒՇ = սխտոր-գուշ բարդին մէջ միայն կը տեսնուի:
- ԳՈՒՌ = քարէ փոքր աւազան ուրկէ ոչխարք եւ արջառք ջուր կը խմեն:
- ԳՈՒՐԱԼ = Տես ԿՈՒՐԱԼ:
- ԳՈՓՏԱԼ = ցաւիլ, վէրքին խորունկ ցաւը եւ երակներուն զարնելը, ցուրտէն ալ մատները կը գոփտան: «Ոռնաս ու Գոփտաս» անէծք է:
- ԳՈՉԻ = խոտեղէն մը որուն արմատի կոճղէն 15—20 թելիկներ կը կախուին եւ ուտելի են:
- ԳՈՉՆՈՏ = որոյ մազերը խառնամառն են, ահաւոր: ԳՈՉԸՆՈՏԻԼ:
- ԳՈՒՈՓ = գէր եւ զօրաւոր կին:
- ԳՈՒՈԶ = որոյ մազերը խոզանացեալ են: Նաեւ՝ «գէր ու գոռու աղջիկ»ը շատ գէր եւ զօրաւոր է:
- ԳՈՓԱՆԱԼ = գովեստէ շփանալով գոռոզանալ: «Շատ մի գովանար»:
- ԳՐՄԻՏԱԼ = 1. Տրանջել, գանգատիլ քթին տակէն: 2. Նաեւ երախան քունին մէջէն

“կու գրմատայ”, այսինքն կը մըմնջէ եւ պէտք կ’ըլլայ աւելի որորել որպէս զի լաւ մը քնանայ:

ԳՍԴՓԻԼ = Յարձակիլ բարկութեամբ, ֆիզիքսպէս կամ բարոյապէս: “Արան գսդփեցաւ ու ծեծեց”,

ԳՓՓՈՏԱԼ = եփող կերակրոյն եռացումին ձայնն է:

Դ.

ԴԱԳԳՈՒՌ ԿԱՄ ԴԱԳԿՈՒՌ = շատ նիհար, չորցած, ոսկոր միայն մնացած (մարդ). “Չոր դագգուռ է”: Ծերերուն վըայ կ’ըսուի:

ԴԱԴԱ = ընթերցում, կարդալ: Գագա անել = կարդալ (մանկական բարբառ):

ԴԱՀ = մատաղ, ամուսնական տարիքը անցուցած (աղջիկ). “Հատ դահ է:”

ԴԱՀ(Ա)ՆԱԼ = եռանդուն եւ կայտառ մատղաշութեան հասակն անցուցած ըլլալ. “դահցեր է:”

ԴԱՀԻԼ = դագրիլ եփելէ, շատախօսելէ, եռալէ: “Բերանը չի դահիր” (ուտելէն, խօսելէն): “Եփէ դահիլ” կ’ըսուի նաեւ կերակրոց մասին = “Գագարիմ” բային կարծ մէկ ձեւը կրնայ ըլլալ այս բառը:

ԴԱՀԵԿ = դայեակ, այսինքն մանկաբարձ:

ԴԱՀՆԱ = լաթի կտոր մը զոր կաթսաները լուալու համար կը գործածեն:

ԴԱՂԼԻԼ = ծերոց խելացնոր ըլլալը: “Գաղեր է” (պապան, մաման):

ԳԱՃԻԼ = աճիլ: Զոյգ միայն կը գործածուի. «կ'աճի ու կու դաճի»:

ԳԱՆ = ան կողմ, ան դին, դէպ ի հոն, հեռու. «դան գնա», (go away!) Ասոր հակառակն է «դաս»:

ԳԱՍ = այս կողմ, աս դին, խօսողին կողմը. «դաս եկու», (come here! come this way!):

ԳՐԵԼ ԵՎ ԳՐԵՆՆԵՆՆԵՐ = սեղմեալ են «ընդ այս», եւ «ընդ այն», ձեւերէն:

ԳԱՏԻԼ = ջանալ, սաստիկ կամ ծանր աշխատիլ:

ԳԱՏՈՒՔ — աշխատանք. քրտնաթոր ջանք:

ԳԱՐ = ոչ-տափարակ, ոչ-դուր: Ա՛րսուի ԳՐԵԼ է դան, դարն ի դաս, դարն ի վեր, դարն ի վար (երթալ, գալ, ելլել, իջնել): Գուր բառին հետ հակադրութեամբ կ'ըսուի. «գլխուս շատ դար ու դուր է եկեր», այսինքն շատ յաջող եւ ձախող բաներ պատահած են ինծի, շատ փորձառութիւն ունիմ: «Մեր դարն ալ (անշուշտ) դուր կ'ուլլի», այս դժուարութիւնը, գէշ ժամանակն ալ, կ'անցընենք:

ԳԱՐՏԱԿ = (սին. դատարկ:) 1. լոկ, առանց թացանի, «դարտակ հաց կ'ուտէ»: 2. եղէգէ կամ փայտէ սնամէջ գլանիկ որուն վրայ թել կը փաթթեն ճախարակով: Իսկ «դարտակ ուրախ», ան մարդն է որ շնչին, պարապ բանի մը համար ուրախ է:

ԳՐԵԼ = ձեռքով ծեծել մէկը:

ԳԻԳ = գժուարահաճ, խստադատ (Գի-
ր-ի):

ԳԻՂԵԼ = թունաւորել (գեղել): Գեղ-
թափ բառէն ալ կ'իմացուի թէ գեղ-ը նախ
իրբեւ թոյն ըմբռնուած է:

ԳԻՄ = գէմ. «գէմ գնել», «գէմ ել-
լել» նաեւ հաւասար, նոյնքան. զ. օ. «մազիս
գիմովը լաթ իմ վլացեր», այն է — այնքան ան-
գամ որքան մազ կայ գլուխս — անթիւ անգամ:

ԳԻՍՏԸԻԱՆ = Սեղանին աթոռի ներքեւ
սփռելու մեծ փոոցը զոր հացի նստողները ծուն-
կերնուն վրայ կ'առնեն: Բառը պարսկերէնի
հնչում ունի:

ԳԻԶԱՆԱԼ = Կլխուն մէջ congestionի
զգացում ունենալ: Երբ տղաքը շատ աղմուկ
հանեն կամ մէկը չափազանց խօսելով ձան-
ձրացնէ, կը գանգատին ըսելով՝ «հերիք է,
գլոխս գիզացաւ»:

ԳԼԻԿ = խեղճ դատողութեան տէր եւ
անխորհրդաբար խօսող:

ԳՄԸՇԻԻ = գիմացկուն, պնդակազմ,
գէր:

ԳՈԳ = հին, ցնցոտած (զգեստ): Շրջա-
զգեստը «գոգ է» «գոգ էնթէրիով տ'երթաս»:

ԳՈԳԻԿ = գոգ, հինցած (լաթեղէն):
Նաեւ իրբեւ չոյ, կը նշանակէ թոնրին թաղա-
րին ներքեւ փռուած թանձր (հին) լաթը կամ
փոոցը:

ԳՈԹԿԻԼ = (փիլաֆին) չափազանց եփուե-
լով չորցած եւ անխորժ ըլլալը:

ԳՈՂ = 1. գող, սարսափ: «Գող մ'առաւ իս.» «Գող մ'եկաւ վրաս:», 2. փոխաբերաբար՝ «գող ելլել», s'alarmer. «գող հանել», վախցնել, թունդ հանել: 3. գող, paludisme, fièvre intermittente, malaria. «Գաղտուկ գող», ընդն տեսակն է յորում ախտին նշանները, մանաւանդ սարսափիւնը, որոշապէս չի զգացուիր: «Գողցնել», գող ախտէն բռնուած ըլլալ. «երկու ամիս է ուր կու գողցնիմ:», «ինչ ուր կ'անիմ գողս չօսնիր»:

ԳՈՂԲՇՏԱԼ = գողալ, սարսափիլ (Ֆիզիքապէս.) †. ԳՈՂԲՇՏԱԼ:

ԳՈՌ = գուռ: «Գուռ լ'երդէք կու քըրքրին», ասացուածը կը նշանակէ թէ այս ինչ խնդրոյ համար անգագար կ'այցելեն, դիմում կ'ընեն: «Գուռ գոցի», անէծք է: «Աս(տ)ուած տնէ ու դռնէ հէռուն անէ», = չի ցուցնէ, մեր գլխուն չի պատահի երբեք այդ բանը: «Տուն ու դու աղտոտեց», ամբողջ տունը: «Գուռ մեծ է բացեր», = ծախք շատ կ'ընէ: «Բաց գուռ է», = շատ հիւր կ'ընդունի:

ԳՈՒԻ կամ ԳԻԻԻ = տափարակ, ոչ դար: Գուր տեղ, ճամբայ: (Տ. Գ. Գ.) Սասնոյ բարբառը ունի ԳՈՒԻՆ = տափաստան: «Գիւր», «գիւրին», վերացական իմաստը այս նախնական նշանակութենէն ելած է: «Գուր», գործիքն ալ նոյն արմատն է, այսինքն գուր, հարթ ընող գործիք է:

ԳՈՒԻԵԼ կամ ԳԻԻԵԼ = հարթել: «Գեւտինը, հողը գիւրել»:

ԳՊԳՊԻԼ = վիճիլ. խօսքով իրարու
Դպչել:

ԳՍԽԵԼ = լաւ մը ծեծել զոք:

ԳՐՄԱՆ — գրած. «գոռը գրման է.»
«սեղանը գրման էր:»

ԳՐՈՇՄ = բնական կազմ եւ խօսունուած.
«գրո՛շմը անենկ է:»

ԳՓԵԼ = Տ. դբել:

Ե.

ԵՔ = երբ:

ԵԳԻ = այգի, պարտէզ:

ԵԼ — ելք, ելլելն, «ելուն» կը նշանակէ
յելս այս ինչ շրջանին, զ. օ. «լուսաւորչին
պահուցը ելուն:»

ԵԼԼԵԼ 1. ելլել վեր կամ դուրս: 2. Նմա-
նութիւնը բերել յանձին ֆիզիքապէս թէ բա-
րոյապէս, այսինչին գրոշմը զարգացնել իր մէջ,
մանաւանդ ազգականութեան բերումով. զ. օ.
«գուն ո՞վ տ'ելլես ատենկով.», — «Մեծ դատն
է ելեր.», — Ի նախդիր մը զեղչուած է այս
բացատրութեան մէջ. «(ի) հօրքորը տ'ելլէ.»,
«(յ) ո՞վ տ'ելլէ: — 3. Ըլլալ, կարգը անցնիլ,
զ. օ. «թագուո՞ր տ'ելլես.», «ո՞վ հարս ելլէ՝ գուն
հարսնքոր:»

ԵԿԻ, ԵԿԻԲ, ԵԿԱԻ, ԵԿԱՆՔ, ԵԿԻՔ, ԵԿԻՆ՝
կը խոնարհեն գամ բային կատարեալ ժա-
մանակը:

ԵՂԱՄ = «կ'եհամ, կ'եհաս, կ'եհայ»
 եւ այլն է Ազնայ կամրկապ արուարձանի ձեւը
 փոխան «կ'երթամ»... ր:

ԵՂՆԻԿ = եղնիկ: Այս բառը «հէքի-
 յաթ» ներու մէջ կը յիշեն:

ԵՂՈՒՄԵՌՂ = եղումեղը. կերակուրի մը
 անունն է:

ԵՌ կամ էռ, եռալ բային արմատը.
 եռացող «եռ ջրեր եկաւ վրաս» կարի տագնա-
 պեցայ (ամօթէս) [տես 83]:

ԵՌՔ կամ էռք — եռցաւ, prurigo (83):

ԵՌՈՒԶԵՌ (էռուղէն՝ կը հնչեն) =
 եռանդուն (տղայ, եւն):

ԵՌ ԵԼԼԵԼ = եռալու կէտին հասնիլ.
 «տես թը ջուրն (յ)էն ելեր է» (84):

ԵՏ = ետ, յետս. «ետ տալ» «ետ եր-
 թալ» «ետ դանալ»: — «ետ բերել» =
 փոխել. «կերածը ետ բերաւ»:

ԵՏԻ = ետեւ. «ետիս է նստեր» հակա-
 դիրն է «էնջի»: Իսկ «ետի լ'էնջի չունի» կը
 նշանակէ թէ ետեւէն ու առջեւէն գնացող եւ
 ուշադրութիւն պահանջող պզտիկներ չունի,
 հոգէ ազատ է:

ԵՏԸԻԷՆ = զհետ, զկնի. «ն՛վ է ետըւէն
 փախ դնողը»: «ետըւէն ին ինկեր», կը հե-
 տապնդին: — Ետեւոռուկ քալել, կարգալ՝
 յետս յետս քալել, հակառակ ծայրէն կարգալ:

ԵՏԷՌԷՋ = վերջապէս, վաղ կամ ա-
 նագան:

ԵՏԵԻՕՔ = ետեւանց. « ետըօք նստեր էր: »

ԵՏԻՆՔ = ցերեկ աւուր յետին մասը. երեկոյեան մօտ. « ետինքին » մակբայ է:

ԵՐԵՍ = երես. կըսեն նաեւ « երես-դէմք: » « Գէպ » ի սեղմումով շինուած են « ք'երեսք ի վեր » կամ « ք'երեսք ի վար պառկիլ: » « Բ'երեսք ի վար ինկայ: »

ԵՐԵՍՔ = ծանծաղ, ոչ-խոր. ջուրը, գետը « երեսք է հոս: »

ԵՐԵՍ = աստառին հակադիրը, զգեստին արտաքին խաւը:

ԵՐԵՍՈՆՑ = մկր. արտաքուստ, կեղծօք: « Երեսոնց սիրել: »

ԵՐԵՍ կրկնուած ձեւով կ'ըսուի « երեսն երեսին է դրեր. » « երեսն երեսէն կու խմնի: »

ԵՐԵՍ բազմաթիւ ու այլազան ասացուածներ ու յատկաբանութիւններ կը կազմէ. — « երես ելել » = համարձակիլ, ըմբոստանալ:

« Երեսը գալ » = յիշեցնել մատուցուած ծառայութիւնը, ամչցնել, տագնապի առիթ տալ.

« անոր երեսը չիմ ի գար: » — « Երես դարձնել, » մերժել խնդիրքը: — « Երեսը դէմ ձգել, » պնդել, չափազանց համարձակութեամբ խնդրել: — « Երես չունիմ, » չեմ համարձակիր, պատշաճից սահմանը անցած պիտի ըլլամ:

« Երես ունիս ու... » ամսթ չե՞ս համարիր...: —

« Երեսն ի վար կախ իմ մնացեր, » միթէ յաջողութիւնս, ապրուստս անկէ կը սպասեմ: —

« Երեսը վար տալ, » կշտամբել: — « Երես

տուանք աստառ կ'ուզէ, շիացեր է, պահանջ-
կոտ, դժուարահասճ եղեր է: — «Երեսին ջուրը
գնացեր է, ալ չ'ամչնար: «Երեսէտ կ'ելէ,»
ասանկ գէշ բան մը քեզմէ կը սպասուի: —
«Երեսին գիրը մարդ չէ տեսեր, այն աղջիկը
չատ համեստ է: — «Երեստ շրի՛,» «Երեստ
ետի՛ր դառնայ,» անէծք է: — «Երեսի՛ մուր,»
«Երեսի աղտ,» յանդիմանութիւն է: — «Երեսը
պահել,» երեւան չելլել: — «Վարդով հով չի
տար երեսին,» ծայրագոյն փափկութեամբ կը
վարուի հետը: — «Երեսը ձուն (ձիւն) կու
ձգէ,» յոյժ գունաթափ է: «Երեսը մախիր է
դարձեր,» շատ դալուկ է:

ԵՐԵՍ — բարդեր կը կազմէ: ԼՈՒՍԵՐԵՍ
= խարտեաշ գեղեցիկ: ՎԱՐԳԵՐԵՍ = կար-
մրագէժ գեղեցիկ: ՍԵՒԵՐԵՍ = արհամար-
հեալ: ՀԱՒԵՐԵՍ, ՓԵՐԹԵՐԵՍ = անամօթ:

ԵՐԵՍԵԼ = վերջին վրայ նոր մորթ գոյա-
նալ, բժշկուիլ: «Երեսեր է:»

ԵՐԵՍՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ = կեղծաւորու-
թիւն, շողքորթութիւն:

ԵՐԻԿ կամ արիկ, այր, ամուսին: ՍԷ-
երկան, քո. երկընէն:

ԵՐԿԱՆՔ = երկանքի քարերը, վերին եւ
ներքին: «Երկանք քաշել:»

ԵՐԿԱՆ = երկայն, երկար. «Երկանարեւ:»

ԵՐԿԱՆՔ = երկայնութիւնը. հակադիրն
է «Լայնքը:»

ԵՐԿԻՐ = աշխարհ, մարդիկ, ընկերու-
թիւն. «երկրրի ո՞վ խօսք տի հասկցնէ», «եր-
կրրի բերան թող չիյնի», այս դէպքը:

ԵՐԿՐԾԱՐ = երկրամայր, ver de terre.

ԵՐՈՒԿ = այրող, եռ, «երուկ ջուր»,
«իւթիւն երուկ է», Ուղղագրելի է «էրուկ»,

ԵՓ = եփեմ՝ բային ալմատը. «եփէ
գահիլ», եփելէն գաղթիլ կերակրոյ: «Կերա-
կուրը եփ կ'ուզէ», տակաւին (83):

ԵՓԵԼ ԹԱՓԵԼ = տուն պահել. տան եւ
սեղանի հոգ տանիլ: «Եփող թափող մի չու-
նին»,

ԵԻ = «եւր ձեւը, կրկնութեան մէջ
միայն կ'երեւնայ. «եւր ձեւը կու ցուցնէ» =
թէեւ որոշ բան մը չին ըսեր, բայց կը գու-
շակենք:

2.

Զ = նախդիր որոշեալ հայցականի. «մար
զմանուկ կ'ուտէ», Ոտանաւոր խաղերու մէջ
յաճախ կ'երեւնայ.

Զարկէք զփարջն ի փարջը,

Ելէ խաղայ մեր առջը:

Զարկէք զթապլան թապլան,

Ելէ խաղայ մեր ապլան:

ԶԱՂԸ տալ = «Զաղը տուեր է» ինք-
զինք զարդարեր է: «Զաղը տուր» գովաբանէ
(որպէս զի քաջալերուի): Զ նախդիր է:

ՋԱՆԿ = «Գլխուս զանկը թռաւ, այն-
քան գէշ կերպով ինկայ եւ գլուխս գետնին
զարնուեցաւ:

ՋԱՐ = բարակ մաշկ բուսեղէն. զ. օ.
սոխին զարը:

ՋԱՐԿ-ՔԱՇ = դերձակութեան աշա-
կերտողին վարժութիւնը որով ասեղն կը զարնէ
կը քաշէ:

ՋԱՐՄԱՂ = զարէ շինուած մաղ որով
պղղուր եւայն կը մաղեն: Ուրիշ է «շարմաղ.ը
որ բարակ ալեւր մաղելու կը գործածուի:

ՋԱՐ ՄՆԱԼ մէկուն ձեռքը = շուարիւ,
նեղուիլ:

ՋԱՐՄԸՆԱԼ = տես Արմընալ:

ՋԵՌ (զէռ կը հնչեն) = բորբոք, բոցա-
վառ. «Թանիրը զէռ կու վառի:»

ՋԸՌԹՅՆԵԼ = վազցնել, քառատրոփ
վարել (զձին):

ՋՂԱԼԻԼ = երբ մէկը՝ առ հպարտու-
թեան՝ կը դժկամակի քաղաքավարական շար-
ժում մ'ընել, կամ այլապէս դիւրին բան մը
այն «կը զղալի:» Ջ. օ. «Տեղէն ելելը չի գար
կու զղալի:» Իբր թէ իր չափազանցուած վե-
հանձնութեան ընթացքէն խոտորած, սխալած
պիտի ըլլար ատիկա ընելով: Սխալ մային ու-
րիշ մէկ ձեւն է՝ մասնաւոր երանգ մը առած:

ՋՂՌՆՈՑ = տան նեղ մէկ տեղը ուր
սնտուկներ եւ այլն կը դնեն, կը դիզեն, քիչ
թէ շատ խառնամառն: Խնէլ մային սաստկա-
կան մէկ ձեւը ըլլալ կը թուի:

ԶՄՊԸՌՌՏՈՒԿ = ան անձն է որ անասունի կամ անկենդան առարկայի մը չափ անպիտան է:

ԶՄՌԻԼ կամ ԶՌՄԻԼ = մրգեղէններու թառամիլը, խորշոմիլը, ջուրը քաշուելով չորնալ եւ պղտիկնալը: « Զմնած տոնծ մի: »

ԶՆԿԸՌՏԱԼ = ցուրտէն գողալ եւ ակոսաները կափկափել:

ԶԸՌ = յայտնի, ակներեւ. բարձրագոյն:

ԶՌԻՐՈՒՑԵԼ = զրուցել: Պարապ, « զուր » խօսքի իմաստով կը գործածուի:

ԶՌԵԼ = իշուն զոալը:

ԶՌԶԵՅ = սրընթաց (գետ, ձոր): « Գետը հոս շատ զոզայ է: » Չայնէն առնուած բառ մ'է:

ԶՌԶՈՒԲ = առանց մտածելու յանկարծ եւ յախուռն գործող, խօսող կոպիտ անձ: Այս « ք » մասնիկը կայ նաեւ ԳՈՂՐԲ ածականին մէջ:

ԶՌԻԻԹ = գրգիռ, քրքրում, « զոխիթը տալ » այսինչին որպէս զի բորբոքի, բարկանայ: Ոսկի բառ մը:

ԶՐԻ = թախանձանք, « զօր անել » տձ. « զօր էթմէք » ին նման: « Զօրի՞ կու նայիք » (կը սպասէք):

ԶՐՐՈՎ = գժուարութեամբ, քիչ մը բռնի. « շատ զօրով եկաւ: » « Զօր », « զօրով » թէեւ օտարէն ընդօրինակած ըլլան, բնիկ հայ արմատէ են եւ կրնան հայ. սեպուիլ:

ԶՐԻՔ = զօրութիւն, ոյժ, կարողութիւն, այսինչին « զօրքը տեսեր իմ ես. » « Ծառայ մէնիմ Ս. Լուսաւորչայ զօրացը: »

Է.

ԷԳԻ = այգի: (եգի կը հնչեն):

ԷԶՄԻ = ոչ սակաւ. շատ մը: ՏՃ. — շ
պէր — շ բառին հակառակ իմաստն ունի:

ԷԼՃԻԿ = թեթեւամիտ (կին):

ԷՂԹԵԼ = յաղթել:

ԷՂՆԵԼ = բամբակ գզել աղեղով: “*Ա-
ղեղնել:”

ԷՃԸՌԵԼ = լաթերը լուալու համար
շփել ուժով (ածառել):

ԷՄԵԼ = յամել. ուշանալ: “Շատ էմեց:”

ԷՊԸՌԹԻԿԵԼ = թուղթ, լաթ եւ այլն
ձեռքին մէջ ճզմելով ձեւէ հանել: “Ապուր,
բառէն կը թուի, որ կ'երեւնայ “առ եւ ապուր,
ձեւին մէջ: Ակնցիք կ'ըսեն նաեւ “ապուր ճու-
պուր անել:” “Ափ” հայ արձատը կրնայ հիմն
ըլլալ “ապրութիւն” “ապուր”, “աւար”, բա-
ռերուն:

ԷՌ = տես եւ:

ԷՐԻԿ = տես երիկ:

Ը.

ԸՂԱՆԱԼ = սիսեռի նման ընդեղէննե-
րուն վրայ խօսելով կ'ըսեն “ըղացեր է, չ'եփիր:”,
նաեւ հացը, երբ “ջղիկ” է, ոչ փխրուն, խմո-
րումի թերութեան մը հետեւանօք, կ'ըսեն
“ըղացեր է”: Ամրութեան, պնդութեան գա-
ղափար կը պարունակէ:

ԸՂԵԼ = երկնցել, տարածել, մանաւանդ
սրունքները. “ճիւղերը ըղեր է”:

ԸՂՈՒՆԿ = եղունգ: “Միսն ըղունկէն չի զատիր, կը նշանակէ թէ սերտ ազգականներն չեն կրնար իրարմէ օտարանալ:

ԸՄՊԻԿ = օղի հանելու կաթսան ուր կը հաւաքուի թորացեալ ոգին:

ԸՆԿԵՐ = երախային ներարգանդային ընկերը, որ կարկանդակ ալ կոչուած է. placenta. “Ինկեր, կը հնչեն: Բարդութիւնքն են “խաղընկեր”, “գասընկեր”, “թեւընկեր”:

ԸՆՏԱԼ = “ընտ-ալ-ը խօսիլ”, իբր թէ ոգիներուն հետ խօսիլ: Ծանր ջերմերէ տառապողներուն ցնորաբանութիւնը:

ԸՌԱՓԱՏ = իբր առափայտ, այն բոլորչի գործին փայտէ որուն վրայ խմորը տարածելով կը զարնեն թանիրին կողը:

Թ .

ԹԱԹ = ոտքին եւ ձեռքին թաթը. կը հակադրեն թաթը կրունկին: “Թաթ ետքի կրունկ է ոջի բաներ կ'անէ, սխալ բաներ:

ԹԱԹԻԿ = երկաթէ գործիք մը կաթսային կերակուրը խառնելու կամ հացը թանիրին կողէն քաղելու:

ԹԱԼԿՏԻԼ = շատ բաղձալ. “կու թալկտի թը ինք ալ հարսնիքն երթայ”:

ԹԱԼՆԱԼ = յոգնիլ:

ԹԱԿ = փայտէ գործիք մը, որ թոկիկ ալ կը կոչուի, եւ կը գործածուի հող, գետին, տանիք ծեծելու եւ հարթելու:

ԹԱՂԱՌ = թաղար:

ԹԼՆ = թան, որ մածունէն կը հանեն:
 «Թանբերան», «Թանթուշ», արհամարհական
 բացատրութիւն է, ամէնէն անիմաստ եւ անհամ-
 խօսքեր խօսողին կ'ըսուի: «Ես քեզի կու սոր-
 վըցնեմ թէ թանը մածունէն կ'ելլէ թը մածունը
 թանէն» = քեզ լաւ մը կը ծծես:

ԹԼՆԻՐ = թոնիր:

ԹԼՊԸԼՏԸԿԻԼ = գետինը տապալել,
 գլորտկիլ ընդ խաղ կամ բարկութենէն: Աը
 հնչեն նաեւ «տապալտըկիլ»:

ԹԼՌ = բարձր փայտը, ձողը, եւ այլն
 ուր հաւերը կը թառին: «Հաւը թառն է ելեր»
 (83):

ԹԼՐԹԵԼ = աչքը թարթել, քթթել:

ԹԼՓ = ոյժ, կորով. «Թեւերուս թափը
 գնաց», «Ճիվերս թափ չի մնաց», «Հաստը
 թեւը թափ չունի»:

ԹԼՓԵԼ, յորմէ ԹԼՓԹՓԵԼ, ԹԼՓԹՓԸՆ:
 Ժողովելն հակադիրն է: Խնծոր թափել:
 «Թափթփանն» է անճարակ, գէշ սպասարկու:

ԹԵՐԻՍԸ 1. թերի խաշուած (հաւկիթ
 եւ այլն): 2. մանուկներու վրիպաւոր արտասա-
 նութիւնն ալ «Թերխաշ» կը նկարագրուի:

ԹԵԻ = բաղուկ: «Թեւ ու ճիվ է կը յ-
 րեր», շատ կ'աշխատի, կ'երթայ կու գայ: «Թեւ
 առեր կու թռչի» բացատրութեան մէջ «Թեւը
 իր հին «Թռիչ»ի առումն ունի: — Ը.ին թեւովը
 կու թռչի», անոր շնորհիւ կը խօսի ու կը գործէ
 համարձակ:

ԹԵԻԸՆԿԵՐ = աջակից, օգնական: Աղ-
ջիկը մօրը աղէկ թեւընկեր կ'ըլլայ տան գործե-
րուն մէջ:

ԹԶԿԸԼ = մանուկներուն լալը ցած
ձայնով:

ԹԷՆ = խոնաւութիւն: «Ըմպէն թէն
կ'առնէ», շատ զգայուն է եւ հեռատես իւրեւ
առեւտրական մարդ:

ԹԸ = թէ. կ'ըսէ թը...:

ԹԸՆՈՒՐ = թէոր: Նախադասութեան
սկիզբը կը դրուի, «թըլուր չի տ'երթասնը...»:

ԹԹԵԽ = թիթեռն: Կ'երեւի թէ հին
ձեւը *թբ-թեխ եղած է: Իսկ ե՛լ վերջագիր
մասնիկը այս գաւառականին մէջ կը պատահի
այլ անասնոց մէջ, զ. օ. մթե՛լ, գոռե՛լ,
ջնճե՛լ:

ԹԹՈՒԸՇԱՂ = մեղմով թթուահամ:

ԹԹՈՒԿԻՉ = թրթնջուկ բոյսը: «Թթու»,
արմատէն է:

ԹԽՄԱՐ = թխմայր հաւ:

ԹՄՐԻԼ = թմբրիլ:

ԹՆԹԵԼ կամ ԹՆԳԵԼ = կամաց մը
գպչիլ տեղէն խախտելու չափ. «Թնգես՝ կ'իյնի»:

ԹՆՃՈՒԿ = մազերը խառնուած վիճակի
մէջ: «Թնճուկն առնել», մազերը սանտրել եւ
կնճիռները լուծել:

ԹՆՏԱԼ = թնդալ. 1. տեղէն շարժիլ
գէպ ի վեր եւ ոչ թէ յառաջ, ոստնուլ բայց
ոչ բարձր: Գրաբարին «երակաց թնդիւն»,ը
ճիշդ այս «թնդալ», բային իմաստովն է: 2. Այլ

է թնդալ = ձայն, արձագանգ տալ, որ բնա-
 ձայն մըն է, թէ գաւառականիս եւ թէ գրա-
 րարին ծանօթ:

ԹՈՂ Է = թոյլտուութիւն է. թող այն-
 պէս ըլլայ. լաւ է. all right! faites! Հին ու
 ոսկեղէն ոճ:

ԹՈՌՄԻԼ = թառամիլ: Վարդը, ծաղիկը
 կը «թռամի», իսկ տանձը, խնձորը կը «գռամի»:

ԹՈՌԻԼ = ցամքիլ, չորնալ մինչեւ աս-
 տիճան մը. հացը՝ թրջուելէն վերջ՝ պէտք է քիչ
 մը մնայ որ «թռուի»:

ԹՈՐԱԼ = բարակ անձրեւին խաղաղ
 տեղալը: «Անձրեւը խաղաղ կու թորայ. թա-
 գաւորին ձին կու խաղայ»:

ԹՈՒԹ = 1. թութ պտուղը: 2. Նմա-
 նութեամբ՝ մատանց վրայ երեւցող մանր ու-
 ռեր, verrues.

ԹՈՒԼ կամ ԹՈՅԼ = թոյլ: Թուլբերան
 = որ գաղտնիք չի պահեր:

ԹՈՒԼՆԱԼ իր սովորական առումէն զատ
 կը նշանակէ նաեւ «համոզուելու միտիլ». այլ
 եւս շատ չպնդել:

ԹՈՒՆՏ ԵԼԼԵԼ = վեր ցատկել, յան-
 կարծակիի գալ, s'alarmer.

ԹՈՒՆԴ ՀԱՆԵԼ = յեղակարծումն տագ-
 նապ առթել, յուզել:

ԹՈՒՇ, ԹՇԵՐ = բերանին երկու կողմը,
 «Թշերը լեցուցեր է». թշերը տնկուեր են:
 Թանթուշ = տ. թան:

ԹՍՏԻԿ = այն որ խաղի եւ կռուի մէջ շուտով կ'ընկճի, դիւրայաղթ:

ԹՌԹԸՌ = խնդալ, «թթթը», զսպուած ձայնով խնդալ. նոյն բնաձայնը անգղիներէն լեզուն ալ ունի = titter. «թոթո կու խնտան»:

ԹԲԹՈՒԲ = որդը որ յետոյ թիթեռի պիտի փոխուի. larve.

ԹԲԹՌԻԿ = թեթեւաբարոյ. անիմաստ կերպով խօսող եւ պարսպ տեղը խնդացող:

Ժ.

ԺԱԺ = երկրաշարժ: «Մեծ ժաժին տարին»:

ԺԱԺ ԵԼԼԵԼ = երկրաշարժ ըլլալ. «ժաժ ելաւ», «ժաժ կ'ելէ»:

ԺԱՇԿԸԼԹԻԼ = խլրտիլ. քիչ մը այս կամ այն կողմ դառնալ. «ժաշկլթելու տեղ չի կայ»:

ԺԵԽՈՏԻԼ = կերակուրին աւրիլը՝ վրան մանր մանր պղպջակներ եւ այլն երեւան գալով:

ԺԻԺԻ = ճպուռն:

ԺԺԱԼ = ժիժիի պէս ձայն հանել:

ԺԸՄՈՒ կամ ԺՄՈՒ = ժամու, լեցուն ժամանակին եղած. ոչ տարածամ, ոչ վիժած: «Տղան ժմու է» կը հարցնեն երբ ծնունդը կ'իմանան: «Ժմու» պատուական յաւելուած մ'է արդի հայերէնին:

ԺՂԸԼԿԸՅՐՈՒԻԼ — խօսքը, աղմուկը վերջացնել. Ղ. օ. տղաքը քնանան որ «ժղըլ կը յրուինք»: «Ժղուլ» սասունցւոց բարբառով «խօսք» կը նշանակէ:

ԺԸՐԱԼ կամ ԺՐԱԼ = շարժիլ, փութալ
 “ժրա՞ն, hurry up, hates-toi, “հայտէ՞ն”:

ԺՄՆԵԼ = ժամանել. հասնիլ: “Ժմնե-
 ցէք՞ն, օգնութեան հասէք: “Հացին չի ժմնեցին՞”:
 “Ճորով ժմնեցի ու ձէռքէն առի՞ն”:

ԺՆՏԱԼ = խլրտիլ, շարժիլ: “Տեղէն չի
 ժնտար՞ն. մնաւ “հով չի ժնտար՞ն: Հին ոսկի
 բառ մը:

ԺՈՌ = ժուռ: “Ժուռ գալ՞ն, պտըտիլ.
 Ճեմել:

ԺՈՒՄ = կերակուրի ժամ, կերակուր
 ուտելու իւրաքանչիւր անգամը. “էմմէն ժումի
 խահուէ չի խմեր՞ն. “օրն երկու ժուամ հաց՞ն”:

ԺՈՒԿ = բոլորակ գործի մը ճախրակին
 իլիկին վրայ հաստատուած որուն դառնալովը
 իլիկն ալ կը դառնայ: “Ժուռ՞ն արմատէն”:

Ի.

Ի Է-իդիդ. ասացուածներու եւ յատկա-
 բանութեանց մէջ յաճախագէտ է. իմ սէրս ի
 քեզ, իմ գանգատս ալ ի քեզ. — սրտէ ի
 սիրտ ճամբայ կայ. կաղն ի կաղը կու խաղան.
 — մահն ի քեզ ելէ. — մահն (յ)ինք ելէ:

ԻԼԿ = իլիկ, փոքր իլ:

ԻԼԿԱՄ = երիկամն, երիկամուկք (rein,
 kidney):

ԻՄԱՑ ԱՆԵԼ = իմացնել, զեկուցանել.
 զ. օ. տղուն կողմէն աղջկան կողմին “իմաց ա-
 նել՞ն որոշ օրը յորում պսակը պիտի ըլլայ”:

ԻՅԼՆԻԼ = իյնալ. ինկայ, ինկի, ինկեր է:
 ՎԵՐ ԻՅՆԻԼ = ընդոստնուլ, տեղէն իբր թէ
 վեր ցատկել, յանկարծակիի գալ, ապշիլ:
 ՀԵՏՆ ԻՅՆԻԼ = Տէտը խաղալ, կատակ ընել:
 ԽԸՂ ԻՅՆԻԼ = արթննալ, ցաւին կամ ախտին
 նորէն երեւան ելլել, սաստկանալը:

ԻՆԿԵՐ = ընկեր: Բարդերն են «խաղըն-
 կեր», «գասընկեր», «ինկեր մեզ կերան», խաղի
 մը անուն է:

ԻՆՔ = ինքը: Ինքիրեն, ինքիրմէ: Ինք
 ինք կ'ուտէ == շատ անառակ եւ անհանդարտ
 տղայ է: — Ինք ու իր կտորն է == ճիշդ անոր
 կը նմանի: Ինք իր մտին դրեր է թէ... == որո-
 շած է որ...: Ինք իր խելքին կու հաւնի ==
 ինքնահաւան է, անխրատելի:

ԻՆՉ = ինչ: Եթէ յաջորդ բառը բա-
 ղաձայնով կը սկսի, «իչ» կը հնչուի. զ. օ. իՉ
 կ'ուզես. իչ տ'իլլի ասենկով:

ԻՆՉԵՒ = այնպէս. «ինչեխ լընիս ուր», ...
 == անանկ ըլլաս որ...: «Քեզ ինչեխ անիմ
 ուր» == այնպէս պատժեմ, ծեծեմ որ...:

ԻՆՉՈՒ = ընդէր:

ԻՆՉՈՒԿԻՆՆ ԿԱՄ ԻՆՉՈՒԿՈՒՆՆ Է ==
 աս ի՞նչ խաղ է որ կը խաղաք. ի՞նչ է ձեր
 (անոնց, անոր) այս ընթացքին նշանակութիւնը:
 ԿԻՆ ՎԵՐՅԱԳԻՐ ՄԱՍՆԻԿՐ «գոյն» ին ուրիշ մէկ
 եղանակաւ որութիւնն է, հանգոյն, ո՞րոյն, եւ այլն
 բառերուն մէջ երեւցածին նման: Տես ԿԻՆ:

ԻՆՏՈՐ = ի՞նչպէս: Ինտոր էք, ըո՞րնտ
 էք == ինտոր անիմ:

ԻՇԽԵԼ = իշխել, իր կամքը, իր խօսքը քալեցնել տալ:

ԻՇՈՒԿ = փոքր էջ: Նաեւ փայտէ տախտակ, գործիք մը:

ԻՋՈՒԱԾՔ = կաթուած:

ԻՍ = ինծի, յիս, զիս: Իս չի գար = ինծի չի գար (երախան). իս ալ հետդ տար = զիս ալ...: "Իս տի գաս, խաղի մը անուն է:

ԻՍՆԱԿ = յիսնեակ, տօնի անուն է:

ԻՍՏԱԿ = յստակ: Իստակ ջուր, իստակ բաղդ:

ԻՍՏԱԿԵԼ = յստակել = բրինձ, հացահատեր իստըկել, քարերը եւ այլն զատել, դուրս նետել, մաքրել:

ԻՐԱԻ = ճշմարիտ. "իրաւ կ'ըսես:" "Է'մէնը սուտ, Ասուած իրաւ:"

ԻՐԱԻՆ ԻՐԱԻԷՆ = իրօք, ոչ ընդ կատակ (sérieusement):

ԻՐԻԿՈՒԸՆԱԿ = իրիկուընակ, երեկոյեան կարճատեւ պահ մը որ քիչ մը նիրհելու կը տրուի. "իրիկուընակ ունի." երեկոյին, նստած տեղը, պահիկ մը ննջելու ունակութիւն ունի, (յետոյ նորէն կ'արթննայ եւ կը շարունակէ մնացած ժամանակը ընկերաբար անցընել):

L.

ԼԱԼԿԱՆ = լալական. շատ լացող (երախայ):

ԼԱԿԵԼ = լկիլ:

ԼԱՆ + Լայն: Բարդերն են «լանբերան»,
«լանտերեւ», «լանկոնակ»:

ԼԱՆԿԵԿ = քիչ մը լայն, բաւական լայն:

Լանք = լայնութիւն: Լանքն ու երկանքը:

ԼԱՓՍՏԻԿ = ան որուն վրայէն լաթերը
կը թափին, ու շարժումները անշնորհ են եւ
թոյլ: «Ղափստիկ լափստիկ կու քալէ»:

ԼԵԶՈՒ = լեզու: Լեզու խածնել = լռել,
համբերել, մուռ անել: — Լեզու ելլել =
մանկիկին խօսիլ սկսիլը. «Փառանձեմը նոր էր
լեզու ելեր»: — Լեզու թափել = պերճա-
խօսել, ճարտարաբանել: — «Բերան ունի ու
լեզու չունի» = շատ համեստ է (մեր հարսը):
— «Լեզուն բերնին մէջ կու դառնայ» =
կրնայ իր միտքը ճարտարապէս արտայայտել,
փաստաբանել:

ԼԵԶՈՒԱՆԻ = ճարտարաբան:

ԼԷՂԻ = լեղի: Բայր՝ «լէղուրնալ»: «Է՛հ,
լէղի մաղձ է:»

ԼԷՌ = լեռ:

ԼԷՌՊՈՒԶԷ = սխալեցայ. ըսածս յետս
կը կոչեմ: Այս բառը պարսկերէնի հնչում ունի:

ԼԷՌԳ = լեարդ, (rate, spleen). Նաեւ
արեան թանձրացած կտոր (caillot): «Լէռդ է
կապեր»:

ԼԷՌՃԵԼ = պտուղին հետ ծիւղեր, տե-
րեւներ քաշել փրցնել: Նաեւ վրան ու գլուխը
կատաղաբար քերել:

ԼԷՆԻԼ = լինիլ, ըլլալ: Կ'ուլլիմ, կ'ուլլիս,
կ'ուլլի. էղանք, էղաք, էղան. տ'իլլիմ, տ'իլլիս,

տ'իլի. էղի. էղած. չէղած. լընելիք: (1) լինիլ.
 «ըռինտ լընիք», «ողջ էղիք»: (2) Յառաջ գալ,
 արտադրիլ. «հոն ցորեն շատ կ'ուլի»: (3) Ծնա-
 նիլ, աշխարհ գալ. «Գուն ժաժին տարին ես
 էղեր»: «Սաթինիկը նոր էր էղեր»:

ԼԻՄ = լաւ թրջած, կակղցած. «հացը
 լիմ է էղեր»:

ԼԻՑՔ = գետին որ յատկապէս լեցուե-
 լով կազմուած է, ոչ-մնական գետին:

ԼՈՒԿ կամ լիւկ, կը թուի ԼՈՅ բառին
 մէկ ձեւը, եւ կը նշանակէ «ուրեմն» (done).
 զ. օ. «ի՞նչ անէի լուկ»:

ԼԻԿԻԼ = զառամիլ եւ ինքն իրեն այլ եւս
 չկարենալ հոգ տանիլ:

ԼԿԱՄԻԼ = «լկամ» երասանակ ուր. բա-
 ուէն շինուած է, եւ կը գործածուի կանգ առնուլ,
 դադարիլ, բերանը բռնուիլ՝ նշանակութեամբ.
 զ. օ. երբ հիւրը կը դադրի ուտելէն, կ'ըսեն՝
 «ինչո՞ւ լկամեցար»:

ԼԿԻԼ = հալիլ, կակղնալ, սառելէն վերջը
 նորէն կակղնալ:

ԼԸՅՏԻ = լկտի, անամօթ:

ԼԿԸՌՏԱԾ կամ լկըրտած = շատ անա-
 մօթ եւ բացուած (աղջիկ, կին եւ այլն):

ԼԸԸՐՃՈՒԿ = ջուրը շատ, անհամ, գէշ
 եփած ապուր կամ կերակուր:

ԼՈԼԻԿ = տօմաթէս: կարմիր, դէղին լոլիկ:

ԼՈԼՈԶ = բարձրացած, դիզուած, երկըն-
 ցած: Խաղի մը մէջ միջամատը կը կոչեն «երկան
 լուրդ»: Ոչ վերջադիր մասնիկը կը գտնուի

նաեւ տնկ-ող, կոկ-ող, գոռ-ող, գռ-ող ածանցեալներուն մէջ:

ԼՈՅՍ որ կը հնչուի լոէս՝ մէկ վանկ = (1) լոյս. լոյս է = լոյսը եկեր է. գիշերն անցած է: “Լոյս անել” = լուսաւորել. “լոյս արէ” = ճրագդ այնպէս բռնէ որ սա տեղ լուսաւորուի: — “Մեղք, լոյսը կ’երթայ՝ լոյս չի տար”, պարապ տեղ ծախք կ’ընենք: (2) Ածականաբար՝ պայծառ, գեղեցիկ, “լոյս երեստ ով արիւնեց:” (3) Ուրախութիւն, զուարթութիւն. “Աչքդ լոյս.” — (Պատասխան) “լուսով կեցի”: “Աչքը լուսել”, շնորհաւորել, խնդակցիլ. “աղբօրս աչքը լուսեցի”: “Աչքը լուս երթալ”, այցելել խնդակցութիւն յայտնելու համար:

Բարդերն են “լուսաղբիր” այն աղբիւրը ուր իբրեւ ուխտատեղի կ’երթան աչքի տկարութիւն ունեցողները, Եփրատ գետին արեւելեան եզերքին մօտ: “Լուսաղբար” են իրարու անոնք որ Ս. Երուսաղէմի մէջ ջատկին միասին տեսած են լոյսը:

ԼՈՒՍՆԿԱՅ = լուսին: “Լուսընկին լոյսը”:

ԼՈՍԵԼ = փշրել:

ԼՈՍՈՒՆՔ = փշուրներ, մանր փշրանք, գրեթէ փոշիի պէս: Հացին (չոր) լոսուկքը:

ԼՈՐՏՈՒ = խխունջ. “աչորտուն” է սեղմուած ձեւ:

ԼՊՈՒՋ = լերկ:

ԼԲՁՈՒՅ = արթնութեան ատեն. “լըջոց է թէ երազ է”:

ԼՓԸՌՏՈՒԿ = չափազանց եփած (փիլ-
լաֆ) :

ԼՓԸՌՑՆԵԼ = արագ եւ անհասկանալի
կերպով խօսիլ :

ԼՕՇԻԿ = շատ կակուղ (հաց եւ այլն) :

Խ .

ԽԱԲԱՆՔ = Այս բառին բայակերպ գործիականը միայն կը գործածեն որ է՝

ԽԱԲՆՕՔ = խարելով : « Եկան ու խա-
բնօք տարին : »

ԽԱԼՏԵՆԱԼ = սխալիլ (արեւ. « խալատ
բառէն) :

ԽԱԽԱՅ = ապուշ, անգէտ, տխմար :

ԽԱԿ = տհաս : « Խակ » պտուղ : « Խծորը
խակն ի խակը կ'ուտեն : »

ԽԱԿԽՈՒՆԻԼ = դեռ չհասած՝ աւրել եւ
չկարենալ այլ եւս հասուննալ, « աս մամոխը
խակխոներ է : »

ԽԱՂ = խաղ : Բարդերն են՝ « Թեւ-
խաղ », « սրտխաղ », « խաղընկեր » :

ԽԱՂ ԻՅՆԻԼ = վերսկսիլ, զարթնուլ՝
« խիրան (նախանձը) խաղ է ինկեր նորէն : »

ԽԱՂ ՉԳԵԼ = զարթուցանել, շարժել,
գրգռել. « Խիրան խաղ մի ձգեր նորէն : »

ԽԱՂՈՒԻԼ = խաղաղել, լացը դադրեցը-
նել, ձայնը կտրել : Երախայից նկատմամբ կ'ըս-
ու. « Ինչ ուր կ'անիմ չի խաղուիր, » այսինքն,
կը շարժեմ, կը գրկեմ, կ'օրորեմ, երգ կ'ըսեմ,

եւ չեմ յաջողիր զինքը խաղաղել, չի խաղուիր,
խաղէն չ'ազդուիր:

ԽԱՂՔ = խայտառակում: «Խաղք ու
խայտառակ էղան:»

ԽԱՂՔ ԱՆԵԼ = խայտառակել:

ԽԱՂՔ ԼԸՆԻԼ = խայտառակուիլ: «Խաղք
լընիս:»

ԽԱՆԾԻԼ = այրել սկսիլ, թեթեւ մը
այրիլ (լաթեղէնի):

ԽԱՆԾՐՀՈՏ = խանծեյու հոտ. «խան-
ծըրհոտ մի կու գայ:»

ԽԱՆԿՐԻԼ = 1. Սիսեռ եւ այլն եփելու
ատեն երբ ջուր կը լեցնեն անյարմար ատեն եւ
ալ չեփիր ու կակղանար, կը «խանկրի:»
2. Հիւանդին ապաքինման յապաղումն ալ նոյն-
պէս կը բացատրուի՝ «մէյ մի խանկրեցաւ:»

ԽԱՇԻԼՔ = բաղադրութիւն մը, ալիւ-
րով պատրաստուած, որուն մէջ կը թաթաղեն
մանածը:

ԽԱՇԼՈՎ = նոր, դեռ իր փայլուն վիճա-
կին մէջ գտնուող (զգեստ):

ԽԱՉ = խաչ: «Խաչ», երգում է: «Խաչ»
հանել երեսը = խաչակնքել:

ԽԱՉՔ = Ծառին «խաչք»,ը կը կոչուի
այն կէտը ուր երկու կամ աւելի ճիւղեր կ'ար-
ձակուին բունէն: «Ելլել ծառին խաչքը նստել.»
«Ծառին խաչքը բոյն շիներ են:»

ԽԱՌՆԻՉ = գործիք մը որով կաթսային
կերակուրը եւ այլն կը խառնեն:

ԽԱՏՈՒՏԻԿ = աղուոր, բարետեսիլ
(Հարս):

ԽԱՒԱՐԵԼ = «արեւը խաւարեցաւ.» —
«աչքերս կու խաւարին»:

ԽԱԻԻԾ = բարակ ալիւրով եւ իւզով
կերակուր մը, որ «հէլվայ» էն կը տարբերի մեղր
տարրին բացակայութեամբը:

ԽԱԻՈՂ = խաղող: Կը հնչեն խաւոէղ,
որպէս թէ «խաւոյղ» եղած ըլլար հին ուղ-
ղագրութիւնը:

ԽԵԼԱՑԻ = մտացի:

ԽԵԼՈՒԻԼ = խելայեղիլ: Քնոյն սաստիկ
գալէն յաղթուիլ եւ չկրնալ արթննալ:

ԽԵԼՕՔ = զգօն, հանդարտ, խելացի:
«Խենթ»-ին հակադիրն է: «Խենթինն ուտինք,
խելօքինը պահինք»:

ԽԵԼՔ = հասկացողութիւն, իմացակա-
նութիւն. «*ուղեղք» էն ամփոփուած ձեւ մը:
«Խելացտ տուն կանչէ», խելքդ գլուխդ բեր:
«Խելացն ելլել», խելքը կորսնցընել, խելագա-
րել, խելակորոյս ըլլալ: «Իմ խելացս բանը չէ»,
Ես այս բանը խելքիս հակառակ կը համարիմ:
«Խելքը գլոխէն տարին» խաբեցին, մոլորցուցին
զինքը: «Գլուխը խելք չի կայ», անխելք է:

Կը գործածուի նաեւ զոյգ «միտք», բառին
հետ. խելքն ու միտքը ուտելու կամ կարդալու
կամ խաղալու տալ: «Աստուած խելաց ու մտաց
զաւալ (խանգարում) չի տայ»:

ԽԵՆԹ = յիմար: Խենթենալ = խելագարիլ: "Խելառ" ածականին հետ զոյգ ալ կը գործածուի. "խենթ խելառ բաներ անել:",

ԽԵՒ = փախուկ, խենթուկ: "Խեւ կաքաւ, ը տեսակ մը ագռաւ է: Կայ նաեւ Խեւ-ձեւը:

ԽԷՂԵՆԱԼ = խեղանալ, մանուկները կը խեղենան, այսինքն պահանջկոտ եւ դժուարահաճ կ'ըլլան, կէս լալկան եղանակով աս կ'ուզեն, ան կ'ուզեն. "չատ մի խեղենար:",

ԽԷՂԵՓ = վերի իմաստով շփացած կամ ուղուզիկ տղայ, խեղացած մանուկ:

ԽԺԱԼ = խժ ձայն հանել. մասնաւորապէս հազէ տառապողին կուրծքէն եկած անբնօրինակ (anormal) ձայնը: "Սիրտս կու խժայ:", չայերէն ԽԺԽԺ է բուն բառը ֆռ. ralesին համապատասխանելու:

ԽԺՐԻԿ = կըր եւ աղուոր քար եւ այլն, որ հեռուն նետելու յարմար է:

ԽԺԿԱԹ = տղացկանին ստեանց առաջին մէկ-երկու աւուր կաթը որ մաքրողական ազդեցութիւն ունի: Չայերէն լեզուին յատուկ բառերէն մէկն է:

ԽԻՊ = ամօթ/սածութիւն, համեստութիւն: Կիպ, կպած, գոց (չրթունք), կամ խփուած, քողարկուած դէմք, մարմին կը նշանակէ: Բնիկ հայերէն է ու ընտիր: Բայն է ԽՊՆԵԼ, որ խմնելի աղաւաղումն է հնչման դիւրութեան համար: Ամօթ բառին հետ զոյգ ալ կը գործածուի. "խիպ ւ'ամօթ չէ մնացեր:",

Խպնկոտ = ամչկոտ: "Խպնէխոց էղայ" = ամօթահար եղայ:

ԽԼԻԴՈՒԿ = 1. Խլուրդ անասունը:
2. Նմանութեամբ՝ scrofulose կոչուած ախտը, որ մարմինը կը փորէ, կը ծակէ որպէս խլրդուկը կը ծակէ գետինը, դաշտը (տճ. «բոճ»):

ԽԽՄԻԼ = Խխում ըլլալ, շատ թրջիլ:

ԽԽՈՒՄ = շատ սաստիկ թրջած (ան-
ձրեւէն): "Լաթերը Խխում ին էղեր": Գրա-
բարին մէջ "Խոխում", ձեւով կ'երեւնայ այս
բառը:

ԽԾՈՒԾ = լաւ խցուած: "Շուշային
բերանը խծուծ է": ՈՒԾ մասնիկը նման է
ու-ի-ին (տես-ու-ի, սրտառ-ու-ի):

ԽՄԵԼ = ըմպել: Արմատն է ԽՈՒՄ.
բարդը՝ "արիւնխում" թշնամի: ԽՄԱՆն է ար-
բեցող: Կայ նաեւ աղուոր զոյգը՝ ԿԵՐՈՒԽՈՒՄ
= խրախճանութիւն:

ԽՆԱՄԻ = Մէկը միւսին աղջիկ տուող
կամ առնող երկու ընտանիքները իրարու խնամի
կ'ըլլան: Այս բառը Եւրոպացիք չունին, եւ
կ'արժէ որ մեզմէ փոխ առնուն զայն, ինչպէս մեր
թուրք գրացիներն փոխ առած են:

ԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ = խնամի յարաբերու-
թիւն: "Խնամութիւն անել" = խնամի պար-
տաւորութիւնները կատարել:

ԽՆԱՄՈՒԿՈՒՆ = խնամի նմանութիւն:
"Խնամուկունը խաղալ" = մանուկներուն իր-
բեւ խնամի իրարու հետ վարուիլն է, իբր գե-

րակատարութիւն, զոր շատ անգամ կ'ընեն
իբրեւ զբօսանք (տես Ինչ-կէն):

ԽՆԿԱՄԱՆ = խունկի աման:

ԽՆՏԱԼ = 1. ծիծաղել: 2. Ուրախանալ.

“լսեցի ուր տատդ եկեր է նը շատ խնտացի:”

ԽՆՏԱՄՈՒԿ = այն որ չափազանց շատ
կը խնդայ: Ընտիր բարդ մը:

ԽՆՏՈՒՔ կամ ԽՆԴՈՒՔ = ծիծաղ,
“խնտուքս եկաւ.” — “խնդուքս չեմ կրնար
բռներ:”

ԽՈՒԸՐԵԼ = խողորել, շրջել աչքերը,
բիբերը պտըտցնել. “աչքերը կու խողըրէ,”
կ'ըսեն խենթերուն եւ հիւանդներուն նկատ-
մամբ:

ԽՈՒԱԼ = թշնամարար մտածել, վրէժի
խորհուրդ տածել սրտին մէջ, ռիս ունենալ,
դժգոհիլ:

ԽՈՅԼ = (կը հնչուի խոէլ), խոլերը =
մարմինին անդամոց կցման գծերուն վրայ, անու-
թին եւ աճուկին մէջի գնդիկները, ֆռ. gang-
lions. “խոլերը ուռեցեր ին,” “խոլերը կու
ցաւին:” Եթէ անբնական ըլլան ուռոյցները,
կ'ըսեն “խոլ խոլ է էղեր:”

ԽՈՆՃԵՆԱԼ = յոգնիլ: “խոնճեցեր իմ:”

ԽՈՆՃԵՆՔ կամ ԽՈՆՃԱՆՔ = յոգնու-
թիւն:

ԽՈՉԵԼ = եղջիւրով խեթկել, եղջերցել:
Կ'ըսուի նաեւ “խոչան կով:”

ԽՈՌ = ոչ-ամբողջ, մէկ մասը պակասած:
Լուսինը երբ լեցուն չէ, խոռ է: Երբ ընտանիքին

մէկ անդամը կը պանդխտէ կամ կը մեռնի, տեղը «խոռ», կը մնայ: Իր հակադիրն է «բոլոր», «խոռ չի բռներ», պակաս տեղը չի լեցնել: Կերակուր մը որ սննդարար չէ կամ եկամուտ մը որ քիչ է «խոռ չի բռներ»:

Այս «խոռ»ը, յորմէ «խոռել», բայը, ծանօթ «խոր», «հոր», «փոր» ձեւերով արմատին ուրիշ մէկ եղանակաւ որումն է, իր նշանակութեան յատուկ եւ պատուական երանգովը, զոր գրաբարը վրիպած է մեզի աւանդել:

ԽՈՌԵԼ = ամբողջէ մը ոեւէ մաս մը, փոքր կամ մեծ, առնուլ, հանել, զատել, կտրել: Կան ուտելիքներ որ, ինչպէս «գայմագ», եւ «բագլավա», այս ինչ խոշորութեամբ ամփոսէի կամ սեղանի մը մէջ կը պատրաստուին, կ'եփուին, անոնց ամբողջութենէն մաս մը պակսեցնել, զանոնք «խոռել» է: Հիւրերուն առջեւ գրուած խորոված ոչխարն, հաւն, եւ այլն, «խոռած», պէտք չէ ըլլան: Մեր այս «խոռ», «խոռել», ինչ նշանակութեամբ առանձին արմատ մը եւրոպական լեզուներն ալ չունին:

ԽՈՏ = խոտ: Կայ նաեւ խոտիկ: «Էղեր ինք ուլիկ, թը տ'ուտինք խոտիկ»: Իսկ «խոտի կուտ» կը նշանակէ, փոխաբերաբար, ապուշ, թանձրամիտ:

ԽՈՏԿՈՒՌ = խոտով լեցուած: Ոեւէ կարասի, բարձի, անկողնոյ տապաստակ եւ այլն որ խոտով լեցուած է, «խոտկուռ» է:

ԽՈՐՀՈՒՔ = մորթային ախտ մը, eczéma.

ԽՈՐՍՈՆՔ = խօսք, խօսելու կարողութիւն: Հիւանդ մը որ չէ կարող խօսիլ (կաթուած ունենալով)՝ խորսոնքը բռնուեր է:

ԽՈՑՏԵԼ կամ ԽՈՍՏԵԼ = խիթ ունենալ՝ «փորս կը խոցտէ», «առդաս շատ խոցտեց»:

ԽՈՑՏՈՒՔ = խիթ, ցաւ, փորի, ակռայի խոցտութիւն:

ԽՈՒԶԱԾ = գէշ, յոռի: Ինչպէս ուտելիք մը խոռած կրնայ ըլլալ, հագնելիք մ'ալ կրնար «խուզած» ըլլալ:

ԽՈՒԶՈՒԹԻՒՆ = անհանդարտութիւն, չարաճճիութիւն մանկանց: «խուզութիւն շատ կ'անէ», «խուզութիւն չի տ'անես նը հետս կու տանիմ քեզ», կը թուի «խուզել», «բաները իրար անցնել», նշանակութեան մէկ երանգը:

ԽՈՒԼԱՏԿԻԼ = մարմնոյ անդամներուն, յօդուածներուն բռնուիլ, ցաւիլ, թմրիլն է. վիճակ մը որ գէշ դիրք մը առած կամ յօդնած ըլլալէն յառաջ կու գայ: Տես «խոյլ»:

ԽՈՒՂՈՒ = խոր, գոգաւոր, իբր «խողովակ» եալ:

ԽՈՒՄ = խմել բային արմատը: Կերուխում զոյգին մէջ կ'երեւնայ: Ուրեմն գրաբարին խ-խ-ը պէտք է *խոմ-խոմ ձեւէն սեղմուած ըլլայ:

ԽՈՒՐՈՒՐԻԼ = տխրիլ, խարուրիլ: (Տես Գ գլուխ, ընտիր բառերու շարքին մէջ:)

ԽՈՒՓ = կափարիչ: «խուփը», վրան դնել»,

ԽՊԸԼԻԿ = Յոյժ տձեւ եւ նիհար մանուկ,
(իբր թէ աղէկնաց փոխցու ըլլար):

ԽՊԸԼՏԱԼ = քնացած ատեն շարժիլ,
խլրտիլ:

ԽՐԿԱԼ = խորդալ: Ասկէ է հետեւեալ
ախտանունը:

ԽՌՏՈՒԿ = Ճիտին առջեւի մասին վրայ
ուռոյց, որուն ընդհանրապէս կ'ընկերանայ
աղմկոտ դժուարաշնչութիւն մը (Ֆռ. goitre.)
Այս ինչ անձը «խռտուկ ունի», կ'ըսեն:

ԽՌԹԻՆ = խրթին:

ԽՌՈՎ = սրբողած, ան որ ցաւած ըլլա-
լով մէկուն վարմունքէն այլ եւս չ'ուզեր անոր
հետ խօսիլ կամ տեսակցիլ: «Հետս վեց ամիս
է ուր խռով է:», «Մինչեւ ե՞րբ աղբօրդ հետ
խռով տի կենաս:», «Էրիկ կնիկ խռով ին:»,

ԽՌՈՎԻԼ = սրտմտած ըլլալով յարաբե-
րութիւնները դադրեցնել: «Հետս խռովեր է:»,
(ՏՃ. Ի-ս-է): Այս պարագային մէջ ալ բառը
դասական առումէն տարբեր երանգ մը ստացած
է, եւ կարեւոր երանգ մը:

ԽՐԵՂԷՆ = ահագին, վիթխարի: «Խրե-
ղէն աղշիկ մին ես էղեր:», Հրեղէնի, հրեշտակի
նմանութեամբ ըսուած է:

Ծ.

ԾԱԼ = ծալեմ բային արմատը, կը տես-
նուի հետեւեալ բարդին մէջ:

ԾԱԼՄԱՇ ԼԸՆԵԼ = երկար ատեն ծալած մնալով՝ ծալքի գծերուն վրայ մաշած ըլլալ. հիւսուածոյներու վրայ կ'ըսուի:

ԾԱԼԵԼ = 1. ծալել: 2. Փոխաբերաբար՝ խօսքը վերջացնել, խնդիրը մէկ կողմ դնել: «Ծալէ՛»,

ԾԱԽՔ = ծախուիլը, վաճառումի գինը: «Առք ին հակադիրը»:

ԾԱԿ = ծակ: կրկնաւորն է ծակ ու ծուկ:

ԾԱԿԵԼ = ծակել:

ԾԱԿԻԼ = 1. ծակիլ: 2. Գաղտնիքը դուրս ելլել:

ԾԱԿԾԱԿԻԼ = կրկնաւորը կը նշանակէ շատ ծակերու բացուիլը: «Ծակծըկիս» անէծք է:

ԾԱՂԻԿ = ծաղիկ: «Արեւելից ծաղիկ» արեւագարձ ծաղիկն է: «Դուն ինչ ծաղիկ ես» հեզնական է: Բայն է ԾԱՂԿԻԼ:

ԾԱՂԿԵԶԱՐԴ = ծանօթ տօնի օրը. այլուր ծառղարդար կոչուած:

ԾԱՄ = գլխու մազերուն մասերու բաժնուած եւ հիւսուածը: «Ծամերը հուսել» «Ծամերը երկան ին»:

ԾԱՄԵԼ = 1. ծամել: 2. խօսքը բերնին մէջ դարձնել, վարանիլ, ազատօրէն չխօսիլ: «Խօսքը կու ծամէ՛»,

ԾԱՌ = ծառ: կ'ըսեն «ծառ ու ճեղ»:

ԾԱՌԱՅ = քաղաքափարական ձեւով կ'ըսեն «ծառայ իմ», իբրեւ մնաք բարով, կամ իբրեւ խօսքի սկզբնաւորութիւն, երբ մեծի մը հետ է խօսքը: Այր մարդոց ոճ է: Իսկ կիները

սուրբերուն ակնարկելով կ'ըսեն «ծառայ մէն-
նիմ զօրացը»:

ԾԱՌԱՒ = ծարաւ: Բի տեղ — շատ
յաճախ կը ըսուի այս գաւառաբարբառին մէջ
(կ-ծեւ, խ-թին):

ԾԱՌՈՒՆԵՆԵԼ = ծարաւիլ:

ԾԱՓ = ծափ: Նուազականը՝ ԾԱՓԻԿ:
«Ծափիկ անեւ», ծափ զարնեւ (մանկանց):

ԾԱՓԸԼԻԿ = էրիկ մարդ մը որ մամայի
պէս տափակ տափակ կը խօսի. «ծափըլիկ կու-
խօսի»:

ԾԵԾ = 1. ծեծ, գան, պատիժ: 2. կուիւ,
պատերազմ. Մոսկոֆին «ծեծին տարին»:

ԾԵԾՈՒԿ = մանր մանր բիծեր, ծակեր:

ԾԻԾ = ծիծ, ստինք: «Ծիծ տալ»,
երախային կաթ տալ:

ԾԻԵԼ = 1. խունկ ծխել: 2. Տրամա-
դրութիւնները հասկնալու նպատակաւ ընդհա-
նուր եւ անուղղակի ակնարկութիւն մը ընել
խնդրոյ մը: Զ. օ. կարապետ Աղան, որ իր որդ-
ւոյն կամ եղբորորդւոյն առնուլ կը փափաքի
օրիորդ փառանձեմը, մէյ մը «կը ծխէ», սապէս
խօսք մը խօսելով այցելութեան մը պահուն.
«Մ-ը-ը-ը», փառանձեմը մեծցեր է, կամաց
կամաց կարգելու ժամանակը կու գայ», —
«Ի՞նչ կ'ըսես, Կ. Աղան, ատ խօսքին տըհա շատ
վախիթ կայ», կը պատասխանէ Օհան Աղան
եթէ չ'ուզեր Կ. Աղան քաջալերել:

ԾՆԻԿ = Սրմուքին մանր տեսակը:

ԾՆՈՒՆԴ = ծնունդի տօնը:

ԾՆՏԻԿ = յոյժ մանր կտոր. a speck,
 “ծնտիկ չիմի տար քեզի:”,

ԾՈՄ = ծոմ. “ծոմ պահել” = ծոմապահ
 ըլլալ. բնաւ չուտել: Իսկ պահ(հ)ք պահելն
 է մսեղէնէ եւ իւղէ միայն հրատարիլ:

ԾՈՅՐ = 1. ծանր. 2. թանկ. 3. Յղու-
 թեան վերջին ամսուն հասած:

ԾՈՎ = 1. ծով. 2. յոյժ ընդարձակ,
 անսահման, զ. օ., “ծով տուն, ծով էգի:”,

ԾՈՐԾԱԿ = ծոճրակ:

ԾՈՑ = ծոց. “Գրկովս ու ծոցովս իմ
 մեծցուցեր:”,

ԾՈՑՈՒՈՐ = յղի: Բայն է՝ ԾՈՑՈՒՈՐԻԼ:

ԾՈՒԻԿ ԾՈՒԻԿ անել = մանրակրկիտ
 կերպով քննել:

ԾՈՒԾ = ոսկորի միջուկը:

ԾՈՒՌ = կոր: ԾՈՒՆ-ՂԼԻ = տրտում,
 նկուն:

ԾՌԱՄԱՏ = տօնի օր մըն է:

ԾՓԵԼ = 1. ծփել. 2. օղի եւ այլն խմել
 գաւաթ գաւաթի ետեւէ:

Կ.

ԿԱԹ = կաթ. “կաթը ըռատ է.” “կաթը
 քաշուեր է:” “կաթտ գետինը մի կթեր” =
 պարապ տեղը մի խօսիր համոզելու համար.
 (մի արկանէր զմարգ արիտս քոսառաջի խոզաց):

ԿԱԹԵՑՐՆԵԼ = կաթեցնել: Նաեւ իբր
կաթիլ կաթիլ խօսքը խօսիլ եւ հասկցնել ի-
մասար:

ԿԱԹԻԼԻՔ = ձեղունէն, ցուիքէն կաթիլ-
ներու թափիլը: «Կաթիլքին տակը մի կոյնիր»:
«Կաթիլքը կտրեցաւ»:

ԿԱԹՆԱՂԲԱՐ = կաթնեղբայր: Մէկ,
կնոջ կաթէն սնած երկու օտար մանուկներ
կաթնաղբար են:

ԿԱԹՆԱՂԲԻՐ = կաթնաղբիւր, կաթ
վազցնող աղբիւր: Ահնայ մէջ մասնաւոր աղ-
բիւրի մը անուն է:

ԿԱԹՆԱՊՈՒՐ = կաթով ապուր:

ԿԱԹՆԱՌՂԱՅ = կաթնակռայ, ման-
կանց չմնացական ակռաները:

ԿԱԹՆԻԿ = կաթանման վիճակ պտղոց
հիւթին. Ղ. օ. թուղը դեռ «կաթնիկ» է. չէ
հասունցած եւ հիւթը չէ բաւական թանձրա-
ցած եւ անուշցած:

ԿԱԺԱՐ = փոքր գործիք, անիւի ձեւով,
որուն շուրջը կը փաթթեն թելը որով կաժը
կը ձեւանայ: Կաժ-ար կազմուած է ծր-ար բա-
ռին պէս մասնիկով:

ԿԱԼ = 1. կալ: 2. լուսնի «կալ»ը.
«լուսնի կալ կու մանի» 3. բորբակ արատ
մը, իբր բակ մը որ կենդրոնական կէտի մը
շուրջը կը կազմուի: «Կալ կալ է» = արատ-
ներ կ'երեւնան իրարմէ զատ:

ԿԱԼԵԼ = ունենալ: «Եբ ուր կալիմ
նը կու տամ»:

ԿԱԽ = կախուած: Կախ == օրան == կախուած օրան, ծառօց մէջ, ճիւղէ ճիւղ հաստատուած որորօց:

ԿԱԽ ՄՆԱԼ, ԿԱԽ ՈՒ ԿԱՐԻՔ ՄՆԱԼ = Ձթօղնելու համար որ սիրելի հիւրը մեկնի՝ անոր ձեռքերէն, զգեստներէն բռնել, քաշել: «Գահերս ի վար կախ մնացին.» — «Վեշերն ի վար կախ ու կարիք մնացանք»:

ԿԱԽ ՈՒՒԼ = կախ մնալ. շատ փափաքիլ եւ աղաչել: «Կու կախուի թը ինք ալ հարանիքը երթայ.» «Թալկըտալ»ը ասկէ աւելի ուժ գին է:

ԿԱԾ = կայծ: «Կած ու կրակ», = եռանդուն:

ԿԱԾ ԿԸԼՏԱԼ = փայլատակել. կածկտուք = փայլատակում, փայլակներ:

ԿԱԾԱՌ = կայծառ, ունելի որով կրակ կը բռնեն:

ԿԱԿՈՂ = կակուղ. բայն է «կակըղնալ», որ կը նշանակէ նաեւ ընդդիմութենէ եւ յամառութենէ դադարիլ. համոզուիլ:

ԿԱԿՈՍԻԿ = թեթեւամիտ, խել:

ԿԱՀԱՅԻ ՆՍՏԻԼ = առժամապէս նստիլ՝ վայրկեան մը միայն նստելու համար՝ չտեղաւորուիլ, գլխարկ եւ աւելորդ զգեստները չհանել: «Կահայի իմ նստեր»:

ԿԱՂԿՆԾԵԼ = 1. Շուներուն ողբագին ունալը: 2. Շատ եւ երկար աղաչել, փափաք յայտնել. «Շատուց կու կաղկնծէր ու կու կաղկնծէր թը Ս. Կողմաս երթանք, գնացանք»:

ԿԱՂՃԻՆ = տեսակ մը կպչուն, գորշագոյն հող:

ԿԱՂՈՒԻԼ = ձեռքերը կը «կաղուին» ցրտէն, եւ մատերը չեն կրնար լաւ շարժիլ: «Ձեռքերս կաղուեր ին, գրիչս չիմ կրնար բռնել:» «Կաղ» արմատէն շինուած ընտիր բառ մը:

ԿԱՄԱԿ = կամքին ուղածը, ակտորժակին հաճելի եղածը: «Հիւրնտին կամակը ի՞նչ է» = ինչ ուտել կը փափաքի:

ԿԱՄԿԱՐ = դանդաղ. յամրաշարժ:

ԿԱՅԱՆՔ = օրոշում, վճիռ. «կայանք մի չի կրցանք տուեր էինք»:

ԿԱՅԷՆ = ձայնարկութիւն է. չարսիրտ:

ԿԱՆԱԶ = կանաչ: Զոյգ կ'ըսուի «կանաչ ու կակառչ», բոյսերուն ակնարկելով: Գոյականաբար կը գործածուի նաեւ «մարմանդ», ի նշանակութեամբ: Բայն է «կանչընալ»: «Կանչեցին, կանչեցին, կանաչ արտը չորցուցին» առած է:

ԿԱՆԿԱՐ = կանկար, բոյսը զօր կ'եփեն ու կ'ուտեն, կամ կը չորցնեն ու ձմրան կը պահեն:

ԿԱՊ = կապ: «Կապ չի բռներ» կը նշանակէ թէ անհաստատ եւ յեղյեղուկ է, մէկ գործէ ուրիշ գործի կը փոխուի, մէկ ուղղութեան մը չի հետեւիր:

ԿԱՊԱՆ = լերան մէջ նեղ անցք: Ահնայ արեւմտեան կողմը կայ վերի լերան «կապան»ը:

ԿԱՊՈՒՏՆԱԼ = 1. լալագին պուալէն
դէմքին կապուտանալը (մանկան): 2. բարկա-
նալէն երեսին գոյնը փոխուիլ. «ան ի՞նչ կա-
պուտցած է, գիտես», = ի՞նչ բարկացող եւ
չարակամ անձ է: «Գլխուն ի վար կու կապուն-
նայ»,

ԿԱՊՔ = կապ արմատին յոգնականաձեւ
գոյականը (ինչպէս կրակք, կաթիլք, հուրք,
կէրք), որ կը նշանակէ չար կենդանիներու եւ
չար մարդոց դէմ պաշտպանութեան համար
եղած բանաձեւը, մաղթանքը, իբր թէ զանոնք
կապելու համար որ վնասել չկարենան:

Հետեւեալն է օձերու եւ կարիճներու
դէմ «կապք»ը —

Օձն ու կորը տապանն իջան, լուսաւորիչ վրայ
եկաւ.

Անիծեալներ, դուք հոս ի՞նչ կու բանիք:

Չեզ կապիմ երկու բթնովս, ութը մասնովս,
Սուրբ Սարգսայ ձիուն ձանովը.

Մարիամ մօր քարսիսը կաթնովը:

Կապիք կարկանիք, կապիք կարկանիք,

Արդար չօլուխը օրնէն ելէ,

Ոչխարը դարն ելէ,

Կապիք կարկանիք, կապիք կարկանիք, կապիք
կարկանիք:

ԿԱՍԿՈՒՍ = պարապ խօսք խօսիլ ինք-
զինքը չբժեղելու համար, պարտքը չվճարելու
համար, խաբելու համար: «Կասկուս կ'անէ»,

ԿԱՍԿԻՆԿԻՔ = վառարան խոհանոցի, ուր քովէ քով կան քանի մը կիսաբոլորակ վառարաններ:

ԿԱՏԱՐ = կատարումն, գլուխ, վախճան: Նշանտուք մը շնորհաւորելու համար կ'ըսեն «Աստուած կատարն հասցնէ:»,

ԿԱՏԱՐԻԼ = ի կատար հասնիլ. չափահաս ըլլալ, եւ այլն: Այս վերջին իմաստով կ'ըսեն, անիծելով. «Ճ'իլիս ու չի կատարիս:»,

ԿԱՐ = կար: Բարգ է «վրայկար», երկու անգամ կարուած՝ տեսակ մը կար:

ԿԱՐՕՏ = եւ ԿԱՐՈՒՏՆԱԼ, սիրելին տեսնելու համար զգացած տենչը: «Շատ իմ կարուտցեր:» «Կարօտս լման չառի:»

ԿԱՐԳԵԼ = ամուսնացնել: «Կարգուիլ» ամուսնանալ:

ԿԱՐԳԸՃԵԼ = հաւուն բարձրաձայն երգելը:

ԿԱՐԳՈՒԿ = ամուսնացած:

ԿԱՐՃ = կարճ. «կարճ երկան՝ բան մի կ'անինք», խնդիրը կերպով մը կը վերջացնենք:

ԿԱՐԹՈՒՆՃԱԿ = փոքր կամուրջ. մասնաւորապէս այն փոքր փայտէ դործին որ երկանքի ներքին քարին կենդրոնը, երկաթին վրայ կը հեծնէ եւ կը դառնայ:

ԿԱՐԹՐՈՒԿ = կարմիր ու ազուոր. «հէուէն կարմրուկ կ'երևայ:»

ԿԱՔԱԻ = «է» կաքու (միս): Նմանութեամբ «խեւ կաքաւ» է ան որ յումպէտս եւ անխմաստ կերպով կը խօսի ու կը խնայ:

ԿԳԳԸԼԻԿ = ծառին կատարը, գլուխը :
 Ծառերուն կգգըլիկներն է մինչեւ իրիկու :
 Հաւանօրէն այս բառը « գուգգուլու » կանչելու
 գաղափարին հետ կապակցութիւն ունի, զի
 բարձրաձայն կոչ ընելու համար բարձր տեղ
 մը, գագաթը ելլել հարկ է :

ԿԵԱՆՔ = կեանք. եւ երջանկութիւն :
 « Աստուած կեանք տայ, մաղթանք է : « Կե-
 նացտ », գինի խմողը կ'ըսէ ներկայից՝ իբրեւ
 մաղթանք : « Աս ալ խարեպիտ կենացը տի
 խմիմ : » « Կեանք իմ Ազնաւուր Աղայ, կը նշա-
 նակէ « շատ երջանիկ եմ » :

ԿԵՆԳԱՆԻ = ողջ եւ առողջ : « Կենգանի
 կեցիք » պատասխան է գինի խմողին կողմէն առ
 անոնք որ իրեն կ'ըսեն « անոյշ եղաւ » :

ԿԵՆԳԱՆՈՒԹԻՒՆ = մաղթա՛ք է. գինի
 խմողը կ'ըսէ կոչնականաց, խմելէ առաջ. այ-
 սինքն « կենգանութիւն (կը մաղթեմ ամէնուդ) » :
 « Բարեկենգան » բառը այս միտքն ունի, եւ կը
 գործածուի հիմա մեծ պահոց նախորդ ուրա-
 խութեան շաբաթը նշանակելու :

ԿԵՐ = կերակուր : « Չիուն կերը տուիք : »
 « Կեր տալ » կերցնել. (մինչեւ անգամ) աչիցս
 լոյսը անոր կեր իմ տուեր : »

ԿԵՐՔ = « կեր » յոգնականաձեւ գոյա-
 կանը, կը նշանակէ ուտիճներու պատճառաւ
 զգեստեղէններու ուտուիլը, ծակծրկիլը, « կերք
 է ինկեր : »

ԿԵՐԿՈՒԼ ԼԻՆԻԼ = երախայից կերածը
չկրնալով մարսել՝ աւելի եւս տկարանալ եւ
կենսատիլ:

ԿԵՐՈՒՔ = կերածէն աւելցածը: «Մկան
կերուք ես կերեր», Խմածէն աւելցածն ալ
«խմուք», է:

ԿԵՑՈՒԹԻՒՆ = ապրուստ, տնտեսական
վիճակ, երջանիկ կամ՝ ապերջանիկ կենցաղա-
վարութիւն:

ԿԷՂԵՓ = կեղեւ: Խնծորի, դդուժի եւայլ
կեղեփը:

ԿԷՂՈՒԵԼ = 1. կեղեւել, կեղեւը հա-
նել: 2. կեղեքել, ունեցածը ձեռքէն առնել:

ԿԷՌ = կեռ (չէնկէլ): Հաց եփողները
կը գործածեն թաթիկ եւ կէռ:

ԿԹԱՆ = առատ կաթ տուող (կով):

ԿԹԵԼ = 1. կաթ կթել: 2. խաղի մէջ
յաղթելով դրամն առնել: Այս վերջին իմաս-
տով կ'ըսուի նաեւ «կթուիլ»:

ԿԹԿԹՈՒԿ = բարկ, զօրաւոր (գինի,
եւ այլն):

ԿԻՊ = կպած, կպած: Աչաց կոպերուն
անկիւնը երբ կպած ըլլայ, «կիպ» է կ'ըսուի՝
Ականջին բլթակն ալ կրնայ «կիպ» ըլլալ:
Ներքին շուրթը կամ պռուկը, լեզուն ալ կրնան
«կիպ» ըլլալ: «Կիպ»ը կպ-չիմ բային ար-
մատն է:

ԿԻՌԱԼ = կեռալ (մարմնոյ, մորթի):
Կ'ըսեն նաեւ կէռուըռտալ, եթէ պահ ընդ

պահ կը զգացուի եռքը: « Կռնակս կու
կէռայ: »

ԿԷՍ = կէս. զոյգ կ'ըսեն՝ « կէս ու կիս-
կատար: » Կայ նաեւ « կիսատ »:

ԿԹՆՈՒՑ = կտուց: Բայն է « կտցել »,
կամ կցցել:

ԿԻՍՈՒԸՏԻԼ = բան մը մէջերնին բաժ-
նել: « Կողոպուտը կիսուրտեցան »:

ԿԻՐԱԿՄՈՒՏՔ = շաբաթ երեկոյ:

ԿԼԼԵԼ = 1. կուլ տալ: 2. ընդունիլ ան-
հաճոյ կամ սխալ բանը:

ԿԼՈՐ = գունդ, գնդակերպ:

ԿԼՈՐԻԿ = պզտիկ զեռուն մը որ ուզած
ատենը գնդակերպ ձեւ մը կ'առնէ ինքն իր վրայ
փակուելով:

ԿԼՈՓ = գունդը աչքին, աչքի պտուղը.
Նաեւ հաւկիթին ամբողջ մէջը, կեճեփէն զատ:
Լատ. globusին հին հայ ձեւը (ֆ. globe):
Գաւառականին անակնկալ գանձերէն մէկն է
աս, որ բնիկ բառագանձին կը պատկանի ան-
շուշտ, եւ չէ փոխառեալ: Ակնցիք կ'ըսեն աչ-
քին կլոփը դուրս է եկեր: « Հաւկիթին կլոփը »:

ԿԼՏԻԿ = ուղտի աղբ, գունդ գունդ
ձեւով:

ԿԽԿԸԽ = հին հազով հազացող եւ
տկար ծերունի:

ԿԾԻԿ = պլոք. կծիկը դնել = փախ-
չիլ, խոյս տալ արագ:

ԿՕԿԵԼ (կզկել կը հնչեն) = 1. թելը
 փաթթել եւ կծիկ կամ գնտիկ մը կազմել:
 2. փախչել:

ԿՕԿԸՏԻԼ = ինքն իր վրայ քաշուած,
 պզտիկցած, թելերն ու ոտքերն իրեն քաշած,
 կարելի եղած ամենափոքր ձեւը առած ըլլալ,
 եբրեւ կծիկի մը վերածուած:

ԿԿԸԶԻԼ = կկուզ նստիլ:

ԿԿՊԱՔ = կզպանք: Բայն է 'կզպել' .
 Տես նաեւ արմատը 'կուզպ' :

ԿՃԵԼ = կծել, խայթել: "Կճան" խայ-
 թող, անասուն եւ բոյս: Կայ մասնաւորապէս
 "կճան խոտ" մը, եղինճ:

ԿՃԻԿ = խայթոց: "Կճիկը ներս քաշեց:"
 Սկզբնապէս "կճիկ"ը ակռայի նման խայթոցի
 համար ըսուած է, կծ-անեմ արմատէն. իսկ
 խայթ-ոցը խայթելու, բոլորովին մարմինն մէջ
 մտնելու ընդունակ գործիքին համար:

ԿՄԿԸՄԱԼ = վախէն կամ ըսելիքը պատ-
 րաստած չըլլալով ծանր ծանր եւ իբր բառերը
 ծամելով խօսիլ, խօսքերը ընդհատել՝ թուքը
 կլլելու եւ կամ հազալու պատրուակաւ:

ԿԸՅՅԻՃ = կտրիճ:

ԿՆԻԿ = կին: Հակադիրն է ԷՐԻԿ:

ԿՆՏԵԼ = գլխուն մօզերը կտրել:

ԿՆՈՒՆՔ = կնիք. մկրտութիւն:

ԿՈԼՎԱԿ = փոքր կողով, իբր կողովակ:
 Փայտէ շինուած է: "Կովակ մի մածուն", 'կոլ-
 վակ մը թուծ':

ԿՈՒԾԻԿ = ընծիւղ, տնկոց bouton (§-), bud (աւգ.) եւ լաւագոյն ձեւ է քան «կոճակ», որ արուեստական կոճակին յատկացուած է, եւ քան «ընծիւղ», որ ճիւղին նորածիլ վիճակն է:

ԿՈԿ = 1. կեղեւը հանած, բայն է «կոկել»: «Կոկ ընկողը», ան է որուն փուրը հանուած է: 2. Ողորկ եւ յարգարուն կը նշանակէ նուազական «կոկիկ», 3. քէշ, պատրաստ դրամը «կոկիկ» է. «կոկիկ արաւ ու եկաւ:»,

ԿՈՂ = կող: «Կողերուն տալ» կը նշանակէ գովել, շողոքօրթել:

ԿՈՂԵԼ = հացը կողել, ն է խմորը թոնիրին կողին վրայ զարնել եւ հոն բռնել տալ:

ԿՈՂԿՈՂՑՆԵԼ = շատ գովել, չափազանցել բանը. «շատ մի կողկողցըններ»:

ԿՈՂՈՒՆԾ = ցուխներուն եզերքը շարուած տեսակ մը կակուղ կեղեւ, փայտ:

ԿՈՃԻԿ = կարճ, մինչեւ մէջքը իջնող (մուշտակէ) զգեստ: Այս բառը հոռի-ին ենթաձեւն է:

ԿՈՃՈՓԸՅ (կոճօփա կը հնչեն) = խոշոր, կարճ, հաստ կին: Յայտնապէս «կոճ»ի նմանցուած է կինը:

ԿՈՅՆԸԻՈՐ = ուղղագրելի ԿՆՅՆԵԻՈՐ կամ կանգնաւոր: «Բաղմականք»ի հակադիրն է. հացկերոյթի կամ հանդիսի մէջ անոնք որ կերակուր կը պատրաստեն, սեղան կը յարգարեն, կը սպասարկեն, հիւրերուն զգեստները կը պահպանեն, եւ այլն, կը կոչուին կայնուոր:

« Կոյնըւորին վայն ի վրան եկաւ:», Նման է ուխտաւոր, հարսնեւոր բառերուն:

ԿՈՊԱՃ = խաղի վէգին խոշոր տեսակը: Կը նշանակէ նաեւ բիրտ եւ կոպիտ:

ԿՈՊԻՏ = բթամիտ:

ԿՈՌԻՍԵԼ = պատ մը որուն մէկ մասը դուրս ցցուած է, եւ փլշելու վտանգ կայ, « կոռ-խած » է:

ԿՈՎ = 1. կով: 2. անասունի, կովի նման ապուշ, անմիտ: Եթէ բթամիտ անձը դեռահաս է՝ « հորթ », կը կոչեն:

ԿՈՎԿՈՒԼ = Ահնայ մէջ աւազանի մը անուն է, (իբր թէ կով կլլելու չափ խոր):

ԿՈՏԻԿ = կոտակ, կարճահասակ բայց խոշոր ու թանձր մարդ: (« Գոտիկ գեւորդ »ը բարձր տաղանդի տէր մարդ մ'էր յԱհն, ինքնաբոյս հեղինակ-կատակերգակ մը:)

ԿՈՏԻԿ = ցորենի փոքր չափ մըն է: « Կոտիկ մը ցորեն »:

ԿՈՐ = կարիճ:

ԿՈՐԾ ԵՆԵԼ, ԼԸՆԵԼ = պարապը հանել, ելլել. « խերն ալ կործ արաւ », « կործ եղաւ »:

ԿՈՒ = կը, « կու խաղայ »:

ԿՈՒԼԻԿ = այլ գաւառաբարբառի մէջ՝ կուլակ, րճ. է, « կիւլ », (վարդ) բառէն, եւ կ'ըսուի մաղերու խոպոպիքին որ քունքերուն վրայ կը յարդարուին: « Կուլիկ է շիներ »:

ԿՈՒՂՊ = կղպուած . «լեզուն կուղպ է»,
չի կրնար խօսիլ:

ԿՈՒՇՏ = յագեցած: Զոյգ կ'ըսեն «կուշտ
ու կուռ ուտել»: Բարգն է «կուշտ-պատառ»,
որ աղէկ կշտացնող կերակուրի կամ սնունդի
համար կ'ըսուի: Իսկ «աչքը-կուշտ»ը ոչ-ագահ
մարդն է, որ ուրիշին ունեցածին չի ցանկար:
Բայն է «կշտանալ»:

ԿՈՒՌ, այս արմատէն է «կռել», բայը
եւ «խոտ-կուռ», բարդը զորս արգէն տե-
սած ենք:

ԿՈՒՏ = ցորենի, կորեկի, գարի հատիկ:
«Հաւերուն կուտ տալ»: Տես նաեւ նուազականը՝
կտիկ:

ԿՈՓՏԱԼ = մսած ձեռքը, ոտքը կը կոփ-
տայ, մատնշունչ եղած մատը կը կոփտայ,
այսինքն երակաց իւրաքանչիւր թնդիւնին հետ
ցաւին սաստկութիւնը կ'աւելնայ ու կը պակսի
փոփոխակի: Սրտին զարկին եւ արեան ալիքին
կը պատասխանէ ցաւը:

ԿՉՃԱՆ = փայտի ձողերէ կազմուած
արուեստական ծառի մը նման է որուն ձողերուն
(իբրեւ շամիուրի) զարկած կը շարեն չորցած
հացերը. բառին կազմը անստոյգ է, կրնայ
«կտցան»ի մէկ ձեւն ըլլալ:

ԿՈՒՆՃ = 1. թելերու, մազերու խառ-
նուած վիճակ, կնճիւն: «Մազը, թէւը, մե-
տաքսի թելը կռնճ է եղեր»: 2. ան որ ռիս-
կալ է եւ դժուարահաճ. «սիրտը կռնճ է»:

ԿՈՒԿԻԿ = ծռած, կէռ եղած. «կռկիկ
մամա:»

ԿՈՒՃԻԿ = վերինին ենթաձևեր, որ կ'ը-
սուի միայն մազերու նկատմամբ, «մազերը
կռճիկ ին», խոսուպի, դանգուր:

ԿՈՒՆԾՈՒԼ = կնճիւռի պէս ըլլալ, քա-
շուիլ մատանց «Մաաներտ կոնճիւն», անէծք է:
«Կոինճ էն»:

ԿՈՒՈՒՆ = կուռ, լաւ կոխուած, պինդ.
ոչ-թոյլ. կ'ըսուի «միսերը կոուն ին»:

ԿՈՒՏԵԼ = այրել մասնակի, ծայրէն:

ԿՍԿԻԾ = ցաւ: Բայր՝ կսկծել: «Սիրտս
կու կսկծ է»:

ԿՍԿՈՒԾ = լաւ եփած, կսկուծ հաց, որ
ոչ շատ թոյլ կամ խմոր է, եւ ոչ այրած:

ԿՍՄԸԹԹԵԼ = երկու մատերուն մէջ
առնել եւ սեղմել. ուղղագրելի է ԿՑՄԸՏԵԼ,
սաստկական ձեւով ըսած են կցմատտել կամ
կցմատել, ինչպէս կ'ըսեն է՛էն, կոչել: «Միսերը
կսմըթթել»:

ԿՍԸՄԸՆ = հաւերուն փորին մէջ ստա-
մոքսի վերնագոյն մասը: Կայ նաեւ քարամանը:

ԿՏԻԿ = կուտ բառին փաղաքշականը.
բարբն է «ոսկի կտիկ», որ Ս. Հաղորդութեան
հացն է:

ԿՏԻՄ կամ ԿՏՈՒՄ = գուլպայի եւ այլ
հիւսուածոներու ամէն մէկ միութիւնը, շիշին
կամ կռիկին դարձուցած իւրաքանչիւր հիւ-

սուածը: « Կտիմ փախցնել: » — « Կտիմ էւէլ-
ցնել », կամ « պակսեցնել » ով կրնայ հիւսուա-
ծոյին չափը եղանակաւորել:

ԿՏՄԸՏԱԼ = ցաւին կամ խոցտուքին
կամաց կամաց սկսիլը:

ԿՏՈՒԵԼ = Միայն վերացեալ իմաստովը
կը գործածուի եւ կը նշանակէ խօսքը, պատ-
մուած բանը մանրամասնօրէն յիշել եւ տեղե-
կագրել վերջէն. մանուկները բոլոր լսածնին
(այս ինչ առթիւ) « կու կտուին »:

ԿՐԻՃ = հողէ փոքր աման, շանց միզա-
ման:

ԿՐԾԻԿ = կրճկալ, կուրծքի կապոց զոր
մանկանց լանջքին վրայ կը կապեն որպէս զի
կերակուր ուտելու ատեն լաթերը չաղտոտեն:

ԿՐԿՈՒՏ = չորցած, փայտ դարձած
(ցրտէն). « ոտուին կրկուտ է էղեր: »

ԿՔԻԼ = Մանկանց չափազանց պոռալէն
շնչասպառ ըլլալը, (երբ կը թուլնայ մարմինը
եւ իբր թէ կը կքի ինքն իր վրայ):

Յ.

ՀԱԶԱՐ = հազար: Զոյգ կը գործածուի
« համար հազար անգամ ըսեր իմ », որ է ան-
համար անգամ:

ՀԱԼԱԻ = հագուստ: « թագւորին հա-
լաւը: »

ՀԱԼՎՈՐԻԼ = ալեւորիլ, ծերանալ, շատ
ապրիլ: « Հալւորիս . . . »

ՀԱԼՔ = ձիւներուն մէկ կողմէն հալել սկսելով ջրախառն վիճակը. «հալք է:»

ՀԱՃՕ = «հաճի» (մահտեսի) բառին մանկականը. իրենց մահտեսի մեծ հօրը անունը կրող մանուկները «հաճի տատ» կը կոչուին, եւ երբեմն պարզ «հաճօ» կոչական:

ՀԱՄ = համ: Զոյգ կ'ըսուի «համը հոտ փախուցին», «համ հոտ չի մնաց:», «Աստուած բերնի համով ուտել տայ» մաղթանք է:

ՀԱՄՈՎ = համեղ. «համով ուտելիք» «համով չէ:»

ՀԱՄՏԵՍԵԼ = կերակուրին համը նայիլ. ճաշակել:

ՀԱՅԵՒՈՐԳԻ = հայրեւորդի. երդում է:

ՀԱՅԵՎԱՐ = հայերէն:

ՀԱՅԼԻ = հայելի:

ՀԱՆԿՈՐՍԿ = հանգոյց: Բայն է հանկորստել: «Փորհանկորստ» որ չի լուծուիր:

ՀԱՋԵԼ = հաշել:

ՀԱՍՈՒԿ = հասած, ամուսնանալու հասակին հասած աղջիկ: Իսկ «հասուն»ը պտուղներուն համար կ'ըսուի:

ՀԱՏ = հատ: կայ նաեւ հատիկ, եւ կրկնութեամբ «հատիկ հատիկ ժողուեր իմ:»

ՀԱՏՆԻԼ = սպառիլ. ալ չմնալ: «Հատնիք» անէծք է:

ՀԱՐ = հարբուխ: «Հար իմ էղեր» հարբուխ ունիմ. «հարտ չօնցաւ տըհա» հարբուխդ դեռ չանցաւ: Յունարէնի եւ լատինարէնի մէջ ru, ruo նախարմատ մը կայ որ հե-

զուլ, վազել, փլշիլ երթալ կը նշանակէ, հայերէնի մէջ նոյն արմատը «հար» ձեւն ունի, որ տարբեր է հար-կ-անեմ բային արմատէն: Շատ ճիշդ է ուրեմն «փորհար», հայերէնն ալ որ diarrhée կը նշանակէ, եւ աւելի խոր հնութիւն ունի քան «փորքշոք»,ը: Այս «հար» (ru, ruo)էն են հայերէն հար-ու, հար-ատ, յորդ:

ՀԱՐԵԼ = կարագը կաթէն զատելու համար խնորը շարժել, որ կերպ մըն է ծեծելու զկաթը՝ առանց վատնելու: «Հարկանել»,ին արմատէն է:

ՀԱՐՀՐԵԼ = վերի «հարել»,ին կրկնաւորն է. կրաւորական ձեւն եւս կը գործածուի «հարհրուիլ»: Կառքին մէջ կամ ձիուն վրա նստած անձին շատ տատանուելով անհանգիստ ըլլալը:

ՀԱՐԿ = հրաւեր, ընթրիք, հացկերոյթ ուրախութեան առթով: «Հարկ ունինք»: Ստիպողութեան մտօք ալ կը գործածեն միայն սա առածին մէջ թէ «հարկը օրէնքը կուլուծէ»:

ՀԱՐՍ, նուազականը ՀԱՐՍՆՈՒԿ, ՀԱՐՍՆԻՔ, ՀԱՐՍՆՔՈՐ, ՀԱՐՍՆԱՂԲԱՐ, ՀԱՐՍՆՅՈՒ ծանօթ են այլ գաւառաբարբառոց ալ:

ՀԱՐՍ ԵՂԵԼ = հարսնանալ: «Ով հարս ելլէ՝ դուն հարսնոր»:

ՀԱՐՍԱ՛ = մայրիկ, մայր, (կոչական է):

ՀԱՐՍԱՆԻԹ = ախտանուն հանրածանօթ (measles, rougeole). «Հարսանիթ թափես»:

յանդիմանութիւն է զոր ձանձրացած մայրը կ'ուզէ իրեն «հարսա՛» կանչող մանուկին:

ՀԱՅ = 1. հաց = «հաց անել» հաց եփել մեծ քանակութեամբ: 2. ճաշ, կերակուր. «հացի ստեն է», «հաց տ'ուտինք», «մենք հացերնիս կերեր ինք»:

ՀԱՅՈՎ = հացալից. հաց ունեցող. ունեւոր. ոչ-անօթի (ընտանիք): կազմութիւնը նման համ-ով (համեղ)ին:

ՀԱՅՈՎ-ՀԱՒԿԻԹ = կերակուրի մը անուն է:

ՀԱՒԱՆ = անկան:

ՀԱՒԻՐԵՍ = անամօթ (ուզելու մէջ):

ՀԱՒՍԱՐԱԿԱՆ = մաղթանք է. «մարսակա՛ն» մաղթանքին պատասխան է:

ՀԱՒՔԱՇ = հաւուն երկճղի ոսկորը երկու հոգի կը բռնեն կը քաշեն, կը կոտրեն, եւ այնուհետեւ զիրար խարել կ'աշխատին: Հանրածանօթ խաղ մը: «Հաւքաշ»ը թէ ոսկորին անունն է, թէ խաղին:

ՀԱՓՓ ԱՆԵԼ = ուտել, յափշտակել (ֆ- happen). քծ. գափմաք, հ-յ. յափշտակել բնաձայն են եւ միեւնոյն ձայնէն առնուած են: «Հափփ»ը մանկական բարբառ է:

ՀԵՔՆԵԼ = հնարել, յօրինել, ստեղծել: «Գուն ալ բան մի հեզներ» = խօսք, պատրուակ մի ստեղծեր: Ծաղրելու իմաստով բնաւ չեն գործածեր այս բառը:

ՀԵԶՆԵԼ = հեծնել: Հեծայ, հեծի: «Վրան հեծեր է» կ'իշխէ, կը ծառայեցնէ:

ՀԵՐԸՆՏԵԼ = (անձրելին) նուազ սաստիկ տեղալը, մեղմանալը: «Ծածաքին տակը կոյնեցանք մինչեւ ուր օրգելը հերընտեց:»

ՀԵՐԻՔ = բաւական: «Հերիք է.» «Հերիք խաղցաք:»

ՀԵՐՈՒ = անցած տարի:

ՀԵՒՔ = 1. Հեւալը: 2. asthme ախտը, որ դժուար եւ հեւացող շնչառութիւնը ունի իբրեւ գլխաւոր նշան:

ՀԷՌՈՒՆ = հեռու, հեռի:

ՀԸԼՈՒՆ = ուլունք:

ՀԸՄԱ = հիմա. այժմ: «Հըմակուց» այժմէն:

ՀԸՄԱՐ = համար, վասն:

ՀԸՅՐԵԼ = «ընտրել» բառին «հընտրել» ձեւէն աղաւաղուած: Հատիկներու մէջէն օտար տարրերը եւ աղտերը զատելու, մաքրելու մտօք կը գործածուի: «Բրինձը հըյրել:»

ՀԻՐԱՑ = միասին: «Հետ իրերաց» էն ամփոփուած:

ՀԻՒԱՆԴԻԱԼ = հիւանդ ունեցող, խնամող (garde-malade, nurse): «Լաւ է հիւանտը քըջ հիւանդկալը:»

«ՀԻՒԸՆՏՈՒԹԻՒՆ» = «հիւըննալ», կ'ըսեն փոխան՝ հիւանդութիւն, հիւանդանալ հնչելու:

ՀՈԳԵԳԱՐՁ ԱՆԵԼ = հոգեվարքի մէջ եղող անձին փոխան մեռնելու՝ աւելի երկարած գիլը այդ վիճակին մէջ, իբր թէ հոգին մեկնած ու վերադարձած ըլլար մարմինին:

ՀՈԳԵՊԱՀ ԼԸՆԻԼ = քիչ մը բան ուտել՝ սաստիկ անօթութենէ շնեղուելու :

ՀՈՂ = հող : Ձոյգ կ'ըսեն « հող ու մախիթ » եղաւ, փճացաւ (ընտանիքը, հարստութիւնը) :

ՀՈՂԸ ԴԸՆԻՄ = անէծք է, զքեզ թաղեմ, մեռնիս (մայրերը կ'ըսեն զաւակաց) :

ՀՈՆ, ՀՈՍ, ՀՈՏ = շատերը կը հնչեն ֆ-էն, եւ այլն :

ՀՈՎ = հողմ : « Ո՞ր հով փչեց » = ինչպէս եղաւ որ մեր կողմը եկաք : « Հով կու կլէ » = առուտուր չ'ըներ, շահ չունի, յաճատորդ չի գար քովը :

ՀՈՎՐՏԻՔ = գերեզմաններու վայր, քաղաքէն դուրս, առանց շրջափակի եւ ծառերով հովանաւորուած յաճախ :

ՀՈՒՆ ԵԼԼԵԼ = ի գլուխ ելլել. մէկուն հետ շափուիլ եւ յաղթել : « Ես անոր հետ հուն չիմ կրնար ելլեր : »

ՀՈՒՍԱ, ՀՈՒՆԱ, ՀՈՒՏԱ = այս տեղ, (աստ), այն տեղ, այդ տեղ, Վ՛ք. « հուսա եկու : » « հուտա նստէ : »

ՀՈՒՐՔ = սաստիկ տաքութիւնը որ վառուած կրակէն կ'արձակուի շուրջը : « մանու-թեամբ » հիւանդին սաստիկ ջերմութիւնը, « հուրքը շատ է », « թաց լաթ մի դիր գլխուն վերայ ուր հուրքը առնէ (ֆ. hyperthermie) :

ՀՈՓՓԱ = բարձր, հպարտ. « հոփփա չէլէպի : » Հոփփալաճիկ = մանկական բարբառով կը նշանակէ « վեր ելար : »

2.

ՉԱԳ = 1. ձագ: Փաղաքշական՝ «ձագ ուկո», «Չագ բերել», ձգնիլ: 2. հանդերձեղէն ձեւել կարելու մէջ «ձագ», ը մանր կտոր է, «մար», կամ գլխաւոր կտորին հակադիր:

ՉԱԳԻՒՆՆԵՂԻ ԼԸՆԻԼ = վառեկին հաւկիթէն ելելու չյաջողելով մեռնիլը:

ՉԱՂԿԻՉ = երկայն ձող մը որով ընկոյզ կը ձաղկեն, եւ այլն:

ՉԱՆ = ձայն: «Չանտ անսպան» մաղթանք է երգողին ուղղեալ: «Չան մի հաներ» մի խօսիր, լուռ կեցիր: «Չանը ձգեր կու պոռայ»: «Չանս հասած տեղը տի հասկցնիմ»: «Չանտ վոր քաշէ»:

ՉԱՆ ՏԱԼ = պատասխանել կոչի մը, հարցման մը, քիչ մը հեռուէն կամ քովի սենեակէն, ըսելով՝ ըստ պարագային՝ «հոս եմ», «կու գամ», «չատ աղէկ», «մտիկ կ'ընեմ», «կը լսեմ» եւ այլն: «կու կանչիմ կու կանչիմ, ձան չես տար»:

ՉԱՆԿՏՈՒՐ = ձայնը կտրած:

ՉԱՆՉԸՆԵԼ = ձանձանել, հոչակել, լուրը տարածել:

ՉԵԻ = ձեւ: «Եւր ձեւը կու ցուցնէ», (37):

ՉԷՆԵԼ = ձայնել, հրաւիրել, կոչել: «Խեղ ալ հարսնիքը ձէնեցին»:

ՉԹԻԿ = կպչուն, թելի պէս երկնցող առանց կտրելու:

ՉԻԳԳ = պինդ, լաւ կապուած: «Գօտին»

ձիգգ կապէ:,, Բայն է ՉԳԳԵԼ = իրր ձգտել,
լաւ մը քաշել, պրկել: “Գօտիդ ձգգէ:”

ՉԻԹ = ձիւթ. “Ծամելու ձիթ,” “Ծիթ
կու ծամէ:” Չիթ-ը ձիւթ-ին սեղմեալն է, եւ
“ձիւթ,”-ը “հիւթ”-ին ենթաձեւը կը թուի
ըլլալ:

ՉՆԾԱՂԻԿ = սպիտակ վայրի ծաղիկը
որ գարնան սկիզբը կ'երեւնայ:

ՉՈՂՈՒՆՔ = ձեղուն:

ՉՈՒԿ = ձուկ: Խաղի համար արագ ա-
րագ կը կրկնեն բազում անգամ մինչեւ որ
շփոթին՝ “ձուկն ու մուկը մէկ տապակ, ձուկն
ուտիմ մուկը նետիմ:”

Ճ.

ՃԱԹԵԼ = ճայթել:

ՃԱԿԱՏ = 1. ճակատ: 2. Շարք ոսկւոյ
որ ճակատին զարդ կ'ըլլայ: 3. “ճակատըս բաց
է,” = վախնալու բան մը չունիմ: “ճակտիս
մորթը պռնեցաւ = շատ տագնապ կրեցի:
“Անոր ճակատը տի գրիմ,” = անոր պիտի
կտակեմ:

ՃԱՂ = Չող բառին ենթաձեւը: Տա-
նիքին շուրջը պատող ձողերը (որ մարդու
մինչեւ մէջքը կը հասնին եւ չեն թողուր որ
վար իյնան) “ճաղեր,” կը կոչուին: Ճաղերէ կազ-
մուած դռնակները (մանաւանդ այգիներու) կը
կոչուին “ճաղեր-դռու:” Ճաղ կը նշանակէ նաեւ
գագաղ: Այս բառին նուազականն է ճաղուկ,
չոր տես:

ՃԱՂՄԱՐ = ճաղմայր. հորիզոնական ուղղութեամբ հաստատուած գերանը որուն վրայ ճաղերը կը գամուին:

ՃԱՂՈՒԿ = փոքրիկ ձող կամ ճաղ:
1. Մատանց եւ ոտից երկայն ոսկորները. «ճաղուկները դուրս են լցուեր»: 2. գուլպա հիւսելու համար գործածուած բարակ փայտէ ձողիկ:

ՃԱՂՊԵԼ կամ ՃԷՂՊԵԼ = բաժնել (ուտելիքը եւ այլն) բաշխել:

ՃԱՆԱԳԻ = երկայնատուտն միջատ մը, ճանճի տեսակ:

ՃԱՆԿ = մագիլ. կատուին ճանկը: Բայն է ճանկել = ճանկովը զարնել:

ՃԱՆԿԻԿ = որթատունկի եւ նման տնկոց թելածեւ բարունակը, որ ճիւղերուն կը փաթթուի:

ՃԱՌՈՒԿ = երկաթէ թիակ կրակ փոխադրելու:

ՃԱՐ = (շրէ) հնար: «Ճար արնել» = հնար մը գտնել: Ճար չկայ:

ՃԳՆԵԼ = ճգնաւորի պէս ապրիլ, միայնակ:

ՃԵՂ = ճիւղ: «Մէկ ճեղէն ու հազար երտեւէն լինես», որ հնութիւն է:

ՃԵՌ = փոքրիկ ողկոյղ. «Ճեռ մի խաղող»: Նուազականն է «ճոիկ»:

ՃԵՆՃ = աղտ, իւղ, մուր: Ասկէ են ճնճոտ, ճնճոտել, ճնճոտիլ (կերակրեղէն բա-

ներու ակնարկելով) : “Ճնճոտ, ճնճոտ ձեռ-
քերտ վրատ մի քսեր :

ՃԵՐՄԱԿ = սպիտակ : “Ճերմակ ջուր, =
օղի : “Ճերմակերես լընիս, օրհնութիւն է (ա-
մօթով չըլլաս) :

ՃԵՐՄԱԿԵՂԷՆ = ճերմակ լաթեղէն,
շապիկ եւ այլն :

ՃԹԻԿ = իւղոտած եւ ոլորած լաթ մը,
իբրեւ մեծ պատրոյգ, զոր կը վարեն լուսաւորու-
թեան համար, եւ որ դիւրաւ չի մարիւր փողո-
ցին մէջ :

ՃԹՆՈՒԿ = ճկոյթ մատը. կ'ըսեն նաեւ
ճթնամատիկ :

ՃԹՈՒՒԽՈՏ = (ճճիի խոտ), աղեաց
ճճիները թափելու համար գործածուած վայրի
ծաղիկի մը անունն է :

ՃԻ' = մանկական բարբառ է. “քեզ կը
տեսնեմ.” “հոս եմ :” Բայն է “ճի' անել” :

ՃԻԺ = երախայ, տղայ, մանուկ, (ձայն
հանող, լացող, ճչող) :

ՃԻԺԱՆԱԼ = տղայանալ, մանուկի պէս
վարուիլ : Կատակի համար կամ փափուկ յան-
դիմանութեան իմաստով կ'ըսուի “ճիժանանք
ու չաղանանք” :

ՃԻՏ = պարանոց : Զոյգ կ'ըսուի “ճիտ
ու բիտ լինել” = կռուիլ, միշտ յարձակողա-
կան տրամագրութիւն ցոյց տալ :

ՃԻՒ (ճիւվ). ոտք, սրունք : “Ճիւերդ
չատ մի (յ)ըլեր (մի երկնցներ) : “Ճիւերը

տնկեց» = մեռաւ: «Ճիւ ու թեւ է կտրեր»
= գործի վրայ է:

ՃՂԱՏԿԵԼ = ճիւղերու բաժնել:

ՃՂԵԼ = երկու ճիւղի բաժնել:

ՃՂՃԻԼ = երախային արթուն մնալով
լալը:

ՃՂՏՈՐԿԻԼ = դեղերու, գինիի, եւ այլն,
պղտորիլը (երբ կը թօթուեն):

ՃՄԸՌԹԿԵԼ = մատերով, ձեռքով սեղ-
մել, ճմլել:

ՃՄՊԻՔ = կանգնաչափ բարձր մասը
խոհանոցին ուր «կրակք»ը շարուած են:

ՃՄՌԵԼ = վերինին իմաստն ունի, բայց
ոչ այնքան սաստիկ եւ կրկին ու կրկին:

ՃՆԹԻՒՆ = ճիչ, ձայն, հծծիւն, հազ,
ոեւէ փոքրիկ ձայն կամ ճչիւն: Այսպէս կ'ըսեն
երախային համար թէ «ճնթիւնը չելաւ»: Պա-
տուական բառ մը:

ՃՈԹ = ագի, պոչ: Այս արմատը կ'ե-
րեւնայ ճթ-նուկ բառին մէջ զոր յիշեցինք
վերեւ: «Տուտն» եւ «Ճուճ» բառերուն են-
թաձեւն է:

ՃՈՂ = ձգտած, երկնցած:

ՃՈՂԻԼ = երկննալ, ձգտիլ, տարածուիլ
անդամոց կամ ամբողջ մարմնոյն (ճաղի կամ
ձողի պէս երկննալ), եւ կը գործածուի մեռնե-
լու մտօք, զի կենդանին հոգին տալու վայրկե-
նին յանկարծ կ'երկարէ սրունքները ձողի պէս:

ՃՈՆՃ = ճանճ: «Ճոնճ ու մթեխ» =
անթիւ բազմութիւն:

ՃՈՌ = ունելի տեսակ մը որուն շրթանց մէկը կեռ է:

ՃՈԻԿ = անկիւնի դարձը, ուղիին դարձակէտը: “ճուկ տալ”, = ճամբէն խոտորելով փախչիլ, ճամբան փոխելով շփոթեցնել հալածիչը: “ճուկ ու մուկ”, ընթացքը, կարի եւ բանուածքի, կը նշանակէ զիկզակ ընթացք (WVWV): Զիկզակ (zigzag) բառին ճիշդ հայերէնը պիտի ըլլայ ճկճ-ի կամ ճկճ-ի:

ՃՈԻՌ = հաւուն ազդրը, ինչպէս եւ այլ անասնոց:

ՃԶԶԵԼ = ճշել: “ճշիւն”, ճշիւն:

ՃՊԼՏԱԼ, ՃՊԼՏԸԿԱԼ = խլրտիլ:

ՃՌԻԿ = շատ բարակ, սակաւաջուր աղքիւր, “ճռիկ աղբիւր մի կու վազէ”:

ՃՌՏԵԼ = խաղողի ողկոյցները ձեղքած ձողի մը ծայրովը ոլորելով փրցնել:

ՃՌՏԻԿ = փոքրիկ ողկոյց:

ՃՏԿԻԼ = խմել: “ճտկէ”, յանդիմանութիւն է:

ՃՐԸԳՏԱԼ = իբր “ճառագ” տալ, փողփողիլ. “աստղերը կու ճրըգտան”:

Մ.

ՄԱԶ = մազ: “Մազը ձարէն զատել” = մանրախոյզ հաշիւ եւ քննութիւն ընել: “Մազիս դիմովը” = անթիւ անգամ: “Մազ մնաց” = սակաւ մի եւս եւ . . . (մազապուր զերծայ): “Մօրմէն մազ մի չունի” = մօրը բնաւ չի նմանիր:

ՄԱԶԻԿ = մազանման ջիղ, բարակ երակ, եւ այլն. «մազիկ է մոլորեր»,:

ՄԱԶԿԱՐՕՏ = Որուն մազերը քիչ են, որ աւելի կարօտ է մազի: Թաւամազին կամ մազոտին հակադիրն է:

ՄԱՀ = մահ: «Մահն ի քեզ» = յանդիմանութիւն է: «Մահն ինք ելէ» = Շատ այգանելի է ինքը: «Մահն ի քու խելքդ ելէ» = դուն շատ սխալ կը խորհիս: «Մահն ի անենկ կեսուրն ելէ» այնպիսի կեսուրը թող չըլլայ: Բարդքն են «մահտուն» եւ «մահուոր» (մեռելթաղի գնացողները):

ՄԱՂ = 1. Մաղ: 2. Տան մը կամ շէնքի մը ընդարձակութեան չափն է, եւ կ'ըսուի չորս, հինգ, տասը մաղ տուն է, այսինքն այնքան սենեակի տարածութիւն ունի:

ՄԱՂԱՂՈՒ = Շփոթած, որ չգիտէ թէ ինչ պիտի ընէ կամ ըսէ յանկարծական դէպքի մը մէջ: Խեղճ, անճարակ:

ՄԱՂԶԿԱԹ = գրաբարի «մաղասկաթ»ն է, բայց տարբեր իմաստ ունի: Ցաւալի եւ ապշեցուցիչ բան մը լսելով մարդ մաղըզկաթ կ'ըլլայ, իբր թէ մաղասը կը կաթէ: Նման է «լեղապատառ» բառին:

ՄԱՂԿԱՅԵԼ = առուին ջուրը թուփելուն շուրջը շատ բարակ ու քիչ վազցնել, որպէս զի խորը թափանցէ:

ՄԱՂՄԱՂ = Մոխիրին մէջ թաղուած կայծերուն կ'ըսեն: «Մաղմաղի կուտ ուտել» = վերջին աստիճան մտատանջ ըլլալ:

ՄԱՂՊԱՐ = Ոստայնանկութեան գործիք մը, հաստ բիրի նման, որով կը դարձնեն երբեմն-երբեմն այն ձողը որուն վրայ կը փաթթուի հետզհետէ գործուող ոստայնը:

ՄԱՄԱ = մեծ մայր:

ՄԱՄՈՒ = սալորի մանր տեսակ մը:

ՄԱՅՁԵԼ = նշմարել, կռահել, գուշակել:

ՄԱՅԻՍԵԼ = մայիս ամսուն արեւին եւ օդին մէջ սփռել լաթեղէնները, որպէս զի ուտիճէ գերծ մնան:

ՄԱՆ = թութի մեղրին վրայի բարակ սերի նման երեւցող խաւը:

ՄԱՆԱԾ = թելի վերածուած բամբակ:

ՄԱՆԵԼ = մանել, թել գործել բուրգէն եւ բամբակէն:

ՄԱՆԻԼ = նմանիլ բային կրճատեալը:

ՄԱՆԻԼ = Արեւուն մանիլը, այսինքն ի մուտս խոնարհիլը “Արեւը՝ մանեցաւ”, = արեւը մարը մտաւ: Մանի որ մանիլ կը նշանակէ ման գալ, շրջան մը բոլորել, արեւուն շրջանին աւարտը այս բառով նշանակել շատ գեղեցիկ ու պատշաճ է:

ՄԱՆԻՉ = ճախրակը դարձնելու համար բռնելու գործիքը:

ՄԱՏՆԵԼ = (“մաննել” կը հնչեն), = մատը մէջը թաթաղել եւ ուտել մեղրի նման բաներէ:

ՄԱՏ = մատ: “Մատ ածել” = մատը որկորը տանիլ փսխում պատճառելու համար:

“Մատ խառնել” = գործի մը միջամուտ ըլլալ զայն խանգարելու կերպով: “Մատ խածնել” = ապշիլ, զարմանալ: “Մատս խածայ” կամ “մատս բերանս մնաց” = ապշեցայ մնացի: “Մատս բերանս դուրս ելայ” = ո եւ է շահ չկրցայ ստանալ, բոլոր բաժինս վրայ տուի եւ դուրս ելայ ձեռնունայն: “Մատը դրած տեղէն չի վերցնեք” = կը յամառի, կը պնդէ մինչեւ վերջը: “Մէջը մատ չունիմ”, = ես բնաւ չեմ խառնուած այդ գործին: “Մատս մէջն է”, = գործին մէջ ես ալ կամ եւ ազդեցութիւն ունիմ: “Մատը մախիրը չի թաթղեր”, = բնաւ չի գործեր: “Մատնամուր անել”, = խայտառակել մէկը, մատի վրայ առնել, փաթթել զոք (իբրեւ մլուր):

ՄԱՏՆԵԱՂ ՄԸ = մատի խաղի մը չափ, իբր երեք հարիւրամեթր:

ՄԱՏՆՇՈՒՆՁ = մատին ծայրը ուռած, ցաւած, շարաւած վիճակ մը (ֆ. panaris):

ՄԱՐ = 1. մայր: 2. դերձակութեան մէջ “մար”ը մեծ կամ գլխաւոր մաս է, իսկ “ձագ”ը փոքր կտոր է՝ ձեւը ամբողջացնելու ծառայող: Կայ բարդ մը “մար-տեսիկ”, որ է մօրմէն զատուիլ չուզող մանուկ:

ՄԱՐԱԳ = մառան, ստորերկեայ պաղ շտեմարան:

ՄԱՐԴԱՇՈՂ = Ընուշ եւ սրտագրաւ վարմունք ունեցող:

ՄԱՐԻԼ = 1. ճրագին կամ կրակին շիջանիլը: 2. Մարդուն խելաթափ ըլլալով

իյնալը, ֆր. s'évanouir, Անգ. to faint. Մ-ն, մարն արմատէն է, բնիկ ու պատուական հայերէն մը զոր գրաբարը չի ճանչնար: Կրկնաւորն է ՄԱՐՄՐԻԼ:

ՄԱՐԿԵՂԵԼ = մանր մանր փորել բանջարեղէնի սերմը սերմանելու եւ հողին տակ անցընելու համար:

ՄԳԼԻԼ, ՄԳԼՈՏԻԼ = պահուած ուտելիքաց աւրիլը, սեւնալը, մանաւանդ հացի պէս բաներու:

ՄԵԿՆԵԼ = լաթեր եւ այլն տարածել, փռել, բանալ (որ չորնան):

ՄԵՂԲ Է, ՄԵՂԲՈՒՆԲ Է (տղեկը), արգահատէ:

ՄԵՂԲՍ Կ՛ՈՒՏՈՒԻ (երախան, լացողը, թշուառը) = կ'արգահատիմ անոր:

ՄԵՂԲ ՈՒՆԻ (այս ինչ բանը ընելը) = մեղանչական է:

ՄԵՂԱՅ Կամ ՄԷՂԱՅ = ջարմանք, այդ ինչ ըսել է, ատանկ բան կ'ըլլայ եղեր:

ՄԵՂԱՅ, ըսէ = յանցանքիդ համար ներում խնդրէ:

ՄԶՄԸԶ = մանր քննող, խստապահանջ: Աին բնութիւնը շատ մզմըզ է:

ՄԶՄԶԱԼ = բարակ եւ թեթեւ կերպով ցաւիլ (մարմնաւոր ցաւ):

ՄԷՌ = փայտի կամ տախտակի փշանման բարակ մասը որ ձեռքը կը մխուի: «Մատս մէռ մի մտեր է:»

մատնեբրուն մէկ լծորդը: Այլ է «միզն» դասականը որ թաղանթ կը նշանակէ:

ՄԻՂԾ = աղտ, փոշի, տիղմ, բծեր:
«Միղծ է նստեր»,

ՄԻՆՆԱԿԸ = Միջարկութիւն. «I see!»
«C'est ça!», «այդ է պատճառը», «հիմա կը հասկնամ», «Միննակը շեն ուզեր ուր մարդ լսէ»,

ՄԻՋԵԼ = ընդմիջել: «Հաւը օր մի կ'ածէ օր մի կու միջէ»,

ՄԻՋՆԵԿ = միջին: Ընտանիքի մը երեք հարսնեբրուն երկրորդը «միջնեկ» կը կոչուի:

ՄԻՍ = միս: «Միսն ի վրան կ'ուտէ», = շատ անհանդարտ տղայ մըն է: «Միս-բերան է», = թանձրախօս է: «Մինչուկ երիկուն միսս կ'ուտէ», = զիս կը բամբասէ, կը խծքծէ: «Մսկեր է», բամբասող է:

ՄԼԱՌ = մուսլ. «մութն ու մլառը վրադ գայ», = անէծք է: «Մլառս ի վըրագ», = վայ քեզի:

ՄԼՈՒՐ = սենեակի պատեբրուն կամ անկիւննեբրուն վրայ ոստայն եւ անոր նման ուրիշ թեթեւ աղտեր, կարասեաց մաշելէն գոյացած: Երբ աւլեն, քիչ կամ շատ մլուր կը հաւաքուի:

ՄԻՎԼ = Գժգոհիլ ու գանգատիլ անաղմուկ:

ՄԿՆԱՏԱՄ կամ ՄԸՅՅԱՏԱՄ = ફ-
furoncle, clou:

ՄՂՐԻԿ = (կը հնչեն նաեւ մողիկ) = մէղրի նման անոյշ. «մղրիկ տանձ, ր տանձի տեսակ մըն է:

մատնեբրուն մէկ լծորդը: Այլ է «միզն» դասականը որ թաղանթ կը նշանակէ:

ՄԻՂԾ = աղտ, փոշի, տիղմ, բծեր:
«Միղծ է նստեր»,

ՄԻՆՆԱԿԸ = Միջարկութիւն. «I see!»
«C'est ça!», «այդ է պատճառը», «հիմա կը հասկնամ», «Միննակը շեն ուզեր ուր մարդ լսէ»:

ՄԻՋԵԼ = ընդմիջել: «Հաւը օր մի կ'ածէ օր մի կու միջէ»:

ՄԻՋՆԵԿ = միջին: Ընտանիքի մը երեք հարսնեբրուն երկրորդը «միջնեկ» կը կոչուի:

ՄԻՍ = միս: «Միսն ի վրան կ'ուտէ» = շատ անհանդարտ տղայ մըն է: «Միս-բերան է» = թանձրախօս է: «Մինչուկ երիկուն միսս կ'ուտէ», = զիս կը բամբասէ, կը խծքծէ: «Մսկեր է», բամբասող է:

ՄԼԱՌ = մուսլ. «մութն ու մլառը վրադ գայ», = անէծք է: «Մլառս ի վըրտդ», = վայ քեզի:

ՄԼՈՒՐ = սննեակի պատեբրուն կամ անկիւննեբրուն վրայ ոստայն եւ անոր նման ուրիշ թեթեւ աղտեր, կարասեաց մաշելէն գոյացած: Երբ աւլեն, քիչ կամ շատ մլուր կը հաւաքուի:

ՄԻՎԼ = Գժգոհիլ ու գանգատիլ անաղմուկ:

ՄԿՆԱՏԱՄ կամ ՄԸՅՅԱՏԱՄ = ફ-
furoncle, clou:

ՄՂՐԻԿ = (կը հնչեն նաեւ մողիկ) = մէղրի նման անոյշ. «մղրիկ տանձ, ր տանձի տեսակ մըն է»:

ՄՃԻՐ = կրակէն ցայտող փոքր կայծ :

ՄՃԸՐԻԿ = կրակի պէս վազող, գործող
(տղայ) :

“ՄՆԱՔ ԲԱՐՈՎ”, կամ մնաս բարով,
բաժանման ատեն տրուած ողջոյն է: Պատաս-
խանն է “երթաս բարով” :

ՄՇԵԼ = արագ արագ եւ անձայն ուտել
(տղոց) :

ՄՇՏԵԼ = ձեռքով կամ գործիով դպչել,
մարդուն ուշադրութիւնը հրաւիրելու կամ կեն-
դանին քայեցնելու համար: “Քովէս մշտեց:”

ՄՈԼ = բոյսերու նորածիլ ճիւղ:

ՄՈԼԸՐԻԼ = ջուրը կամ կերակուրը
որկորին մէջ մոլորելով երբ խռչափողն երթայ,
անձը կը “մոլըրի”, “մոլըրեցայ” կ’ըսէ:

ՄՈՅՐԸՄԺԻԿ, ուղղագրելի ՄԱՆՐՄԺԻԿ
= 1. մանր խնամք տանող, դժուարահաճ,
գործին, հիւսուածքին, կարին փափուկ կէտերը
նկատող: 2. մանրախնամ կերպով կազմուած,
փոքր, սիրուն դէմք:

ՄՈՐՃԻԿ = տունկ:

ՄՈՒՄԻԿ = սեւ մորմ:

ՄՈՒԶ = փոթոտ, թթու (պտուղի համին
վրայ խօսելով), “մուզ համ մի ունի”:

ՄՈՒԹ = մթին: “Մութն ի մութը” =
առանց ճրագի: “Մութնուլուսուն” դեռ լաւ մը
չլուսցած պահուն:

ՄՈՒԹՎԱԽ = խոհանոց:

ՄՈՒՌ ԱՆԵԼ = համբերել, չտրտնջել:

ՄՌԹԵԼ = խոշոր եւ անհոգ կերպով
կարել:

ՄՍԱԿՈՏ = ան որ շատ կը մտի, ցրտի
չափազանց զգայուն է:

ՄՍԱՀԱՏ = մասհատած, անդամ մը որ
ճմլուելով վնասուած է, մասերը իրենց տեղէն
խախտած են, կամ ուռեցած: Բայը՝ ՄՍԱՀՏԻԼ:

ՄՍԱՀՆՈՒՔ = Չափազանց բծախնդիր,
ամէն բանի մէջ խրտուցիչ եւ անհանգիստ
ընող բան մը երեւակայող, ամենադոյզն ան-
մաքրութենէ, անհամութենէ, աղիութենէ,
լեղիութենէ, կարծութենէ, երկայնութենէ
անհանգիստ եղող անձին կ'ըսեն "շատ
մսահնուք է":

ՄՍԱՄՈԼ = վէրքին վրայ երեւցած
աւելորդ միս, ապառողջ ընձիւղ:

ՄՏԱՄՈԼԻԿ = շատ մոռացկոտ, յիշողու-
թիւնը տկար, բաները եղածէն տարբեր յիշող:

ՄՏԱՑԻԿ = հիւանդ մը այլ եւ այլ ու-
տելիքներու համար քմահաճոյք կը զգայ չա-
փազանց, եւ աս ու ան բանը կը պահանջէ
ուտելու, "Մտացիկ է եղեր":

ՄՐՄՈՒՌ = ցաւ: 1. ՄՐՄՌԱԼ =
սաստիկ ցաւիլ, կոփտալ (ցրտէն): 2. Ցաւակ-
ցիլ - "սիրտս շատ կու մրմռայ":

ՄՐՈՒԻԼ = Կորսուիլ, երթալ, հեռանալ:
Յանդիմանական կամ նախատական իմաստ ունի.
"մրուէ սա տեղէն":

3.

Յ տառով բառ չի սկսիր այս Գաւառաբարբառին մէջ, զի սկզբնատառ «յ» երբ առ հասարակ զեղչուած են. զ. օ. արութիւն = յարութիւն. իստակ = յստակ. էռէջ = յառաջ. էմել = յամել. ըղել = յղել. ըղանալ = յղանալ. ուս = յոյս:

Կայ միայն ՅԱՏՕՔ (կամ հատօք) բառը, որ կը նշանակէ թէ ճիշտ պէտք եղած չափն ունի (կտորը, կարպետը եւ այլն), իբր թէ ճիշտ տեղին վրայ յատեալ կամ հատեալ ըլլար: Կ'ըսուի «յատօքն է»:

Ն.

ՆԱԶ = քաղաքավարական ընդդիմութիւն, փափուկ չհաւանութիւն, փափկանկատ մերժում կամ ժխտում: ՆԱԶ ԱՆԵԼ = փափկօրէն «ոչ» ըսել, չընդունիլ մեծարանքը: «Կեր, կարապետ, երբ որ աներոնցդ երթաս նը հոն արէ նազգ»:

ՆԱԶԵՆԻՄ = փափուկ, պատուական ընտիր (զգեստ եւ այլն):

ՆԱԶՈՒԿ = Ասիկա կաժարէն տարբեր գործիք մ'է: Գործաւորը կաժարին միջին ձողին վերի ծայրէն կը բռնէ մէկ ձեռքին մատներովը եւ կ'ոլորցնէ զայն, իսկ միւս ձեռքովը մանածին թելը բռնելով կու տայ կաժարին վրայ: Երբ կաժը կը կազմուի, կ'առնու զայն եւ կը հագցընէ «նազուկին» վրայ, եւ երբ թելին մէկ ծայրէն բռնելով իրեն քաշէ, նազուկը կը դառ-

նայ եւ թելը հետզհետէ կը քակուի, եւ գործա-
ւորը զայն կը փաթթէ կծիկի կը վերածէ:
Ուրեմն «նազուկ», կը նշանակէ դարձող, ոլբող:
Այս նիւթական իմաստէն կը հասկնանք թէ
«նազիմ», «նազանք», «նազենիմ», «նազելի»
բառերուն սկզբնական իմաստը գլխուն, անդամոց
եւ մարմնոյ փափուկ ծեքծեքումները ցոյց
տուած է:

ՆԵՂԸՄՆԻ = վշտահար, սգաւոր:

ՆԵՏԻԶ = այն թելն է զոր ուտայնանկը
կկոցով կը նեղէ աջէն ձախ ու ձախէն աջ՝ ու-
տայնին լայնքէն: «Առիչ»ը ուտայնին երկայնքը
կազմող թելերուն կ'ըսեն (ոչ առէջ, որպէս
ամանք ուղղագրել փորձած են): Ուտայն բառն
իսկ ուստնում բային նոյն արմատէն կազմուած է,
եւ «նետիչ»ին կը պատասխանէ, այսինքն թել
«նետելով» շինուած է, ոչ թէ հիւսելով:

ՆԵՐՔՆԱԿ = ներքին բաձկոնակ:

ՆԵՐՔՆԳՈՐԾ = Չեռքի տակէ գործող,
նենգաւոր:

ՆՆՆԻԿ կամ Նըննիկ = չնչին պիտոյք,
մանր զարդ:

ՆՇԱՆԱԿ = ծիրանի գօտին: «նշանակ
է ինկեր»:

ՆՈՐՍԸ = նոր:

ՆՈՒԱՂ = թեթեւ քուն, քնոյ սկիզբը.
«մինչեւ ի լուս աչքս նուաղ չի մտաւ», (Գասա-
կանէն տարբեր առում մը):

ՆՈՒՆՈՒԿ = փոքր փայտէ սրինգ զոր
տղաք կը շինեն, եւ որ «նու նու» ձայնը կը

հանէ երբ փչեն: ճիշդ ասոր նման է ՍՈՒՍՈՒԿ
բառը, որ ուռենիի կեղեւէն շինուած սուլիչին
կ'ըսեն:

Ն.

ՇԱՂ = ցօղ: Շաղ կ'իջնէ:

ՇԱՂԱՒԱԹ ԱՆԵԼ = մեծարել:

ՇԱՂՓՈՒԼ = տեսակ մի ձուկ է զոր
Եփրատէն կ'որսան: Ստուգաբանութիւնն է շաղ
(շողուն) փուլ(երով):

ՇԱՄՓՈՒՐ = հացեփի գործիք մը, եր-
կաթէ ձող մը, որոյ ծայրը թաթի մեծութեամբ
տափակ մաս մը կայ. նմանութիւն բազկի եւ
թաթի: Այս գործիքին օգնութեամբ խմորը
թոնիրին կողին կը զարնեն եւ յետոյ անկէ կը
քերեն ու դուրս կը հանեն:

ՇԱՇԿԱԼ = ան որ քալելու ատեն այս
ու այն կողմ կը գթի՝ անզգուշութեամբ:

ՇԱՁԵԼ = ջրերու, ձորերու շառաչելը:

ՇԱՌԱՓ = տարափ (անձրեւի):

ՇԱՐՄԱՂ = շարէ (նուրբ կտուէ) շինու-
ած մաղ, որով յոյժ բարակ ալիւր կը մաղեն:

ՇԱՒՈՒԼ = թել մը որուն ծայրը մետաղէ
ծանրոց մը կայ կախուած, եւ զոր որմնագիրը
կը գործածէ պատին ուղղահայեաց ըլլալը
ճշգեղու:

ՇԷՆ = շէն, բարեկեցիկ, յաջող, ուրախ,
“Շէնը շէն է, աւերը շէն է:” “Շէն մնաք”,
“Շէն կեցիք”, (շնորհակալութիւն է): Զոյգ
կ'ըսուի “Շէնք շնորհք”, “Շէնքով շնորհքով”:

ՇԹԱՌԻ = ան որ բան բանելու ատեն
բաները կը թափէ, կը ձգէ, կը կոտորէ (շրէ՛) :

ՇԻԼ = շիլ. աչքը շիլ: «Մէկ աչքը շիլ
է. «Շիլն ի շիլը կու նայի» :

ՇԻՀԵՏ = Գեղանի:

ՇԻԻ = խաղողի եւ թութի հիւթը քա-
մուելէն վերջ մնացած ամուր մասերը:

ՇԼԸՐԻԼ (ուղղագրելի՛ ՇԼՈՐԻԼ) = ոլորիլ.
դառնալ. «Երեսդ ետիդ շլըրի», (անէծք):

ՇԼԸՐՈՒԻԼ = (դառնալով) գետին
փռուիլ:

ՇԸԼԼԱ՛ = երանի՛ թէ. արար. «ինչալ-
լա՛հ,» ին սեղմեալը:

ՇԼԼԻ = ճիտ, պարանոց, վիզ: «Շոլորի՛
նախնականէ մը աստիճանօրէն սեղմուած «շլըրի՛,
եւ վերջապէս «շըլի՛ ի: «Երկան-շլի՛»,
«հաստը-շլի՛», «բարակ-շլի՛»: — «Շլիս քըզ
մաղը բարակ է» = պատրաստ եմ պատիժս
կրելու: Սպասելով «շլիս երկնցաւ»: «Շլին
կախ է. = տրտում է:

ՇԽԻԿ ԱՆԵԼ = ցոյց անել ի պատասխան,
to give a tit for tat.

ՇՂԱԼ = Ուշաթափ հիւանդին ձեռքերը
վերմակին վրայ պտըտցնելը, տատանելը:

ՇՆԱՀԻՈՐԵԼ = «շնորհաւոր ըլլայ՛» ըսել,
խնդակցիլ:

ՇՆՈՒՔԿԼԵԼ = շնորհակալութիւն յայտ-
նել. «շնորհք-կալել» էն սեղմուած:

ՇՂՈՒԵՑՆԵԼ = (տղոց) հաճոյքը կատարելով հպարտացնել:

ՇՈԳՇԸԳԱԼ = փերեւետել, զարդարուիլ:

ՇՈԼՈՐ ԹՈԼՈՐ = ծուռ ու մուռ (քալուածք խօսուածք, մտածմունք):

ՇՈՂՈՒՆՔ = շողուք (բերնի):

ՇՈՅԵԼ = փափկօրէն ձեռքերը վրան քսել, փայփայել: Սիրաշահիլ:

ՇՈՇՈՐԹ կամ ՇՈՇՈՐԳ = քիչ մը խենթ:

ՇՈՒԼԼԵԼ = կարի արագընթաց տեսակ մըն է, փոխանակ ասեղը զարնելու եւ քաշելու, քանի մը անգամ կը զարնէ ու կը հանէ ասեղին ծայրը միայն հանելով ոստայնէն դուրս, եւ երբ ասեղը կը քաշէ՝ քանի մը կար մէջէն կարուած կ'ըլլայ: Գոյ. ՇՈՒԼԼԱԼ: "Շուլլալ անել:"

Գաւառականիս կարեւոր բաներէն մէկն է, բայց չափազանց աղաւաղմամբ ստուգարանութիւնը աննշմարելի մնացած է ցարդ: Սակայն "շղորել" բային սեղմեալ ձեւն է անտարակոյս: *Շղրել" եւ *շլլել" ձեւերէն անցած ըլլալու է: Այս բային չէզոք ձեւը, որ է ՇՈՒԼԼՈՒԻԼ, կը նշանակէ փաթթուիլ ու ելլել. ծառը շուլլուիլ ն է ձեռքերով եւ ոտքերով ծառը բռնել ու սողունի պէս հետզհետէ ծառն ի վեր ելլել: Շուլլելը ասեղին միջոցաւ եղած նմանօրինակ յառաջխաղացութիւնն է:

ՇՈՒՇՏԻԿ = շփոթած ու շուարած միշտ, "էրէ՛՛. որ չգիտէ թէ ինչ պիտի ընէ: "Անշոշո" բառին արմատէն է: Ուրեմն "շուշտ" տարակոյս, շփոթութիւն կը նշանակէ:

ՇՈՒՏԻԿ = խոց կամ վէրք տարափոխիկ
 եւ վտանգաւոր, որ «շուտ» կը սպաննէ: «Շու-
 տիկ թափես» անէծք է:

ՇՐՋՈՒՔ = կերպասի, զգեստի երեսին
 հակառակ կողմը:

ՇՐՋՕՔ = ծուռ, տճ. լէր»:

ՇԻՈՏԻ ԱՄԻՍ = կատուներու եւ այլ
 անասնոց սեռական գործունէութեան ամիսը
 (գարնան):

ՇՓԵԼ = շփել: «Փոր-շփող»ն է փորի
 massage, մաժանք տուող կին: «Շփուրտիլ»
 ինքն իրեն իւղ եւ այլն քսել:

ՇՓՐՈ = արագ արագ, ինչպէս անձրեւի
 տարափը. գոց սորված բանը «շփրո ըսել».
 «տաճկեվար շփրո խօսիլ»:

ՇՓԸՌՏՈՒՔ = անձրեւի տարափ:

ՇՓԸՌՏԱԼ = տարափ տեղալ (անձրեւ):

ՇՓԸՌՑՆԵԼ = 1. Տեղալ անձրեւի: 2.

Ապտակել կրկին ու կրկին:

ՇՔԱՌՈՒՆ = Շուքերուն առած պահուն,
 երբ արեւը զէնիթէն իջնէ եւ փողոցներուն մէկ
 կողմը շուքն առնէ:

Ո.

ՈԼԸՐԻԼ = պտրտիլ. զոյգ կ'ըսուի՝ ՈԼԸՐԻԼ
 ու ԲՈԼԸՐԻԼ:

ՈՂԻԿ ՈՂԻԿ ԼԸՆԻԼ = ցաւին սաստկու-
 թենէն գալարիլ:

ՈՂՇԱՐ = ողնաշար:

ՈՂԶ 1. առողջ. «ողջ գլխոսս Աւետարանին տակ չիմ գներ:» 2. կենդանի. ոչ-մեռած:

ՈՂԶԸՆԱԼ = կենդանանալ: «Մէռայ ու ողջըցայ = մեծ էր տագնապս:

ՈՂԶՆՁԵԻ = զգեստի նիւթը փորձական ձեւի մը տակ գնել առանց կտրելու, այսինքն կտորին ամողջութիւնը պահպանելով:

ՈՆԹ = անութ. օնթ մի փատ, խոտ, եւ այլ:

ՈՌ = նստոյք. «ոռ մի ոռուն կ'ելէ, Գոմէշ մի փորուն» = շատ յոյր է:

ՈՌՔ = կաթսային յատակը: Կերակուրը «ոռքն է փակեր»:

ՈՌՆԱԼ ու ԳՈՓՏԱԼ = «ոռնաս ու գոփ-տաս» = անէծք է:

ՈՍԿԻ = ոսկի: Բարգերն են՝

ՈՍԿԻ - ԿՏԻԿ = Ս. Հաղորդութիւն (մանկական բացատրութիւն):

ՈՍԿԻ - ՊԼՈՃ = կարմիր պատեանով միջատ մը:

ՈՍԿԻ - ՓՈՐԻԿ = քիչ բայց համադամ կերակուր սիրող անձ մը: Ասոր հակառակն է «Գալ-փարթ»ը որ շատ կ'ուտէ, հոգ չէ թէ ինչպիսի կերակուր:

ՈՎ = ով: «Ով» յաճախ կը գործածուի առանց «որ»ի՝ «Ով հարս ելէ, դուն հարսնքոր»:

ՈՏ, ՈՏՔ, ոտուի, ոտուըներ, ոտուըներու կամ ոտաց: «Ոտացս միսը թափեցաւ», չափազանց քալեցի ու յոգնեցայ: «Ոտաց-աման», = կօշիկ: «Ոտաց հող իմ» = ծառայ եմ: «Ոտացը

կու տայ» = կը կոխոտէ, կը ցրուէ: «Ոտուին
գետինը կու ծեծէ», = կը պնդէ, կը յամառի
պահանջին վրայ: «Ոտքը քաշ է ձգեր», = կը
տնտնայ դիտմամբ, չուզեր գալ (կամ երթալ):
«Ոտքն վեր առ», = արագ քայլէ: «Ոտքը առ-
նել», = մէկուն ոտքին կուռան տալ ծունկը
կամ ձեռքը որպէս զի կարենայ ձիուն վրայ
ելլել: «Ոտքս առաւ», = այս եղանակը զիս
պարելու կը դրդէ: «Ոտ դնել», = թուփին քով
ցից մը տնկել որպէս զի վրան փաթթուի: «Ոտք
ելլել», մանուկին քալելու սկսիլը: «Ոտքս էռէջ
չերթար», = կը վարանիմ:

ՈՏՆՏԱԽՏԱԿ = Հորին յատակի երկու
տախտակներն են որոնց վրայ ոստայնանկը կը
կոխէ աջ ու ձախ ոտքովերովը փոխ ի փոխ:

ՈՏԻՑ = առանց կրունկի առտնին կօշիկ
կանանց:

ՈՏՆՈՒՈՐ = քալելու կարող. «տղաքը
մեծցած են, ոտնուոր են»:

ՈՏՆՈՐԻԼ = երթալու պատրաստուիլ:

ՈՐ = որ, (անորոշ դերանուն) «Որ քար
վերցնես՝ տակէն կ'ելլէ»: «Որը հօտուն որը
կարօտուն», «որուն կու տայ բերդ ու տիվան,
որուն չի տար տրեխին չուան»:

ՈՒԶՈՒԶԻԿ = այն որ շարունակ բան մը
կը խնդրէ:

ՈՒԹԻԿ ԲՈՒԹԻԿ (կու գայ, կ'երթայ,
կ'այցելէ) = ցանցառակի, երբեմն:

ՈՒԺՈՎ = ուժեղ. «ուժովն անուժը
կ'ուտէ»:

ՈՒՆՔ = յօնք: «Ունքը վեր» = «ոչ»
 ըսէ. ժխտէ: «Աչօք է'ունօք անել», = գէմք
 շարժումներով (գաղտ) միտքը բացատրել:

ՈՒՇ = ուշ. «ուշ ուշ եկաւ, անուշ
 եկաւ», յաճախ մի այցելեր որպէս զի ախորժելի
 ըլլայ տեսութիւնդ:

ՈՒՉ = ոչ: Կը գործածուի կրկնութեամբ,
 միայն. զ. օ. «Ուշ կ'ուտիմ ուշ կու մեծնամ»,
 «Ուշ աստենի ուշ անտենի», «Ուշ իր է, ուշ
 տիրուն»,

ՈՒՌ = խայտ, գիծ, պարան, այլեւայլ
 գունով. ուր մի կարմիր, ուր մի ճերմակ
 (զգեստեղէնի վրայ խօսելով): Կրնայ հանքերու
 եւ քարերու վրայ եւս ըսուիլ. ընտիր երանդ
 մըն է «ուր», բառին շառաւիղ կամ ճիւղ
 նշանակութեանը: Կ'ըսուի նաեւ «ուր ուր է»,

ՈՒՌԵՆԱԼ = 1. ուրիլ: 2. Սրտմտու-
 թեամբ լեցուած ըլլալ:

ՈՒՌՆ Ի ԿՈՒՌՆ = առատ, հացալից,
 ունեւոր:

ՈՒՍ = ուսում, վարժութիւն. «տես ու
 ուս է», = տեսնելով կ'ուսանի մարդս:

ՈՒՏԱՆ = ուտող, շատակեր:

ՈՒՏԵԼ = ուտել: Իրար կ'ուտեն = կռիւ
 ունին: «Իրարու միս կ'ուտեն», = զերար վար կը
 զարնեն, կը բամբասեն: «Մինչեւ իրիկուն միսս
 կ'ուտէ», = իմ վրաս շարունակ գէշ կը խօսի:

ՈՒՏԻՔ = ոչ պահք: «Ուտիք է,
 պահ չէ»,

ՈՒՐ = ուր. «չատ ուր կ'երթաս — քի-
չին վրայ»:

ՈՒՐ = որ, «դուն ուր», = դուն որ
«թըւ ուր», = թէ որ: «Ո'ւր ուր», = ուր որ:

2

ՉԱՐ = չար: «Աստուած Չար աջից պա-
հէ:» «Չար տալ», դեւերուն կամ դիւաշունչ
մարդոց կողմէ չար ազդեցութեան ենթարկել
զոք. «չար ին տուեր»,:

ՉԱՐ-ԽԱՓԱՆ = չարիք խափանող, ար-
գելող (ուխտ, սուրբ), զօրութիւն կամ միջոց:

ՉԱՆՉԱՆ = երկարաբան:

ՉԱՆՉՈՒԼ = վերաւորուած, մնացտած
ու կախուած, անզօր (անդամ, թեւ կամ ծիւ):
«Թեւը չանչուլ է էղեր»,:

ՉԱՓ = 1. չափ. 2. (ցորենի) «չափ մի»,
(որոշ կշիռքով): «չինգ չափ ցորեն», եւ այլն:
3. Չափահաս. «չափ մի կնիկ ես»,:

ՉԵՉ = սպի, խորտուբորութիւն: ՉԵՉ-
քարը տեսակ մը խորգուբորտ քար է: ՉԵՉՈՒ
կամ չչոտ երեսը ծաղիկէ սպիաւորած երես է:

ՉԷՃԻԿ = խեղճ եւ թեթեւամիտ, արհա-
մարհելի կին:

ՉԻՔ ԼԸՆԻԼ = չքանալ. մեռնիլ: «Չիք
լընիս ու մուրը գրուիս», անէծք է:

ՉԼԱՅ = մանածի խուրձ մը որ Տ() թելէ
կը բաղկանայ: «Չլայ մի մանած:» Այս բառին
նման են քուլայ եւ փուլայ, զորս տես:

2ԼՊՈՒՐ = տեսակ մը թանձր ապուր է, որոյ տարրերն են ձաւար, լոլիկ, հաւկիթ եւ թառայ:

2ՄՉԸՄԱԼ = կամաց ուտել (չհաւնելով կերակուրին կամ ախորժակ չունենալով):

2ՆԱԲՍ Է = այս անձին երեսը տեսնել իսկ չեմ ուզեր. այս բանը սաստիկ հակակրօնութիւնը կը շարժէ իմ մէջ: (Անստուգաբանեալ բառ մը):

2ՆՉԱՒԱՏ = փցուն, սնոտի:

2Օ 2Օ' = ձի, ջորի, հեծնելու անասուն (մանկական բառ):

2ՈՐ = 1. չոր. ցամաք: «Չոր ցամաք հացը կ'ուտուի», 2. կծծի, ժլատ: «Շատ չոր է կեսուրը», ձեռքէն բան չ'առնուիր:

2ՈՒԼ (անել) = խաղի մէջ յաղթութեան իւրաքանչիւր անգամը:

2ՊԻՏՈՒ = անպէտ. չպիտոյ:

2ՏԵՍ = parvenu. «չտեսը տես է ելեր, զոր տեսեր նը արմնցեր»,:

2ՔԵԼ = ուռեցքին անցնիլը առանց շարաւելու: «Կտաւատէ լափա դիր վրան, կու չքէ»,:

Պ.

ՊԱԳ, ՊԱԳԻԿ = համբոյր:

ՊԱԼԱՐՏ = չթողմած, չչորցած (պտուղ եւ այլն). «պարարտ», բառին ենթաձեւն է եւ ընտիր հայերէն:

ՊԱՀ = տես պոհ:

ՊԱՀԾՈՒ = սպասուհի:

ՊԱՃԻԿ անել \equiv պառկիլ (մանկ. բար-
բառ):

ՊԱՅՐՈՍԵԼ \equiv պատրուսել:

ՊԱՉԻԿ \equiv համբոյր (մանկական բառ): Պ.
անել. Պ. մի տուր:

ՊԱՊԸՆԾԻԼ \equiv պապանծիլ: «Պապըն-
ծիս.», անէծք է:

ՊԱՌԿՈՒԿ \equiv պառկած դիրքի մէջ: Նոյն
ձեւով կան նստուկ, կայնուկ:

ՊԱՏ \equiv որմ: «Պատին հետ պսակուեր
է», տեղէն չ'ելլեր, մինչեւ իրիկուն կը նստի:
Առնելիքս «պատ էղաւ», ալ չպիտի գանձուի:
Պատտակ, պատտըկեր, պատերու տակ, շատ
մարդ չտեսնուած տեղ. «պատտըկերը ժող կու
գայ», «Պատտըկերն է մնացեր», իրեն կարե-
ւորութիւն տուող, հոգ տանող չկայ:

ՊԱՏԵՆՔ \equiv պատանք:

ՊԱՐԶ \equiv պարզ (երկինք). «պարզ ու
պղինձ է»,:

ՊԱՐԾՈՒՆՔ \equiv պարծանք, փառք:

ՊԱՐԿԵՆՔ \equiv պատկեր:

ՊԱՐԿՈՒԿ \equiv ծիրան:

ՊԱՐՏԸԿԵԼ \equiv զսպել: Պարտըկիլ \equiv
կառավարուիլ, խօսք մտիկ ընել:

ՊԱՐՏՔ \equiv պարտք: «Աստուած մեղօք ու
պարտօք հողը չի դնէ», մաղթանք է:

ՊԱՔ \equiv պահք: Պաք պահել. պաքը
ուտել: Պաքկեր սատընայ: «Պաք է ասօր, ուտիք
է վաղը», «Պահուց նոր ելանք», «Մեծ պաքը
կու գայ»,:

ՊԶՊԶՈՒՆ = լեցուն, մինչեւ եղերքը
թաթաւուն:

ՊԷՏ անել = խնամք տանիլ, կեր տալ,
դարմանել: «Պէտէ իյնիլ», = անխնամ մնալ:

ՊԸՅՏԵԼ = տես պկտել:

ՊԺԸՐՏԱԼ = եռալու ձայնը մեղմով
ելել:

ՊԻՆՆԱԼ = պիտնալ: «Ըս ալ պահէ,
կու պիտնայ»:

ՊԻՆԶ = քիթ. քիթին վարի հաստ ծայրը:
«Փինթ ու պինչ անել» = չհաւնիլ, չստորժիլ:

ՊԻՆՏ = կարծր: Պինտ-երես = ամուր-
երես, անամօթ: Պինտ (ՎԷ), շատ. «պինտ վատեր
էր, պինտ ճղճեր է»,:

ՊԻՏՈՒ = պիտոյ, պիտանի: «Պիտու
չպիտու կու խորթէ»:

ՊԼԻԿ = երախայ (մանկական բարբառ):
«Պտըլիկ» էն սեղմուած ձեւ մը:

ՊԼԼԵԼ = փաթթել. «պլորել» էն սեղ-
մուած ձեւ:

ՊԼՈՔ = զերձանի, թէռի, մանածի
փաթոյթ. «*պլորոք» էն սեղմուած ձեւ մը:

ՊԼՈՃ = միջատ, անասնիկ յամրաշարժ.
«*պլորոճ» ձեւէ մը սեղմուած է: Վ՛րսուի
«գործան-պլոճ» (մամուկ, սարգ), «ոսկի-պլոճ»,
«լուսիկ պլոճ», եւ այլն:

ՊԼՈՃՈՏԻԼ = 1. որդնոտիլ, ինչպէս
սնձորը, որ փլոճոտած կ'ըլլայ: 2. Երկբայիլ,
երկմտիլ, տարակուսիլ: «Պլոճոտեցայ»:

ՊԼՊԸԼԻԿ = աչքի բիր: Անշուշտ հին
ու հարազատ հայերէնը բիր բառին: Աստղերը,
ճրագը, բոլորակ լոյսերը կը պլպլան, նոյնպէս
բիրը, եւ ուստի է՝ պլպլիկ:

ՊԼՏԵԼ = կորզել, ոլորելով փրցնել:
ՊԼՏԸՐՑՆԵԼ = գողնալ:

ՊԿՏԵԼ = (պըյտել կը հնչեն) պուկ
(պոկ) արմատէն, որ ՓՈՂ արմատին մէկ փոփո-
խակն է: «ՊԿՏԵԼ, կը նշանակէ ճիտը ոլորցնե-
լով սպաննել: Գաղտնի կատարուած սպանու-
թեան համար կ'ըսուի. «որ մի ինք ալ տի
պկտին»:

ՊՃԵՂ = ընկուզի եւ այլն միջուկին
բաժինները պճեղ են. ասկէ է՝ «պճղակ»:

ՊՃԸԼԻԿ = պտըտիկ, պզտըտիկ (մանկա-
կան բառ:)

ՊՃԸԼՏԱԼ = խըտիլ:

ՊՈԼԼՈԶ = կնգղաձեւ գլխանոց. «*պո-
լորոզ», ձեւէ մը ամփոփուած է, բոլորաձեւ կը
նշանակէ: Այս ոչ վերջագիր մասնիկը արդէն
կայ նաեւ գոռ-ոզ, կոկ-ոզ, տնկ-ոզ, գոզ-ոզ
ածականներուն մէջ: Ուրեմն «պոլլոզ» բնիկ ու
հարազատ հայերէն է:

ՊՈԾԱՌ = պայծառ:

ՊՈՀ = պահ: «Պոհ մի նստէ:» «Պոհիկ
մին ալ կեցի:»

ՊՈՂԵԼ = պուղել, «ձիւնը երգիքէն
պողել»:

ՊՈԶ = ագի, ձեռ:

ՊՈՉԻԿ = ողնաշարին վարի ծայրը կազմող ոսկորը, Ֆռ. coccyx: «Պոչիկը քաշէ որ գիշերը տակը չի շռէ»:

ՊՈՌԹԿԱԼ = ժայթքել:

ՊՈՐԱՆԻ = պաղ կերակուր մ'է որ կը բաղկանայ մանր կտրրտած դդումէ, մածունէ եւ անուխէ:

ՊՈՒ = պու է, պու կ'անէ, կ'այրէ (մանկ. բառ):

ՊՈՒԿ = ճիտ, վիզ, փող: Նաեւ, նմանութեամբ, ուռիէ շինուած պղտիկ փող մը զոր տղայք կը փչեն եւ կը սուլեն:

ՊՈՒՇ, ՊՇԻԿ = աղուոր (մանկ. բառ):

ՊՈՒՊՈՒԿ = նոր հարս (մանկ. բառ):

ՊՈՒՏ, ՊՏԻԿ = կաթիլ:

ՊՈՒԿՈՒՆԻՔ, ՊՈՒԿՆԵՐ = շրթունք:

ՊՈՒՏՈՇ = շրթունք: Պատուը կախել = բարկանալ, տխրիլ:

ՊՏՂԻԼ = մեղանին թղթի վրայ տարածուիլ, արատ կազմելը:

ՊՏԻՈՒՆՑ կամ ՊՏՂՈՒՆՑ = բութին եւ ցուցամատին միջոցով առնուած փոշւոյ քանակը: Պտղունց մի աղ, շաքար, եւ այն:

ՊՏՈՏ = պտոյտք (գետոյ): «Պտոտ է, = խարդախ ոք է, կը կլլէ տուածդ: Ցորենը մաղելու մասնաւոր կերպ մը կայ որով աղտերը մէջտեղ, կենդրոնը կը ժողովեն, որ է նոյնպէս պտոտ»:

ՊՏՈՒԿ = 1. պոյտն, հողէ կաթսայ:
2. ստինքին պտուկը (mamelon):

ՊՏՊԸՏԱԼ = կաթեղ, կաթկըթիղ: «Օր-
գիւր կու պտպտայ:»

2.

ՋԱՀ = ճախրակ:

ՋԱՆԱԼ = ջանալ. «ջանալով մուրատ
չառնուիր:»

ՋԱՋԱՅ-ԱԿՈՒԱՅ = աղացող ակոսայ:

ՋԱԲՋՈՒԱՆ = ճախրակի չուան:

ՋԵՂ = 1. ջիղ: 2. ամուր, ոչ կակուղ,
չաս ջեղ է, կամ ջղիկ է: Հացը որ ոչ չոր է
եւ ոչ թաց, եւ լաւ չի կոտրիր, ջղիկ է:

ՋԻԼ, ՋԼԵՐ = սրունք: ՍԵԼ-ՋԼԵՐ. այն որոյ
սրունք աղտոտ են: «ՍԵԼ-ՋԼԵՐ ճերմակ տան-
կեր:»

ՋՂԱԽՈՏ = լայն տերեւով ջղուտ խոտ մը:

ՋՆՃԵԽ = յոյժ նիհար (մանուկ). իբր
ճնճուղ մը: Ինչպէս «մժղուկ», ին «մժեխ»,
կ'ըսեն, այնպէս ալ «ճնճղուկ», ին «ջնճեխ»:

ՋՈՒՐ = 1. ջուր: 2. չափազանց նօսր,
ջրոտ, զ. օ. մեղանը շատ «ջուր», է: «Ի՞նչ ջուր
ին», = ի՞նչ վիճակի մէջ են: «Ջուրը կուտին
փախ է գրեր», = այս ապուրը չափազանց
ջրվայ է: «Աս առուտուրը շատ ջուր կու
վերցնէ», = առարկելի կէտեր ունի: «Հազար
առուէ հազար ջուր բերի», = շատ փաստեր ի
մէջ բերի: «Ջջի բերել», = համոզել, ի համա-
կերպութիւն ածել: «Մէկուն տակը ջուր կապել»,
= անոր գործը գաղտնի աւրել, դիրքը խախտել:

“ջրերնին մէկ առու չերթար, = մէջերնին
անհամաձայնութիւն, վէճ կայ: “Խմած ջրերնին
զատ կ'երթայ, = շատ մտերիմ են եւ իրարմէ
գաղտնիք չեն պահեր: “ջուրն ի վար տամ ջուրն
ի վեր փնտրուեմ” = անոր բնաւ պէտք չու-
նիմ: “Սեւ-ջուր, = սուրճ (եփած): “Ճեր-
մակ ջուր” = օղի: “Երեսի ջուր” խիստ
եւ ամօթ:

ՋՐԵԼ = 1. ուռգել: 2. հերքել ըսածը:

ՋՐԼԱԹ = լաթ մը որով սրբուացք
կ'ընեն:

ՋՐԾԱՂԻԿ = varicella.

ՋՐԶԸԳԵԼ = ջուր սրկել (գետինները):

ՋՐՈՏ = փայտէ ձող մը որով ջաղաց-
քին ջուրը կը գարձնեն անիւէն ի բաց:

ՋՐՎԼԱՅ = չափազանց նօսր, ջրոտ (կե-
րակուր):

ՋՐՎԱԹ = մէղ:

ՋՐԻՈՐ = ջուր կրողք, բերողք:

Ս.

ՍԱԼ, ՍԱԼԱՔԱՐ, տափարակ ապառած,
սար:

ՍԱԼՄԻՆ = հաստ ձողն է որուն վրայ
տակաւ կը փաթթուի գործուած օստայնը:

ՍԱԽՍԻԿ = սլիկ, կանաչ լուրիա,
haricots verts.

ՍԱԿԱՏ = կ'ըսեն “սակատս կ'եփի”
մտատանջ եմ: “Փորս կ'եփի”, բացատրութեան
մէջ գործածուած ձեւը:

ՍԱՀՄԱՆԵԼ = ստեղծել, յօրինել, պարագտեղ գործ կամ առարկութիւն հանել “գուն ալ բան կու սահմանես,,. = մեղադրանք է:

ՍԱՀՄԸՌԻԿԻԼ = իրր զահ-մակիլ, (զահի հարկանել): Ս եւ Զ սաստկականները իրարու տեղ կ'անցնեն. ինչպէս՝ «սպուկ, փոխանակ զսպուկ-ի, եւ շղալիլ փոխ. «խալիլ-ի:

Սան, սանուկ = սան, կնքահօր եւ կնքամօր խնամքին տակ սնանող ու մեծցող մանուկ: Սանին պաշտպաններն են սանահար եւ սանամար:

ՍԱՏԸՆԱ = սատանայ:

ՍԱՏԸՆՕՔ Է = կարծես թէ սատանան այնպէս բերու պարագան, (տճ. իւր-ինէ) դժբաղդաբար: “Սատընօք՝ ներս մտաւ:,,

ՍԱՐՍԸՓԱԼ = սարսափիլ, ցուրտէն կամ վախէն դողալ:

ՍԱՐՓ = զառ ի վեր կամ զառ ի վայր կարծր եւ դժուարաքայլ. “սարփ է:,, “Սահեցուցիչ,,ի գաղափարը կը շօշափէ:

ՍԵԻ = սեաւ: Բարդերն են — սեւերես, սեւջլեր, սեւաչուի, սեւ-ընքուի, սեւ-մօրուք. սեւ-մազեր: “Սեւուկ,, կ'ըսուի անձանց համար,

ՍԵԻԵԼ = սեւցնել: “Հոգիդ մի՛ սեւեր,, (սուտ խօսելով այդպէս):

ՍԷՐ = 1. սէր: 2. սիրական: “Իմ սէրս,, կամ “սէր իմ կարապետ:,, “Հաց ու գինի ունիս, իմ սէրը դուն ես. հաց ու գինի չունիս, իմ դեւը դուն ես:,, Նոյն իմաստը ինչ որ անգլիերէն my lover ունի:

ՍԻՄՍԻԿ = դէմք, կերպարան “սիմսիկը կախ է,, = տխուր է:

ՍԻՐ = փոքր բիր: “Սիր ու բիր,, խաղի անուն է. բիրով զարնելով՝ սիրը հեռուն կը նետեն: Փոխաբերաբար կ'ըսուի՝ “սիրն ու բիրն էին,, = միշտ վէճ ու կռիւ կար մէջերնին:

ՍԻՐՍ = կարմիր հող:

ՍԻՐՏ = 1. սիրտ: “Սիրտէ սիրտ ճամբայ կայ,, 2. ստամոքս. ՍԻՐՏԻԱՂ = կերակուր մը որ ստամոքսը քիչ մը կը խառնէ, թէեւ ոչ փսխելու աստիճան: “ՍԻՐՏԱԻԵՐՔ,, բարդին մէջ եւս սիրտը ստամոքս կընշանակէ: “Սոխ չիմ կերեր ուր սիրտս միմընէ,, յայտնապէս ստամոքսին կ'ակնարկէ: Coeur, սիրտ, բառը ֆրանսացիք եւ heart (սիրտ)ը Անգլիացիք նոյնպէս հասարակ խօսակցութեան մէջ ստամոքսի իմաստով կը գործածեն:

Ասացուածներն են, սիրտ դնել = սրտապնդել: “Մօրը սիրտ կու դնէ,, “Սիրտ չու- նիմ,, = չեմ կենար դիմանալ, տոկալ:

ՍԼԻԿ = սախսիկ. string beans.

ՍԼՂԸՍԱԼ = վախն ի վախ երեւնալ եւ քաշուիլ (հանդէպ միւս սեռէն եղողներուն). flirt ընել:

ՍՂԿԵԼ = ծեծել, գանձել, չարաչար սեղմել:

ՍՄՈՔ = սին, ոչ լեցուն, ընկոյզ եւ այլն:

ՍՈԹՏԵԼ = թեղանիքը վեր ծալել. “թեւերդ սոթտէ’,,

ՍՈԹՏՈՒՈՏԻԼ = թեւերը սոթտել՝ աշխատելու համար:

ՍՈՒԸՌԱՑ = իւղի մէջ տապկած (մանրած) սոխ:

ՍՈՍԱԼ = սարսիլ, շարժիլ, երերալ, ինչպէս մարմինը, «միսերը կու սոսան»,:

ՍՈՒՏ = սուտ: Սուտն ի սուտը = կեղծօք, կատակով. «սուտն ի սուտը քուն կ'ուլի», «սուտ-մեռել», «սուտ-քուն», «սուտ-չի գիտի», ըլլալ = մեռեալ, քուն, անգէտ ձեւանալ: «Սուտ-բերան մի ըսաւ թը դուք ալ եկէք», Լոկ ձեւի համար ըսաւ, ոչ սրտանց:

ՍՊԸՏԱԼ = սահիլ:

ՍՊՈՒՆ = ողորկ: ՍՊՈՒՆՑՆԵԼ = ողորկել (քար եւ այլն):

ՍՍՈՒԱԼ = վախնալ, ետ քաշուիլ, ինչպէս՝
օձ մը տեսնելով:

ՍՎԱՐԻԼ = վարժուիլ, սովորիլ:

ՍՏԵԼ = հրաժարելու հաւանեցնել զոմն իր պահանջէն կամ խնդիրքէն: «Աս տղան չի ստիր, հետերնիս տի գայ», կամ «չենք կրնար ստեր», Ստիլ = համոզուիլ հրաժարելու, լալ գալ: Պիտոյքներու մասին ալ կ'ըսուի. «հագնելիքը չի ստիր, ուտելիքը չի ստիր», = չենք կրնար մենք մեզի զլանալ այդ բաները, անժխտելի պէտքեր են:

ՍՌՓՈՒԻԼ = սիրուիլ: «Սուիրուիս», անէծք է (գիտապաստ ըլլաս):

ՍՐՄՈՒՔ = երկանով մանրցած ցորեն որով
«սրմուք», ըսուած թանձր ապուր կ'եփեն եւ այլն:

ՍՓԸՌՏՈՒՔ = փիլաֆի տեսակ որ բրինձով եւ էլՎշտայով խառն է, եւ իւղով կ'եփուի:

ՍՕՍԻ = (կը հնչեն զօզի), երկայն. «երկան զօզի է», շատ երկարահասակ է եւ բարակ. աղուոր չէ: Սօսի ծառին անունն է որ այս բացատրութեան մէջ միայն կը լսուի փոխաբերաբար:

Վ.

ՎԱԽ = երկիւղ: Վախն ի վախն = վախնալով, մեծ զգուշութեամբ: Վախ տալ = վախցնել, սպառնալ:

ՎԱԽԸՆԱԿ = փորին վերի մասը զոր կանայք կը շփեն վախէ յառաջ եկած տկարութիւն մը փարատելու համար:

ՎԱՅ = վայ (թշուառութիւն): «Աշխարհքը վայտ տի տայ», = ամէն ոք զքեզ պիտի այգանէ: «Վայն ի վրատ», = ամսոսքեզի, յիմար: «Վայն ի վրան կու գայ», շատ կը նեղուի, կ'աշխատի, կը յոգնի, կը տառապի: «Վայն ի վրատ կու բերիմ», = զքեզ չարաչար կը պատժեմ: «Վայ է'նեղուկը տուին», = շատ ամսոսացին իրեն համար:

ՎԱՅՎԵՐ = անճարակ, խեղճ, թափթփան:

ՎԱՌ = վառած: «Ճրագը վառ է թողեր»,

ՎԱՌԵԼ = վառել (կրակ, ճրագ):

ՎԱՌԻԼ = փայլել. «աչքերը կու վառին»: Այս բառը ոսկեղինիկ հայերէնի մէջ ալ այս առումով գործածուած է, ինչպէս երբ Բիւզանդ կ'ըսէ «աստեղք փայլէին մեծապայծառ վառմէ»:

ՎԱՏ = չարիք, վատութիւն, «աչքը
լուսուն վատ կ'ուզէ»:

ՎԱՏԻԼ = վտիտ ըլլալ, նիհարանալ:

ՎԱՏՈՒԺ = նիհար, վտիտ, ազազուն:

ՎԱՐ = վար: Ստորին, նուաստ, ցած.

«Թօշայնց Անանիկէն ալ վար է»: Ասացուած-
ներն են. «վար նստիլ» = հանդարտիլ,
ձեռնթափ ըլլալ, չյամառիլ այլ եւս: «Վար
դնել» = պահել, չթողուլ որ երթայ (հէրը),
կամ որ տանին առարկայ մը. «մեր բէռ մի
սապունը վար է դրեր»: «Վար զարնել» =
բամբասել, պատիւը կոտրել: «Վար անցնիս»
= անէծք է:

ՎԵՐ = վեր: «Վեր իյնիլ» = թունդ
ելլել, յանկարծակիի գալ: «Վեր տալ» =
մորթին վրայ փշտիկ, կարմրութիւն եւ այլն
երեւան գալ: «Վերէն երթալ» = բարձր
դասու մարդու մը պէս վարուիլ, հպարտանալ,
ծախք շատ ընել: «Վեր չելլես» = անէծք է:

ՎԵՐՆՈՒԿ = մարախի նման ցատկող
միջատ:

ՎԵՐՎԵՐԻՉ = գործի մը կամ ձեռնարկի
մը կատարման համար միջնորդող, աշխատող,
գնացող եկող անձ:

ՎԺԻԿ = օղի հանելու համար գործա-
ծուող գմբեթաւոր կաթսայ:

ՎԼԱՑՆԵԼ = լուանալ: ՎԼացք անել =
ճերմակեղէնները լուալ:

ՎՂՎԸՆԿԱԼ = կաղկանձել, լալ (շան):

ՎՇՏԸՄՄՆԻ = վշտացած, սրդողած.
 «վշտըմնի օնցաւ գնաց»:

ՎՌԻԿ = թիթեռնկի տեսակ մը, բզեզի նման:

ՎՐԱՅ կամ ՎՐԱՅ = «վրայ գալ» (մէկուն) = կողմնակցիլ, անոր կողմէն խօսիլ, պաշտպանել զայն: «Վրան վազել» = յարձակիլ: «Վրայ նայիլ» դիտել եւ պարագային համեմատ շարժիլ, զգուշութեամբ: «Վրայ տալ» (ցորեն եւ այլն) յառաջ քշել դէպ ի կենդրոնը կամ մեքենային բերանը: «Վրայ բերել» = ի գլուխ հանել, կատարել:

ՎՐԱՅ-ԳԼՈՒՍ = հագուստ վերէն վար, ամբողջ:

ՎՐԱՎԱԶ ԱՆԵԼ = հարեւանցի, աճապարանօք, անհոգ կերպով ընել բան մը:

Տ.

ՏԱԳՐ, տագերտաք = տայգր: Սեռ. տագեր, տագերտաց:

ՏԱԼ = էրկանը քոյրը: Սէր. տալօջ: Յք. տալուրտաք, տ. . . սց:

ՏԱԽՏԱԿ = տախտակ: ՏԱԽՏԸԿԵԼ = տախտակով պատել:

ՏԱԽՏԵՂ = գարապղպեղ (կանաչ թէ փոշիացած):

ՏԱԿ = բանջարի արմատ: (Տակէ թուրշի):

ՏԱԿ = վրայ-ին հակադիրը: Տակ մնալ = յաղթուիլ, ինչպէս որ վրայ ելել = յաղթել կը նշանակէ: Տակդ գա՞ղ կայ = ինչո՞ւ

Հանդարտ չես նստիր: Յ+. տկտիք: ՏԸԿՈՒՔ = տակը մնացածը (բաժակին եւ այլն):

ՏԱՇՏԸՔԵՐ = 1. տաշտին քերուքը (խմորի): 2. ծնողաց վերջին զաւակը:

ՏԱՊԱՍՏ = մորթի ախտ մը, տաքու-
թեամբ եւ եոքով. տապ = ջերմութիւն ար-
մատէն:

ՏԱՊԿԵԼ = տափակի մէջ իւզով եփել:
«Տապկած» լոլիկ, եւ այլն:

ՏԱՏ = հայր: Անգ. dad. Տատօ =
փաղաքշական (տղոց անուն):

ՏԱՏԷ = տատէ արէ, քալէ. (մանկ.
բարբառ):

ՏԱՏԻԿ կամ ՏՏԻԿ անեղ = նստիլ
(մանկ. բարբառ):

ՏԱՐՕՍ կամ ՏԱՌՕՍԸ գլուխդ, Անու-
շակին գլուխն, ձեր տունը՝ ըլլայ = մաղթանք
է, որով ամուսնութեան օրհնութիւնը կը
բարեմաղթուի:

ՏԱՓԱԿ = տափարակ: Տափակ-բերան
= ձկան տեսակ մ'է: Նաեւ յանդիմանութիւն
է: «Շատ մի՛ տափկընա՛ր», = մի՛ խեղանար:

ՏԱՓԼՈՇ = տափակօրէն. տափլոշ նստեր
է, տարածուած:

ՏԱՓՈՒՌ. անունն է տափարակ վայրի մը,
ուր քալելը շատ ձայն կը հանէ, կը թնդացնէ
օդը: «Տափ» արմատէն կամ «գափը» ձայնէն:

ՏԵՍ = տես ու ուս է: Տես ՈՒՍ: Այս
արմատէն են չտես, մարդեսիկ:

ՏԵՍՎՈՔ = աղուօր (անձանց համար կ'ըսուի):

ՏԵՓՈՒՐ = գոգաւոր թանձր տախտակ մը, որուն մէջ ցորենը վեր վեր նետելով կը մաքրեն քարերն ի բաց:

ՏԷՌ, տռտել = փութ, փութ արձակել = Տռտըռալ = սին գանդատ եւ խօսքեր դուրս տալ: Կայ նաեւ գրղրալ, որ աւելի հին ձեւ մ'է:

ՏԷՐ = տէր. զոյգ կ'ըսուի «տէր տերական»,:

ՏԻ = ապանիի մասնիկ, «պիտի» էն սեղմուած. «տի ծեծիմ», «տ'երթաս»,:

ՏԿԵԼ = խմել:

ՏԿԸՌՑՆԵԼ = շատ կերցնել ու խմցնել, շփացնել:

ՏՀԱ = դեռ. «տհա կու խօրաթէս»,:

ՏՂԱՄԱՐ = կաթ տուող, կաթնկեր մանուկ ունեցող մայր:

ՏՆԵՑԻՔ = տան բոլոր անդամք:

ՏՆԿԸՌՏԱԼ = 1. գետնին սառած կամ շորցած ըլլալով շատ ձայն հանելը երբ կը քալեն: 2. նաեւ երբ գլխացաւէ տառապողի մը շուրջ աղմուկ ընեն, կ'ըսէ «գլխս կու տնկրոտայ»,:

ՏՆԿՈԶ = այն որ հլու չէ, եւ խօսքի շատ մտիկ չ'ընէր. ինքնահաւան: ՏՃԿ. ՏԻՔ:

ՏՆՏԸՆԱԼ = վարանիլ, յապաղիլ չաճապարիլ:

ՏՈՆԾ = տանձ: «Մէղայ, տոնծին ալ
կօթ ես դրեր», = երգիծարանութիւն է:

ՏՈՏԻԿ = ոչխարի ոտք: ՏՈՏՈԶ =
հաւու սրբան եւ պոչ:

ՏՈՒԼՓ, ՏԼՓԻԿ = կեռասի, խնձորի եւ
այլն 5—10 հասը իբրեւ ոգկոյզ, տլիիկ կը
կոչուի:

ՏՈՒՆ = տուն: Զոյգ կ'ըսուի՝ «տուն ու
դռն կու քրքրին», «Աստուած տնէ դռնէ
հեռուն պահէ:», Նաեւ «տեղ», բառին հետ:
«Տնով տեղով», չիք եղած: Շատ գործածական
բարդերն են — տնաւեր, տանտիկին, տնտես,
տանտէր, տնոր, տնորդօք (ամբողջ ընտանեօք):
«Տունդ աւրրի», «տուն չիյնիս», «տունդ ու
դռնտ գոցի», անէծք են: «Խելքդ տուն կանչէ»,
խրատ է:

ՏՈՒԽԻԼ = բեռան ներքեւ չդիմանալով
իյնալ = ինկողը, դիւրաւ յաղթուողը խաղի
մէջ՝ կը կոչուի «ՏՈՒԽԻԿ»:

ՏՏԻԿ ԱՆԵԼ = նստիլ. տտիկ չի կրնար
անել, տտիկ չունի = անհանդարտ է:

ՏՏՄԻԼ, ՏՏՈՒՄ Լընիլ = լաւ մը թրջել
(անձրեւէն): «Վրաս գլոխս տտում է:»,

ՏԲԾՈՒԻ = տրուած, ձիրք:

ՏԲԱԼ = հեծել, բեռան տակ կամ
հիւանդութեան պատճառաւ:

8.

ՑԱՆ = 1. ցանք: 2. գորշագոյն մանր
մանր կէտեր որք երեսին վրայ կ'երեւնան մանա-

ւանդ ամառը. freckles, rousseurs. «Ա.ին
երեսը ցանոտ է»

ՅԸՏՔՈՒՔ կամ ՅԱՏՔՏՈՒՔ = գլխու
եւ երեսի տեսակ մը մորթախտ, eczéma, որ
իբր թէ «ցատկտելով» կը տարածուի:

ՑԷՌ = 1. հեղուկ, լոյծ, ինչպէս «ցէռ
հաւկիթ»: 2. լոյծ կղկղանք:

ՑԿՆԻԼ կամ ՑԸՅՆԻԼ = (ձագնիլ), ձագ
բերել (շանց եւ կատուներու նման անասնոց
վրայ խօսելով):

ՑՈՐԵԿ = ցերեկ: «Ցորեկ ու բարի» =
օր ցերեկով:

ՑՈՒՐ = ցրուած, ցիր: «Կուտ կուտ ու
ցուր ցուր անել»:

ՑՈՒԿ = տեսակ մը մանր ձուկ է. «ցոխկ
ձուկ»:

ՅՕՂԱՃ = հովէ զերծ, արեւոտ եւ
տաքուկ վայր. «երթանք ցօղաճը նստինք»:

ՅՕՂԱԵԼ = քիչ մը ջրով լուալ,
մաքրել աման մը: «Բերանը ցօղուել», «փարչը
մէյ մի ցօղուէ»:

Փ.

ՓԱԹՈՒՐԿԵԼ = զարնել, հարուածել,
վնասել. «Առած հաղորդք քեզ փաթուրկէ՞ թը
ատենն է», «Փաթուրկի՞ս», անէծք է:

ՓԵԼԿԸՏԱԼ = փայլել, փողփողել:

ՓԵՆ = փախուստ: Փախ դնել մէկուն
ետեւէն = հալածել, հետապնդիլ: Գիշեր-
փախ է = ինչու կ'աճապարէք այդքան:

ՓԱԽՈՒԿ = խել (որուն խելքը փախած է գլխէն):

ՓԱՄՓՈՒԼ = փափուկ, գողտրիկ:

ՓԱԶԸՏԿԵԼ = սրունքներէն ճեղքել. (խ), իւշ, դր. արմատներէ):

ՓԱՌՔ = փառք: « փառքն ու պատիւը տալ » = օծել, խստիւ կշտամբել, պապանձեցունել:

ՓԱՌՓԱՌՑՆԵԼ = փառաւորել, ներբողել, գովարանել, պանծացնել:

ՓԱՏ = փայտ: ՓԱՏՈՒՈՐ = բրուր եւ բիրտ մարդիկ: ՓԱՏՆԱԼ = փայտ կտրիլ ցուրտէն, ճապուկութիւնը կորսնցուցած ըլլալ (ձեռաց, մատանց): « փատցայ », « ձէռքերս փատցան », = կաղուեցան: ՓԱՏԵԼ = բրածեծ ընել: Նման « քարել », ի են (քարկոծել):

ՓԱՐԹ = 1. փորոտիք: 2. փոր, փորս մօտ է քան զքորս: « Լան-փարթը նեղը կու գայ », հեգնութիւն է: Գրաբար « փարթամ » ին արմատն է:

ՓԱՐՏԵԼ = շարժեալ, ասդին ու անդին տատանել. « Թեւերը կու փարտէ », բիրը մի փարտեր:

ՓԱՐՏԻԶ = ծայրը շօր մը կապած երկայն ձող մը որով թօնիրը կը փարտեն:

ՓԵՐԹ = « փերթած », մաս. կտոր, ինչպէս կաշիի փերթ (խէ). երշիկի փերթ: Փերթ - երես = անամօթ:

ՓԵՐԿԱՆԱԼ = փերթել, զատուիլ, պրծիլ. « Նստած տեղէն չի փերկանար », (չին ու հարազատ հայերէն բառ մը):

ՓՋԻԿ = փոքրիկ բուշտ, կոճակ (bouton),
դէմքի, մորթի վրայ:

ՓԻՆ = կատուի, շան աղբ: «Փինդի», =
աղտոտ, վարնոց:

ՓԻՍԻ՛, ՓԻՍԻ = կատուները կանչելու
ձայնարկութիւն: ՓԻ՛ՍՏ = կատուն փախցնելու
ձայնարկութիւն:

ՓՆՃԻԿ = զգեստին մակերեսին վրայ
դուրս ելած, ցցուած թել, գնտիկ, որ շփումէ
կամ վնասուելէ յառաջ կու գայ:

ՓՆՃԻՇԿ = դժուարահաճ, խժրժան,
ուտեստի, հագուստի մասին չափազանց
բժախնդիր:

ՓՆՆՈՒԿ = փտած. փուտ (ընկոյզ, եւ
այլն):

ՓՈԹ = գէշ կարուած կամ գէշ ծա-
լուած, կամ վրան նստուած ըլլալով՝ զգեստին
անհարթութիւնը: Փոթըսկած, փոթ - փոթ
եղած = mussed. ՓՈԹԻԿ = իրրեւ զարդ
չինուած փոթ:

ՓՈԹՈՏ = թթուի եւ լեղիի խառն համ
մը. կախ պտուղին համը փոթոտ է:

ՓՈՂՐԱԿ = ջրի հողէ խոշոր փող:
(Փոռղակ ալ կը հնչեն):

ՓՈՂՔ = փող (պողաղ): «Հացը փողքս
փակաւ: Փողքը որկորէն մինչեւ ստամոքսը
գացող փողն է (oesophage):

ՓՈՐ = 1. փոր: Փորս կ'եփի = սաստիկ
մտահոգութեան մէջ եմ: «Սիրտս փորս ինկաւ»,
= շատ վախճայ: 2. Խճողեալ կերակուրի

միջուկը. սուլմային փորը: ՓՈՐ-ՄՈՒՏ = մե-
տաղի խորտուբորտութիւն:

ՓՈՐՉՏԵՍ = հաց մը եփել փորձով
իմանալու համար թէ խմորը քրքիրն առե՞ր է:
“Համտեսո՞ւ բառին նման է:

ՓՈՒԼԱՅ = խոտի խուրձ մը: Տէս նաեւ
չըլա եւ քուլայ:

ՓՈՒՏ = փտած, սնամէջ: Բոլոր ըսածը
“սուտ ու փուտ է”:

ՓՈՒՐ = ընկուզին արտաքին կանաչ
կեղեւը:

ՓՉԸՄՐԻԿ = ձմեռ ատենի ձիւնալից փո-
թորիկ:

ՓՉՈՔ = կեծեփ, թեփ եւ այլ աղտեր
որք փչելով կը զատուին չոր (ուտելիք) հա-
տերէն, ընդեղէնէն, եւ այլն:

ՓՍԻԿ = կատուի ձագ:

ՓՍՈՐՏԻԼ = փշրուիլ:

ՓՍՏԵԼ = սահիլ ձեռքէն, (թելին)
կտրելը: ՓՍՏՈՒԿ = գիւրաւ կտրող, թոյլ, ոչ-
գիմացկուն թել, դերձան: Փ*ր-ա-ծաղիկ գրա-
բարը կը վկայէ թէ “փստել”ը հին ու բնիկ
հայերէն է:

ՓՍՓՍԱԼ = աղանջն ի վար խօսելու
ձայնով խօսիլ. հծծել, շշնջել (chuchoter):
“Փսփսուք մի կայ մէջերնին”,

ՓՐԹԻԼ = զատուիլ, մասը բոլորէն, կամ
փակած տեղէն: Փրթցնել = քաղել, բաժնել.
“վարդ մի փրթցնել (թուփէն). “Պատառ մի

փրթցնել պաստիսէն, : «Անոր ձեռքէն բան չես կրնար փրթցնել» = շատ ժլատ է :

ՓՐՓՈՒՐ = 1. փրփուր. պղպջակներ :
2. փրփրցնող. այրող, ինչպէս տաքդեղը : «Շատ փրփուր է», փրփրեցայ :

ՓՔՆԵԼ = փշելով աղտերը զատել (չոր բանջարեղէններուն, լուբիայի, ցորենի, եւ այլն) :

Ք.

ՔԱԼԱՃՈՇ = չորթանով, սոխրոացով, ընկոյզով եւ անուխով շինուած կերակուր մը :

ՔԱԼԻԿ = մանկանց կակուղ կօշիկ :

ՔԱԼՊԱԿԱՍ = ան որ աղէկ չի քալեր :
եւ շատ անգամ կը սայթաքի կամ կ'իյնայ, Պակասաւոր քալուածքով անձ մը :

ՔԱՄԱԳՈԼ = Մեղմ ջերմութիւն. տաքութեան մնացորդը :

ՔԱՄՋՈՒՐ = օղի :

ՔԱՇ = քաշում : «Քաշ» երգել, Տնչել = քաշել, երկնցնել : Ոտքը քաշն է ձգեր = դիտմամբ կը տնտնայ, կը յապաղի :

ՔԱՇՈՒՔ = կերպասի, կտաւի երկայն ու նեղ կտոր :

ՔԱՐ = քար : «Հազար քար շրջել» = ամէն հնարք փնտռել. «Ալ քար չմնաց ուր չշրջէ (moved heaven and earth) : Քար քաշել = երկանքի քար քաշել : «Քար մի տնկել Ակինը ձորը = յիշատակելի գործ մը կատարել : «Քարը կաւառը դնել» = պէտք

եղած պատասխանը ճիշդ պէտք եղած կէտին տալ եւ լռեցնել: Կատուն քա՞ր է կտրեր = միթէ այնքան ցո՞ւրտ է: «Քա՞ր տի կրծի՞ն» = ի՞նչ պիտի ուտեն խեղճերը: «Նա քարն (սարը, լեռը) ուր (որ) նա քարը գայ... (մինչեւ իսկ) = անկարելի է: «Որ քարն ուր ամուր է, գլոխտ ան քարին զարկ», գնա, որուն կ'ուզես դիմէ (ընդունայն): «Հազար բերես նմանցընես, աս քարն ան քարին չի նմանիր = մի պնդեր, տարբերութիւնն ակնբերել է: «Քարին հետ կու ծեծուըտի» = այս կերպասը շատ դիմացկուն է: «Քարէն ջուր կու հանէ», = ուժով եւ կորովի է: «Քարին վրայ կոխէ, քարը կու կտորի» = սաստիկ ուժեղ է: «Քար բռնես ոսկի դառնայ» = օրհնէք է:

ՔԱՐԵԼ = 1. քարով պատել, քարայատակ ընել: 2. քարկոծել:

ՔԵՇՊՆՈՏ = ոչ ողորկ, փնճիկներ ունեցող: Մատը կը «քեշպնոտի» երբ այրի ու կարծրանայ:

ՔԵՐԻ ԵՐԿԱԹ = քերիչ երկաթ մը զոր մուշտակը քերելու համար կը գործածեն:

ՔԷՆ = քէնը հանել: քէն անել: «քէն է արեր, հաց չ'ուտեր»:

ՔԸԼ = ա՛, օ, «քըլ ինչ կ'ըսես»: «քըլ ի՞նչ անէի»:

ՔԸԽ = զազեր. գարշելի, աղտոտ. «քըխ է», (մանկ. բառ):

ՔԸՍ = (քսէմ-ի արմատը). առատա-

ձեռնութենէ զուրկ, կծծի, ժլատ, վարանող :
 “Շատ քրս է :” (ՔԻՍ ուղղագրութեամբ է :

ՔԹՆԻԿ = մանր, դոյզն մաս. իր, փոքր
 ինչ : “Չէ՞քէն քթնիկ չես կրնար առնել” ,
 “Քթնիկ չի տար մարդու” : “Անոր ես քթնիկ
 չեմ իտար” ,,

ՔԻՆԹ = քիթ : քինթ ուղղագրութիւնը
 աւելի ուղիղ է քան քիթ : Արնճ-իթ-ին մէջ
 ալ արմատը ն ունի : “քինթն ու պինչ անել” ,
 = չհաւնիլ, չստորժիլ (ընծային, ուտելիքին) :
 “քինթն ու բերանը քսեց” , = չհանեցաւ :
 “քնթին չգրաւ” , = արհամարհեց (ընծան) :
 “քնթէն եկաւ, քնթէն ու բերնէն եկաւ” , =
 չվայելեց ուրախութեամբ. վայելքը վիժեցաւ .
 “քինդ ու բերանդ մէյ մի կ’անիմ” , = քեզի
 ահագին ապտակ մը կու տամ : “քինթն ինկաւ” ,
 = խոնարհեցաւ, գձձեցաւ : “Աչք չունիս նը
 քնթի ծակ ալ չունիս” , = ինչպէս կ’ըլլայ որ
 այսքան ակններեւ բան մը չես հասկնար, չես
 տեսներ :

ՔԻՓ = 1. լաւ գոցուած, մասը մասին,
 կափարիչը ամանին վրայ ճիշդ գրուած (tight) :
 2. կծծի, ձեռքը գոց (close) :

ՔՆԹԱՌ = ճրագին պատրոյգին ծայրը
 կտրելու համար գործածուող տեսակ մը մկրատ :

ՔՆԹՈՏ = (կտաւ եւ այլն) որուն վրայ
 ցցուն, անհարթ կէտեր կան :

ՔՆԿԸՐԻԼ = թեթեւ կերպով ի քուն
 մտնել (շատ անքնութենէ վերջ), թմրիլ :

ՔՈՍ = քոս (մորթախո): Ածականարար
ալ կը բանի. «քոս մատի մի դեղ չկայ», ԱՅՍ
ինչ խաղը «քոս է», այսինքն վարակիչ և ևս
մը պես բոլոր հոգին կը վարակէ եւ չես կրնար
այլ եւս հրատարիլ անկէ:

ՔՈՍՆ Ի ՔՈՍԸ = ԹՅՂ եւ տխուր
քայլերով, «քոսն ի քոսը ետ դարձաւ»:

ՔՈՒՌ ՀԱՆԵԼ = տատին օճախը քուռ
հանեց, = աւերեց:

ՔՈՒԼՊԱՅ = փոքրիկ բրիչ:

ՔՍՈՒԸՏԻԼ = (կատուի պէս) բարեկա-
մու թիւն կամ շնորհք վերստանալու նպատակաւ
մօտենալ, խօսիլ:

ՔՍՈՒՐ = մանր մունր, քիչ պիտանի
լաթեր, կերպասի կտորներ, քաշուքներ:

ՔՍՏԻԿ = նոր ոտք ելած տղայ մը որ
դեղեւեւով կը քալէ, քստիկ է:

ՔՍՐՏԱԼ = տնտնալ, հոս ու հոն կայնե-
լով ժամանակ կորսնցընել: «Ի՞նչ կու քսր-
տաս», (Քս-եմ-ի արմատէն): ՔՍԸՐՏՈՒԿ =
քսրրտացող:

ՔՈՒԹՆԻԼ = յափրանալ, ձանձրանալ.
«ատ բաները զրուցելէն քութներ իմ»:

ՔՈՒԼԱՅ = բամպակի մանր պատրոյգ-
ներու իբր 12 հատէ բաղկացած խուրձ: (Տես
չլայ եւ փուլայ):

ՔՈՒՅ = քարուտ վայր, անմշակ եւ
խոպան:

ՔՈՒԹԵԼ = խոշոր եւ անհոգ կերպով
կարել:

ՔՐԵՔԸ ԴՆԵԼ (զոք) = պատուել, մեծարել:

ՔՐԷ = կարեւորութիւն, արժէք, «քովը քրէ չունիմ»:

ՔՐՏՆԻԱՇ = քրտինքին պատճառած մորթային բորբոքում (sudamina):

ՔՐՔԻՐ = խմորին քրքիրը, զանգուածին բաւական չափով խմորէն ազդուած ըլլալը: «քրքիրն առեր է»:

ՔՐՔԸՐՄՆԻ = քրքրած, իրար անցած, խառն ի խուռն, սննեակը «քրքրմնի» է:

ՔՓՈՒԿ = մարմինին կպած, ոչ թոյլ, ոչ չափազանց լայն կամ մեծ (զգեստ), ճիշդ մարմինին յարմարող (fitting close to the body) (վերարկու), ոչ շատ մեծ, կոկիկ (տուն):

Օ.

ՕԳ = օգնութիւն, օճան: «կուտը կուտին օգ է»:

ՕԻՏԸ = եօթը: «Օլստն աղբար» = մեծ արջ համաստեղութիւնը:

ՕՆԹ = անութ: Օնթել = անութին տակ առնել:

ՕՍԸՐԱՔ = օր հասարակ. կէս օր: ՕՍԸՐԿԻՆ = կէս օրին:

ՕՐ = օր: «Օր է՝ արեւ չի տեսաւ.» վաղամեռիկ եղաւ: «Օրդ շատ լընի.» օրհնութիւն է: «Օր մի չէ ըսեր թէ կուշտ եկու է՝ անութի գնա.» երբեք չէ ըսեր . . . : «Օր մի օրանց» հազիւ ուրեմն:

ՕՐԵՊ = շեղ, ծուռ: Զգեստ ձեւելու կտրելու առիթով կ'ըսեն « օրեպ է, շտկելու է: » « Պէտք է օրէպ կտրես: » (Որեպ կամ վերէպ ուղղագրելի:)

ՕՐԵՐՔ = յղի կնոջ վերջին օրերը, ծննդաբերութեան մօտ:

ՕՐԿԻԼ = նստած տեղը քուն ըլլալով գլուխը այլեւայլ կողմ հակել: « Օրորել » բառին մէկ ուրիշ ձեւը:

ՕՐՊԱԿԱՍ = օրպակաս է երախան որինն ամսուան շրջանը չլրացած ծներ է:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆՔ

Ա.

Որպէս զի կարենանք բանաձեւել եզրակացութիւններն որոնք Ակնայ բարբառին մասնաւորապէս՝ հայ բարբառներուն վրայ ընդհանրապէս մեր այս քննութենէն կը բղխին՝ ի դէպ է հոս հակիրճօրէն ակնարկել լեզուաց հոլովութիւն (evolution) հիմնական օրէնքներուն:

Ա. Հոմոսեթէնէ զիւր ի Կոմսեթէնէն, եւ Կոմսեթէնէն զիւր ի Բոմսեթէնէնէն էլ հոլովանայ լեզուն: Լեզուի մը սկզբնական բառերն իրարու շատ նման են, սակայն տակաւ իրարմէ այլակերպ ձայն եւ նշանակութիւն ունեցող նորանոր բառերու ծնունդ կու տան, ճիշդ ինչպէս ցեղի մը նախածնողքը սերնդէ սերունդ անհատներու բազմութիւններ կ'արտադրեն իրենցմէ աւելի կամ նուազ տարբեր: Այս բազմապատկումին հետ յառաջ կու գան բառերու քերականական տեսակները, զորս «մասունք բանի», կը կոչենք: Նախնական բառերը թէ գոյական են, թէ բայ, թէ ածական, թէ ձայնարկութիւն,

եւ այլն. յետոյ տակաւ առ տակաւ բառերը կը կերպաւորին եւ իրարմէ կը զանազանին իբրեւ անուն, բայ, մակբայ, եւ այլն:

Բ. լեզուին հոլովոյթը կը միտի $\ddot{\text{a}}\text{-}\ddot{\text{r}}\text{-}\ddot{\text{r}}\text{-}\ddot{\text{e}}\text{-}\ddot{\text{e}}$ դէպ ի $\ddot{\text{a}}\text{-}\ddot{\text{r}}\text{-}\ddot{\text{r}}\text{-}\ddot{\text{e}}\text{-}\ddot{\text{e}}$, այսինքն միավանկ արմատներէն երկար բառեր կը յօրինուին ածանցմամբ եւ բարդութեամբ զ. օ. ի, իր, իր-- , իր-ի-ն, իր-ի-ն-ի-ն-ի-ն, իր--ի-ր-ի-ն-ի-ն:

Գ. ճ-դ-ղ-ը-ն-ի-ն-ի-ն դէպ ի $\ddot{\text{a}}\text{-}\ddot{\text{r}}\text{-}\ddot{\text{r}}\text{-}\ddot{\text{e}}\text{-}\ddot{\text{e}}$: Արմատ բառերը երբ կ'ածանցուին ու կը բարդուին ձայնաւորներէն ոմանք կը սղին, կը կորսուին կամ կը փոփոխին եւ բառը չափով մը կը խտանայ, կը կծկի, զ. օ. գեդ, գէդե՛մ, գէդո՛ւն, գէդն-ի-ն (փոխանակ գէտեմ, գէտուն, գէտունականի), հո-ր, հրոյ, հր-ի-ն, հրի-ն-ի-ն (ոչ հուրոյ, հուրակէզ, հուրակէզութիւն), բ-րի, բ-րոյ, բ-րե-ի-մ (ոչ՝ բարի, բարիոյ, բարիակամ), ը-ն-ի-ր-ի-ն-ի-ն, ը-ն-ի-ր(ի-ն)-ի-ն-ի-ն:

Դ. Բառերուն նշանակութիւնն ալ տակաւ ընդհանուրէն մասնաւորի, աղօտէն յստակի, փափուկի եւ նուրբի կը դիմէ: Օրինակի համար, իօ-ն-ի-ն կամ բ-ր-բ-ր-ի-ն շատ ընդհանուր նշանակութիւն մը կու տայ, սակայն լեզուին զարգացմամբ բազմաթիւ բառեր հետզհետէ ի ծնունդ եկած են այդ գործողութեան պէսպէս կերպերն, լա- եւ յոռի, գովելի եւ մոլեկան, գեղեցիկ եւ պա- կասաւոր հանգամանքը որոշապէս ցոյց տալու, այսպէս ունինք հայերէն ա-ե-լ , իօ-ն-ի-ն , բ-ր-բ-ր-ե-լ , հ-ա-ն-ի-ն , բ-ր-ի-ն , բ-ր-ն-բ-ր-ն-ա-լ , ի-ն-ի-ն-ա-լ , +ր-ի-ն-ը-լ-ի-ն , մ-ր-ն-ը-լ-ի-ն , +ր-ն-ը-լ-ի-ն , բ-ր-բ-ա-լ-ի-ն , բ-ը-ն-ի-ն ,

Գրգռել, բասբասել, բանբանել, կակալել, գո-
 գոնել, շաղկապել, շաղկապել, ճամբարակել, ճա-
 րասբանել, ծեծագանել, կնկնաբանել, մեծաբանել,
 կոկոսել, ցնորբանել, շրբանել, սորել, գորտել,
 շրտել, հարտել, բար, բան, բանբան, գորտ, բար-
 Խորանոթ, Խոր, Խոր-բարան, Կծծել:

Ե. Այս յառաջդիմական փուլերէն զատ
 լեզուին հոլովոյթը յերարեման կամանին մէջ գորտ-
 եւս կ'ունենայ, երբ այն կը կապտուի իր զօրու-
 թենէն, անուշութենէն եւ երանգներէն ու յստա-
 կութենէն: Այս կը պատահի երբ տուեալ լեզու
 մը խօսող ժողովուրդն ինքն իսկ յետադիմէ կամ
 իյնայ քաղաքակրթութեան ստորնագոյն մա-
 կարդակ մը, չուզէ կամ չկարենայ լեզուին բա-
 ւական հոգատար ըլլալ:

Ճշմարիտ է նաեւ թէ ժողովուրդի մը բու-
 լոր դասերը երբեք զարգացման միեւնոյն աս-
 տիճանին չեն հասնիր, այլ կան անոնց մէջ բարձր,
 միջին եւ ստորին աստիճաններ, եւ լեզուն ալ
 շատ աւելի ճոխ, ճարտասան ու գեղեցիկ է
 ազնուականներուն եւ կրթուածներուն շրթանց
 վրայ քան ուսմիկին: Ազգի մը բարձր դասերը
 շատ աւելի կ'աթոգին հոգածութեամբ կը խնա-
 մեն եւ վայելելու կը հետամտին գեղեցիկը, ինչ-
 պէս հագուստ կապուստի, բնակարանի, վար-
 մունքի մէջ, այնպէս ալ խօսուածքի մէջ, թէ
 քերականօրէն թէ հնչաբանօրէն, մինչ գեղջուկ
 եւ ուսմիկ զանգուածը յաւէտ նախնական պէտ-
 քերու հոգովն զբաղած կ'ըլլայ, եւ լեզուի
 նրբութեանց եւ վայելչութեան մասին անպէտ

եւ անհոգ է. թէպէտ մեծերէն եւ ազնուականներէն երբեմն կը լսէ եւ անոնց խօսքերն կը կրկնէ, բայց ոչ բաւական ճարտարութեամբ, եւ ինքն է միշտ լեզուին աղաւաղինն ու խանգարիչը: Ռամկին սովորութիւնն է չափազանց արագ խօսիլ, անհոգ կերպով արտասանել բառերը, տառերը լաւ չզանազանել եւ յախուռն կրճատումներ ընել բաղաձայնական թէ ձայնաւորական, ինչպէս եւ սեղմումներ, սղումներ, փոխանակումներ, ետեւառաջութիւններ, եւ բիւր քերականական այլայլումներ:

Արդ, տեղն է հոս վայրիկ մը զբաղել այն մեծ ու կարեւոր խնդրով թէ ինչ են լեզուի մը օրինաւոր եւ ապօրէն փոփոխութեանց սահմաններն, ինչ է լեզուին հոլովոյթը դէպ յառաջ եւ դէպ յետ:

Գժուարը դիւրինի վերածելու եւ արտասանութեան մէջ խօսողին ոյժը տնտեսելու միտումն է որ ամենէն գործօն դերը կը կատարէ լեզուին փոփոխութիւններուն մէջ: Լեզուաբանական գիտութեան ի լոյս բերած մեծագոյն օրէնքն է այս ուժի արեւմտեան օրէնքը: «Միեւնոյն միտման ուրիշ մէկ արտայայտութիւնն է,» կ'ըսէ Հուիթնի¹, «որ զմարդ կ'առաջնորդէ համառօտագրութիւններ գործածել ի գրելն, ճամբան կարճ կտրել փոխանակ սովորական արահետէն քալելու, եւ ուրիշ այսպիսի բաներ

¹ Whitney, The Life and Growth of Language, էջ 50:

— որոնց մէջ փնաս չկայ բայց միայն երբ խնայողութեան փորձը աւելի կորուստ կը պատճառէ քան շահ, իրօք յայնժամ ծուլութիւն կ'ըլլայ քան թէ տնտեսութիւն: Այս միտումին արդիւնքներն, լեզուի մէջ, երկու տեսակէն ալ կան, ճշմարիտ տնտեսութիւն եւ յոյլ շռայլութիւն, վասն զի կուրօրէն կը գործէ՝ առանց կանխաւ հաշիւի առնելու թէ ինչ արդիւնքներու կը յանգի:»

Բ.

Հայերէնն ալ այս տնտեսութեան օրէնքին թէ նպաստաւոր եւ թէ աննպաստ գործողութեանցն ենթարկուած է: Աերջին աստիճան շահեկան է այս լեզուին հոլովոյթի ընթացքը նախնական ծիլերէն մինչեւ անոր կատարեալ փթթումը իբրեւ բազմաճղի եւ սաղարթախիտ ծաղկալից տունկ մը¹: Մենք հոս լեզուին կրած փոփոխութիւններուն վրայ, պիտի խօսինք մեզի չափանիշ առնելով Ե դարու «ոսկեղինիկ» մատենագրութեան լեզուն, եւ անոր հետ պիտի բաղդատենք անկէ առաջ եւ անկէ վերջ տեղի ունեցած հոլովոյթը:

Համեմատական լեզուաբանութիւնը միայն կարող կ'ընէ զմեզ գաղափար մը կազմել այն փոփոխութիւններուն վրայ, որոնց շնորհիւ հայերէնը այլակերպ եղած է տակաւ իր քոյր լեզուներէն: Սանսկրիտի մառտա (marta՝ բառը որ

1 «Հայերէն լեզուի իմաստասիրութիւնը», տիտղոսով իմ անտիպ երկը այդ խնդրոյն նուիրուած է:

մահականացու եւ մարդ կը նշանակէ, հայերէն մարդ միավանկին վերածուած է: Նոյնպէս marmanը մարմն եղած է, որ կը նշանակէ մահացու, վերաւորելի: Ուրեմն «մահ», բառին հնագոյն ձեւը, մեր լեզուին մէջ, եղած ըլլալու է *մարհ կամ *մառհ, յետոյ *մահը, եւ վերջապէս մահ: Ասոր նման հոլովոյթով մ'է որ «ճար», էն (ճարիս) վերջապէս ըն մնացած է Ակնայ բարբառին մէջ:

Ուրեմն տնտեսութեան օրէնքին ազդեցութեամբը հայերէն բառերը աւելի սեղմ եւ կարճ ձեւ մ'են առած՝ բաղդատմամբ Սանսկրիտի: Մեր բառերուն կարճումը մասամբ ընծայելի է, ըստ Պրոֆ. Մէյյէի, այն իրողութեան որ Սանսկրիտի բաղմավանկները հայերէնի մէջ կորուսած են իրենց վերջին վանկը շեշտի ազդեցութեամբ: Զ. օ. Սկր. abharat (բերաւ) ին հայ հնագոյն ձեւը *էբէրեդ եղած ըլլալու է, շեշտը վերջնութեւ վանկին վրայ, որ վերջապէս պատճառ եղած է վերջին անշեշտեալ վանկին յապումանը: Նոյնպէս Սկր. ádhatին՝ հայերէնը պատասխանած է էրեդ, որ յետոյ կրճատուած է էդ (դրաւ) ձեւին¹:

Այս տնտեսական օրէնքին ազդեցութիւնը կը տեսնուի նաեւ շատ ուրիշ բառերու վրայ որք աւելի անկասկածէ հայկական են եւ լեզուին բաղդատօրէն նոր շրջաններուն մէջ կազմուած են, զ. օ. ուղեւիլը զեւի եւ այսօր այժմ եղած է:

¹ A. Meillet, Esquisse d'une Grammaire comparée de l'Arménien classique, էջ 1 եւ 33.

Հոս ի դէպ է նկատի առնել այն դերը զոր
 կիները կատարած են մեր լեզուին ոճին եւ հնչա-
 րանութեանը վրայ: Արդէն ակնարկեցինք թէ
 ժողովուրդի մը ամէն դասերը նոյն զարգացումը
 չունին եւ ոչ ալ խօսուածքի նոյն կերպը: Այր
 մարդոց մէկ մասը աւելի ընդարձակ յարաբե-
 րութեանց շրջանակ մը ունի իրրեւ զինուոր, վա-
 ճառական, եկեղեցական եւ քաղաքական առաջ-
 նորդ, եւ ասոնց լեզուն նորանոր բառերով ու
 բացատրութիւններով կը ճոխանայ, մինչ կա-
 նայք պարփակուած են նեղ շրջանակի մէջ եւ
 իրենց լեզուն բազմաթիւն աղքատիկ է: Ասոր
 անդրագոյն հետեւութիւնն ալ այն կ'ըլլայ որ
 երբ այր մարդիկը սկսին մատենագրել, գործա-
 ծեն այր մարդոց ոճը որ այսպէս կը հանդիսա-
 նայ գրական կամ մատենագրական ոճ, առանց
 անշուշտ դադրելու կենդանի կամ աշխարհիկ
 բարբառ ըլլալէ: Ճիշդ այս է որ պատահած է
 երբ Սահակի ու Մեսրոպի դպրոցը հիմնարկեց
 հայ մատենագրութիւնը: Այր մարդոց ոճն ու
 կիներունը կային անշուշտ մեր մատենագրու-
 թեան հիմնարկութենէն առաջ ալ: Համեմա-
 տական լեզուագիտութիւնը այս խնդրոյն վրայ
 լոյս մը սփռած է որուն հայ բանասէրք ուշա-
 դիր չեն եղած կարծեմ. ահա թէ ինչ կ'ըսէ
 Մաքս Միւլլեր¹.

¹ Max Müller, Lectures on the Science
 of Language, էջ 45.

“Գիտուած է թէ, կ'ըսէ, ինչ ինչ լեզուներ սկիզբէն երկու մեծ ճիւղերու կը բաժնուին, մին ցոյց տալով աւելի առնացի, միւսն յաւէտ կանացի հանգամանք, մին բաղաձայններով հարուստ, միւսը՝ ձայնաւորներով, մին քերականական վերջաւորութեանց աւելի յարած, միւսն՝ հակամէտ այդ վերջաւորութեանց վրայէն սահելու եւ շրջաբանութեանց գործածութեամբ զքերականութիւնը պարզելու: Այսպէս ունինք զՅունարէն իւր երկու ճիւղերով — Եւոզականն ու Յոնականը, իրենց ստորաբաժանումներով ի Գորական եւ յԱտտիկեան. — ի Գերմաներէնի ունինք զԲարձրն եւ Ստորինն: Հնդկաստանի մէջ կայ Սանկրիտն ու Պրաքրիտն, եւ չէ ամենեւին անհաւանական բացատրութիւն մը թէ, ինչպէս Կրիմ կը թելադրէ Բարձր եւ Ստորին Գերմաներէնի մասին, նմանապէս ճշմարիտ ըլլայ ուրիշ արիական լեզուաց նկատմամբ, այսինքն, խիստ եւ ճիշդ բարբառներն, Սանկրիտն, Եւոզականն, ներկայացնեն հայրերուն եւ եղբայրներուն ոճը, հրապարակային ժողովներու մէջ ի գործածութեան, միւս կողմէն՝ կակուղ եւ պարզ բարբառներն, Պրակրիտն ու Յոնականն, սկզբնապէս ծագում առած ըլլան մայրերու, քոյրերու եւ ծառաներու ընտանեկան ոճէն:”,

Հայերէնն ալ, ըստ իս, անդստին ի նախագրական դարերէն բաժնուած է յառնացի բարբառ եւ ի կանացի բարբառ: Արբահայր Այտընեան շատոնց ցոյց տուած է թէ շատ մը բաներ որ աշխարհաբարի ոճ եւ յետին դարերու

ծնունդ կը համարուին, կը գտնուին ցանցառօրէն մեր հնագոյն մատենագրաց քով: Տարակոյս չկայ թէ մեր ոսկեղենիկ մատենագրութեան փառաւոր շրջանին մէջ եւ անկէ առաջ գոյութիւն ունէր հայերէնի ընտանեկան կամ մայրենի ոճն այն հիմնական միտումներով որք յայնմ հետէ աւելի շեշտուած ու չափազանցութեան տարուած են մեր գաւառական բարբառներուն մէջ:

Եթէ համեմատենք մեր գրաբար եւ աշխարհաբար կոչուած ոճերն, հեշտիւ կը տեսնենք թէ արդարեւ գրաբարը արական ոճոյ յատկութիւններն ի հանդէս կը բերէ, ունենալով աւելի ճոխ բաղաձայնական կմախք, աւելի ձայնաւորական լիութիւն, աւելի քերականական կանոնաւորութիւն եւ յստակութիւն քան աշխարհաբարը:

Հայրենի հայերէն

Մայրենի հայերէն

(գր-բար):

(աշխարհ-բար):

Անէմ

անէմ, ընէմ.

Անկանէմ

ինչեմ.

Կանգնէմ

կայնէմ.

Յամ

էմ.

Կորբեմ

կորբեմ, կոյրեմ,

Մոյր, հոյր, գոյլ

մոյր, հոյր, գոյլ, մէր.

հէր, գէլ.

Լեռն

լէր.

Ի բերնոյ

բերնէ.

Կեցցե՛, յգեցցե՛ն

պրէ՛, հագնէ՛ն.

Լոյսն

լոյսն.

Տանն այսորիկ	այս արանը.
Զինդնն ննուշնն	անուշ է իբրև.
Յերկնացունց յեաց ավն չի+	երկնացունց յեաց ավն զնայն:
Ոնեմտ է զնին արանց մարտն է զարմանա լեաց մեւ	Հինն մարտն է զարմանալի մարտնց զարմանալի լի մանեին.
Թեղեք է ասն զայն արանն արեւ զիցն	Թեղեք է այն արանն արեւ մեծ զիցն.
Սերեցեն զնին էր աս	աս զնին էր արեւ.
Յարմարեցարդ մեւ հա րեւարդի եօթնանն է արդի մարմարի մ դեմարդին միւրն արեւ	Հարեւար եօթնանն է մեւարդի մարմարի դին մարմարի մեւարդ:

Այս օրինակները կը բաւեն երկու ոճերուն գլխաւոր տարբերութիւններն աչքի առջեւ դնելու: Հայրենի ոճն մայրենի ոճէն աւելի ուժով եւ խիստ հնչումներ ունի, աւելի հոլովմանց եւ խոնարհմանց դժուար կերպեր, բազում զարդ եւ պաճուճանք որք իմաստին վրայ բան մը չեն աւելցնել, այլ ազնուականի մը զգեստներուն իրրեւ երիզ, ծոպ, թեղանիք, կոճակ ծառայող մասերուն նման՝ խօսքին երեւոյթն ու դիմագիծը ընդհանուր կերպով մը կ'ազնուացնեն. վասն զի «հին արանց աւագաց եւ զարմանալեաց», խօսքին մէջ «աւագ», եւ «զարմանալի», ածականներուն հոլովով իրենց գոյականն եղող «արանց», ին համաձայնութիւնը չի փոխեր խօսքին իմաստը որ նոյն է ինչ որ

պիտի ըլլար եթէ “զաւագ եւ զարմանալի արանց”, ըսած ըլլար: Միայն թէ այդ հորովներու համաձայնութեան շնորհիւ վանկերն եւ ձայներն աւելի երկարած են եւ բարձր գլխարկ կրող աչնուականաց նմանած են բառերը: Նշանակութիւնը այդպիսի պէսպէս զարդերով շեշտելու զարմանալի ընդունակութիւն ունի հայրենի բարբառը զոր մայրենին չունի: Զ. օ.

“Յայն յաշխարհակորոյս յառնէ անոյն” խօսքին մէջ բարկացած հեղինակը այն եւ անոյն միանգամայն կը դնէ, ինչ որ մայրենի ոճը չի կրնար ընել:

Հայրենի ոճը կ'ըսէ — “Մինչեւ յերբ ոչ բռնն հարկնիցն՝ զկացիցն եւ զմնացիցն”, եւ կարծես թէ կորովի մարդը կը տեսնես որ ուժգին ձեռքով կը բռնէ մնացածը որ ան ալ չառնեն իրմէ:

Բացատրութեան անհուն պէսպիսութիւն եւ ուժգնութեան անսպառ հնարքներ ունի հայրենի բարբառը, սակայն նոյն համեմատութեամբ ալ քերականական նուրբ արուեստի մը կիրարկութեամբն է որ այդքան շնորհք եւ ճոխութիւն կը վայելէ անիկա հանդերձ յստակութեամբ: Արդ, ընտանեկան կամ մայրենի բարբառը ոչ այն դժուար խնդիրներն ունի խօսակցութեան առարկայ եւ ոչ ստիպուած է բարդ մտքեր յստակօրէն արտայայտելու համար քերականական հնարքները սորվիլ եւ գործածել: Աստի՛ մայրենի ոճին պարզութիւնը իր բոլոր լաւ եւ յոռի հանգամանօք:

Գ.

Այս նկատողութիւններն ու փաստերը կը ցուցնեն թէ «գրարար», եւ «աշխարհարար», բացատրութիւններն թիւրիմացութեան արդիւնք են: Մեսրոպեան դպրոցին հայերէնը «գրքի», լեզու չէր, այլ այն դարուն մշակուած հայերուն լեզուն, զոր անոնք ալ ժառանգած էին նախորդ դարերէն: Անոնց բարբառը իրօք ազնուական արանց լեզուն էր, կենդանի՝ լեզու, որուն քով կար նաեւ մայրենի բարբառը, համեմատօրէն պարզ: Մեսրոպեան ոճը, զոր «դասական» ունենէիլը կը կոչենք, շինծու կամ արուեստական չէր ամենեւին, այլ ունէր աւելի քերականական արուեստ: Ապահով ենք թէ այդ դասական ոճին բոլոր դարձուածներն ժամանակին կենդանի բարբառին — բարձր կամ հայրենի բարբառին — մէջ կային:

Արդէն տեսած ենք, եւ դարձեալ պիտի ցոյց տանք թէ այդ երկու ոճերը էին թէպէտ բարձր կամ բարդ եւ ցած կամ պարզ, բայց եւ այնպէս կը ներկայացնէին միեւնոյն հայերէն լեզուն, միեւնոյն բարբառը:

Ե.

Այժմ գանք պատասխանել մեր առաջարկած դժուար այն խնդրոյն թէ ինչպէս պէտք է որոշել լեզուին յառաջդիմական եւ նպաստաւոր հոլովոյթի հանդամանքը յետադիմականէն կամ աննպաստէն:

Որովհետեւ լեզուին նպաստին է մերան որոշ-
յայտել յայնչերո՝ միջոցա՝ ինչ էղանակաորոնքնններ
որ նպաստաոր էն ղլեզունն աւելի աղբեցիկ կերպով էր
նպաստակին, ծառայել պալոս, լա՝ քոքոխոնքնններ էն
աննէ՛ է՝ ընդոննելի. ընդհակառակն, այն մեն քոքո-
խոնքննները որք լեզուին, իբրեւ գործիքի, կարողո-
նքնններն է՝ ընդոննակոնքնններն ինքննելո՝ կը
միտեն, աղաւաղոննէ էն է՝ մերժելի:

Այս սկզբունքին համեմատ՝ հայերէնի
առաւելութիւններէն մէկն այն է որ շատոնց,
նախապատմական դարուց մէջ, քերականական
սեռի բռնէն ու կաշկանդումներէն ազատուած
է: Ինչ հարկ կայ սեռ չունեցող առարկանե-
րուն արական կամ իգական սեռ ընծայել, եւ
ըստ այնմ գործածել զանոնք խօսքի մէջ: Ինչ
աւելորդ բան է գիտնալ թէ լուսինը իգական
եւ արեւը արական պէտք է համարիլ (ֆռան-
սերէնի մէջ. իսկ գերմաներէնի մէջ ատոր հա-
կառակը):

Մեր լեզուն կամաց կամաց, յընթացս եր-
կար դարերու, ազատուած է նաեւ քերականա-
կան փոփոխութեանց այն կնճռոտ բազմազանու-
թենէն որ հայրենի կամ դասական հայերէն
ոճին հոլովմունքն, խոնարհմունքն եւ համաձայ-
նութիւնը այնքան դժուարին արուեստ մը կը
դարձնէին: Շատ տեղ բառերուն վերջը ածան-
ցումներով փոփոխելու փոխանակ՝ սկիզբը կը
ղնէ եղանակաւորիչ բառ մը, զ. օ. սիրեցեալի
տեղ սիրես, սիրելոյ եսի տեղ պէտք սիրես. սի-
րէցեալի տեղ եթէ սիրես: Ութ կամ ինը տեսակ

Տօլովմանց տեղ երկու կամ երեք ունինք Տիմա: Յառաջադիր նախագրութեանց տեղ վերջադիր նախագրութիւններ կը գործածէ եւ աղատ կը մնայ ուրիշ կարգ մը դժուարութիւններէ: Զ. օ. -- նախագրութիւնը այլեւայլ Տօլովներ առնելով այլեւայլ նշանակութիւններ կու տար. որոնց տեղ պարզ ձեւեր կը գործածենք Տիմա. -- է մարդն է = մարդոց կողմէն կամ համար. -- ծովն է = ծովուն եղերքը. -- է = քու օրովդ. -- նախնի = նախանձէ, նախանձի համար. -- նա = անոր քով, եւ այլն:

Նաեւ փոխանակ ըսելու «իրբեւ ի վերայ եհաս Գաւիթ բանիցն, կ'ըսենք՝ «երբ Գ. այն խօսքերն հասկցաւ, կամ «խօսքերուն վերահասու եղաւ Գ.:» Հիանալի է հին լեզուին նախդիրներու եւ Տօլովներու փոփոխութիւններով պէսպէս բացատրութեանց նրբութիւնը. Գ. օ. է մայր ի նախդրով հայցական խնդիր առնելով կ'ըսէ էլ է բռնի-հո-նի-ն, է դռն-ից-նի-ն, յո-ղո-նի-ն եւ այլն, եւ կը նշանակէ բարեկամանալ, դաշնակցիլ, ուղղուիլ եւ այլն: Իսկ ընդ նախդրով հայցական խնդիր առնելով կը նշանակէ (գէշ բանի մը հետ) շաղախիլ, պլշտրկիլ, էլ ընդ թո-նի, ընդ է-նի, եւ այլն: Վերջապէս ը նախդրով գործիական խնդիրի հետ կը նշանակէ շուրջը, վրան, բոլորտիքը, եւ ընդհանրապէս բարի զբաղումներու նկատմամբ կ'ըսուի, եւ կը նշանակէ հետամուտ ըլլալ, զբաղիլ. Գ. օ. «զխրատու եւ զիմաստութեամբ գալ»:

Յոյժ շատ են մեր հին լեզուին այս ճարտարութիւններն, սակայն, ինչպէս ըսի, քերականական մշակութիւն կը պահանջեն, ուստի տակաւ մոռցուելով՝ լեզուին պարզ ոճերը ընդհանրացած են անոնց տեղ:

Հարկ է խոստովանիլ թէ լեզուն այդ ոճերը կորուսանելով աղքատացած է, իր նրբութիւններէն կապտուած է, ի փոխարէն աւելի դիւրուսիկ հանդիսանալով:

Զ.

Սակայն չափ ու սահման մը պէտք է այս պարզութիւն միտման համար: Տգիտութեամբ եւ անհոգութեամբ կրնայ ժողովուրդ մը իր լեզուին բոլոր ընտիր յատկութիւններն զանց ընելով վերածել զայն աղքատ եւ անշնորհ բարբառի մը:

Յիշենք թէ լեզուն գեղարուեստական բնութիւն ունի, ինչպէս արուեստ է, ուրիշ դեպքէ՛ւ յարգել անոր նրբութիւններն ու հարարելութեան պահանջներն:

Ասկէ կը բղխի սա սկզբունքը մեզի համար — մեր արդի հայերէնին մեջ դեպք է մտածել, թէ հին է թէ արդի բարբառներն, մէն այն արբերը որ անոր հարարելութիւնն ունի ինչ շարժանքն ունի այլադէպ լեզուն դժարացնելու:

Ահա այս յարդարութիւնն է որ կրնայ մեր ուսումնականներէն ոմանց լեզուական նախապաշարումներուն բախիլ:

Իրօք ոմանք կը վախնան թէ հին ու նոր բարբառներու խառնուրդը տգեղ եւ խորթ լեզու մը կը կազմէ: Գաւառական բարբառէն

փոխառու թիւններ ընել յօժար են բայց հինէն, հայրենի բարբառէն՝ ո՛չ:

Անտարակոյս հին եւ նոր բարբառներէն տարրեր առնելու ատեն հարկ է վարուիլ գիտութեամբ եւ ճաշակով միանգամայն: Գեղարուեստական ու գիտական գործ մ'է մեր լեզուն մշակել եւ վերակազմել: Սակայն գրական ծանր մոլորանք մ'է այն կարծիքը թէ աշխարհաբարը ուրոյն եւ անհատ լեզու մ'է զոր եւ ոչ մէկ կապ կը միացնէ գրաբարին: Բաղդատութիւնն անգամ աւելորդ է երկուքին մէջ: — Իր բնական ուժերը զորս (աշխարհաբարը) ժողովրդական բարբառէն կը քաղէ, պէտք չեն թողուր անիմաստ փոխառութիւններ ընելու մեռեալ լեզուէ մը որ պատմական ըլլալէ զատ ուրիշ նշանակութիւն չունի այսօր: — Աշխարհաբարը գրագէտներու ջանքով չշինուեցաւ...: Ժողովուրդն է միայն որ կը դարձնէ լեզուն կեանքի ամենօրեայ սալին վրայ:

Այս բոլոր վճիռները սխալ են: Մեր նախնեաց լեզուն մեռած չէ: Ա՛րժէ որ յիշենք նաեւ թէ, մինչ արդի հայերէնը իր ուժերու մէկ մասը քաղած է ու պիտի շարունակէ քաղել ժողովրդական բարբառէն, իր ուժերու ուրիշ կարեւոր մէկ մասն ալ քաղած է ու պիտի շարունակէ քաղել գրաբարէն, սա բացայայտ եւ ստիպիչ պատճառով որ ոչ գրաբարը եւ ոչ ժողովրդականը՝ առանձին առած՝ կը բովանդակեն ամբողջ հայերէն լեզուն, ուստի եւ հարկ էր գրաբարէն շատ բան առնել արդի հայերէնը

յօրինելու համար: Այդպէս ալ ըրած են նոյն
 իսկ “աշխարհաբարեան”, կոչուած գրագէտ-
 ները, ինչպէս վերի յայտարարութիւնն ընողը
 որ այդ յայտարարութեան լեզուովն իսկ ինքզինք
 կը հերքէ, որովհետեւ իր բառերուն մեծագոյն
 մասը — ուրոյն, անջար, բարդարոյն-ն, բն-նան,
 ժողովրդական, բարբառ, անմասար, պարման, նշա-
 նան-նի-ն, գր-գէտ, մի-յն, դարբնէլ, ամեւօրեայ —
 չեն գտնուիր եւ ոչ մէկ գաւառական բարբառի
 մէջ: Իսկ գաւառականի մէջ գտնուած բառերէն
 ոմանք ալ ուղղագրած են գրաբարի առաջնոր-
 դութեամբ, հեգելով կէանք եւ ոչ կենք, մե-
 ռեւ եւ ոչ մեռել, այսօր եւ ոչ ասօր:

Ուրեմն մոլորանք մ'է նաեւ այն կարծիքը
 թէ “Աշխարհաբարը գրաբարով կոկելու ջանքը
 լեզուագիտական սխալ մ'էր՝ ամուլ մնալու
 դատապարտուած”, Այդպէս ընել հարկ էր, եւ
 ջանքը ամուլ չէ եղած, ինչպէս կը տեսնենք
 արդի հայերէնի ներկայ վիճակէն:

Արդի հայերէնը իրօք խառնուրդն է հի
 նին ու նորին, կամ, աւելի ուղիղ խօսելով —
 զի նորն ալ հին է՝ ինչպէս ցոյց տուինք — առ-
 նացի եւ կանացի բարբառներուն: “Գրաբար”, են
 անհամար այնպիսի բառեր առեր խառներ ենք
 մեր վերակազմեալ հայերէնին մէջ որ այլ եւս
 անկարելի է զայն լոկ մայրենի բարբառին ներ-
 կայացուցիչը համարիլ. զ. օր. կառուցանել, կար-
 կաւել, բարանալ, բանանալ, կամառ, ճառմ, անճան,
 առանի, առանել, սպարանալ, սպարել, շինք, ա-
 նագնագոռ, դրդագոգին, մեծագոռոյն, սպասարոռ,

փառապանք, կառնէլ, խո՛ժել, վէնաշուտ, անմահանչ,
 անեղօրէն, արհաւիրակց, փայլէ ի փայլէ, աշխոյժ, վարկ-
 պարաղի, խո՛ճապէլ, ո՛րքարհա՛ած, անասան, անյող-
 րողք, շտեղ, շո՛ւլու՛նի՛ն, Ռո՛քէր, եւ բազում այս-
 պիսի բառեր կը գործածենք հիմա որք լեզուին
 կու տան առնացի տարրերու առատութիւն մը
 որ կը չափաւորէ անոր մայրենի հնչարանական
 յատկութիւնները:

Միայն բառեր չենք առած հայրենի բար-
 ւառէն այլ եւ բացատրութեան եւ խօսքի շատ
 մը ձեւեր, ինչպէս է՝ ու քան ղէ՛ս, օր ըստ օրէ, մերթ
 ընդ մերթ, պահ ընդ պահ, փոքր ի շատէ, զոր օրինակ,
 յա՛նէն անո՛ռնէ, ըստ մօե՛նայնի, ըստ իս, ըստ մեր հե-
 ղինակն, վեղար ի գլուխ, ոգի ի բոն, ագ ի բերան,
 ունիցէ, ընդ մօե՛նը, մինչ այս մինչ այն, ի հարկէ, ի
 բնէ, ի մօրոյ, յերբ-ի, յանիբա-ի, յանպարաստից,
 յարեկայ, կենդանայն, ու այժմ, ցայ՝վայր, ց՛հան,
 ցկե՛ան, ցորչա՛գ, այլ ընդ այլոյ, ոչ ու, ոչ ինչ, ոչ
 ուրէտ, ոչ մի, մի ու մի, բաւ ու բաւ, դէմ ու դէմ,
 եւ այլն:

Աւելի առաջ գնալով երբեմն մեր նախա-
 դասութիւնները կը շինենք հայրենի կամ բարձր
 ոճով, զ. օր.

Հին ունեցեալն ի նոր ունեցեալ փոխանցուց իսկա-
 ղապէս ի գլուխ հանելու համար:

Ընդհարու՛նի՛նը յանձնէ թ. ի. . . :

Ընդ հակադրու՛նե՛ամբ ընդհարուցան ժողովոյ:

Ըստ ասո՛ւնեան վկայի մը:

Բազում ազնու-ի վասն ոչնչի:

Յեղիէն չոր քան շառագիւնն :

Ի՞նչ է որո-եոքն արդարոյ մարդոյ :

Ի դարի- Վիգիւօր Հի-կոյն ոչ-նէ կէ-նիւնէ :

Այսպիսի խօսքեր շատ յաճախադէպ են մերօրեայ հայերէնի մէջ եւ ոչ որ զանոնք չափազանց գրաբարապաշտիկ կամ դժուարհասկանալի կը համարի: Ի՞նչ է պատճառը: Պատճառն այն է որ “գրաբարն”, ու “աշխարհաբարն”, իրարմէ այնքան այլակերպ չեն որքան նախապաշարումը եւ գաւառական բարբառներու անձանօթութիւնը կարծել տուած են բոլորիս ալ: Երկուքը հազար ու բիւր կէտերով իրարու բոլորովին նման են եւ գիրկընդխառն: Անշուշտ մեր գաւառական բարբառներուն անգէտ օտար լեզուաբաններ նախ կարծած են թէ մեր հին լեզուն “մեռեալ”, լեզուներէն մէկն է, նմանցնելով զայն լատիներէնի եւ այլ հին լեզուաց:

Ի՞նչ կը հասկնան “մեռեալ լեզու”, բացատրութեամբ: Երբ, օրինակ իմն, կ’ըսեն թէ լատիներէնը մեռած լեզու է, ըսել կ’ուզեն թէ անիկա այլ եւս չի խօսուիր, եւ եթէ խօսուէր չպիտի հասկցուէր այն ժողովուրդներէն որք մեռեալին դուստր լեզուները կը խօսին — քոանսացիք, Իտալացիք, Սպանիացիք:

Ամենաթանձր տգիտութիւն է ենթադրել թէ այդպիսի խնդիր եւ այլայլութիւն կայ մեր հին եւ նոր բարբառներուն միջեւ: Նախ՝ բառերը ամենամեծ մասամբ նոյն եւ համանման են երկուքին մէջ, քիչ դէպքի մէջ տարբերու-

Թիւնը մեծ է՝ երբ կայ ուէ տարբերութիւն (12): Համաձայնութեան եւ շարադասութեան տեսակէտով ալ խտիրը շատ մեծ է: Եթէ նախդիրով կազմուող ոճաւոր ասացուածները մէկգի գնենք, որոնց ակնարկեցինք վերեւ, պիտի տեսնենք թէ խօսքի կարգն ու սարքն ալ երկուքին մէջ բաւական նման է, այսինքն, այնքան նման որ գրաբարի ուսում չառած Հայեր, նոյն իսկ գաւառացի անգրագէտ կիներ, կը հասկնան հին լեզուին պարզ ոճը: Ես, ամեն տարակոյս փարատելու համար, գրաբար պարզ խօսքեր առաջարկած եմ Ակնցի անգրագէտ կիներու, որք կարող եղած են զանոնք դարձնել իրենց սովորական ոճին. զ. օր.

Ես սիրեցի շէշ:

Ասորս թարի է:

Ջորդորին: Հոյ կեր:

Պահպան էի որուն:

Սինն որտէ լինել:

Պարտար էի ի սեռանել:

Դորտ ինչին ինչ գիտէ:

Ամենայն ինչ որ է՛ է՛ ք է:

Ք է որտայնինն է շորնինն է քորտ:

Ու հազիւ կը զիջանէին անոնք թարգմանել, այնքան պարզ ու պայծառ էին նշանակութիւններն. ուստի քիչ մը աւելի դժուարներ ալ առաջարկեցի.

Ասորտարեցէ՛ է հասարացէ՛ քտարուն:

Եղբայր ք էիեւ է:

Մեծ է սերն Ասորո-ձոյ, աս շահեւոյն մեծո-
թիւն երկրա-որ:

Ծնա- սոյա Փառանջե՛ջ Ռեգա-որին ուսոյ մի,
է- հոլեցին զանուն նորա Պապ, է- սնոցին զնա, է- ի
չափ հասոցին:

Այս խօսքին մէջ ուսոյ բառը միայն լաւ
չհասկցան, թէ արդեօք արձու կամ էգ զաւակ
կը նշանակէ:

Ե- որչափ սերէր ուսոյ Արշալ զինն, ոյնչափ
արեաց ինն շարոյ Արշալ, սեւով թէ Ռա է մար-
տնով է- Ռա-ի է գոնով:

Այս խօսքերուն լատիններէնը հարցնենք
Ֆրանսացիին կամ իտալացիին, չպիտի ըսեմ
անգրագէտին, այլ ուսումնականին իսկ (որ լա-
տիններէն ուսած չըլլայ) եւ պիտի տեսնենք թէ
ոչ մի խօսք պիտի հասկնայ, վասն զի լատինե-
րէնը մեռեալ է, մինչ մեր ոսկեղինիկ հին լեզուն
դեռ կ'ապրի, կ'ապրի մեր գաւառականներուն
մէջ իր իսկութեամբը եւ հիմնական հանգա-
մանքներով:

Գաւառական բարբառին ու հին ոճին միջեւ
այդ հիմնական նմանութեան շնորհիւ է որ անուս
կիները կը հասկնան դասականին պարզ լեզուն:
Եւ ինչո՞ւ չհասկնային: Այդ խօսքերուն ոչ միայն
բառերը իրենց ծանօթ են այլ եւ նման կազմ
ունեցող խօսքեր իրենք ալ շարունակ կը խօսին,
որոնց օրինակները տեսանք — Մար շահեւ-ի կ'ու-
սե. — Ի՛՛ սեր- ի էեշ, ի՛՛ գանգար- ալ ի էեշ. —
Չա-նն էիբր, հեղեղն ալ ի լըրան. — Մահն ի էեշ
էլլէ. — Մահն ի աս էեւլէն էլլէ. — Այն ի լըրար

Գր. — Չէ՛ր լընէ՛ս. — Աստուծո՛ւ արեւոյս տաճարն է:
 Այդպիսի խօսքեր ամեն օր խօսող Ակնցի կինը
 ինչո՞ւ դժուարութիւն կրէր պարզ գրաբար
 խօսքերը հասկնալու, որոնք այնքան նման են,
 յաճախ բոլորովին նոյն իրեն ոճին հետ: Իսկ
 Սասունցին, ինչպէս արդէն տեսանք, աւելի եւս
 հին ոճին մօտեցող համաձայնութեամբ եւ շա-
 րադասութեամբ կը բարբառի երբ կ'ըսէ —
 Յէ՛լեցէ՛ր շէ՛րս, — ի՛րեցէ՛ր շէ՛րս. — Մե՛ն
 չի՛նչեցնէ՛ր երբեք. — Ձե՛նք ստի՛գ է. — Բարբառ
 շէ՛րս ի՛նչի՛նչ ի՛նչ էր. — Գոհանա՛ս շէ՛րս. —
 Աստուծո՛ւ շէ՛րս ի՛նչեցնէ՛ր. — Ձե՛նք ընէ՛ր չի՛նչ
 ի՛նչ. — Ձե՛ր արեւ, շէ՛ր քիչ, շէ՛րք ի՛նչի՛նչ ի՛նչ արեւ. —
 Ձե՛նք ի՛նչ ի՛նչ արեւ, շէ՛րք ի՛նչ ի՛նչ արեւ. — Մե՛ք ի՛նչ
 արեւ ի՛նչ արեւ. — Մե՛ք ի՛նչ արեւ. — Մե՛ք
 արեւ ի՛նչ ի՛նչ: Մուշ քաղաքի մօտաւոր մէկ գիւ-
 ղացի կին (որոյ ամուսինը կը գարմանէի), կ'ըսէր
 ինձ անցեալ օր — Ես գիտե՛մ շէ՛ր մարդո՛ւց. —
 Երբ շէ՛ր ի՛նչն է շէ՛ր շէ՛ր շէ՛ր շէ՛ր:

Աւելի Սահակ, Մեսրոպ ու Եզնիկ կա-
 րենային այսօր գալ ունկնդրել Ակնցի կնոջ երբ
 նէ կը քնացնէ զերախան երգելով՝

Պարսէ՛ն — անուշ արեւ էր,
 Մե՛նք շէ՛ր շէ՛ր շէ՛ր շէ՛ր.
 Լուսնայ քեզի՛ն լուսն քեզ,
 Արեւո՛րս — էլ ի՛նչ արեւ:
 Արեւո՛րս էլ ի՛նչ արեւ,
 Պե՛նք է՛ արեւ ի՛նչ է՛ արեւ:
 Բնանա՛ս ի՛նչի՛նչ անուշ,
 Արեւնա՛ս էրաչա՛ր ի՛նչ արեւ:

Ա՛հ, պիտի հառաչէին հիացած, “հայ բարբառ է:”, Չկայ բառ մը կամ խօսք մը զոր հեշտիւ չհասկնային: Անոնք ուրախութեան արտասուք պիտի թափէին ի լուր այն մեծ լեզուին զոր այնքան կաթոգին սիրով մշակեցին, գտնելով զայն 1600 տարուան բազմարկած կեանքէ մը յետոյ կենդանի եւ սիրուն, զարմանալիօրէն քիչ խորշումած դիմագծերով:

Իրօք, ապշեցուցիչ բան է որ մեր գրագէտները չեն գնահատեր մեր հին լեզուին, ազգային բարբառին մշտնջենաւոր երիտասարդութեան ամենաթանկ արժէքն ու առաւելութիւններն հայ իմացական եւ գրական մշակութեան համար: Ինչպէս որ հայ ցեղը իր բնիկ երկրին մէջ ցայսօր օտար ժողովուրդներէ այնպէս ողորուած չէ որ իր բնիկ դրոշմը աւրած եւ նոր ցեղի մը փոխուած ըլլար, նոյնպէս եւ հայ բարբառը, ինչպէս այն կը խօսուի այսօր մեր գաւառներէն շատերուն մէջ, իր ընդամոքս յատկութիւններէն այնպէս կապտուած եւ այնքան քանդիչ աղաւաղումներ չէ կրած որ հին հայերէնէն տարբեր, նոր լեզու մը համարուի:

Է.

Իրօք, աղաւաղումը երկու աստիճանի է: Չափաւոր աղաւաղում մը բառը անձանաչելի չ'ըներ, հարեւանցի ուշադրութիւն մը կը բաւէ երկու ձեւերուն նոյնութիւնը տեսնելու, թէ, զ. օր. -ի-նճ, ք-ի, Գ-ու, ըլլ-նի կը նշանակեն -ի-նճ, ք-ի, Գ-ու, էլլ-նի: Քանդիչ աղաւա-

ղում է այն որ զբառն անճանաչելի կ'ընէ զ. օր. օնիլ (անց - անել), կոյել (կորել), օնը (օնը) . ճնել (մարանել) : Քիչ բառեր այնքան աղաւազեալ են. բառերուն ամենամեծ մասը կամ բոլորովին նոյն են հին լեզուին հետ կամ շատ թեթեւ կերպով կը տարբերին : Մեր բարբառին բաղդատօրէն այսքան անաղարտ մնացած ըլլալուն շնորհիւ է որ կարող ենք անոր բնիկ եւ ընտիր բառերուն մեծագոյն մասը առանց ոեւէ սրբագրութեան, կամ յոյժ թեթեւ սրբագրութեամբ, ընդունիլ արդի հայերէսին մէջ, քանի որ, ինչպէս արդէն ըսած եմ, անոնք կրնային մուտ գտած ըլլալ արժանաւորապէս մեր նախնեաց ոսկեղինիկ էջերուն մէջ : Այսպէս ի վեր հանեցինք արմատներ, որք դասականին մէջ չեն գտնուիր նոյն ձեւով կամ նոյն իմաստով, եւ կամ բարդութեանց մէջ միայն կ'երևենան հոն, զ. օր. ցոր, լոր, ճոն, սոր, կնոյ, ինոյ, ինն, Վե, մո, մոն, տե, խոմ, գեբե, գորե, օգ, սն, ծեծ, գեդ, կար, գան, մո, գեխ, սծ, զօրտ, կնոգ, կտիմ, նոնղ, խորսնտ, շոշտիկ, տննիկ, բոնալ, գորալ, բոնալ, բոնբոն, խժոն, խժալ, ժժալ, մորել, ճորալ, ժնորալ, սոսալ, գեբիանալ, ունոնտ, խխոմ, խժոժ, խխալ, կիմալ, չնչալ, ղաղալ, արտնալ, մորալ, անտարիլ, շոշտիլ, գեբե, ստիլ, գեդել, տննալ, լեղտալ, լեղտալ, լեղտ, կերտ, հետ. կուտ, ուղտ, ետ, հալ, կալիլ, խուլ, բոժնտ, ղորտ, խողտ, ջնոնոյ, ժոնո, ե :

Այս արմատ բառերուն իւրաքանչիւրին վրայ բնիկ հայութեան մաքուր գրոշմը բացա-

յայտ կը տեսնուի: Կարելի է ոմանք երկբային թէ ասոնց մէջէն անոնք որ բոլորովին նոր ձայներ են, դասականին գլխովին անծանօթ, ինչպէս իսկուլ, ուլուլ, իրի, սիի, բո-ուլ, բո-նբո-նուլ, փո-ուլ, ննիկ, փնիկ, վերջին քանի մը դարերուս ընթացքին յերկրուած գաւառական, տեղական ձայներ ներկայացնեն: Սխալ պիտի ըլլար այդպիսի ենթադրութիւն մը: Մեր լեզուն վաղուց անցուցած է այն նախնական փուլը ուր տակաւին նոր արմատներ կամ արմատներու նոր եղանակաւորումներ կը կազմուէին: Վերոյիշեալ բոլոր արմատներն անշուշտ ծանօթ էին Ե դարուն եւ անկէ շատ դարեր յառաջագոյն: Անոնց մէջ կան որ յայտնապէս աւելի հին փուլ մը կը ներկայացնեն քան Ե դարու դասականին ծանօթ ձեւը, զ. օր. փերի-ուլ: Գաւառականը թէ-ու-ր կ'ըսէ փերի-ին. վստահ ենք թէ առաջինը երկրորդին աղաւաղեալն է: Ոչ ապաքէն ունինք թե- եւ թե- արմատները որոնցմէ բնական կերպով պիտի հոլովացած ըլլայ «թեպուռ», կամ «թեպուր»,ը: Ան-ու-ր շատ ռամիկ եւ գուցէ ոչ վաղնջական երեւոյթ ունի, սակայն եթէ լաւ գիտենք, կը տեսնենք անոր խոր հնութեան կնիքը: Արդարեւ մեր սովորական հմ մասնիկը աւելի հին ու վաղնջական երկու ձեւ ալ ունի, ու եւ հմ, ինչպէս կարծեմ կ'երեւնայ ու-ր-ու- (համ-ծառ), ու-ր-ու- (համ-դիւր), հմ-ու-ր-ու- (համ-դադար), հմ-ու-ր-ու- (համ-դէպ), հմ-ու-ր-ու- (համ-տես), հմ-ու-ր-ու- (համ-ծար), բառերուն մէջ: Արդ ու-ր-ու- բառն ալ հմ-ու-ր է, կարծեմ, այսինքն բոլորովին

ջուր, կերակուր մը որուն մէջ հաղիւ թէ ջուրէն զատ բան մը կը գտնուի: Բառին կազմը ցոյց կու տայ թէ յօրինուած է այն երբ «անտան», եւ «հանդարտ», ի նման բառեր կը յօրինուէին, այսինքն լեզուին ամենահին փուլին մէջ:

Արնանք վստահ ըլլալ թէ Ակնայ բարբառին աղուոր ածանցեալներն ու բարդերն ալ, մեծ մասամբ, դասական հին գրաբարին բարդերուն չափ հին են. ինչպէս տեսանք անոնց բազմութիւնը — լայն+, երկայն+, սայլ+, կամի (ախորժակ), անկամի (անախորժակ), րոպիկ, նաղուի, գնդեւ, գինեւ, արեգի, մեղեղն, ընդեղն, ունեղն, կրիկ, հարցիկ, րնկող, արիւ, ներիւ, կողիւ, իսունիւ, կրի-որբիւ, րոն-որբիւ, անուշիկ, ան-ընուշիկ, բուրժիկ, զլորժիկ, ասպ-ձարի, մարդ-ձարի, մարնչունիւ, արարիւնիւ, մասնար, մասու, գաղարնի, ողջնչեւ, կերի-իւ, անի-որբիկ, խժի-իւ, զլ-իւ, զարի-իւ, լարի-իւ, լարի-իւ, ինչպէս նաեւ բազադրեալ բայերը — չի+ լինիւ, զ-իւ-ոյ լինիւ, կայան+ րու, կեր րու, յայն րու, զայ րու, զար րու, արար րու, գի-իւ րու, ուր արուիւ կամ անիւ, մաս անիւ, մրիկ անիւ, արօ+ անիւ, նաղ անիւ, (յ)ե- (ելանիւ), ելլիւ, դող ելլիւ, լիւր ելլիւ, (յ)-թ ելլիւ, լիւր- ելլիւ, րո+ ելլիւ, մար արիւ, ժո-ր գու, ուրիւ ինիւ (անկանիւ), շին անիւ (ի հարսանեաց), երեքն ինիւ, դարձ անիւ, կորթ լինիւ, բերան գու, եւ այլն: Նոյնքան հին են անշուշտ զոյգ գործածուող հոմանիշներու մեծ մասը — մու-ն ու զլուր, օր

—'արեւ, +ինն — ոչնչ, ճիշտ — բէր, գեր — գրող,
 շէն+ շնորհ, արտ — 'երգի, արտ — արտ, արտ
 — արտ (կամ արտ — արտ), եւ — յեւ, արտ
 — արտ, ինչ — ինչ — ցոր ցոր, արտ — արտ,
 ինչ — ինչ, ինչ — արտ, ինչ — արտ:

Արդէն գիտել տուած եմ այլուր թէ « ինչ
 ու ինչ ըլլալ » ասացուածը զոր Ակնայ կիները
 կը գործածեն՝ չիք, աւեր, հիմնայտակ ըլլալու
 իմաստով, գործածուած է նաեւ մեր դասականին
 մէջ՝ « հող եւ մոխիր եղեն: » Միւս գաւառա-
 կան բացատրութիւնը « մուխ ու բոցը կ'ելէ, »
 անտարակոյս նոյնքան վաղնջական է, որուն որոշ
 հաւաստիքը կը գտնենք Վահագնի երգին մէջ:

Ընդ եղեգան փող թռի ելանէր,

Ընդ եղեգան փող բոց ելանէր:

Խօսքի այդ ձեւը կը վկայէ թէ սովորաբար
 կ'ըսէին նաեւ « ծուխ եւ բոցն ելանէ: »

Ինչպէս պիտի մեկնենք « մաս ու մէռ »
 զոյգը: Յիշենք թէ Ջեւ արմատը (ֆր. écharde,
 անգլ. splinter) առանձին կը գործածուի (« մաստ
 մէռ է մտեր.), մարմինին մէջ մտնող ամենա-
 փոքր մարմիններու համար, փուշ, տախտակի
 ասեղանման մաս: Այս Ջեւ արմատը ֆր-այլ. ֆր-իկ,
 ֆր-ախուզ, ֆր-եղ բառերուն մէջ, կ'երեւայ ինչ-
 պէս եւ Ջեւ արմատին. ուրեմն ամենափոքր մաս-
 նիկ կը նշանակէ, եւ է մասն բառին ճշմարիտ
 հոմանիշ մը: « Եւ Ջեւ ֆր-ա Ջեւ ինչ » բացա-
 տրութեամբ Ակնային ըսել կ'ուզէ « յեւ, ամե-
 նագոյցն մասնակցութիւն, միջամիսութիւն չունիմ »

ես այդ գործին մէջ,», Իսկ «մէռնի մէռը,» մակ-
բայը կը նշանակէ ամենաճղճիմ կամ յոյժ կա-
մացուկ. զ. օր. «գործերն ինչպէս են,» հարցման
կը պատասխանեն «մէռնի մէռը,» Եւ կինը իր
երկունքի ցաւին վրայ խօսելով կը նկարագրէ
անոր ցանցառ եւ մեղմ սկզբնաւորութիւնը՝
ըսելով «ցաւը մէռնի մէռը կու գայ,»

«Աժան ւ՛րուական» զոյգին մէջ ըստ
ուական ուղղագրելի է, եւ արմատը ճանչնալ
ուու եւ արատ բառերուն մէջ: «Աստ» այս-
պէս կ'ընծայուի մեզ Ակնայ բարբառէն իբրեւ հո-
մանիչ արատ բառին, եւ անշուշտ վերջինիս չափ
վաղնջական:

«Աստ է աստ» ալ ամենահին ասացուած
մ'է անշուշտ: «Հացով են,» կը նշանակէ ու-
նեւոր են. «ուռնի կուռն են,» ըսել է՝ շատ ու-
նեւոր են, փարթամ, յղփացեալ:

Ակնայ գաւառականը ուրեմն իր բառա-
գանձովն ու ոճերովը յաճախ հաւասարապատիւ
է հին դասականին եւ շատ կարեւոր հանգա-
նակութեամբ մը կու գայ անոր խոռ տեղերը
լեցնել: Ար պատահինք երբեմն այնպիսի կէտե-
րու ալ ուր այս գաւառականը աւելի գրաբար
կամ վաղնջական է քան զգրաբարն իսկ: Գրա-
բարը ունի ճրագ, ճառագայթ եւ հարկեր, Ակնայ
բարբառն ճրագ ունի եւ հարկեր, որ
ճառագայթելէն աւելի հին ձեւ մ'է: Նոյն դի-
տողութիւնն ըրած ենք արդէն քերականամ-ին վրայ
որ աւելի հին է քան քերականամ-ին:

Կան նաեւ բառեր որք թէ գաւառականին եւ թէ դասականին ծանօթ են, սակայն միայն գաւառականը կ'ընծայէ բառին նախնական, նիւթական նշանակութիւնը, որուն շնորհիւ բառին վերացական առումն աւելի կը պարզուի: Մեր բարբառով կ'ըսենք «թաց լաթերը մեկնէ որ չորնան», այսինքն՝ ծալքերը բաց, ինչ որ երկու, չորս կամ աւելի խաւ է՝ բանալով հէլ-ի վերածէ, «մեկին», ըրէ: Այս նախնական նշանակութիւնն է որ յետոյ փոխաբերական գործածութեամբ «բացատրել», ու իմաստն ալ տուած է, իբր թէ ճառը կամ խօսքը իր կուտակեալ կամ խտացեալ կամ պատ ի պատ, ծալ ի ծալ վիճակէն բացուած, մեկին վիճակի բերել:

Գրաբարը կը ճանչնայ հանել (թել մանեւ), բայց կ'անգիտանայ հանիւր (արեւուն), ինչպէս նաեւ հան քու բաղադրեալ բայը որ կը նշանակէ պտըտիլ: Գաւառականը կ'ըսէ «ման եկուր աղուոր, ման եկուր, դէպ ի մեր դուռն ի տան եկուր», թէ հայերէն լեզուին հնագոյն դարերուն մէջ մանիւր արդէն պտըտելու, դառնալու, ժուռ գալու իմաստն ունէր՝ յայտնի է հան-ի գոյականէն, որ «մանր», ածականին հետ ստուգաբանական աղերս չունի, որպէս սխալմամբ կարծած են հայագէտք ոմանք, այլ հանիւրին հետ, եւ կը նշանակէ ոտք ելած տղայ որ ժուռ կու գայ հան քու (մօրը ետեւէն կամ շուրջը, իբրեւ ներա արբանեակը, ներա սիրոյն ու խնամքին միշտ կարօտ):

Ը.

Կրնանք այժմ կրկնել համարձակ թէ, այն մտքով որով կ'ըսենք թէ լատիններէնը մեռած է, մեր հին հայերէնը, դասականը, հայրենին գրեթէ չէ մեռած: Հին բարբառն ու նորը մեռնոյն են իրենց գիտարար յարկաւորութիւններով: Մէկ հայերէն լեզու է:

Գրաբարի ու աշխարհաբարի վեճերը սխալ հասկացողութեան եւ թերակատար տեղեկութեանց արդիւնք են եղած մեծ մասամբ:

Մենք կրնանք եւ պարտիք հին ու նոր բարբառներն իրարու խառնել ինչպէս ցարդ ըրած ենք, բաւական է որ արուեստով, ճաշակով եւ կանոնաւոր սկզբունքով ընենք ատիկա:

Մենք կ'առնունք հին լեզուէն մեզի պէտք եղածը, ոչ վասն զի հին է, այլ զի մերն է ու մեզի հարկաւոր է մեր արդի հայերէնը կատարելագործելու համար: Աշխարհաբարի ու գրաբարի խնդիր չունինք, այլ հայերէն լեզուի, եւ եթէ օտար լեզուներէ անգամ կ'օգտուինք մերինը գեղեցկացնելու եւ կատարեալ ընելու համար, ինչո՞ւ պիտի վարանէինք մեր իսկ հին լեզուէն օգտուելու, քանի որ անոր տարրերը սքանչելի պէս կը յարմարին մեր նոր լեզուին, զի անոր հետ նոյն հոգին ու մարմինն են իրօք:

Ոչ ինչ այնքան ակներեւ կ'ընէ գրական նախապաշարումը մեր նոր գրողներէն ոմանց կողմէն քան անոնց ատելութիւնը շ, է, յ նախդիրներուն դէմ, որոնք եթէ մեռած իսկ ըլլային, ողջնցընելու էինք, բայց որոնք կ'ապրին այսօր

մեր բարբառներուն մէջ: Անոնց հանդէպ ցոյց տրուած ատելութիւնը չի կրնար եղբայրսուհիսուհիսէ: Ինչո՞ւ Ակնցիին ու Սասունցիին պէս չշինեմ նախադասութիւններս եթէ ատով Սահակին, Մեսրոպին ու Եղնիկին նման ալ խօսած կ'ըլլամ, եւ խօսքս ալ աւելի յստակ ու պայծառ եւ կանոնաւոր կ'ըլլայ: Այդ մասին երկար խօսեցանք արդէն (ԳԼ. Թ): Այդ նիւթերէնն ու յերէնն ունիւթէն ու բրդէն էն: Մեր լեզուն չի կրնար յստակ եւ կանոնաւոր ըլլալ առանց անոնց: Երբ, զ. օր. կ'ըսես —

Արդեօ՞ք ո՞վ պիտի սիրէ անիկա այսուհետեւ, շատ անճոռնի ու թերակատար նախադասութիւն մը կ'արտասանես: Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, չենք գիտեր: Ըսել կ'ուզես թէ՛

Արդեօք ո՞վ պիտի սիրէ անիկա այսուհետեւ, թէ՛

Արդեօք ո՞վ պիտի սիրէ անիկա այսուհետեւ: Քանի որ լեզուն քեզի դիւրութիւն կուտայ խօսքդ պայծառ ընելու, ինչո՞ւ չես օգտուիր:

Սակայն եթէ սպասենք մինչեւ որ բոլորովին նեղն իյնանք շ նախդիրը գործածելու համար, դարձեալ ուղիղ ճամբէն կը հեռանանք, քանզի եթէ այդ նախդիրը բաւական յաճախ չգործածենք, կը դադրի ընտանի ըլլալէ, եւ իր յանկարծական ու բացառիկ երեւմամբը այլ եւս չի կրնար նպատակին ծառայել:

Մեր լեզուն վերակազմելու համար երբ տարրեր կ'առնունք հինէն ու նորէն, երկուքին ալ

միեւնոյն սկզբունքը կիրարկել պարտինք — այսինքն պէտք է որ լեզուին կատարելութեանը ծառայեն անոնք:

Լեզուին կատարելութեանը կը ծառայէ նոր բառերու ներմուծումը երբ անոնք նոր նշանակութիւն մը կամ նոր երանգ մը կը բերեն: Ասիկա շարունակ կ'ընենք արդէն:

Լեզուին կատարելութիւնը կը պահանջէ նաեւ կանոնաւոր եւ պայծառ շարագասութիւն, որուն բաւական հոգածու չենք եղած, եւ ես այդ պատճառաւ այսքան կը ծանրանամ նախդիրներու անհրաժեշտութիւնը ցոյց տալու համար:

Ուղղագրական զգուշութիւններ ալ զանց եղած են մանաւանդ վերջին տարիներս եւ կարգ մը բառեր ի վտանգի են յստակութեան տեսակետէ: Ինչպէս որ հէր կամ հար, մեր կամ մար, յեն կամ յոյն, թէր կամ թար գրելու տեղ, ինչպէս են գաւառական ձեւերը, վերագարձած ենք հին կամ գրաբար ուղղագրութեան — հար, մար, յոյն, թար, ինչպէս սովոր էինք 30—40 տարի առաջ, եւ ոչ հար, մար, թար, ինչպէս ներկայի միտումն է: Միօրինակութիւնը պահել պէտք էր: Եւ աս ալ ոչ գրաբարին այլ լեզուին սիրոյն համար, կանոնաւորութեան եւ յստակութեան համար: Մեր լեզուին մէջ հար, մար, թար, լան, լան+ բառերն ալ կան, հար, մար, թար, լոյն, լոյն+ բառերէն տարբեր նշանակութեամբ. ուրեմն հոմոթենէ խորշած ենք

գրաբար ուղղագրութիւնը ընդգրկելով: Նոյնը ճշմարիտ է ցուցական դերանունաց մասին, այն է մեզի պէտք եղածը, եւ ոչ թէ ա՛ն, որ ա՛ն մասնակին հետ շփոթելու վտանգն ունի. երբ ըսենք ա՛ն-պահ-մը-նի-նը այլ ե՛ս չէ՛յ, կրնայ կարծուիլ թէ այն ապահովութիւնը ըսել կ'ուզենք. կամ ծիշդ հակառակը կրնայ պատահիլ. ա՛ն ապահովութիւնը կրնանք շփոթել ա՛ն-պահ-մը-նի-ն հետ: Այսպէս նաեւ ի՛ր բան, եւ ի՛ր (իրեն) նոյնացուցած ենք, մինչ կարող էինք ի՛ր ըսել, ինչպէս ոմանք դեռ բարի սովորութիւնն ունին ըսելու:

Նման կազմաւորութիւն ունեցող բառերը, ոմանք հինէն եւ ոմանք նորէն առնուած, պէտք է որ նոյն ուղղագրական կանոնին ենթարկուին. այսպէս քանի որ գրաբարէն առած ենք շոշոշաւ, փոփոփել, յեղյեղել, ջեջեջել, եւ այլն գաւառականին նոյն ձեւով եւ նոյնքան վաղնջական ու ոսկեղինիկ բառերն ալ նոյն կերպով ուղղագրել պարտինք — շոփշոփաւ, փոփոփել, հորհորել, խուրել, շուրել (բուրիլ, մուրիլ ձեւերուն նման):

Կան սակայն կարգ մը բառեր զորս թէ՛ հին եւ թէ՛ գաւառական կամ նոր ձեւով կը հեգենք, բայց իբրեւ տարբեր բառեր, տարբեր շանակութեամբ: Չ. օր. ունինք ալ եւ այլ, քանել, եւ ըմբանել, լեմբել եւ լեմբոմել, լեմբել եւ լեմբոմբել, համբել եւ համբոմբել, մարել եւ մարեմել, հանել եւ հանամել, նեղնալ եւ նեղնանալ, սովբել եւ սովբոմբել, վայել եւ վայեմել, որոնց վրայ պէտք է աւելցնենք ճաղել եւ ճաղեմել: Ճաղել, Ակնայ բարբառով: կը նշանակէ բաշխել (ուտելիք եւ այլն բաժնել):

Ինչ որ ցայսփայր բացատրել աշխատեցայ իբրեւ սկզբունք արդի հայերէնին կատարելագործումին համար, կը վերաբերի այնքան արեւելեան բարբառին որքան արեւմտեանին, եւ այս ուղղութեամբ միայն կարելի պիտի ըլլայ մեր երկու գրական ոճերուն ալ միացումը: Արեւելեան ոճը պարտաւոր է չափով մը գրաբարին համակերպել ինքզինք, ինչպէս արեւմտեանն ըրած է ու աւելի եւս պիտի ընէ: Երկուքին միութեան միջնորդն է գրաբարի ձեւը, որ, ինչպէս ցոյց տուի, մեզի հարկաւոր եղած էական բաներուն մէջ նոյն է գաւառականին հետ (Ակնայ եւ Սասնոյ): Ռուսահայը պէտք է փութայ եղանակաւորել իր ոճը քանի մը գլխաւոր բաներու մէջ եւ հրաժարիլ մանաւանդ հայցական հոլովի տեղ տրական գործածելէ եւ իր երկար ու դժուար հոլովումներէն. զ. օր.

Իբե՛ն երբե՛ն — ողջիբե՛նցից մեկն՝ ուրիշ է Սիւնեացի իշխանին:

Խօսքին մէջ խտացած են ռուսահայ ոճին բոլոր թերութիւնները. գրաբար ողջիանց եւ արեւմտեան ողջիանցիկ կ'ըսուի, երկուքն ալ լաւագոյն են քան ողջիբե՛նց որ ծանր եւ երկար է: «Տալիս է» ձեւը օտար է բուն հայ հին ոճէն: «Մէկին տալիս է իշխանին», ըսելով տրական հոլով գործածած է երկու անգամ, մէկը սակայն հայցականի տեղ: Ի՛նչ ուրիշ լեզու կայ այդպիսի անհեթեթ անկանոնութեամբ վարուող: Պէտք է ըսել՝

Իւր երկու- ազնւնց մէկն է- Կայ Սէ-նէ-ց
 իշի-նին:

Այսպէս պէտք է ըսել ոչ որպէս զի արեւ-
 մտեան հայերէն ըլլայ, այլ որպէս զի հայերէն
 ըլլայ, եւ կանոնաւոր քերականութեամբ ոճ մը:
 Զիջումը Հայոց մէկ բաժինէն միւս բաժինին
 չպիտի ըլլայ այլ հայութեան, լեզուի կատարե-
 լութեան պահանջներուն:

Միթէ ուսաստայ հասարակութիւնը հեշ-
 տիւ չպիտի հասկնար եթէ այդ բարեփոխու-
 թիւնը մուտ գտնէր հոն եւ ժողովուրդը կար-
 դար թերթերուն մէջ.

Որքէնքը կամ շրթիւքը իւր ք-նէ — Զմէ իւ
 ուշադրանք, « փոխանակ որդկերանցը բռնում է »
 — « Մինին պաշտպանում էր », ձեւերուն:

Այս բարեփոխութիւնը զիրենք անծանօթ
 ոճի մը չի տանիր, քանզի իրենց լաւ ծանօթ է
 մեր հին կամ գրարար ոճին հիմնական հան-
 դամանքը, գոնէ եկեղեցական եւ կրօնական
 պաշտամանց շնորհիւ, եթէ արեւմտեան բար-
 քառով գրութիւններ կարդացած իսկ չըլլան:

Ոմանք պիտի առարկեն թէ, թէպէտ այս
 կերպով բարեփոխուած քերականական ոճը
 ուսաստայոց հասկանալի պիտի ըլլար, բայց
 խորթ պիտի հնչէր: Այո՛, կրնայ խորթ հնչել,
 բայց քիչ տարիներէն ականջները կ'ընտելանան
 եւ խորթութիւնը աներեւոյթ կ'ըլլայ:

Ուրիշներ աւելի բարձրահնչիւն առարկու-
 թիւն մը պիտի բանաձեւեն ըսելով թէ « գրա-
 կան մարդիկ կը հպատակին եւ ոչ թէ կը տի-

րեն լեզուին... աշխարհաբարը գրագէտներու ջանքով չչինուեցաւ: Ժողովուրդն է միայն որ կը դարձնէ լեզուն կեանքի ամենօրեայ սալին վրայ:,,

Այդ առարկութիւնը սխալ է, վասն զի թերակատար հասկացողութեան մը վրայ հիմնուած է: Իրաւ, գրական մարդիկ չեն կարող լեզու մը ստեղծել եւ զայն բարրառիլ տալ հասարակութեան, բայց անոնք յոյժ կարեւոր դեր ունին լեզուին թէ ստեղծման եւ թէ մշակութեան գործին մէջ: Սխալ է ենթադրել թէ զլեզուն բոլոր ժողովուրդը կը ստեղծէ: Ժողովուրդին բացառիկ, տաղանդաւոր անհատներն են եղած միշտ ստեղծողները, ինչպէս արհեստներուն, գիտութիւններուն, գործիքներուն, գաղափարներուն, անանկ ալ ատոնք բացատրող լեզուին: Հասարակ ժողովուրդն ալ դեր մը կատարած է լեզուի մէջ, այո՛, եւ այն եղած է գէշ սորվիլ եւ գէշ գործածել զայն, խանգարել հնչումներն, կոտրել քերականական կանոններն, ջնջել երանգներն ու նրբութիւններն ուրք ըմբռնուած ու յօրինուած են իրենց օժտեալ հղբայրներէն եւ նախնիքներէն. Գրական մարդիկ չեն կրնար հպատակիլ ռամկին այս ապօրինութիւններուն եւ զեղծումներուն բայց միայն սահմանափակ չափով մը. ընդհակառակն, անոնց պաշտօնն է լեզուն կոկել, յարգարել, ուղղել, կանոնաւորել, ճօխացնել, կատարելագործել շարունակ եւ, որքան հնար է, ռամիկն ալ բերել յուսումն եւ ի գործածութիւն մաքուր եւ ուղիղ լեզուին:

Արդէն արդի պայմաններն շատ տարբեր են հին դարուց պայմաններէն: Հիմայ գիր, տպագրութիւն, լրագրութիւն, աժան մատենագարաններ, լսարաններ ունինք որք կը դիւրացընեն ուղիղ լեզուի տարածումն ժողովրդի ամէն խաւերուն մէջ եւ զլեզուն անդրագոյն աղաւաղմանց վտանգէն զերծ կը պահեն: Լեզուները այսուհետեւ չպիտի կրեն այն խորին փոփոխութիւններն զորս հին դարերու մէջ կրած են:

Ուրեմն ուսաստայ եւ թրքաստայ գրագէտներ եւ գրողներ թող միաբանին արդի հայերէնը մէկ բարբառի վերածելու ջանքին մէջ՝ առաջնորդ ունենալով մեր լեզուին բնիկ նկարագիրն եւ ցեղային դրոշմը, որ բարեբախտաբար այնքան կենդանի կը մնայ մեր բարբառներէն ոմանց մէջ եւ կը դիւրացնէ գրական մարդոց գործը յօգուտ լեզուական վերակազմութեան եւ միութեան:

Ժ.

Ակնայ երգերուն, Գողթան երգոց եւ մեր հնագոյն շարականներուն միջեւ, տաղաչափական արուեստին տեսակետէն, սերտ նմանութիւնը ի վեր հանած եմ Ակնայ բարբառին ուսումնասիրութեանս մէջ (գլուխ Է)¹: Այս երեք դասու արտադրութեանց շինուածքին հասարակաց եղող հանգամանքներն իրաւամբ կոչած եմ հայ բանաստեղծական արուեստին բնորոշ յատկութիւնները:

¹ Հմմտ. Հանդէս ԱՊրիլայ 1909, էջ 120 եւ յաջ.:

Ուրախ եմ որ Հայր Սահակեանի պէս ներհուն քննադատ մը իմ տեսութիւններն վիճաբանութեան ենթարկած եւ, ընդունելով հանդերձ հաստատումներուս մեծ մասը, ինչ ինչ հարցեր յարուցած եւ դժուարութիւններ մատնանիշ ըրած է¹ :

Խնդրոյն լիակատար քննութիւնը ամբողջ հատոր մը պիտի պահանջէր, ուստի եւ պիտի շատանամ քանի մը էջերու մէջ ընդլայնելով ինչ ինչ կէտեր:

Տաղաչափական խօսուածքը հանդէպ հասարակ խօսուածքին է այն՝ ինչ որ պարն է հանդէպ հասարակ քալուածքին: Հասարակ քալուածքն ալ կրնայ աւելի կամ նուազ գեղեցիկ ըլլալ, սակայն պարն է ամենագեղեցիկը, զի չափի եւ ներդաշնակութեան համեմատ են անոր շարժումները: Նոյնպէս բանաստեղծութիւնը կրնամ անուանել պարող կամ երաժշտող խօսք. խօսուածքի ամէնէն աղուոր ձեւն է այն:

Սակայն ինչպէս պարելու այլեւայլ կերպեր կան, իւրաքանչիւր ժողովուրդի բարուց եւ խառնուածքին համապատասխան, նոյնպէս ալ կան բանաստեղծական շարժումի, ոտանաւորումի տարբեր կերպեր՝ ժողովուրդի մը լեզուին առգականական յատկութիւններուն յարմարցուած:

Յոյն եւ լատին լեզուները կարճ ու երկայն հնչուող վանկեր ունէին եւ անոր համեմատ՝

¹ Ամանակաւոր չափը եւ Տարթ. Մ. Ս. Գարբիէլեան, Բագմ. Նոյ. 1909:

մանկույ կը շափէին ոտանաւորի ոտքերը: Անգղիերէն լեզուին բառերը շեշտ ունին, այսինքն շատ ուշագրաւ ելեւէջ վանկերու առագանութեան մէջ, եւ ոտանաւորի ոտքերը շեշտերուն համեմատ կը բաժնեն: Հայերէնը ոչ դասական լեզուներուն սուղ եւ երկայն վանկերն ունի, ոչ ալ շեշտեալ լեզուներուն ելեւէջը: Բերեմն հայ ոտանաւորին պէտք է նայինք առանց կանխակալ կարծիքի, եւ փոխանակ ուրիշ լեզուաց քերթողական կանոնները մերինին բռնի հարկադրելու, դիտենք թէ ոտանաւորումը (versification) ի՞նչ սկզբունքով եղած է հոս, ի՞նչ կերպով խաղացքը, թրթռումը, շարժումը առած է իր չափն ու շնորհքը:

Հաւաստեալ մեր դասական շարականներէն մէկն է « Անձինք Նուիրեալք, ր: Ի՞նչ կը տեսնենք, ի՞նչ կը զգանք զայն բարձրաձայն կարգալով: Կարգանք.

Դ-բլեւ-լ վեր-դին ար-բլ-բ-բ-բ շոբ-բլեւ-ն,
 Ե- Գ-բլեւ-լ Եբե՛՛ մար-մ-մ-դ-մ-նի շար-բ-բլե.
 Ք-նդի ծառն կեւ-ց րնկեց- ի Գ-բ-բ-բին,
 Բեբեւ-լ մեղ Դ-բ-բ-բ շեբ-նեւին Հ-բ-բ-բ-բ:

Ասոնք երկայն տողեր են, եւ, իբրեւ օրինակ « հայկական » տաղաչափութեան, նկատուած են քառանգամ, այսինքն իբրեւ չորս բաժանումներ պարունակող տողեր, սապէս.

Դ-բլեւ-լ | վեր-դին | ար-բլ-բ-բ-բ | շոբ-բլեւ-ն,
 Ե- Գ-բլեւ-լ | Եբե՛՛ | մար-մ-մ-դ-մ-նի | շար-բ-բլե
 եւ այլն:

Ի՞նչ բանի մէջ է չափը: Առաջին տողին առաջին անդամը երկու վանկ ունի, երկրորդ եւ չորրորդ անդամները երեքական վանկ, երրորդը՝ չորս վանկ: Հարունակ այսպիսի անհաւասարութեանց կը հանդիպինք: Ասկէ հանած են սա եզրակացութիւնը թէ հայկական տաղաչափութիւնը թուական է, այսինքն վանկերու թիւը կը հաշուէ, եւ տողի մը ոտքերն ալ այլեւայլ անդամներու կամ հատածներու կը բաժնէ, սակայն ամէն անգամ նոյն թուով ոտքերէ չի բաղկանար, եւ այլն:

Սա հարցը կը ծագի թէ ինչո՞ւ վանկերը կը հաշուէ, եթէ հաշիւը շիտակ բերելու դիտաւորութիւն չունի:

Գարձեալ, եթէ այդ չորս հատածներն մանր բաժանումներ եւ դադարներ կ'ենթադրեն, պէտք չէր որ խօսքին իմաստը եւ բառերուն քերականական կապակցութիւններն արդարացնէին զանոնք, որպէս զի արուեստակեալ եւ հետեւապէս տգեղ կազմուած մը չառնուր ոտանաւորը:

Գարձեալ | վերոյին | . . .

Այս երկու բառերը իրարմէ բաժնուելու պէտք չունին, ոեւէ դադար չի մտնել անոնց միջեւ, եւ ոչ ալ երկու շեշտ կրնան տանիլ: Անբնական, տգեղ պիտի ըլլար զանոնք իբրեւ առանձին հատած կամ անդամ կարդալ.

Բանչի | ծառն ինչո՞ց | պիտի կարդանք՝ թէ

Բանչի ծառն ինչո՞ց

Առաջին ընթերցուածին մէջ Կանչի պէտք է շեշտուիլ, ինչ որ սխալ պիտի ըլլար, շաղկապները շեշտ չեն առնուր եւ ուստի առանձին անգամ չեն կրնար կազմել:

Երկրորդ ընթերցուածին մէջ «ծառն կենաց»ը, որ մէկ բառ կը համարուի (յատկացուցիչ եւ յատկացեալ, պարզ եւ կարճ), կը զատուին իրարմէ եւ բռնի առանձին անդամներու կը բաժնուին:

Ընդհակառակն, երբ իմ վարկածին համեմատ տողերն երկուքական անդամի կը բաժնենք, ընթերցումը բնական կ'ըլլայ, քերականական կապակցութիւնները չեն բռնազբօսուիր, շեշտերը պատշաճօրէն կը տրուին, եւ ոտանաւորը ազատ ու շնորհալի շարժումով մը յառաջ կ'երթայ: Կարգանք քանի մը համարներ.

Երկուստ Կանչերտ | անիժիցն լաժան,
Ե- Արտ վերտին | սորոժալից Կանչոյ,
Փոխանի Ե-այի | արտերը Կանչոյ,
Մարտերոստ Ե- Կանչան | ընձայեւլ Ասորոժոյ:

Չօրտ հրեշտից | ընդ Կարգիւն Կանչիցն,
Ե- Կանչոյ Ի յերկինս | քրեցան շինարտ.
Կանչիւնի Ե-այի | արտերուցեւլ յարկեցին,
Խաչիցն լինելլ | Կանչին Արտըն:

Ընկերտ Կանչարտ | Կարճիւն Կանչոյոյ,
Կանչարտ Կանչարտ | Ե- Կանչոլ Կանչեւլ,
Միւսն ընկեցեւլ | Ի արեւ Կանչոյոյ,
Չինեցան Կանչոլ | Ե- Կանչին յանդիման:

Թոռլացան իորվէ՛ | հասարակէ՛ աղէզանց ,
 Ե- որի-ր իանայան | վառեցան զինս- .
 Թագաորն պերճ-ցեալ | շքա-նէ-ճե ե- գործ-
 Ի յանս-ի ի իս-էն | պարտեալ մատչէր :

Ժողովեալ Բազմա-նէան | ազգաց ե- աշանց ,
 Ոչ շքեի՛ն | ա- օի նահար-ի :
 Քանզի հա-եալ ի թիկն-նս | աներե-ոյն օգնա-նիան ,
 Խորհրդեաց յայտն-պե- | շքազանի պարտաշնն :

Սանայտ պարտա-նիան | ասղատ- ե- ազգա- ,
 Վճարա-նիան | առաք- | անյայտ մարգարին ,
 Երբն շննի՛նս | գրա-նիան Բազմաց ,
 Ե- եղևն գրի-նս | անթանօն աշխարհին :

Հովիտիօե օեթ խորհորդ | ե- ան-ն ցանկալի ,
 Ընդրեալ ի յերկրի | ե- դա-եալ Ընդ հրեշտակ- .
 Եղբր օրին-ի | սքա-նէան իս-անաց ,
 Վարդապետ-նի-ն | սքանց արդարաց :

Ղեկավարտ մարտ-ր | հոգե-որ հարա-նի-մօք ,
 Թեթե-թեան մարտ-ի | ե- մոտ սլացեալ .
 Ընդ երկայն -պարեղ- | ծ-ված-ի ինչ-պայ- .
 Անճ-ն-եցի | ե- հասի | ա- Քրիստոս :

Այս կերպ շինուած են յոլոր մնացած տողերը : Անոնց ուշադիր ընթերցումը մեզի որոշապէս զգալի կ'ընէ իրողութիւն մը — այն թէ իւրաքանչիւր տող երկու հասած կամ ստորաբաժանում կը ներկայացնէ :

Յիշենք ընկերաբանութեան այն հաստատումն ալ թէ մարդիկ նախ եւ առաջ սկսած են

բանաստեղծել պարելու ատեն եւ պարելու համար: Երգի մը տողերն իմաստով եւ կազմով այնպէս ըլլալու են ուրեմն որ պարի շարժումներուն համապատասխանեն: Պարին մէջ մարդիկ երկու ոտքով եւ երկու բազուկներով կը շարժին, որպէս թէ կը ճօճեն ու կը թրթռան, աջ ու ձախ, ետ եւ առաջ, մակընթացութիւն մը եւ տեղատուութիւն մը կը թուին պատկերացնել, ինչպէս որոշ դիտելի է հայկական պարերուն մէջ: Իրօք, երգին տողն ալ երկու անդամի կամ հատածի բաժնուած է թէ իր բառերուն եւ թէ եղանակին մէջ: Պարի երգն է նախատիպը բոլոր միւս տեսակ երգերուն, եւ ասոնց մէջ ալ նոյն երկուութիւնը զգալի է. զ. օր.

Աղոոր, +եղ ո՞ր | մօր է բերեր,
 Ան իննի - աչո-ի | մօրն է բերեր.
 Մօրն է բերեր | մեղի համար,
 Մեն+ են+ եկեր | +եղի համար:

կամ

Ելի յայնէ | ինքոր աղբոր,
 Ես +եղ գովե՞մ | գլխոր է վար:

Գողթան երգերէն՝

Տեղ ոսկի որեւոյր | է գեայո-թեանն Արարչիսի,
 Տեղայր մարգարէի | է հարանո-թեանն Սուրբնիկանն:

կամ

Ընդ եղեգան գող | թո-ի ելաներ,
 Ընդ եղեգան գող | բոց ելաներ:

Ոչ միայն Ակնայ երգերուն, այլ եւ դասական շարականին եղանակին մէջ զգալի է տողին երկու հատածի բաժանումը.

Խորհուրդ մեծ եւ ստանչելի | որ յայսմ սոսր յայտնեց--:

Երաժշտագետին անկ է այս մասին լուսաւորել խնդիրը, եւ թերեւս Կովտաս վարդապետ կարեւոր բաներ ունի մեզի ըսելու:

Սա չափը ստոյգ է թէ Ակնայ մէջ ամէնէն աղուոր ու բնիկ հայկական հարմնիքի երգը կ'երգեն իւրաքանչիւր տող կրկին երգելով — սապէս

Աղ--որ, +եղ ո՞ր մ--ր է քերեր,

Աղ--որ, +եղ ո՞ր մ--ր է քերեր:

Այս կրկնութիւնը անբնական եւ տգեղ պիտի ըլլար եթէ տողը, փոխանակ ամբողջ նախադասութիւն մը կամ պզտիկ ամբողջ խօսք մը կազմելու, կիսկատար խօսք մը եղած ըլլար՝ զ. օր. եթէ ըսէր՝

Աղ--որ ողջիկ, որքեօ+ +եղ ո՞ր

Աղ--որ ողջիկ, որքեօ+ +եղ ո՞ր:

Ուստի վստահօրէն կը կրկնեմ թէ հայ բնիկ տաղաչափութեան բնորոշ հանգամանքներն են հետեւեալները,

1. Իւրստանչիւր որդ կաշմ--ած է երկու անգամե կամ հարածէ:

2. Իւրստանչիւր որդ խօս+ մը, պզտիկ լիէ մեծ, իւր որոնանիէ:

3. Ի՞նչո՞ւ չ'էր նշանակուած ինչպէս լինուածը
հետադարձելու շեշտ:

4. Անդր՝ Երն քննելու թափանցիկ էր ինչպէս
այսինքն՝ խօսքին քերականական առընչութիւն-
ներն կը յարգեն:

Հայր Սահակեան կ'ըսէ, երկրորդ հանգա-
մանքին նկատմամբ, թէ «այս յատկանիշն է
նախնեաց մտածման եւ ոճի պարզութեան, ոչ
տաղաչափութեան», Անաւարտ մնացած խօսքի
օրինակներ ալ կը յիշէ, զ. օր.

Ե- հանեալ զնիւթոլ շնիւթոյ ուրաւն...

նաեւ

Ձլաղէլն եղանց Ե- զէրգիւնն եղբերոսոց...

Առաջին օրինակը հաւասար է «եւ եհան
զոսկէօլ շիկափոկ պարանն», ըսելու: Երկրորդ
օրինակն ալ ինքնին պղտիկ ամբողջ մ'է, «ո'
տայր», ինչ երկայն մէկ խնդիրն է, պատշաճօրէն
կը լեցնէ տող մը եւ կրնայ պատշաճօրէն ալ
կրկնուիլ երգելու ատեն:

Լաւ թափանցեալ սկզբունքին: Այս չի
պահանջեր որ իւրաքանչիւր տող ամբողջ հա-
մարի մը կամ ճառի մը լիութիւնն ունենայ, կամ
թէ իրեն հետ սերտ առընչութիւն ունեցող մէկ
կամ քանի տողեր չհետեւին իրեն, այլ համե-
մատօրէն խօսելով, պղտիկ կամ մեծ իմաստ մը
աւարտէ: Երբ տող մը երգի մէջ կրնայ երկու-
անգամ երգուիլ առանց անպատեհութեան,
պղտիկ իմաստ մը ամբողջ ունի ըսել է. զ. օր.

Շին--ծ+ երին--որ+ | է յերկրի հասարակ-ւոյ,
 Ե- որ-ն-ւ- լ-տեղէն+ | է յերկին- հանգնե-ւոյ.
 Ին+ե-ն+ էլին | Ե- ոյլոց ցո-ցին
 Զճ-ն-ոյ-բն- ցանկ-լն | շէբրինն եր-տ-ազէ-փ:

Այս տան չորրորդ տողն սեռի խնդիր է նախորդ տողին “ցուցին” բային, ինչպէս էր “զվարդեն եղանց եւ զվարդեն եղջերուաց” ի պարագան:

Սկզբունքին ոգին աւելի պարզ կրնանք զգալ եթէ յիշենք արդի բանաստեղծներուն այս մասին ի գործ դրած ազատութիւնը որով բնական ստորաբաժանումի մը մէկ մասը կամ մէկ բառը յաջորդ տողին կ'անցնեն եւ կամ տողին մէջտեղ, ոեւէ անդամի վերջը՝ խօսքը կ'աւարտեն վերջակէտով մը եւ ուրիշ խօսք մը կը սկսին: Զ. օր. (կ'ընդգծեմ դիտելի կէտերը հետեւեալ օրինակաց մէջ.)

And, having prayed together, *we*
 Will go with you along.

Հետեւեալը Worthsworthէն է

Many are the poets that are sown

By Nature; men endowed with highest gifts;

Փոյթ չէ այդ տողերը որքան նշանաւոր եւ տաղանդաւոր բանաստեղծէ մը ստորագրուած ըլլան, Գողթան երգիչները եւ Մեսրոպի դպրոցը անոնց չեն հաւնիր, ու երբեք այդ օրինակ ոտանաւորում չեն տար իրենց տողերուն: Անոնք կը նախասիրեն մէկ տողի մէջ խօսք մը աւարտել, եւ երբ պատահի որ տողը ուրիշ տողի մը

խօսքը ամբողջացնելու ծառայէ, գոնէ ասորոյ խօսքին բնական մէկ ստորաբաժանումը կը ներկայացնէ: Անոնք երբեք չեն արտադրած, զ. օր., այսպիսի տողեր.

Ի վերայ միայն դարձուցան
Մարգարտի ցնձուլով
Խաղացին մեծայն
Հեթանոսք. արեմոսք
Յարեւել ընթացեալ հասին...

Անոնց տողերն սապէս են.

Ի վերայ միայն դարձուցան մարգարտի
Խաղացին ցնձուլով մեծայն հեթանոսք.
Արեմոսք յԱրեւել ընթացեալ հասին
Քարաղել յայտնադէմ շրջադարձին:

Մեսրոպ չպիտի հաւնէր մեր ժամանակակից բանաստեղծութեան սա ոտանաւորումին, թարգմանութիւն մը Ալֆրէտ տը Աինսիի գեղեցիկ մէկ քերթուածին որ վերջերս երեւցաւ «Գաշինք»-ի մէջ (4—4—4)

... Այլ ասնի մեջ | էին խորունկ | աստեղծեր,
Տիրոջ յայնին | մեծերունդէն | Պետրոս խաղեր:
Որդին մարտի | յարգելն լեւ | եւթ իրկին,
Ինչպէս հովիւ | մ'իջիդարուն | նայի երկին:
Այլ ասն միջ մը | լեռնըբ ասուն | դէն յարկի
Տարածանք էր | անդարտին | իրայ այն լայրի,
Եւ այլն:

Այս օրինակն ալ կը ցուցնէ թէ հազիւ կարելի է բազմանգամ տողերով քերթուած մը

շատ առաջ տանիլ առանց արուեստակեալ ան-
դամատութեանց բռնադատուելու, նոյն իսկ երբ
Մեսրոպ Նուպարեանի պէս հմուտ ու փորձ գրիչ
մ'է փորձն ընողը: Բռնազբօսիկ է բաժնել նա-
խադրութիւնը իր խնդրէն եւ տարբեր անդամ-
ներու մէջ զետեղել զանոնք. թանձրը +օղին |
դէն այրիի. — Անոյոյն | իւր այն վայրի:

Մեր նախնեաց արուեստին ու մեր լեզուին
կազմին համաձայն՝ յօրինելով այդ տողերը եր-
կանդամ, կարելի էր հեշտիւ տալ քերթուա-
ծին բնական ու աղուոր խաղացք մը. զ. օր.
6—6.

Սէ — ու մըսյլ մոլեր | հանգոյն ոյրիի օղին,
Ձրիւոր ուղարն | կ'ընէին որբոյն:

Հարկաւոր է հոս նկատել թէ երբ տո-
ղերը երկայն են, անոր երկու անդամները հեշ-
տիւ կրնան ներկայացնել խօսքին երկու բնական
ստորաբաժանումները, մինչ կարճ տողերը, հե-
տեւապէս կարճ իմաստները, այդ դիրութիւնը
չեն ընծայեր: Գաւառական երգերու կարճ տո-
ղերը 4—3, 3—4, 3—5, 2—5, 4—4
չափերով են յաճախ, որոնց մասին Հայր Սա-
հակեան կ'ըսէ թէ «անց ուղարնութեան են,
“դրութիւն մը,“ կ'ըսէ, “որուն գոյութիւնը
արդէն Պ. Ղեւոնեան ապացուցած է Աղբոյն-
կէն շնորհի մէջ” ապացուցումը ինծի անծանօթ կը
մնայ, սակայն կը կռահեմ որ թիւրիմացութեան
մը վրայ հիմնուած ըլլայ: Ըստ իս, տաղաչա-
փեալ բանաստեղծութեան տողը — ի բաց ա-

ուեալ այն կարճ խօսքը որ երբևմն իբրեւ մաս-
նաւոր կարեւորութիւն ունեցող վերջաւորու-
թիւն կամ յաւելուած կը դրուի — պէտք է որ
այս կամ այն կերպով անդամատուած ըլլայ,
առանց որուն չի կրնար խաղացք ունենալ: Իրաւ
կը գտնուին չորեքոտնեան եւ հնգոտնեան ոտա-
նաւորներ, սակայն անոնք աւելի մանկական խա-
ղալիկներ են քան քերթուածներ: Այսպէս է,
զ. օր. գաւառական խաղն

Հուսա եղիկ,
Հուսա մեղրիկ,
Հուսա վազէ,
Հուսա ուտէ:

Նաեւ հետեւեալը, ոչ նուազ խաղալիկ,

Ճակտիկն անբիծ.
Վարդկունքն այտից,
Ողջ իսկ մարմինն
է իմ զարմին:

Գաւառական ճշմարիտ բանաստեղծու-
թեան մը տողերն, նաեւ ամէնէն կարճերը, ու-
նին երկու անգամ, թէեւ փոքրիկ, եւ ունին
երկու հստորական շեշտ, ըստ այնմ, թէեւ
անդամները հաւասար վանկով չեն, զ. օր.

3—4. Գիշո՛ւն տէրն | տէ՛րն ըն՛նի,

3—5. Աշո՛տրէն | քիշէ՛րն է ցո՛րէի.

2—5. Գէ՛լը | քիշէ՛ր՛՛վ երե՛այ,

3—5. Աշո՛տրէն | մաշէ՛ի չէ իտէ՛:

Առաջին ու երրորդ տողերը եօթնոտեան, երկրորդ ու չորրորդ տողերը ութոտեան են: Սակայն, հակառակ այդ անհավասարութիւններուն, տողերը երկուութիւն մը ունին, շեշտի ու շարժումի կողմէ, եւ շնորհալի են բանաստեղծական ոգւով, երեւակայութեան ոյժով եւ ճշմարտութեամբ:

Ուրեմն ինչպէս որ եռանդամ ու քառանդամ տողերը օտար են ընդհանրապէս տաղաչափութենէ, նոյնպէս բնաւին առանց անդամատութեան տողերը զուրկ են ճշմարիտ տաղաչափութենէ:

Հայր Սահակեան անճիշդ կը համարի շեշտի մասին իմ այն հաստատումը թէ «ամէն անգամ հոնտորական շեշտ մը ունի», եւ թէ «հիմնական գաղափարներ արտայայտող բառերն միայն կ'ընդունին հոնտորական շեշտը», ինքը կը կարծէ թէ «շեշտը գաղափարի կարեւորութեան հետ այնքան վերաբերութիւն չունի որքան քերականական աղբրսներու»:

Նախ բացատրեմ թէ ինչ է հոնտորական շեշտին տարբերութիւնը քերականականէն: Քերականական շեշտ ըսելով կը հասկնամ այն զոր բառի մը, առանձին առած, կու տանք, եւ որ հայերէնի մէջ բազմաձայններուն վերջին վանկին վրայ կը դնենք, ինչպէս երկն, թիւն, դարձնի, որ թոյլ շեշտ մ'է: Իսկ հոնտորական շեշտն այն է զոր մենք կը դնենք շարագրուած խօսքի մը այլեւայլ բառերուն վրայ՝ աւելի կամ նուազ ուժեղ՝ ըստ պահանջման

իմաստից: Հոետորականը կրնայ քերականական շեշտին հանդիպիլ կամ ոչ: Երբ անդամի մը մէջ մէկէ աւելի քերականական շեշտեր գտնուին, խօսքին պատշաճ առոգանութիւնը պիտի որոշէ թէ որն ըլլալու է տիրապետող շեշտը, այսինքն հոետորական շեշտը, որմէ կախում ունի ըստ խօսքի միջոցին արժէքը իբրեւ քերթողական տողի անդամ: Զոր օրինակ

Ո՛վ շփաստանբէն | իմաստն կուսանացն,

Որո՞ց ո՛ւ յաղբեաց | հեղթոբէն է քոն:

Ոմն պիտի կարգայ “իմաստուն կուսանացն”

երկու շեշտ եւ երկու անդամ ընծայելով. ոմն պիտի առոգանէ “իմաստուն կուսանացն,” ածականը շեշտելով: Ըստ իս, թէ եւ երկու բառերն ալ քերականական շեշտ ունին իրենց վերջին վանկին վրայ, երկուքը միասին մէկ անդամ կը կազմեն եւ շեշտը “կուսանաց” անկ է: “իմաստուն կուսանք” մէկ բառ կը համարուի, եւ Գոյականը պէտք է առնուլ շեշտը:

Որո՞ց ո՛ւ յաղբեաց | հեղթոբէն է քոն:

Ըստ ոմանց “հեղգութիւն | եւ քոն” պէտք է առոգանել, երկու անդամ եւ երկու շեշտ ենթադրելով: Ես մէկ անդամ միայն կը տեսնեմ հոն, եւ հոետորական շեշտը, փոխանակ “հեղգութիւն” բառին վերջին վանկին վրայ դնելու ուր քերականական շեշտը կը թուի հրաւիրել զայն, կը դնեմ “քոն” միավանկին վրայ որ քերականական շեշտ չունի: Երբ երկու

մեր ձանիշ բառեր մէկ անդամի մէջ քով քովի
դրուած ըլլան, վերջինը ընդունելու է շեշտը,
եւ հոս օրէնքը նոյն է ինչ որ նշանակած եմ
«խաղաց գնաց» ի նման ոճերու նկատմամբ
(էջ 164):

Հայր Սահակեան կը հարցնէ. «Չենք գի-
թեր թէ ինչո՞ւ Տ. Գ. ածականը շեշտէ կը զրկէ
գոյականի մօտ գտնուած պահուն, եւ թէ ինչո՞ւ
այս վերջինին կը վերապահուի շեշտը: Միթէ
չե՞նք ըսեր «Ա՛ն՛՛ս արժե՛նէր, տե՛ն՛՛ք քա՛ղա՛ն»:

Ես խօսած եմ ընդհանուր կանոնին վրայ,
թէ եւ կանոնը շատ տեղ բացառութիւն կ'ըն-
դունի: Ամէն Հայ կ'ըսէ. «Բարէ իրէն՛ն», «Բարէ
լո՛յ», «Գէնէ՛ր Բարէ», «Լա՛ր աղջնի՛կ», եւ ոչ երբեք
«Բարէ՛ լո՛յ», եւ այլն: Ածականը կ'առնու շեշտը
այն ատեն երբ հակադրուած ըլլայ ուրիշ ածա-
կանի մը. «Լա՛ր աղջնի՛կ», — «Կէ՛, ես Բարէ՛ աղջնի՛
եմ»: Եթէ վերագոյն յիշուած օրինակին մէջ
«Իմաստուն իմաստ» ը «յիմար իմաստ» ի հակա-
դրուած ըլլային, պիտի առագանէինք «Իմաստուն
իմաստ»:

Նաեւ մասնաւոր կարեւորութիւն ունեցող
ածական մը, գերադրական մը, կրնայ անշուշտ
շեշտ առնուլ. «տե՛նալա՛ր աղջնի՛կ», «տե՛նա՛նք աղ-
ջնի՛ն»:

Չարմանք է որ Հ. Սահակեան քննութեան
կարօտ կը համարի նաեւ իմ հաստատումը թէ
նախադրութիւնք, շաղկապք, եւ այլն, շեշտ չեն
առնուր: Ասիկա լոկ հայերէնի խնդիր մը չէ, այլ
մարդկային լեզուին ընդհանուր մէկ սկզբունքն

է: Յիշեալ մասունք բանի շեշտ կրնան առնուլ միայն արտակարգ բացառութեամբ, այսինքն երբ հակադրուած ըլլան ուրիշ բառի մը. զ. օր.

Թագաւորին ուղի- կեց- շ էին շր- շրագեղեցի-
Թագաւորին ուղի կեց- շ էին, ոչ ուղի-:

Այս բացատրութիւններն պայծառ ցոյց կու տան թէ հայ ոտանաւորը իր շարժման զարկը հռետորական շեշտէն կ'առնու, ուստի եւ բնական եւ պատշաճ առոգանութեան կ'ապաւինի իր ոտանաւորի խաղացքը զգալի ընելու համար: Ասկէ աւելի բան մը չ'ընելու շեշտը: Անիկա անդամոց վանկերուն անհաւասարութիւնները դարմանելու պաշտօն չունի: Շեշտը վանկին հնչումը կ'երկարէ բայց նպատակը հռետորական է, իմաստին պայծառութեանը ծառայել, ոչ թէ վանկերուն հնչումը հաւասարութեան բերել: Ուստի Հ. Սահակեան կը սխալի այս երեւոյթին տարբեր մեկնութիւն տալով եւ հայ տաղաչափութիւնը միանգամայն անուանելով:

Օրինակի համար առնուեք

Ի հօրէ ծագեցար | Լուսաւորել շրագեղեցի,
Արդարութեան արեգին | Տէր, գործ քեզ:

Առաջին տողը 13 վանկ ունի, երկրորդը՝ 10. երկրորդ տողին առաջին անդամն ունի 7 վանկ, երկրորդը՝ երեք միայն: Հեղինակը երեք միայն դրած է դիտմամբ, զի «Տէր» եւ «փառք» միավանկները ուժգին եւ երկար շեշտ կ'առնուն, իրենց իմաստին պահանջն է այդ:

Տէ՛հէ՛ր, քեզ: Նոյնպէս է՝ երկնէր երկին
 եւ երկիր ո՞ր, յորում՝ երկնէր ո՞ր երկար եւ ու-
 ժեղ շեշտ կը պահանջէ, որով երկավանկը քա-
 ռավանկի կամ հնգավանկի երկարութիւն
 կ'առնու:

Երբէ՛հէ՛հէ՛ր երկն է՝ երկէ՛հէ՛ր:

Այսպիսի օրինակները կը ծառային ապա-
 ցուցանել միայն թէ մեր նախնիք ճշմարիտ բա-
 նաստեղծներ էին, եւ իրենց տողերը իմաստին
 պատշաճեցուցած են: Ուստի պէտք չէ որ անոնց
 ընծայենք այդ նպատակին օտար այն դիտումը
 թէ թիւ-պակաս անդամները կ'երկարէին որպէս
 զի անոնց տեւողութիւնը հաւասարէր խոշոր
 անդամներուն: Ատիկա պիտի ըլլար բռնազբօսիկ
 ճիգ մը քանի որ, ինչպէս ըսինք, հայերէնը չէր
 կրնար լատին եւ յոյն տաղաչափութեան պէս
 ամանակաւոր ըլլալ՝ չունենալով անոնց պէս
 սուղ եւ երկար վանկեր:

Անհաւանական չէ որ մեր Գողթան եր-
 գիշներու արուեստը նմանութիւններ ունեցած
 ըլլայ հնագոյն արեւելեան տաղաչափութեանց,
 ինչ որ հետազօտութեան արժանի ինդիւր է:
 Յայտնի է սակայն թէ Մեսրոպի դպրոցը ազ-
 գային, այն է Գողթան վիպասանութեան ա-
 րուեստին հետեւած է, եւ ոչ թէ յոյն եւ լա-
 տին տաղաչափութեան:

Հայկական իսկատիպ տաղաչափութեան
 էական եւ գլխաւոր հանգամանքներն են սեղմ
 ու կոկիկ խօսք, բառերուն եւ իմաստին գիրկընդ-

խառնումն եւ ներդաշնակ միութիւնը, իւրաքանչիւր տողի անկրճատ եւ անխեղ կազմը երկու անդամներով, իւրաքանչիւր անդամի բնական եւ անբռնազգօսեալ շինուածը, իւրաքանչիւր անդամի շնչաւորումը հոետորական շեշտով մը, անկախ քերականական շեշտերէն, եւ, իբրեւ անդրագոյն գեղեցկութիւն, յաճախ բառերու եւ իմաստներու տողէ տող օղակաւորումն ու թաւալումը, մերթ ընդլայնումով իմաստի, մերթ զուգահեռականութեամբ, մերթ հակադրութեամբ:

Հայ բանաստեղծական հանճարը իր լեզուին ոգւոյն եւ մասնաւորութիւններուն պատշաճող ոտանաւորում մը յօրինած է հիանալի ճարտարութեամբ: Անվախ կ'ըսեմ թէ անիկա աշխարհի ամէնէն գեղեցիկ տաղաչափութիւններուն առընթեր կրնայ դրուիլ:

Մեր նախնեաց տաղաչափութեան էական հանգամանքները թող մեր ալ քերթողական արուեստին սկզբունքն ըլլան եւ թող հայ ոտանաւորման այդ գերազանցապէս բնական ու գեղեցիկ կերպը մշտնջենաւորի:

Մեր նոր բանաստեղծներն թող զերծանին մանաւանդ յանգերը էական նկատելու նախապաշարումէն որ պատճառ կ'ըլլայ ամէնէն տգեղ եւ ծաղրելու տողերը արտադրելու: Շատերը կը թուին արդարեւ կարծել թէ երբ տողերը հաւասար ոտքերով եւ յանգով յօրինուին, այդու իսկ գրուածը քերթուած կ'ըլլայ: Ու յաճախ սարէն ու ձորէն բառեր կը քաշէն կը

բերեն իրենց տողերուն ծայրը կը զետեղեն յանգի սիրոյն համար, եւ ամբողջ խօսքը կը խաթարեն, երբեմն ստիպուելով ըսել ինչ որ բնաւ նպատակ չունէին ըսելու, եւ կը կարծեն բանաստեղծել երբ միայն անիմաստ նմանաձայնութիւններ կը շարեն:

Ամէնէն հիանալի քերթուածները յօրինուած են սակայն առանց յանգի, նոյն իսկ հայ գրողներէ, եւ գերագոյն օրինակ մը ունինք Ահազազնի երգին մէջ զոր ստեղծած է հայ բանաստեղծ մը, շատ մեծ բանաստեղծ մը, թերեւս ներկայէս երկու հազար տարի առաջ: Այդ երգը կազմով շնաշխարհիկ, ոչ նուազ սքանչելի է նաեւ իր ոգւովը, իբրեւ գործ ստեղծագործ երեւակայութեան, լի վեհութեամբ, լրջութեամբ, անկեղծութեամբ եւ ճշմարտութեամբ — յատկութիւնները ճշմարիտ մեծ բանաստեղծութեան: Հայ բանաստեղծը հոն կը նկարագրէ թէ ինչպէս երկին ու երկիր երկունք կրեցին դիւցազն մը ծնանելու համար: Այլով բանիւ, կ'ըսէ թէ ամբողջ տիեզերքը ճիգ մը ըրաւ գերագոյն զօրութեան վեհ մէկ արտայայտութիւնը անհատական էակի ձեւով ընծայել մարդկութեան: Իրօք, մեծ մարդը, դիւցազնը, հանճար կոչուածը պտուղն է համայն մարդկութեան բազմադարեան երկունքին եւ ճիգին: Հիները շատ խորունկ մտածողներ էին: Նորերը աւելի գիտութիւն ունին, բայց ոչ աւելի հանճար:

«Երկնէր երկին»ը մեր բանաստեղծական գրականութեան ամէնէն չքնաղ գոհարն է,

վասն որոյ թելադրած եմ որ ամէն հայ մանուկի մտաւորական պաշարին մէկ տարրը կազմէ այն, եւ ամէն հայ մատաղատի սորվի արտասանել զայն պատշաճ առոգանութեամբ¹: Պէտք է ծանր, խոր, հիացող առոգանութեամբ արտասանել զայն եւ շեշտերը երկարել եւ ուժեղ դնել

Երկնէէէէր երկին եւ երկիրը,
Երկնէէէր եւ ծիրանի ծո՞նփն.

Ե՛րկն ի ծովուն ունէր զկարմիրիկ եղէգ-
նիկն.

Ընդ եղեգան փող ծո՞ւ-նիս ելանէր,

Ընդ եղեգան փող բո՞ոց ելանէր.

Եւ ի բոցոյն պատանեկիիկ վազէր.

Նա հո՞ւ-ն-նէր հե՛ր ունէր,

Բո՞ոց ունէր մօրո՞ւ-ն-ս.

Եւ աչկո՞ւ-ննք էին արեգակո՞ւ-ն-ննք:

Ահաւանիկ քերթուած մը որուն կը պակսին չափի ճշդութիւններն, ինչպէս եւ յանգը, սակայն ունի իր յօրինուածքին մէջ երկանդամ տողը, եւ բանաստեղծութեան բարձրագոյն բոլոր տիրական գեղեցկութիւնները:

Արդի քերթողը կրնայ չափի ճշդութիւններ տալ իր տողերուն եւ անդամներուն, ազատ է նաեւ երբեմն յանգաւոր յօրինել զանոնք, սակայն պայմանաւ որ էականը չզոհէ չէականին: Ուեւ նորագոյն վայելութիւն զոր կարելի

¹ ՀԱՅ 86ԳՆ, էջ 23:

է աւելցնել հայ տաղաչափութեան վրայ՝ առանց վտանգելու անոր հիմնական, դրական սկզբունքը, ընդունելի է: Միայն թէ բաւական յստակօրէն ցոյց տուի, կը յուսամ, թէ մեր հին քերթողական արուեստին յատուկ է երկանդամ տողը, իսկ եռանդամն ու քառանդամը շատ վերջէն մտած են մեր մէջ, ինչպէս յանգը: Անվերապահօրէն կը մերժեմ բազմանդամ (երկուքէ աւելի) տողերով տաղաչափելու ճիգը իբրեւ չհայկական եւ անհաշտ մեր լեզուին ոգւոյն եւ երկար բառերուն: Զուր վաստակ եւ անօգուտ տանջանք ըլլալու սահմանուած է 9, 10 վանկով տողերը եռանդամ, իսկ 12—15—16 վանկով տողերը քառանդամ՝ յօրինել, այնպիսի անդամներով որոնց իւրաքանչիւրը հստորական շեշտով մը թեւաւորուած ըլլայ եւ խօսքին բնական մէկ ստորաբաժանումը ներկայացնէ:

Նկատելով այն յոյժ կարեւոր դերը զոր բանաստեղծութիւնը միշտ պիտի կրնայ կատարել ժողովուրդ մը ներշնչելու, ոգեւորելու, առաջնորդելու մէջ, կը մաղթեմ որ բնիկ հայ տաղաչափութեան արուեստը գնահատող եւ կիրարկող ճշմարիտ բանաստեղծներ շուտով երեւան ելլեն մեր մէջ:

ԱՉԳԱՅԻՆ ՄԱՅՆՆԱԳՐԱՆ

- Ա. Գալեմքեարեան զ. Գր. վ., Ուսումնասիրութիւնը Լեհաստանի զատաստանագրոյն: 1. Պիշոֆ, Լեհաստանի հին իրաւունքը: 2. Գոչեք, Իրաւունք չայոց: 1890: Էջ 85+59: Ֆր. 1.25
- Բ. Մեմեմիշեան զ. Գ., Ազգաբանութիւն ազն. զարմին Տիգրանց: 1880: Էջ 50: Ֆր. 1.—
- Գ. Տաշեան զ. Յ., Ազգաբանագրոս առ Գէորգայ ասորի եպիսկոպոսին եւ ուսումնասիրութիւն Ազգաբանագրոս զարոց: 1891: Էջ ԺԱ+159: Ֆր. 1.25
- Դ. Տաւր., Արեւելեան չայք ի Պուրովինա: Թրգմ. զ. Գ. վ. Գալեմքեարեան: 1891: Էջ 79: Ֆր. —.85
- Ե. Տաշեան զ. Յ. վ., Ուսումնասիրութիւնը Ստոյն-Կալիստենեայ վարուց Աղեքսանդրի: 1892: Էջ Դ+272: Ֆր. 3.—
- Զ. Տրվիկ Ա. եւ Գ. Փիսոն, Ուղեւորութիւն ի Փոքր Ասիա: Թրգմ. զ. Յ. վ. Տաշեան: 1892: Էջ 82: Ֆր. 1.—
- Է. Մառն., Ամսոնային ուղեւորութիւնից դէպ ի չայս: Թրգմ. Ո. Անոփեան: 1892: 89: Ֆր. 1.25
- Ը. Կարրիէք Ա., Նորագոյն աղբերք Մովսիսի Խորենացոյ: չտ. Ա.: Թրգմ. զ. Յ. վ. Տաշեան: 1893: Էջ Ժ+51: Ֆր. 1.—
- Թ. Գալեմքեարեան զ. Գ. վ., Պատմութիւն չայ լրագրութեան: չտր. Ա. 1794—1860: (1 լուսանկարով): 1893: Էջ 232: Ֆր. 2.50
- Ժ. Կոնիքիք Փր. Կ., Էննութիւնը զարոց Դաւթի Անյաղթի: Թրգմ. եւ յաւ. զ. Յ. վ. Տաշեան: 1893: Էջ Է+92: Ֆր. 1.25

- ԺԱ. Գոմարիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵղիսաբեթու-
առլիս Դրանսիլուանիոյ 1680—1779: (1 զըն-
կատիս.) 1893: Էջ Ժ+533: Ֆր. 4.50
- ԺԲ. Խաչաթեան Գր., Զննոք Գլակ, համեմատական
ուսումնասիրութիւն: 1893: Էջ Զ+78: Ֆր. 1.—
- ԺԳ. Տէր-Մովսիսեան Փ., Հայ գիւղական տունը:
Թրգմ. Հ. Բ. Վ. Պիլէգիկճեան: (6 տխտկ. 55
պտկ.): 1894: Էջ Ը+103: Ֆր. 2.—
- ԺԴ. Կարրիկեր Ա., Նորագոյն աղբերք Մովսիսի Խորե-
նացոյ. Հտր. Բ. կամ Եւելուած: Թրգմ. Հ. Ե.
Վ. Տաշեան: 1894: Տ՝ Էջ ԺԱ+43: Ֆր. 1.—
- ԺԵ. Տաշեան Հ. Ե. Վ., Ուսումնասիրութիւնք հայերէն
փոխառեալ բառից: Ա. Հ. Հիւպըման, Սեմսկան
փոխառեալ բառեր հին հայերէնի մէջ: Բ. Փրոքէլ-
ման Կ., Յունական փոխառեալ բառեր հայերէնի
մէջ: Գ. Հ. Հիւպըման, Հայկական Յատուկ անուանք:
1894: Էջ Թ+145: Ֆր. 2.—
- ԺԶ. Տաշեան Հ. Ե. Վ., Մատենագրական Մանր
Ուսումնասիրութիւնք. Մասն Ա: Ա-Զ. Նեմեսիոս,
Պրոկղ Դիաղոխոս, Խոսրովիկ, Գիրք Հերձուածոց,
Պրոկղ եւ Սեկունդոս: 1895: Էջ ԺԲ+296:
Ֆր. 3.60
- ԺԷ. Տաշեան Հ. Ե. Վ., Հայկական աշխատսիրութիւնք
հայագէտ Պ. Փէթթէրի, ամփոփուած եւ թարգմ.
ծանօթութեամբք: 1895: Էջ Թ+202: Ֆր. 2.50
- ԺԸ. Տիւրեան Կ., Սեւ ծովու ուսական եզերքը:
1895: Էջ 92: Ֆր. 2.—
- ԺԹ. Գոմարիկեան Հ. Գ. Վ., Դրանսիլուանիոյ Հայոց
Մետրապոլիսը կամ Նկարագիր Կերլա Հայաքա-
ղաքի ի գիր եւ ի պատկերս: 1896: Էջ Թ+352:
Ֆր. 3.60
- Ի. Տաշեան Հ. Ե. Վ., «Վարդապետութիւն առա-
քելոց» անվաւերական կանոնաց մատեանը. Թուղթ
Յակոբայ առ Կողբատոս եւ Կանոնք Թաղղէի:
1896: Էջ Թ+442: Ֆր. 6.—
- ԻԱ. Տոմաշեկ Վ., Սասուն եւ Տիգրիսի աղբերաց
սահմանները: Պատմական եւ տեղագրական հե-

- տազօտուծիւն: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէզիկճեան: 1896:
Էջ Է+62: Ֆր. 1.—
- ԻԲ. Կարրիէք Ա., Արգարու գրոյցը Մովսէս Խորե-
նացոյ Պատմութեան մէջ: Թրգմ. Հ. Գ. Վ.
Մէնէվիշեան: 1897: Էջ ԺԾ+107: Ֆր. 1.50
- ԻԳ. Յովնանեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնք նախ-
նեաց ռամկօրէնի վրայ: Ուսումնասիրութիւնք եւ
քաղուածներ: Մասն Ա. Ռամկօրէն մատենագրու-
թիւնք: Տետր Ա: 1897: Էջ Ը+272: Ֆր. 4.—
- ԻԴ. Յովնանեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնք նախ-
նեաց ռամկօրէնի եւն: Տետր Բ: 1897: Էջ Ա—Ը:
273—522: Ֆր. 3.—
- ԻԵ. Գեղցեք Ն., Համառօտ պատմութիւն Հայոց: Թրգմ.
Հ. Գր. Վ. Գալմիքեան: Յաւելուածք 1. Յանկ
Հայոց կոտորածներու առթիւ լոյս տեսած գրքերու :
2. Գաւազանագիրք Կաթողիկոսաց եւ Պատրիար-
քաց Հայոց: 1897: Էջ Ը+130: Ֆր. 1.50
- ԻԶ. Մեմեկիշեան Հ. Գ. Վ., Գիրք (կամ՝ յօդուած)
գրելու արուեստը: Յաւելուած՝ Գիրք կարդալու
արուեստը: 1898: Էջ Է+118: Ֆր. 1.25
- ԻԷ. Խաչաթեան Գր., Մ. Խորենացու նորագոյն
աղբիւրների մասին քննադատական ուսումնա-
սիրութիւնք: 1898: Էջ Է+53: Ֆր. 1.—
- ԻԸ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Ակնարկ մը հայ նագրու-
թեան վրայ: Ուսումնասիրութիւն Հայոց գրչու-
թեան արուեստին: (10 զնկատիւ պատկերով):
1898: Էջ ԺԱ+202: Ֆր. 2.50
- ԻԹ. Դադրաշեան Յ., Փ. Բիւզանդացի եւ իւր պատ-
մութեան խարդախողը: Զննութիւնն Մ. Խորե-
նացու աղբիւրների մասին: 1898: Էջ Թ+175:
Ֆր. 2.50
- Լ. Մանրեան Լ., Հայերէն քարքառախօսութիւն
Թրգմ. Ի ուսերէնէ Հ. Գ. Վ. Մէնէվիշեան: 1899:
Էջ Է+26: Ֆր. —.50
- ԼԱ. Զօսեան Հ. Յ. Վ., Հայք Ի Զմիւռնիա եւ Ի շրջա-
կայս: Հատոր Ա. Զմիւռնիա եւ Հայք. (պատկե-
րագարդ): 1899: Էջ ԺԲ+369: Ֆր 5.—

18. Զօսեան Հ. Յ. Վ., Հայքի Զմիւռնիա եւ ի շրջա-
 կայս: Հատոր Բ. Զմիւռնիոյ վիճակին գլխաւոր
 քաղաքներն եւ Հայք. (պատկերազարդ:) 1899:
 էջ Ժ+161: Ֆր. 2.50
19. Գոյլրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵղիսաբեթուպոլիս
 Դրանսիոյ ժամանակ. Բ. Հտր. 1780-1825: 1899:
 էջ Է+554: Ֆր. 5.-
17. Գագանձեան Յ., Եղրկիոյ Հայոց գաւառաբար-
 քաւոր: 1899: էջ Է+120: Ֆր. 1.-
15. Կարրիէր Ա., Հեթանոս Հայաստանի ութ մեծան-
 ներն Ագաթանգեղոսի եւ Մ. Խորենացոյ համե-
 ժատ: Թրգմ. Հ. Յ. Վ. Տաշեան (1 քարտէզով):
 1899: էջ 43: Ֆր. -70
12. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Ժողովածոյք առակաց վա-
 դանայ, ըստ Ն. Մառի, տեղեկատուութիւն աւ-
 րաղուածքներ: 1900: էջ ԺԱ+193: Ֆր. 2.50
11. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Մատենագրական Մանր Ու-
 սումասիրութիւնք. (տես ԺԶ:) Մասն Բ: Է-Ժ
 Խիկար եւ իւր հիմաստութիւնն, Ագապետոս եւ իւր
 Բորդորականք առ Յուստինիանոս, Թղթակցութիւն
 Աբգարու եւ Բրիստոսի ըստ նորագիւտ արձանա-
 գրութեան Եփեսոսի, եւ Գէորգայ Պիսիղեայ վեց-
 օրեայք: 1901: էջ ԺԲ+384: Ֆր. 4-50
10. Տէր-Պօղոսեան Գր., Նկատողութիւններ Փաւս-
 տոսի Պատմութեան վերաբերեալ: 1901: էջ
 Ը+110: Ֆր. 1-50
10. Վեբեր Ս., Արարատը Ս. Գրոց մէջ: Թրգմ.
 Հ. Բ. Պիլէգիկճեան: 1901: էջ Ե+77: Ֆր. 1.-
10. Մանտաշճեան Յովսէփ Վ., Ատրեստանեայ
 եւ Պարսիկ սեպագիր արձանագրութիւնք կամ
 որոնք Նաիրի-Ուրարտու աշխարհին պատմութեան
 կը վերաբերին: 1901: էջ 262: Ֆր. 4-50
10. Խաչաթեանց Բագրատ, Հայ Ժողովրդական
 դիւցազնական վէպը: 1903: էջ Ը+72 Ֆր. 1.-
10. Մեմկիշեան Հ. Գ. Վ., Արդի լեզուագիտու-
 թիւնը: Հտր Ա.: 1903: էջ Ը+204: Ֆր. 3.-

- ԽԳ. Մարկոսյան Ե., Հայ Բղեաշխարհ: Թրգմ. Հ. Թ.
 Կէտիկեան: 1903: էջ 39: Ֆր. — 75
- ԽԴ. Գեղցեք Հ., Սկզբնատորութիւնը Բիւզանդեան քա-
 սակաթեմերու դրութեան (1 քարտէզով): Թրգմ. Հ.
 Գ. Գարանֆիլեան: 1903: էջ Է+83: Ֆր. 2.—
- ԽԵ. Կիւրճեան Բ. Վ., Ժողով. Ժողով-Տըւեր եւ
 Հոռմ-Կըւայ, պատմական եւ տեղագրական ուսում-
 նասիրութիւն: 1904: էջ Ը+117: Ֆր. 1.50
- ԽԶ. Կիւրճեան Բ. Վ., Կոլորտ Յովհաննէս Պատ-
 րիարք. պատմագրական եւ քանասիրական ուսում-
 նասիրութիւն: 1904: էջ ԹԴ+227: Ֆր. 3.50
- ԽԷ. Պեղեքսըն Հ., Նպաստ մը հայ. լեզուի պատ-
 մութեան: Թրգմ. Հ. Գ. Գարանֆիլեան: 1904:
 էջ Ը+87: Ֆր. 1.25
- ԽԸ. Տեր-Մկրտչեան Գ. եւ Աճառեան Հ. Ե.,
 Հննութիւն եւ համեմատութիւն Եզնկայնորագիւտ
 ծնոագրին: 1904: էջ Է+105: Ֆր. 1.50
- ԽԹ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵղիսաբեթուպոլիս
 Գ. Հտր. 1825-1904: էջ Թ+658: Ֆր. 7.—
- Ժ. Շտրեք Մ., Հայաստան, Բրդաստան եւ արեւ-
 մոտեան Պարսկաստան քաղաքական-ատորեստանեայ
 սեպագրերու համաձայն: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէգիկ-
 ծեան: 1904: էջ Է+222: Ֆր. 3.—
- ԺԱ. Խաչատրեան Գր., Հայ Արշակունիք ըստ
 Մովս. Խորենացոյ, կամ Նոր ուսումնասիրու-
 թիւններ Մովս. Խորենացոյ մասին: Թրգմ. Ար-
 սէն, Ս. Սիմոնեանց: 1906: էջ Ը+124: Ֆր. 1.50
- ԺԲ. Պեղեքսըն Հ., Հայերէն եւ դրացի լեզուները:
 Թրգմ. Հ. Թ. Կէտիկեան: 1907: էջ ԹԱ+257:
 Ֆր. 5.—
- ԺԳ. Հիւրշման Հ., Հին Հայոց տեղոյ անունները:
 Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէգիկծեան: 1907: էջ ԹԶ+443:
 Ֆր. 7.—
- ԺԴ. Պեղեքսըն Հ., Հին հայերէնիցուցական դերանուն-
 ները: Թրգմ. Հ. Ե. Տաշեան: 1907: էջ Է+90
 Ֆր. 2.—

- ԺԾ. Գալիեմքեարեան Հ. Գ. Վ., Կենսագրութիւն Սարգիս Արքեպիսկոպոսի Սարաֆեան եւ ժամանակին նայ կաթողիկեայր: 1908: էջ ԺԳ+433:
Ֆր 5.--
- ԺԶ. Ամառեան Հ., Հայերէն նոր քառեր նորագիւտ Մնացորդաց զրոց մէջ: 1908: էջ 38: Ֆր. —.60
- ԺԷ. Կիւռէքեարեան Բ. Ժ. Վ., Եղիշէ, քմնական ուսումնասիրութիւն: 1909: էջ ԻԸ+458: Ֆր. 7.—
- ԺԸ¹. Ակիանեան Հ. Ն., Տիմոթէոս Կուզ նայ մատենագրութեան մէջ: էջ 1—60:
- ԺԸ². Ամառեան Հր., Հայերէն նոր քառեր Տիմոթէոս Կուզի Հակաճատութեան մէջ: 1909: էջ 61—106:
Ֆր. 1.50
- ԺԹ. Ակիանեան Հ. Ն., Զարարիա Եպ. Գնունեաց եւ իւր տաղերը: 1909: էջ ԺԲ+87: Ֆր. 1.—
- Կ. Ակիանեան Հ. Ն., Կիրիոն Կաթողիկոս Վրաց: 1910: էջ ԻԷ+315: Ֆր. 5.—
- ԿԱ. Մեմեկիշեան Հ. Գ. Ժ. Վ., Հայերէն լիզուի ուղղագրութեան խնդիրը: 1910: էջ 73: Ֆր. 1.—
- ԿԲ. Գիւռէքեարեան Կ., Բիւզանդիոն եւ Պարսկաստան եւ անոնց ղիւանագիտական եւ ազգային-իրաւական յարաբերութիւնները Յուստինիանու ժամանակ: Թրգմ. Հ. Հ. Համբարեան: 1911: էջ Ը+162:
Ֆր. 2.50
- ԿԳ. Սամոնեկեան Խ., Միսթար Գօշի Դատաստանագիրքն ու նին Հայոց քաղաքացիական իրաւունքը: 1911: էջ ԺԲ+344: Ֆր. 5.—
- ԿԴ. Առաքելեան Հ., Պարսկաստանի Հայերը, նրանց անցեալը, ներկան եւ ապագան: Ա. 1911: էջ Ը+97:
Ֆր. 1.50
- ԿԵ¹. Յովնանեան Հ. Ղ. Վ., Միջնադարեան ազգային տաղաշափութիւն ռամկախառն. էջ 1—48:
- ԿԵ². Ակիանեան Հ. Ն., Յովնաթան Նաղաշ եւ Նաղաշ Յովնաթանեանք եւ իրենց բանաստեղծական եւ նկարչական աշխատութիւնք: 1911. էջ 49—117:
Ֆր. 1.50

42. Մեռելիքի նաև Հ. Գ. Ժ. Վ., Գրիգոր Մա-
գիստրոսի «Գամազտականի», ամբողջական լու-
ծումը: 1912: էջ ԺԱ+162: ֆր. 150

43. Գ ա ռ ի լ է ն ա ն Գ կ տ. Մ. Ս., Ալնայ Գա-
ւառաբարբառը եւ Արդի Հայերէն լեզուն: 1912:
էջ Է+416: ֆր. 6.—

